

Меншік иесі:
Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X
N4 (79) 2023 ж., желтоқсан
DOI: 10.47450/2306-451X-2023-79-4

ҒЫЛЫМ = НАУКА
Халықаралық ғылыми журнал
2002 жылғы наурыздан бастап шығады

Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіліміне (ҚР БҒМ БҒСБК 11.02.2021 ж. №2 ҚБП бұйрығы), «Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ) Ресей библиографиялық деректер базасына, Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ) енгізілген

Бас редактор - Жүнісбеков С.Т., заң ғылымдарының кандидаты
Бас редактордың орынбасары - Нурушев А.Ж., заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD),
Қалқаманұлы Д., философия докторы (PhD), Хақимов Е.М., философия докторы (PhD),
Брылевский А.В., з.ғ.к., Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Астана қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор (Алматы қ.)
Борков В.Н., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Омбы қ.)
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуоров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Рязань қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік.
Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

ISSN 2306-451X
N4 (79) 2023 г., декабрь
DOI: 10.47450/2306-451X-2023-79-4

Собственник:
**Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ширакбека Кабылбаева**

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года

Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ ККСОН МОН РК №2 ДСП от 11.02.2021 г.),
Российскую библиографическую базу данных
«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ)

Главный редактор - **Джунисбеков С.Т.**, кандидат юридических наук
Заместитель главного редактора - **Нурушев А.Ж.**, кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD),
Қалқаманұлы Д., доктор философии (PhD), Хакимов Е.М., доктор философии (PhD),
Брылевский А.В., к.ю.н., Кульжанова Г.Т., к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Астана)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор (г. Астана)
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Борков В.Н., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Омск)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор (г. Шымкент)
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Рязань)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию
Республики Казахстан 12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ
ӨZEKTI МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

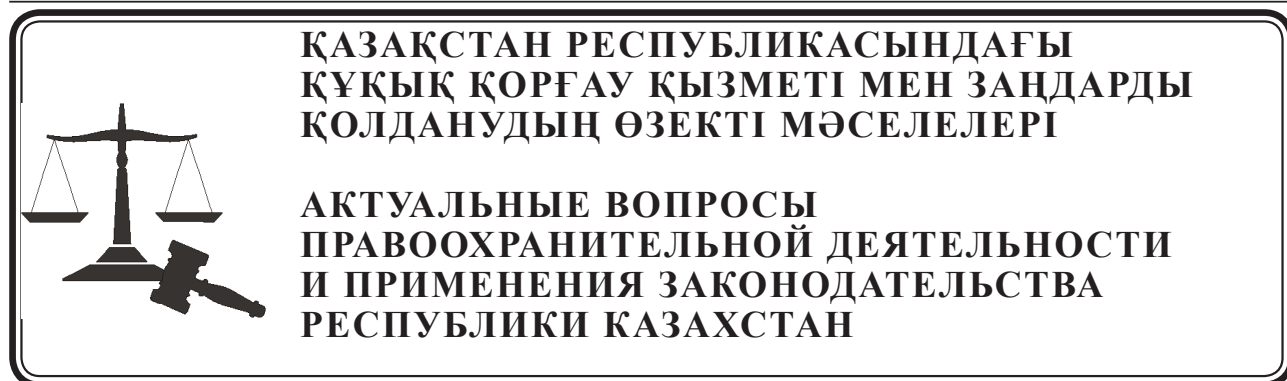
Абилова А.С. Қазақстан үшін еуропалық тәжірибе: Конституциялық Соттың азаматтардың құқықтарын қорғаудағы ролі	4
Akimzhanov E.S., Dovgan O.V. About some questions of the domestic violence prevention subjects' competence in the Republic of Kazakhstan.....	10
Амангелды А.А. Зияткерлік меншік саласындағы құқықтардың айналым қабілеттілігі.....	16
Аргинбекова Г.И., Успанов Ж.Т., Қындыбаева Р.Р. Значения взаимодействия морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста.....	23
Ахметжанова Н.Н. Некоторые правовые вопросы отнесения процессуальных документов к процессуальным решениям в уголовном процессе Республики Казахстан.....	29
Балмагамбетова В.М. Принцип доступности права на получение высшего образования некоторыми целевыми группами населения.....	35
Бачурин С.Н. Некоторые вопросы закрепления и соблюдения юридической терминологии в современном законодательстве Республики Казахстан.....	44
Булеулиев Б.Т., Кемелбеков С.Т., Калиев А.К. К полномочиям следственного судьи: анализ некоторых проблем и перспективы развития.....	50
Губайдуллин Ж.Ж. Сущность и правовые основы внедрения как оперативно-розыскного мероприятия.....	56
Джигитова Р.Н., Ибраева А.К., Симанова Г.Т. Конституциялық реформалар аясында конституциялық заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі құқық қорғау органдары жүйесіндегі прокуратураның ролі.....	63
Жунусова М.К. Дифференциация форм досудебного расследования в Республике Казахстан: вопросы теории уголовного процесса.....	70
Ибраева А.К., Утегенов Ч.К., Абилова А.С. Еуропалық тәжірибе контекстіндегі Қазақстан Республикасындағы конституциялық бақылауды ұйымдастыру.....	78
Казбекова А.Б., Садинов Т.М. Современное состояние урегулирования конфликта интересов в системе закупок.....	86
Кудабаев Р.А., Ермекова З.Д. Правовая регламентация деятельности судебных исполнителей (государственных и частных) в странах дальнего зарубежья.....	93
Махмұтов А.С., Жаманов А.Б. Әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселелерінің жолдары.....	98
Мусабаев М.К., Абеннова Г.А., Жетписов С.К. Ювенальная политика государства: защита прав и законных интересов несовершеннолетних детей в Казахстане.....	104
Сайтбеков А.М. Правовые риски цифровизации государственного управления.....	112
Сатбаева Қ., Байкенжина К.А. Қазақстан Республикасының конституциялық даму кезеңдеріндегі билік бөлу қағидатының нығаюы барысындағы проблемалар.....	117
Сүйменбаева А.М., Бекенова А.Б., Ильясова И.С. Қазақстан Республикасында зейнетақы жүйесінің негізгі институционалдық құралдарын енгізудегі қиындықтар: туындайтын мәселелер және оларды шешу жолдары.....	125
Тинистанова С.С. Ұлттық баяндамаға сай Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлық ахуалы: салыстырмалы талдау.....	133

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

Асабин А.Ю. Противодействие экстремизму в Республике Казахстан и Республике Беларусь: сравнительно-правовой анализ.....	140
---	-----

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Байгелов Е.С., Байғалиев А.Б. Организационно-правовые аспекты расследования уголовных дел в электронном формате.....	148
Букенесов А.С. Германия салық органдарының салық қылмыстары бойынша қылмыстық қудалауға қатысуы.....	156
Жакудаев Д.А., Кадацкий С.Н. Классификация видов противодействия расследованию уголовных правонарушений, осуществляемого при принятии решений на стадии досудебного производства.....	163
Койшубаева А.К. Правовая регламентация деятельности органов расследования при реализации трехзвенной модели уголовного судопроизводства в Республике Казахстан.....	168
Мусин М.Ш. О необходимости законодательного урегулирования осуществления доставления физических лиц сотрудниками полиции.....	174
Мухитдинов А.А. Современное состояние религиозного экстремизма в Казахстане.....	179
Садуақасов Ш.С., Сметлаев Б.М., Тилеубергенов Е.М. Криминалистика как генератор, модифицирующий данные естественных и технических наук.....	188
Сапарғалиева Л.Х., Хакимов Е.М. Особенности квалификации административных правонарушений в области дорожного движения.....	193
Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям.....	201

ӘОЖ 342

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-79-4-4-9

**ҚАЗАҚСТАН ҮШІН ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ:
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ СОТТЫҢ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ РӨЛІ**

А.С. Абилова

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Автор мақаласында Қазақстан Республикасындағы Конституциялық Соттың конституциялық бақылауды қамтамасыз етуін көрсеткен. Конституциялық Соттың құқықтық қолданысқа енгізілу тарихын және оның қоғам мен азаматтардың құқықтарының және бостандықтарының кепілі бола алатындығы бағытындағы заңнамалық тұрғыдағы үстемдігі туралы ой-пікірлері білдірілген. Мақалада конституциялық бақылауды ұйымдастырушы Конституциялық соттың шетел тәжірибесіндегі соның ішінде Еуропалық тәжірибе контекстіндегі қолданылуы және оның қоғам үшін тиімділігі көрсетілген.

Автор осы мақалада 1989 жылғы сол кездегі алпауыт ел Советтік Социалистік Республикалар Одағының құрамында болған Қазақ Советтік Социалистік Республикасы Конституциясының бағыттарына Конституциялық қадағалау комитетінің құрылуы ұсынылғанын, алайда осы комитеттің құрылмағандығы жөнінде тарихи құқықтық анықтамалар берген.

Мақалада сонымен қатар «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» 1991 жылғы 16 желтоқсанда шығарылған Қазақстан Республикасының Конституциялық заңында Конституциямызды сот арқылы қорғайтын жоғарғы орган Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты болғандығы туралы да мәліметтер көрсетілген. Аталған органды сол кездегі Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі 1992 жылғы 2-ші шілдеде сайлап, ол 1995 жылғы қазан айына дейінгі аралықта конституциялық бақылауды жүзеге асырғандығы, 1995 жылғы 30-шы тамызда бүкілхалықтық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет екендігі туралы ақпараттар берілген.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарына қатысты жүргізілген маңызды реформалардың аяқталуы туралы тарихи мәліметтер келтірілген.

Автор елімізде осыған дейін жүргізілген конституциялық реформалардың конституциялық бақылау институтының дамуына қосқан үлесін атап өткен.

Мақала қорытындысында конституциялық бақылау институтының Қазақстанда кезең кезеңмен дамып жатқандығына және де Қазақстандық үлгінің мемлекеттік билік тармақтарының біртұтастығы мен өзара келісілген іс-қимылын қамтамасыз етуге, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды нығайтуға бағытталғандығы көрсетілген.

Түйін сөздер: Конституциялық бақылау, Конституциялық Сот, шетелдік тәжірибе, еуропалық тәжірибе, еуропалық модель, конституциялық реформа, англо-саксондық құқықтық жүйе, Конституциялық Соттың судьясы, соттық-конституциялық бақылау органы, бүкілхалықтық референдум, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстандық үлгі.

**ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ДЛЯ КАЗАХСТАНА:
РОЛЬ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА В ЗАЩИТЕ ПРАВ ГРАЖДАН**

Абилова А.С.

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В статье автор описывает историю реализации Конституционного суда, выполняющего функцию обеспечения конституционного контроля в Республике Казахстан. Высказывается мнение о законодательном верховенстве в направлении обеспечения прав и свобод человека и гражданина, а также об организации конституционного контроля. В статье показана система применения Конституционного суда в зарубежной

практике, в том числе в контексте европейской практики и его эффективность для общества.

В данной статье автор также представил историко-правовую справку о внесении поправки в Конституцию Казахской ССР 1989 года, которая предусматривает создание Комитета конституционного надзора, но в итоге этот комитет не был создан.

Также в статье приводится информация о том, что Конституционный закон Республики Казахстан от 16 декабря 1991 года «О государственной независимости Республики Казахстан» предусматривает то, что Конституционный суд Республики Казахстан являлся высшим органом защиты Конституции. Данный орган был избран Верховным Советом Республики Казахстан 2 июля 1992 года и осуществлял конституционный контроль до октября 1995 года. Конституция, принятая на всенародном референдуме 30 августа 1995 года, утверждает Республику Казахстан как независимое демократическое, светское, правовое и социальное государство. Приведены исторические сведения о завершении важного этапа реформирования государственных органов Республики Казахстан.

Автор подчеркнул значение проведенных в стране до этого периода конституционных реформ в развитии института конституционного контроля.

В заключении статьи показано, что институт конституционного контроля постепенно развивается в Казахстане в ответ на глобальные изменения, а казахстанская модель способствует обеспечению единства и согласованности действий ветвей государственной власти, укреплению конституционной законности, защите прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: Конституционный контроль, Конституционный суд, зарубежный опыт, европейский опыт, европейская модель, конституционная реформа, англо-саксонская правовая система, судья Конституционного суда, орган судебно-конституционного контроля, всенародный референдум, Конституция Республики Казахстан, казахстанская модель.

THE EUROPEAN EXPERIENCE FOR KAZAKHSTAN: THE ROLE OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE CITIZENS' RIGHTS PROTECTION

Abilova A.S.

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev

Annotation. The author describes the history of the implementation of the Constitutional Court, which performs the function of ensuring constitutional control in the Republic of Kazakhstan in this article. He speaks about his opinion on its legislative supremacy in the direction of ensuring human and civil rights and freedoms, as well as organizations constitutional control. The article shows the system of application of the Constitutional Court in foreign practice, including in the context of European practice and its effectiveness for society.

In this article, the author also presented a historical and legal note on the amendment to the Constitution of the Kazakh SSR of 1989, which provides for the creation of a Committee for Constitutional Supervision, but in the end this committee was not created.

The article also provides information that the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated December 16, 1991 «On the State Independence of the Republic of Kazakhstan» provides that the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan was the highest body for the protection of the Constitution. This body was elected by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan on July 2, 1992 and exercised constitutional control until October 1995. The Constitution, adopted at a national referendum on August 30, 1995, establishes the Republic of Kazakhstan as an independent democratic, secular, legal and social state. Historical information about the completion of an important stage in the reform of state bodies of the Republic of Kazakhstan is given.

The author emphasized the importance of the constitutional reforms carried out in the country before this period in the development of the institution of constitutional control.

In conclusion, the article shows that the institution of constitutional control is gradually developing in Kazakhstan in response to global changes, that the Kazakhstani model contributes to ensuring the unity and coordination of actions of the branches of government, strengthening constitutional legality, protecting the rights and freedoms of man and citizen.

Keywords: Constitutional control, Constitutional Court, foreign experience, European experience, European model, constitutional reform, Anglo-Saxon legal system, judge of the Constitutional Court, body of judicial and constitutional control, national referendum, Constitution of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstani model.

Кіріспе

Конституциялық бақылауды орындаушы Қазақстанның жаңадан құрылған Конституциялық соты тек қана құқықтық дауларды шешу үшін еліміздің саяси-құқықтық салаларына артықшылық жасауға жол бермеу мақсатында қолданыстағы нормативтік заңдардың шеңберінен шығуға жол бермеуге бағытталған жоғары тұрған заңдылық үстемдігі бар орган екендігін назарға алуымыз қажет.

Конституциялық бақылауды орындайтын Конституциялық сотты құру туралы ұсынымды Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылдың 16-шы наурызындағы Қазақстан Халқына жыл сайынғы өзінің Жолдауында айтқан болатын. Ол бұрын қызметін атқарған Конституциялық Кеңестің сан алуан заң

нормаларына түсіндірме жасай алатынын, дегенмен қоғамдастық осы органға тікелей уәждерін жеткізе алмайтынын, адам құқықтарын сақтауды қамтамасыз етуді жоғары деңгейде ұстайтын құқықтық дамыған шет мемлекеттерде соның ішінде кәрі құрлық Еуропа мемлекеттерінде Конституциялық сот салаларының мемлекеттік мекемелері бар екендігін тәжірибеге ала отырып, сонымен қатар тәуелсіздікті алған бастапқы кезеңдерде Конституциялық соттың бізде де болғандығын, заң саласы мамандарының аталған Конституциялық соттың Ата Заңымыз Конституция талаптарының сақталуына кепіл бола алатындығын назарға ала отырып мемлекетімізде жоғары орган Конституциялық сотты енгізуді ұсынамын деп өз ұсынымын айтқан болатын [1].

Қазақстанда еліміздің Ата заңы – Конституцияның заңды күшінің басымдығы ол басқа да заңнамалық актілердің мазмұнында қарама-қайшылық туындаған жағдайда Конституцияның заңдылық күшінің басым болуындағы артықшылықтары мен ерекшеліктері. Қазақстанда билік тармақтары үш сатыға атқарушы билік тармағына, заң шығарушы билік тармағына және сот биліктері тармақтарына жіктеледі. Қоғамдастық пен мемлекеттік биліктің арасында туындайтын азаматтар мен тұрғындардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін берілетін өтініштер мен уәждер Конституциялық сотта қаралуы тиіс.

Біздің мемлекетімізде Конституциялық бақылауды орындап, жүзеге асырушы орган ол Конституциялық сот екендігін бұқара халық, яғни қоғамдастық білулері тиіс. Конституциялық соттың төрағасы, оның орынбасары және мүшелері жоғары лауазымды жауапты тұлғалар ретінде мәртебеге ие мемлекеттік маңызы бар санаттағы тұлғалар болып есептеледі. Қазақстанда Конституциялық сот барлық еліміздің аймағында өзінің үстемдігін жүргізе алады.

Негізгі бөлім

Жалпы Қазақстанның заңнамалық актілеріне сәйкес, біздің мемлекетімізде шығарылған Президенттің қолы қойылған заңдар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары, орталық атқарушы органдардың (мысалы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің) ережелері мен бұйрықтары, жергілікті атқарушы органдардың (мысалы әкімшіліктер мен аудандық, қалалық полиция бөлімдері) ережелелері мен бұйрықтары, ведомствааралық бұйрықтар, жергілікті маслихаттың шешімдері мен ережелері, мемлекеттік органдардың ішкі ережелері мен бұйрықтары Ата Заңымызда көрсетіліп, бекітілген талаптарға қарама-қайшы келмеуі тиіс. Егер осы аталған жағдайлар бойынша қарама-қайшылықтар орын алған болса, ондай нормативтік құқықтық заңдар, қаулылар, бұйрықтар және ережелер Ата Заңның талаптарына сәйкес келмеуі себепті дауланып, Конституциялық соттың шешімімен күшін дереу арада жою қажет. Ондай нормативтік актілер Қазақстанның территориясында қолданыстан алынып, пайдалануға тыйым салынуы қажет.

Конституциялық сот органын басқаратын төрағасын Қазақстанның Мемлекет Басшысы еліміздің Парламенті Сенатының келісімін ала отырып қызметіне яғни лауазымына тағайындайды. Конституциялық соттың төрағасына оның орынбасарларына және мүшелеріне ғылыми, шығармашылық, оқытушылық қызметтерін қоспағанда ақылы қызметтермен айналысуға тыйым салынады.

Біздің елімізде қоғамдастық, яғни жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар, өздерінің құқықтарын қорғау мақсатында жергілікті атқарушы органдарға, құқық қорғау органдарына соның ішінде ішкі істер, прокуратура, мемлекеттік өртке қарсы қызметі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қызметі антикорр, экономикалық тергеп-тексеру қызметтеріне, сот органдарына және көптеген атқарушы билік органдарына, орталық атқарушы билік органдарына мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларының шығарған шешімдеріне шағымдар түсіріп, уәждер бере алады. Міне осы жерде заңдылық күші басым Ата Заңымыз Конституцияның құқықтық талаптары өрескел бұзылуы мүмкін.

Соңғы кездері елімізде азаматтар тарапынан мемлекеттік органдарға және олардың шығарған шешімдеріне наразылықтар көбеюі себепті Мемлекет Басшысы дүние жүзінің дамыған құқықтық елдерінде тұрғындардың қоғамның көңілінен шығатын, яғни, қоғамның құқықтық тұрғыдан қорғалуын заңнамалық жағынан қамтамасыз ететін орган Конституциялық сотты құруды ұсынған болатын.

Негізінен әлемінің көптеген елдерінде англо-саксондық құқықтық жүйесі кеңінен таралғаны құқық қорғау саласын зерттеуші мамандарға белгілі. Конституциялық бақылау саясатын жүзеге асырып, еліміздің барлық территориясында заңнамалық үстемдігін жүргізетін, заңнамалық актілердің дау туындаған жағдайда Конституцияның талаптарына сәйкестігін анықтап, шешім қабылдау Конституциялық сотқа жүктелуі қажет. Латын Америкасынан бастау алып, кәрі құрлық аталған Еуропа мемлекеттерінде Конституцияның басқа заңдар алдындағы үстемдігін білдіретін Конституциялық соттар Италияда, Испанияда, Германияда және Франция сияқты алпауыт елдерде қызметтерін атқаруда.

Қазақстан әлемдік конституциялық бақылаудың еуропалық үлгісін тандап алуы себебі, барлық сарапшы заңгер мамандарға мәлім, Еуропа мемлекеттерінде адам құқықтары мемлекеттік билік тарапынан өте жоғары деңгейде сақталғандығында. Барлықтарымызға мәлім Қазақстан Еуропадағы ынтымақтастық және қауіпсіздік ұйымының белді мүшелерінің бірі болып саналады. Кезінде сонау

өткен ғасырдың сексен тоғызыншы жылдары қабылданған Советтік Социалистік Республикалар Одағының құрамында болған Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Конституциясына сол кездегі қазақстандық парламентарий Конституциялық соттың орнына Конституциялық қадағалау комитетін құру туралы ұсыным енгізісі келген болатын. Алайда сол кездегі талдаулар нәтижесінде бұл комитет құрылмайтын болып бас тартылды.

Негізі Қазақстанда осыған дейін Конституциялық сот органы болды. Мемлекеттік тәуелсіздік туралы 1991 жылдың 16-шы желтоқсанда қабылданған заңда Ата заңымызды сот арқылы қорғауы тиіс Конституциялық сот болды. Ол орган 1995 жылдың қазан айына дейін қолданыста болды. Қазақстан Конституциясы бойынша еліміз өзін зайырлы, демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде тани білді. Қазақстанда соттарды реформалау олардың қызметтерін жаңғырту, шетелдік оңтайлы тәжірибелерді соттар жүйесіне енгізу бірқалыпты процесс.

Мемлекеттік билікпен және қоғамдастық яғни азаматтар мен тұрғындар және заңды тұлғалар арасында заңнамалық құқықтық құжаттарды қолдануда түсініспеушілік туындау бұл мемлекеттің құқықтық құлдырауына әкеп соғуы ықтимал деп тұжырымдаймын. Бұл менің заң саласының маманы ретіндегі субъективтік пікірім болып есептеледі. Өйткені себебі мемлекеттік саясатта көрсетілгендей мемлекет құру туралы насихаттау ол әрбір мемлекеттік мекемелердің, құқық қорғау органдарының лауазымды тұлғаларының қызметтік және адами міндеттері деп есептеймін.

Қазақстанда Ата Заңымызда көрсеткендей адамның өмірі мен құқықтары ең бірінші сатыда. Сол себепті де Қазақстан Еуропалық тәжірибе үлгісіндегі конституциялық бақылауды жүзеге асырушы орган ретінде Конституциялық сотты құрды және болашақта осы орган қоғамның құқықтары мен заңды мұқтаждарын қорғауды қамтамасыз ету жолында өз жемісін береді деген үміттеміз. Жаңадан құрылған Конституциялық Соттың бұрынғы қолданыста болған Конституциялық Кеңестен айырмашылығы қарапайым қоғамдыстық, яғни азаматтар мен тұрғындар Конституциялық Кеңеске тікелей жүгіне алмайтындығында.

Дүние жүзінің көптеген елдерінде арнайыландырылған конституциялық бақылау мекемелері бар. Федерациялық басқару құқығындағы Ресей мен Германияның федеративтік субъектілерінде Конституциялық соттар қызметтерін жүзеге асыруда.

Конституциялық бақылаудың құқықтық тарихының әлемдік тәжірибесіне үділетін болсақ, алғаш рет мұхиттың арғы жағындағы Америка елінде Уинстон Мербери мен Джордж Медисонның криминалдық істері бойынша 1803 жылы Жоғарғы Сот Джеймс Маршалл төрағалық жасаған федералды Конституциялық орган Конституцияға қайшы келетін Конгресстің заңнамалық ережелерін конституцияға сәйкес емес деп тану туралы баяндама жасаған. Аталған әдісті кейіннен Латын Америкасының көптеген елдері қолданған, олардың арасында 1891 жылы Бразилияда енгізілген, 1917 жылы Уругвай елдерінде қолданысқа енгізілген.

Тарихта жойқын адам шығындарымен есте қалған бірінші дүниежүзілік соғыс басталар алдында кәрі құрлықтағы Норвегия, Грекия Швейцария секілді Еуропалық мемлекеттер осы ұстанымдарды өздерінің заңнамалық тәжірибелеріне енгізіп қолданған. Бірінші дүниежүзілік жойқын соғыс аяқталған соң Еуропа мемлекеттерінде конституциялық бақылаудың өзіндік тәсілдері жасақталып, қазіргі уақытта ол тәсілдер жер планетасының басқа да құрлықтарына таралып кетті. Айта кетерлік таңғажайып нәрсе осы аталған конституциялық бақылау тәсілдерін бұрынғы Еуропадағы посткеңестік елдердің барлығы өздерінің құқықтық жүйелеріне енгізіп қолданған болатын.

Конституциялық бақылаудың еуропалық үлгісінің авторы дүние жүзіне әйгілі аустралиялық заңгер Ханс Келсен болатын. Ол 1920 жылы Аустралиядағы Федеративтік конституциялық заңның жобасын әзірлеуге қатысты және сол елдік Конституциялық сотының мүшесі болған болатын.

Әлемдік тәжірибеде соның ішінде кәрі құрлық Еуропа континентінде екі конституциялық бақылау бағыттары орын алған.

Біріншісінің атауы «Америкалық» деп аталған, бұл жүйе бойынша конституциялық бақылауды жалпы сот жүзеге асыра алады. Анықтама беретін болсам, әрбір сот сатысына жүгінетіндер конституциялық бақылау құзыреттерін тағайындайтын сот жүйесіне әлдеқайда ауқымды жолдармен өздерінің өтініштерін және уәждерін өткізе алатындығында. Бірақ та бірінші сатыдағы сот пен Жоғарғы соттың ережелерінің арасында түсініспеушіліктер орын алғандығы тарихи және құқықтық жақтарынан жоққа шығарылмайды. Дегенмен де бәрібір Жоғарғы соттың заңдылық күші осы арада басымдылық танытады. Америка Құрама Штаттарында конституциялық бақылауды Федеративтік Жоғарғы сот жүзеге асыруға құзыретті. Жалпы Америка елінің құқықтық тарихында Жоғарғы соттың Конституция нормаларының заңдылығын сақтау сатысында мемлекеттік билік тарапынан қолдау тапқандығында болып отыр. Американың конституциялық бақылауын қамтамасыз ету Жоғарғы Сотының мәңгілікке тағайындалған тоғыз мүшесіне міндеттелген. Конгресті кім басқаратынын назарға алмастан, тұрғындардың құқықтық-

саяси жекелеген пікірлерін зерттеуші Гэллан институты қандай мағлұматтар жарияласа да, Жоғарғы сот өз қызметтерін орындай береді.

Англо-саксондық құқықтық жүйесінің мемлекеттерінде атап айтатын болсақ, Аустралия, Үнді елі, Канада, Америка Құрама Штаттарындағы конституциялық бақылау туралы дауларды соттардың басты мақсаттары болып саналатын қылмыстық және азаматтық істерді жүргізетін жалпы юрисдикциялық соттар орындай беретіндігінде. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында, Жапонияда және Скандинав елдерінде конституциялық бақылау туралы дауларды жалпы юрисдикциялық соттар қарай береді, бірақ та соңғы шешім бойынша нүктесін Жоғарғы сот шығарады. Эстония, Гана. Шри-Ланкада тек қана Жоғарғы Соттар шешім қабылдауға уәкілетті. Үндістан, Канада, Малайзия секілді федерациялық басқару құқығындағы мемлекеттерде тек қана штаттардың Жоғарғы соттары шешім қабылдайды.

Екінші тәсіл «Еуропалық» деп танылған. Бұл жүйеде конституциялық бақылауды арнайы тағайындалып, құрылған орган не болмаса сот органы жүзеге асыруға уәкілетті. Арнайы мамандандырылған Конституциялық соттар қазіргі уақытта Германия, Аустрия, Италия, Испания, Бельгияда бар, ал Англияда, Нидерландта және Люксембургте конституциялық бақылауды қамтамасыз етуші арнайы құрылған органдар жоқтың қасы.

Конституциялық бақылаудың арнайыландырылған соттары немесе оларды квазисоттық органдар деп те атасақ болады, осындай соттар тек қана Еуропалық құқықтық жүйесінде орын алған. Осындай органдар Италияда, Польшада Конституциялық сот атауымен белгіленген, ал Францияда Конституциялық Кеңес сонымен қатар ішінара Мемлекеттік Кеңес деген ұғыммен нақтыланған. Египетте Жоғарғы конституциялық сот, Германияда Федеративтік Конституциялық сот органдары ретінде нақтыланып бекітілген. Осы еуропалық тәсілдегі құқықтық жүйені Латын Америкасының құқық субъектілері де қолдануда. Бразилияда 1988 жылы Федеративтік Республикалық Конституция негізінде арнайы конституциялық бақылауды бағыттаған орган болып Федералды Жоғарғы Трибунал қолданысқа енгізілді. 1991 жылы Колумбияның саяси Конституциясы Конституциялық сотты құрды. Коста-Рикада конституциялық бақылауды қадағалаушы ретінде Жоғарғы Соттың Конституциялық палатасы құрылды.

Еуропалық тәсілдің ең кеңінен тараған нысаны ол Француздық үлгі болып табылады. Оның ерекшелігі конституциялық бақылауды жүзеге асырушы орган осы елдің заң шығарушы органдары ұсынған әлі заңды күшіне енген заңнамалық актілердің Конституция талаптарына заңдылығы мен сәйкестігін тексере алатындығында. Бұл елде конституциялық бақылау уәкілеттілігін екі орган жүзеге асырады. Олар, Мемлекеттік Кеңес және Конституциялық Кеңес.

Германиядағы конституциялық бақылаудың Федералды Конституциялық сотқа жүктелген. Аталған сот Федералды заңнамалық актілер мен Федерация субъектілері шығарған нормативтік құқықтық актілердің Конституцияға сәйкестігін анықтап, шешім қабылдай алады, Конституция нормаларын түсіндіре алады және Конституцияға қарама-қайшылық туындаған жағдайда заңнамалық актілердің заңдылық күштерін жойып, қолданыстан алып тастай алады.

Испан еліндегі конституциялық бақылау арнайыландырылған сотқа яғни Конституциялық сотқа жүктелген. Осы елдің Үкімет басқарушысы мен қоғам белсенділері, минимум елу лауазымды тұлғалардан құралған депутаттар және сенаторлар, жекелеген аймақтардың уәкілді және атқарушы органдары, жалпыюрисдикциялық соттар конституциялық мүдделердің бұзылғандығы жөнінде уәждермен азаматтар және заңды тұлғалар прокуратура қызметкерлері жүгінуге құқылары бар [2].

Енді Қазақстанға келетін болсақ, біздің Ата Заңымыздың алтыншы бөлігінде конституциялық бақылауды орнатушы құзыреті біздің құқықтық жүйемізде Конституциялық Сотқа жүктелген. Оның төрағасын қосқанда он бір судьядан құралған, өкілеттік мерзімдері сегіз жыл деп көрсетілген. Конституциялық соттың судьясы бір реттен артық мерзімге тағайындала алмайды. Конституциялық соттың төрт мүшесін Мемлекет Басшысы тағайындайды, үш мүшесін Сенат және Мәжіліс палаталары тағайындайды. Төрағаның ұсынуымен Ел Президенті Конституциялық сот төрағасының орынбасарын тағайындайды.

Еліміздің Конституциялық Соты күрделі қоғамдық-саяси мәселелерді, нормативтік құқықтық актілердің Конституция талаптарына сәйкестігін Бас Прокурордың өтініштері бойынша да қарай алады.

Конституциялық Сот Ата Заңымызда көрсетілгендей қоғамдастықтың яғни азаматтардың заңды конституциялық мүдделері аяқ асты етіліп, өрескел бұзылған жағдайларда Адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің уәж өтініштерімен бұзылған мүдделердің Конституцияға сәйкестігін қарап тексеру үшін қабылдауға құзыретті.

Қазақстан Республикасының Ата Заңы Конституцияның тармақтары талаптарына сәйкес келмейді деп шешілген заңнамалық актілерге және шарттарға қол қойылудан бас тартылады, мақұлданбайды және заңды күшке енгізілмейді.

Конституциялық соттың Конституцияға сәйкес келмейді деп шешкен азаматтардың құқықтарына

және заңды мүдделеріне қол сұғылған заңнамалық актілердің шешім шығарылған уақытынан бастап олардың жекелеген ережелерінің заңдылық күштері жойылуы тиіс және ондай заңсыз актілерді қолдануға тыйым салынады. Шығарылған шешімдер шығарылған мерзімінен бастап заңдылық күшіне енеді және түпкілікті соңғы шешім болып табылады сонымен қатар ол шағымдануға мүлдем жатқызылмайды [3].

Қорытынды

Мақаланы қорытындылай келе әлемдік тәжірибе, соның ішінде еуропалық тәжірибе контекстіндегі конституциялық бақылау жүйесінің еуропалық үлгісін таңдаған қазақстандық құқықтық жүйе біздің мемлекетімізде адам құқықтарының басымдылығын айқындайтын сот билігі жүйесінің негізіндегі Конституциялық Соттың құрылуын болашақта өзінің құқықтық тұрғыдан жемістерін беретіндігіне кәміл сенуімізге негіз бар деп есептеймін. Қазақстанда адам құқықтарын қорғау саласында алдағы уақытта да көптеген реформалық өзгерістер орын алатынына біз әрине сенімдіміз. Өзекті мәселе ол әрине еліміздің азаматтарын жалпы қоғамды заңды құрметтеуге және заң талаптарын сақтауға шақыруға үндеу. Аталған бағыттар бойынша міндеттемелер әрине құқық қорғау органдарына жүктеледі, өйткені құқық қорғау органдары қоғамға үлгі болу арқылы халықты құқықтық сауаттандыруға шақырулары тиіс. Сонымен қатар қоғам құқықтық жағынан сауаттану арқылы өздерін және айналасындағыларды заңдарды сыйлаудың және құрметтеудің ортақ мәселе екендігін түсіне білулері қажет деп санаймын.

Қазақстандағы конституциялық бақылау органы болып табылатын жаңадан құрылған Конституциялық Соттың дұрыс және заңды шешімдер шығаруы арқылы халықтың және азаматтық қоғамның сеніміне кіруілері үшін қызмет атқаруы қазіргі қазақстандық құқықтық жүйенің өзекті мәселесі болуы ол бәрімізге ортақ іс деп есептеймін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевтың Жолдауы.

2 Конституциялық бақылау институты: Заң үстемдігінің кепілі авторлары Жоғарғы Сот жанындағы Сот төрелігі Академиясының профессоры Ержан Егембердиев, Жоғарғы Сот жанындағы Сот төрелігі Академиясының доценті, заң ғылымдарының кандидаты Руслан Сұлтанов // <https://egemen.kz/author/1-egemen-qazaqstan/>

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023 жылғы өзгерістермен және толықтырулармен).

REFERENCES

1 Jaña Qazaqstan: Jañaru men jañǵyru joly 2022 jylǵy 16 nauryzdaǵy Qazaqstan Prezidenti Q.K. Toqaevtyñ Joldauy.

2 Konstitusialyq baqylau instituty: Zañ üstemdıǵınıñ kepılı avtorlary Joǵarǵy Sot janyndaǵy Sot törelıǵı Akademiasynyñ profesory Erjan Egemberdiev, Joǵarǵy Sot janyndaǵy Sot törelıǵı Akademiasynyñ dosentı, zañ ǵylymdarynyñ kandidaty Ruslan Sultanov // <https://egemen.kz/author/1-egemen-qazaqstan/>

3 Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy 1995 jyly 30 tamyzda respublikalyq referendumda qabyldandy (01.01.2023 jylǵy özgerıstermen jäne tolyqtyrularmen).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айнұра Салимжановна Абилова - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант көшесі 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Абилова Айнұра Салимжановна - старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Актобинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, подполковник полиции. г. Актобе, Курсантская улица, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Ainura Abilova - senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after. M. Bukembayev, police lieutenant colonel. Aktobe, Kursant st., 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

ABOUT SOME QUESTIONS OF THE DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION SUBJECTS' COMPETENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

E.S. Akimzhanov

Candidate of Juridical Sciences

O.V. Dovgan

Master of Economic Sciences, Master of Pedagogy

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. The questions about of domestic violence prevention subjects' competence in the Republic of Kazakhstan is associated with insufficient regulatory and legal consolidation of the functional component of the relevant bodies, public organizations and citizens in the matters related to warning and prevention of domestic violence. The problems of the study are due to that the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the participation of state bodies, local self-government bodies, organizations and citizens of the Republic of Kazakhstan engaged in the prevention of domestic violence are insufficiently regulated; there are gaps in legislation requiring the solution.

It seems to authors that the allocation of the concept «domestic violence» as a legally significant category instead of the concept of «home violence» is justified and requires implementation into legislation and also in the legal doctrine.

The prospects for further research are determined and taking into account the problems identified in the work, including those related to the need or lack of expediency of obliging separate subjects to report to the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan about the facts of domestic violence they have identified, also with the specification in the current legislation of the Republic of Kazakhstan of the competence of citizens in the field of counteraction domestic violence.

Keywords: domestic violence, home violence, domestic violence prevention subjects, warning of domestic violence, classification of the domestic violence prevention subjects.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰЗЫРЕТІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Е.С. Акимжанов

заң ғылымдарының кандидаты

О.В. Довгань

экономика ғылымдарының магистрі, педагогика магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілерінің құзыреті мәселелері тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мен алдын алуға қатысты мәселелерде тиісті органдардың, қоғамдық ұйымдардың және азаматтардың функционалдық құрамдас бөлігінің нормативтік-құқықтық бекітілуінің жеткіліксіздігімен байланысты. Зерттеудің проблематикасы мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдардың және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасын жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматтарының қатысуын реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасы жеткілікті реттелмегендігіне байланысты; заңнамада оны шешуді талап ететін олқылықтар байқалады.

Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және алдын алу субъектілерінің қатарына сот органдарын қосу ұсынылды. Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және алдын алу субъектілерінің қатарына сот органдарын қосу ұсынылды. Жұмыста анықталған проблемаларды, оның ішінде жекелеген субъектілердің өздері анықтаған тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері туралы Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарына хабарлау міндеттемесінің қажеттілігіне немесе орындылығының болмауына байланысты, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында азаматтардың тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құзыретін нақтылаумен байланысты одан әрі зерттеудің перспективалары айқындалды.

Түйін сөздер: үй жайындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық, тұрмыстық зорлық-зомбылық, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілері, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілерінің жіктелуі.

**О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ КОМПЕТЕНЦИИ СУБЪЕКТОВ ПРОФИЛАКТИКИ
ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Е.С. Акимжанов

кандидат юридических наук

О.В. Довгань

магистр экономических наук, магистр педагогики

Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева

Аннотация. Вопросы компетенции субъектов профилактики домашнему насилию в Республике Казахстан связаны с недостаточным нормативно-правовым закреплением функциональной составляющей соответствующих органов, общественных организаций и граждан в вопросах, касающихся предупреждения и профилактики домашнего насилия. Проблематика исследования обусловлена тем, что законодательство Республики Казахстан, регламентирующее участие государственных органов, органов местного самоуправления, организаций и граждан Республики Казахстан, осуществляющих профилактику домашнего насилия, недостаточно урегулирована, наблюдаются пробелы в законодательстве, требующие ее решения.

Выделение термина «домашнее насилие», как юридически значимой категории, взамен понятия «бытовое насилие» представляется обоснованным и требующим внедрения в законодательство, а также в правовую доктрину.

Определены перспективы дальнейших исследований с учетом выявленных в работе проблем, в том числе связанных с необходимостью или же отсутствием целесообразности обязанности отдельных субъектов сообщать в органы внутренних дел Республики Казахстан о выявленных ими фактах домашнего насилия, а также с конкретизацией в действующем законодательстве Республики Казахстан компетенции граждан в сфере противодействия домашнему насилию.

Ключевые слова: домашнее насилие, бытовое насилие, субъекты профилактики домашнего насилия, предупреждение домашнего насилия, классификация субъектов профилактики домашнего насилия.

Interaction

The important part in the theory and practice of administrative offences' prevention is a definition of subjects, which can realize these activities, and roles that they are assigned according to the current legislation. In perspective of the study of the domestic violence prevention subjects' competence in the Republic of Kazakhstan means to establish the circle of such persons and bodies, determining their functionality, powers and specifics of functioning within the framework provided for in paragraph 5 of Article 1 and Chapter 2 «Subjects of home violence prevention» of the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2009 No. 214-IV «On home violence prevention» [1] (hereinafter – the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214).

Within of this work, it is planned to analyze the specifics of countering domestic violence in the context of the implementation of preventive measures provided for by the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, implemented by state bodies, local self-government bodies, organizations and citizens of the Republic of Kazakhstan to achieve the goal of preventing and suppressing domestic violence, and also establishing and eliminating the determinant of violent acts in family and domestic relations.

It should be noted that in this case, countering domestic violence and preventing domestic violence will be considered as elements of a single terminology system – the choice of these categories and formulations is due to the peculiarities of the categorial apparatus of Kazakh legislation, and also the legal doctrines of other states. Taking into account the above, we will talk further about the subjects of prevention of domestic violence in the Republic of Kazakhstan in the context of the mentioned Law of the Republic of Kazakhstan No. 214.

The main part

The definition of domestic violence is as an object of this study, is not given in the mentioned Law of the Republic of Kazakhstan No. 214. The concept «domestic violence» use in the legislative norms, which seems less specific and insufficiently reveals the essence of violent actions carried out in family and domestic relations. It should be noted that terminologically, violence in family and domestic relations is considered as an act of a violent and illegal nature, implemented within the framework of the daily (domestic) functioning of the family. The disclosure of the legal phenomenon under study justifies the expediency of a brief digression to the definition of its constituent components:

1) Family relations are based on the presence of relationships between family members, which is the basis for the formation of a personality's character, nurturing and satisfying its basic material and spiritual needs. Cruelty and usage of violence in the family increase the vulnerability of its members from the aggressor, who under the guise of his authority or the possibilities of material or psychological influence

on persons dependent on him, commits illegal actions to satisfy his own inner need to assert himself at the expense of family members.

2) The everyday aspect of family and household relations arise from the fact that in the philosophical and sociological aspect, everyday life is considered as a non-productive sphere of a person's daily life, based on the traditional routine for the subject (or family), and also traditions established within the microsociety. The basic form of the microsociety existence in everyday life is the family.

Accordingly, the family and household sphere includes well-established personal relationships between family members leading to joint life, including in the context of the consumption of non-productive material and spiritual values significant for the microsociety, arising from the essence of family traditions and approaches to the essence of interaction based on a well-established routine and lifestyle.

At the same time, the violence committed in such relations cannot be called domestic. So in this case, the presence of family relationships between the subjects remains outside the terminological context. Similarly, violence in such relationships is not quite correct to call the family violence, because in this case, the relationship between the subjects who lead the actual marriage and family life in unregistered relationships is missed, that is, they are not formally a family. The term «domestic violence» seems to be the most capacious and accurate, applicable to family and domestic relations, including those that are not confirmed by legal context, but actually constitute a family relationship.

Based on above, in order to unify the concepts, in the work will use formulating «domestic violence», this will mean «real exists threat to do harm and (or) commission of illegal acts of physical, moral and psychological (emotional, aesthetic, spiritual), sexual or economic (material) nature carried out in relation to family members, relatives, and other persons who live (lived) together» [2, p. 11].

The allocation of the concept «domestic violence» instead of the concept of «home violence» or is «family violence» is justified and requires implementation into normative legal acts.

The main goal interaction the subjects carrying out administrative and legal protection from domestic violence is assistance to increase performance these subjects for achievement stable results during to use special measures by developing and fulfilment coordinated actions, aimed to timely identification of signs and suppression of facts domestic violence [3].

In our opinion the activity of all subjects of interaction within prophylaxis of domestic violence should be based on the next system of principles:

- guaranteeing of security and fundamental human and civil rights and freedoms to victims. In particular, the right to life, liberty and personal integrity, respect for private and family life, fair trial, legal assistance, taking into account the national judicial practice of the Republic of Kazakhstan, and also the judicial practice of supranational institutions;
- due attention to the fact of domestic violence in the implementation of measures in the field of domestic violence prevention and counteraction;
- with the regard for disproportionate impact of domestic violence on women and men, children and adults;
- to keep the principle of ensuring the equal rights and opportunities for women and men in the implementation of measures in the field of domestic violence prevention, including gender-based violence;
- recognition the social danger of domestic violence and ensuring that any of its manifestations are not tolerated;
- respect and impartial, not indifferent attitude to victims or persons in a threatening situation from the side of subjects;
- ensuring the priority of rights, legitimate interests and safety of victims in the implementation of measures in the field of administrative and legal protection from domestic violence;
- confidentiality of information about victims and persons who reported the commission of domestic violence;
- voluntary getting of assistance to victims, except for children and incapacitated persons, whose rights must be guaranteed unconditionally, regardless of their desire to report or keep silent about the facts of domestic violence;
- in the regard for special needs and interests of domestic violence victims, including persons with disabilities, pregnant women, children, incapacitated persons, the elderly;
- effective interaction of subjects with public associations, international organizations, mass media, and other interested juridical and natural persons;
- exclusion of discrimination of citizens on any feature by the realization of measures under the study.

It should take into account that the system of administrative and legal protection from domestic violence includes the normative and legal legislation regulating corresponding activity, and subjects that lay on the

functions counteraction and prevention of domestic violence within whose competence the application of such measures in general and special measures in particular is determined.

As the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan are not only one subject, whose powers include the application of special measures of administrative and legal protection from domestic violence, but whose competence are not exhaustive. It seems advisable to classify the activities of the subjects of the Chapter 2 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214.

The authors analyzed the current Kazakh legislation namely the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214. According to the results, it is proposed to divide the subjects of prevention of domestic violence in the Republic of Kazakhstan into four groups implementing measures in the field of prevention and counteraction of domestic violence, namely:

- 1) specially authorized bodies in the field of prevention and prophylaxis of domestic violence;
- 2) other bodies and institutions on which set the functions of conducting measures in the field of prevention and prophylaxis of domestic violence;
- 3) common and specialized support services for victims of domestic violence;
- 4) citizens of the Republic of Kazakhstan.

Specially authorized bodies in the field of warning and prevention domestic violence should be considered the Government of the Republic of Kazakhstan and local representative and executive bodies, respectively, named in the provisions of Articles 6, 7 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214. The functional content of these bodies' activities is mainly based on implementation of tasks for the formation and development, also the implementation of the state policy main directions in the field of family violence prevention, and also the coordination of interaction between other entities.

Other bodies and institutions entrusted with the functions of implementing measures in the field of warning and prevention domestic violence, according to the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, include commissions on women's affairs and family and demographic policy (Article 8); commissions on juvenile affairs and protection of their rights (Article 9); internal affairs bodies (Article 10); authorized body in the field of education (Article 11), authorized body in the field of healthcare (Article 12) and healthcare organizations (Article 13).

It is necessary to pay attention to the terminological inaccuracy. There is no wording «competence» in the title of Article 8 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, although this norm is similar in content to other norms of Chapter 2 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, which both in the name and in the content contain an indication of the competence content of the activities of the relevant body. In connection with this, it is required to rename Article 8 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, stating it as follows: «Competence of commissions ...».

Within the definition of the second group subjects functionality, it should be mentioned the statement of deputy, one of the developers of the new Bill on the prevention of domestic violence in Kazakhstan, I. Unzhakova, who noted that «adopted in 2009, Bill does not work actually, and a breakthrough in overcoming domestic violence could not be achieved. The current norms are focused on activities on the facts have happened and their consequences» [3]. This arise from the fact that «... today, almost all responsibility and burden for overcoming domestic violence is assigned to the internal affairs bodies. The roles of all other central authorities like subjects of prevention are limited to formal participation in interdepartmental interaction» [3].

It is difficult to agree with such an opinion unconditionally. Indeed, the role of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan in the prevention of domestic violence is very high. According to official data, during 2020, 25.8 thousand appeals were recorded to the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan on the facts of domestic violence, in 2021 already 28 thousand, and in 2022 25.1 thousand were recorded on the commission of violence in family and domestic relations [4]. However, according to statistics provided by the United Nations with reference to the trust service of the public movement #NemolchyKZ, during the first month of quarantine and people forced isolation, the number of appeals to the mentioned service regarding cases of domestic violence increased from 10.1 thousand to 12.5 thousand messages [5], which is ten times more than appeals to law enforcement agencies for the same period.

The third group of subjects, in accordance with the Kazakh legislation, can partly include the activities of the above-mentioned bodies in the field of education and health (Articles 11-13 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214), and also the aid organizations whose activities are regulated by Article 15 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214. However, for a more correct division of functions, we will refer exclusively to the activities of aid organizations whose competence is focused exclusively on working with victims to the bodies of this group.

It should be noted that the activities of this group organizations, although they represent a high level of

social significance, however, they cause the most questions. For example, the issue of the permissibility of conducting preventive conversations between participants of domestic violence by the internal affairs bodies' officers in the «office premises of subjects of prevention of domestic violence» (Part 3 of Article 19 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214), including in the premises of crisis centers, remains controversial. As noted in the materials of the human rights organization Human Rights Watch, this «seriously contradicts the interests of protecting the rights of survivors of violence and the requirements for prioritizing their safety, confidentiality and well-being» [7]. Indeed, international standards for the provision of services to survivors of domestic violence provide for the inadmissibility of preventive measures regarding assistance to survivors of domestic violence in the absence of a guarantee of the safety of victims [8].

In addition, the problems of the functioning of these subjects (as subjects of the second group both health and education authorities) should include the fact that their duty is not to «report to law enforcement agencies about the facts of domestic violence» [9], which requires a more detailed study for compliance with the balance between the protection of privacy and the need to reports about crime of the law.

As for the fourth group – citizens of the Republic of Kazakhstan in accordance with paragraph 5 of Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan No. 214, their competence, functionality in terms of countering domestic violence, is not disclosed at all.

Conclusion

The authors offer in all cases to use concept «domestic violence» to the norms of the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2009 No. 214-IV «On home violence prevention». In the title of this Law the concept «home violence» commute into the concept «domestic violence» for in order to achieve the goal of unification and unity of law enforcement activities from the perspective of prevention and prophylaxis of domestic violence, which will contribute to expanding the circle of persons whose interests are protected through protection from domestic violence in accordance with the provisions of the legislative act.

A system of principles for the activities of all subjects of interaction within the prevention of domestic violence is also proposed.

Concluding the analysis of the competence of the subjects of countering domestic violence in the Republic of Kazakhstan, it should be pointed out that not all the problems in the provisions of these acts have been solved, which can serve as a basis for further scientific research.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О профилактике бытового насилия: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года №214-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.). // Казахстанская правда. – 2009. – № 293 (26037).

2 Акимжанов, Е.С. Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук: 5.1.2 / Акимжанов Ерик Серикович. – Москва, 2023. – 261 с.

3 Харламов В.С. Теория и практика противодействия преступному насилию в семье: системное криминологическое и уголовно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук. - СПб., 2018. - С. 129.

4 Вааль Т. Законодательство в сфере бытового насилия ужесточают в Казахстане. Семейным дебоширам будут запрещать приближаться к семье. // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://vlast.kz/novosti/41785-zakonodatelstvo-v-sfere-bytovogo-nasilia-uzestocaut-v-kazahstane.html> (дата обращения: 19.08.2023 г.)

5 Портал органов правовой статистики и специальных учетов // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz> (дата обращения: 12.07.2023 г.)

6 Новости ООН. Бытовое насилие в Казахстане: «Все это свалилось на нас буквально за месяц» // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://news.un.org/ru/interview/2020/05/1377672> (дата обращения: 17.08.2023 г.)

7 Human Rights Watch: Казахстан: недостаточная помощь для переживших домашнее насилие. Обеспечить пострадавшим защиту, доступ к правосудию и услугам // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.hrw.org/ru/news/2019/10/17/334789> (дата обращения: 19.08.2023 г.)

8 Combating violence against women: minimum standards for support services. – Strasbourg: Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe, 2008. – 66 p.

9 Сыздыков А.Ж., Сагымбеков Б.Ж. Сравнительно-правовой анализ административно-правовых мер профилактики бытового насилия (опыт Казахстана и России). // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2020. – № 3 (61). – С. 167-174.

REFERENCES

- 1 O profilaktike bytovogo nasiliya: Zakon Respubliki Kazahstan ot 4 dekabrya 2009 goda №214-IV (s izmeneniyami i dopolnениyami po sostoyaniyu na 07.07.2020 g.). // Kazahstanskaya pravda. – 2009. – № 293 (26037).
- 2 Akimzhanov, E.S. Administrativno-pravovaya zashita ot domashnego nasiliya v Respublike Kazahstan: dis. ... kand. yurid. nauk: 5.1.2 / Akimzhanov Erik Serikovich. – Moskva, 2023. – 261 s.
- 3 Harlamov V.S. Teoriya i praktika protivodejstviya prestupnomu nasiliyu v seme: sistemnoe kriminologicheskoe i ugolovno-pravovoe issledovanie: dis. ... d-ra yurid. nauk. - SPb., 2018. - S. 129.
- 4 Vaal T. Zakonodatelstvo v sfere bytovogo nasiliya uzhestochayut v Kazahstane. Semejnym deboshiram budut zapreshat priblizhatsya k seme. // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://vlast.kz/novosti/41785-zakonodatelstvo-v-sfere-bytovogo-nasilia-uzestocaut-v-kazahstane.html> (data obrasheniya: 19.08.2023 g.)
- 5 Portal organov pravovoj statistiki i specialnyh uchetov // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://qamqor.gov.kz> (data obrasheniya: 12.07.2023 g.).
- 6 Novosti OON. Bytovoe nasilie v Kazahstane: «Vse eto svalilos na nas bukvalno za mesyac» // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://news.un.org/ru/interview/2020/05/1377672> (data obrasheniya: 17.08.2023 g.)
- 7 Human Rights Watch: Kazahstan: nedostatochnaya pomosh dlya perezhivshih domashnee nasilie. Obespechit postradavshim zashitu, dostup k pravosudiyu i uslugam // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://www.hrw.org/ru/news/2019/10/17/334789> (data obrasheniya: 19.08.2023 g.)
- 8 Combating violence against women: minimum standards for support services. – Strasbourg: Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe, 2008. – 66 r.
- 9 Syzdykov A.Zh., Sagymbekov B.Zh. Sravnitelno-pravovoj analiz administrativno-pravovyh mer profilaktiki bytovogo nasiliya (opyt Kazahstana i Rossii). // Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2020. – № 3 (61). – S. 167-174.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ерик Серикович Акимжанов – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қостанай қаласы, Абай даңғылы, 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

Ольга Владимировна Довгань – экономика ғылымдарының магистрі, педагогика магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің ғылыми қызметкері, полиция капитаны. Қостанай қ., Абай даңғылы, 11. E-mail: olkaschell87@mail.ru.

Акимжанов Ерик Серикович – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

Довгань Ольга Владимировна – магистр экономических наук, магистр педагогики, научный сотрудник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, капитан полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: olkaschell87@mail.ru.

Erik Akimzhanov – Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev, police lieutenant colonel. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

Olga Dovgan – Master of Economic Sciences, Master of Pedagogy, scientific worker of the Department of organization of scientific research and editorial publishing work of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, police captain. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: olkaschell87@mail.ru.

ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ АЙНАЛЫМ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ**А.А. Амангельды**

заң ғылымдарының докторы

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы,
Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада автор зияткерлік меншік объектілерінің және оларға субъектілердің құқықтарының айналым қабілеттілігінің ерекшелігі туралы жазады және мұнда жеке мүліктік емес және айрықша құқықтарды ғана емес, сонымен қатар осы санаттағы құқықтардың ешқайсысына жатпайтындарды да ескеру қажет. Автор бұл объектінің идеалды табиғаты интеллектуалды іс-әрекеттің нәтижелері мен дараландыру құралдарының айналымға қабілеттілігіне тікелей жол бермейді, керісінше біз оларға айрықша және басқа құқықтардың айналымы туралы айтып отырмыз деген болжам жасады.

Бұл ретте зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтар тек белгілі бір сәттен бастап: объектіні құру фактісінен бастап немесе объектіге қорғау құжаттары (патент, куәлік) түрінде құқықтық қорғау берілген сәттен бастап айналымға қабілетті болуы мүмкін екенін назарға алған жөн. Айрықша құқықтар айналымға қабілетті болуы мүмкін және салыстырмалы құқықтық қатынастардың тақырыбы болуы мүмкін, бірақ айналымға енгенге дейін айрықша құқықтар, сондай-ақ жеке мүліктік емес құқықтар да абсолютті құқықтар болып табылады. Әдетте, барлық айрықша құқықтар айналымға қабілетті, бірақ азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді жекелендірудің кейбір құралдарына айрықша құқықтар айналымға қабілетсіз, ал егер олар айналымға қабілетті болса, онда белгілі бір шарттармен. Атап айтқанда, тауарлар шығарылған жерлердің атауларына және географиялық нұсқамаларға құқықтар айналымға қабілетсіз. Мақалада зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтарға қатысты беру, беру, көшу ұғымдарын нақтылау ұсынылады. Бұл ретте айрықша құқықтың ерекшелігі оның мазмұнында және оны толық және ішінара беру және беру мүмкіндігінде екендігіне назар аудару қажет.

Түйін сөздер: айналым, азаматтық айналым, айрықша құқықтар беру, айрықша құқықтарды беру, айрықша құқықтардың ауысуы, Авторлық шарт, лицензиялық шарт, айналымға кіріспе, құқық иесі.

ОБОРОТОСПОСОБНОСТЬ ПРАВ В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**Амангельды А.А.**

доктор юридических наук

Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева,
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова

Аннотация. В статье автор пишет о специфике оборотоспособности объектов интеллектуальной собственности и прав субъектов на них, и здесь следует принять во внимание не только личные неимущественные и исключительные права, а также и те, что не относятся ни к одной из этой категорий прав.

Автором выдвинута гипотеза, что идеальная природа данного объекта не позволяет непосредственно самим результатам интеллектуальной деятельности и средствам индивидуализации быть оборотоспособными, скорее речь идет об оборотоспособности исключительных и иных прав на них.

При этом стоит принять во внимание, что исключительные права на объекты интеллектуальной собственности только с определенного момента могут быть оборотоспособны: с момента факта создания объекта или с момента предоставления правовой охраны объекту в виде охраняемых документов (патента, свидетельства). Исключительные права могут быть оборотоспособными и быть предметом относительных правоотношений, но до вступления в оборот исключительные права, как и личные неимущественные права, являются также абсолютными правами.

Как правило все исключительные права оборотоспособны, но исключительные права на некоторые средства индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ и услуг необоротоспособны, а если и оборотоспособны, то с определенными условиями. В частности, права на наименования мест происхождения товаров и на географические указания необоротоспособны.

В статье предлагается уточнить понятия предоставление, передача, переход по отношению к исключительным правам на объекты интеллектуальной собственности.

При этом необходимо обратить внимание на то, что специфика исключительного права состоит в его содержании и возможности предоставлять и передавать его как полностью, так и частично.

Ключевые слова: оборотоспособность, гражданский оборот, предоставление исключительных прав, передача исключительных прав, переход исключительных прав, авторский договор, лицензионный договор, введение в оборот, правообладатель.

TURNOVER OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Amangeldy A.A.

Doctor of Juridical Sciences

Eurasian Law Academy named after D. Kunaev,

Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after. M. Esbolatov

Annotation. In the article, the author writes about the specifics of the turnover of intellectual property objects and the rights of subjects to them, and here it is necessary to take into account not only personal non-property and exclusive rights, but also those that do not belong to any of these categories of rights.

The author hypothesizes that the ideal nature of this object does not directly allow the results of intellectual activity and means of individualization to be negotiable, rather it is about the turnover of exclusive and other rights to them.

At the same time, it should be taken into account that exclusive rights to intellectual property objects can only be negotiable from a certain moment: from the moment of the creation of the object or from the moment of granting legal protection to the object in the form of security documents (patent, certificate). Exclusive rights may be negotiable and be the subject of relative legal relations, but before entering into circulation, exclusive rights, as well as personal non-property rights, are also absolute rights.

As a rule, all exclusive rights are negotiable, but exclusive rights to certain means of individualization of participants in civil turnover, goods, works and services are not negotiable, and if they are, then with certain conditions. In particular, the rights to appellations of origin and geographical indications are non-negotiable.

The article proposes to clarify the concepts of granting, transfer, transfer in relation to exclusive rights to intellectual property objects. At the same time, it is necessary to pay attention to the fact that the specifics of the exclusive right consists in its content and the ability to grant and transfer it both in full and in part.

Keywords: turnover, civil turnover, granting of exclusive rights, transfer of exclusive rights, transfer of exclusive rights, copyright agreement, license agreement, introduction into circulation, copyright holder.

Кіріспе

Зияткерлік меншік объектілерінің айналым қабілеттілігі және оларға айрықша құқықтар мәселелері әрқашан өзіне ғылыми қызығушылық тудырды. ҚР заңнамасында айналым қабілеттілігінің нақты анықтамасы жоқ. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (әрі қарай - ҚР АҚ) 116-бабының 1-тармағына сәйкес азаматтық құқықтар объектілері, егер олар айналымнан алынбаса немесе айналымда шектелмесе, әмбебап құқықтық мирасқорлық (мұрагерлік, заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру) тәртібімен не өзге тәсілмен еркін иеліктен шығарылуы немесе бір адамнан екінші адамға ауысуы мүмкін [1]. Бұдан шығатыны, айналым қабілеттілігі құқықтық қатынастардың динамикасын сипаттайтын әртүрлі негіздерде құқықтар объектісін бір адамнан екінші адамға иеліктен шығару немесе көшіру мүмкіндігі болып табылады.

Негізгі бөлім

С.А. Слипченко жеке мүліктік емес құқықтар объектілерінің айналым қабілеттілігін зерттей отырып, азаматтық құқық объектілерінің айналым қабілеттілігі олардың азаматтық қатынастардың динамикасына әкелетін процестерге қатысу қабілетін көрсетеді деп жазады, бұл тек статистика, яғни тиесілілік және иеліктен шығару қатынастарында ғана емес [2, 69 б.]. Өздеріңіз білетіндей, зияткерлік меншік құқығының объектілеріне құқықтардың екі түрі бар: жеке мүліктік емес құқықтар және айрықша құқықтар (олар мүліктік құқықтардың бір түрі болып табылады). С.А. Слипченконың айтуынша, шығармашылық зияткерлік меншіктің нәтижелері олардың табиғи қасиеттеріне байланысты бөлінбейтіндігіне күмән жоқ. Сондықтан өркениеттік айналым дәрежесін белгілеу мүмкін емес болып көрінеді [2, 72-73 б.]. Автор Ресей Федерациясының Азаматтық Кодексінің 129-бабының 4-бөлімге сілтеме жасайды, онда зияткерлік қызметтің нәтижелері және оларға теңестірілген даралау құралдары (1225-бап) иеліктен шығарыла алмайды немесе басқа тәсілдермен бір адамнан екінші адамға ауыса алмайды [3]. Бұл тұрғыда С.А. Слипченконың ұстанымы қызықты, өйткені автор субъектіден бөлінбейтіндігіне байланысты айналымға қабілетсіз объектілерді және еркін айналымға қабілетті объектілерді, яғни ажырамас объектілерді бөледі. Автордың пікірінше, азаматтық құқық объектілерінің азаматтық айналымға қатысу қабілетін анықтау немесе анықтау үшін алдымен олардың табиғи қасиеттерін анықтау керек, яғни олардың субъектіден бөлінетіндігін, олардың табиғи айналым қабілеттілігіне ие екендігін анықтау керек [2, б. 73-74]. Қазақстан заңнамасында айналымға қатысты шығармашылық зияткерлік меншік нәтижелеріне қатысты мұндай шектеулер жоқ. ҚР АҚ 116-бабының 2-тармағында иеліктен шығаруға жол берілмейтін (айналымнан алынған) мүлік түрлері заңдарда тікелей көрсетілуі тиіс [3]. Шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелері осы санатқа жатпайды, бірақ Жекелендірудің кейбір құралдарына айналым қабілеттілігі бойынша тыйым салулар

мен шектеулер көзделген, мысалы, «тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқаулар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі № 456-І Заңының 21-бабының 1-тармағы «Тауар белгілері туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі - «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ) тауар белгісіне айрықша құқықты беруге, егер ол тауарға немесе оны дайындаушыға қатысты жаңылыстыруға себеп болуы мүмкін болса, жол берілмейтінін айтады, бұдан әрі «тауар белгілері туралы» ҚРЗ 37-бабының 4-тармағында иеліктен шығару, географиялық нұсқауды және атауды пайдалану құқығын басқаға беру туралы өзге де мәмілелер делінген лицензиялық шарт негізінде тауардың шығарылған жеріне және тауардың шығарылған жерінің географиялық көрсетілімін және атауын пайдалану құқығын беруге жол берілмейді. Бұл объектінің идеалды табиғатын ескере отырып, интеллектуалды қызметтің нәтижесі тікелей айналымға қабілетті деп айтуға болмайды, керісінше біз айрықша құқықтардың айналымы туралы айтып отырмыз. Бұл құқықтар қай сәттен бастап туындайды, әйтпесе құқықтар болмаса, өйткені зияткерлік меншік объектілерінің белгілі бір субъектіге жататындығын бекіту қажет болса, онда айналым объектісі де болмайды. ҚР АҚ 962-бабына сәйкес зияткерлік меншік объектілеріне құқықтар олардың құрылу фактісіне не ҚР АҚ және өзге де заңнамалық актілерде көзделген жағдайларда және тәртіппен уәкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғауды ұсынуы салдарынан туындайды. Мысалы, «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» 1996 жылғы 10 маусымдағы № 6-І ҚР Заңының (бұдан әрі - ҚР АҚЖСК) 9 және 35-баптарына сәйкес ғылым, әдебиет және өнер туындысына авторлық құқық оны жасау фактісіне байланысты туындайды, авторлық құқықтың пайда болуы мен жүзеге асырылуы үшін туындыны тіркеу талап етілмейді, шығарманың басқа арнайы дизайны немесе кез-келген формальдылықты сақтау, ғылым, әдебиет және өнер туындысына авторлық құқық оны жасау фактісіне байланысты туындайды. Сабақтас құқықтардың пайда болуы мен жүзеге асырылуы үшін қандай да бір формальдылықты сақтау талап етілмейді. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 4-бабына сәйкес Тауар белгілеріне айрықша құқықтар тауар таңбасы тауар белгілерінің мемлекеттік тізілімінде тіркелген күннен бастап туындайды. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 37-бабына сәйкес тауар шығарылған жердің географиялық көрсеткіші мен атауын пайдалану құқығының иесіне оларды пайдалану құқығы тиесілі. Тауар шығарылған жердің географиялық көрсеткішін және атауын пайдалану құқығы оны пайдалану құқығы географиялық көрсеткіштердің мемлекеттік тізілімінде және тауар шығарылған жер атауларының мемлекеттік тізілімінде тіркелген күннен бастап оның иесінде туындайды [4]. Патенттік құқық объектілеріне келетін болсақ, ҚР Патенттік Заңының 5-бабына сәйкес патенттік құқық объектілеріне патент қорғау құжатын алған және ҚР Патенттік Заңының 25-бабына сәйкес тиісті мемлекеттік тізілімде тіркелген жағдайда сараптамалық ұйымға өтінім берілген күннен бастап қолданылады [5]. «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі № 422-І Заңының (бұдан әрі - «СЖҚТ» ҚРЗ) 3-бабына сәйкес өсімдіктер мен жануарлар тұқымдарының сорттарына патент қорғау құжатын алған және тиісті мемлекеттік тізілімде тіркелген жағдайда сараптама жасау ұйымына өтінім берілген күннен бастап қолданылады [6]. «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 29 маусымдағы № 217-ІІ Заңының (бұдан әрі - «ИМСТ туралы» ҚРЗ) 13-бабында көзделгендей, топологияға айрықша құқық топология тіркелген күннен бастап немесе әлемнің кез келген елінде осы топологияны немесе интегралды микросхемаларды алғаш рет пайдаланудың құжатпен расталған күнінен бастап қолданылады. осы топологиясы бар чиптер [7]. Осылайша, зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтар тек белгілі бір сәттен бастап айналымға қабілетті болуы мүмкін: объектіні құру фактісінен бастап немесе объектіге қорғау құжаттары (патент, куәлік) түрінде құқықтық қорғау берілген сәттен бастап. Әдетте, айрықша құқықтар айналымға қабілетті, дегенмен ерекше жағдайлар бар. Мысалы, азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді жекелендірудің кейбір құралдарына айрықша құқықтар айналымға қабілетсіз, ал егер олар айналымға қабілетті болса, онда белгілі бір шарттармен. Атап айтқанда, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 25-бабына сәйкес тауар шығарылған жердің атауына және географиялық нұсқауға айрықша пайдалану құқығы бар, бірақ «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 37-бабының 4-тармағына сәйкес тауар шығарылған жердің атауын, географиялық нұсқауды пайдалану құқығын басқаға беру туралы өзге де мәмілелерді иеліктен шығару және құқық беру лицензиялық шарт негізінде тауар шығарылған жердің атауын, географиялық көрсеткішті пайдалануға жол берілмейді [4]. Яғни, тауар шығарылған жердің атауын, географиялық көрсеткішті айрықша пайдалану мүлтік құқығы айналымға қабілетсіз. Мысалы, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 21-бабының 1-тармағына сәйкес тауар белгісіне айрықша құқықты беруге, егер ол тауарға немесе оны өндірушіге қатысты жаңылыстыруға себеп болуы мүмкін болса, яғни бұл жағдайда тауар белгісіне айрықша құқықты иеліктен шығаруға жол берілмейді, сондықтан ол айналымға түспейді [4]. Осыған байланысты зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтарға қатысты беру, беру, көшу ұғымдарын түсіну қажет. ҚР Азаматтық

кодексінің 965-бабының 1-тармағына сәйкес зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықтар, егер осы Кодексте немесе өзге де заңнамалық актілерде өзгеше көзделмесе, олардың құқық иеленушісі шарт бойынша толық немесе ішінара басқа тұлғаға беруі, сондай – ақ мұрагерлік бойынша әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен және құқық иеленуші заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру нәтижесінде ауысуы мүмкін [8]. ҚР ЗТАҚ 30-бабының 1-тармағына сәйкес авторлық құқықтар авторлық шарттар бойынша және мұрагерлік тәртібімен беріледі [9]. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 31-бабының 1-тармағына сәйкес, «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 16-бабында көрсетілген автордың мүліктік құқықтары толық немесе ішінара берілуі мүмкін, сондай-ақ айрықша құқықтарды беру туралы авторлық шарт бойынша немесе айрықша емес құқықтарды беру туралы авторлық шарт бойынша пайдалану үшін берілуі мүмкін [9]. ҚР Патенттік Заңының 11-1-бабының 1-тармағына сәйкес патент иеленушісі өзіне тиесілі өнеркәсіптік меншік объектісіне айрықша құқықты басқаға беру шарты бойынша басқа жеке немесе заңды тұлғаға беруге құқылы [5]. Өнеркәсіптік меншік объектісін пайдалану құқығын беру лицензиялық шарт негізінде жүзеге асырылады. «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Заңның 16-бабына сәйкес селекциялық жетістікке өтінім беру және патент алу құқығы, селекциялық жетістікті пайдалануға айрықша құқық, сондай-ақ оны пайдаланудан алынатын сыйақы мен кірістер мұрагерлік немесе құқықтық мирасқорлық тәртібімен ауысады [6]. «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Заңның 18-бабының мазмұнынан туындағандай, селекциялық жетістіктерді пайдалану құқығын беру лицензиялық шарт негізінде жүзеге асырылады. «ИМСТ туралы» ҚРЗ 8-бабына сәйкес топологияға айрықша құқық шарт бойынша толық немесе ішінара басқа тұлғаға берілуі мүмкін, сондай - ақ мұрагерлік бойынша әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен және құқық иесі заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру нәтижесінде ауысады. Лицензиялық шарт бойынша құқық иесі (лицензиар) басқа тарапқа (лицензиатқа) топологияны белгілі бір тәсілмен уақытша пайдалану құқығын береді [7]. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 21-бабының 1-тармағына сәйкес барлық тауарларға (қызметтерге) не олардың бір бөлігіне қатысты тауар белгісіне айрықша құқық беру шарты бойынша берілуі мүмкін. Тауар белгісіне айрықша құқықты беруге, егер ол тауарға немесе оны өндірушіге қатысты жаңылыстыруға себеп болуы мүмкін болса, жол берілмейді [4]. ҚР заңнамасында «ұсыну», «беру», «өту» ұғымдарына бірыңғай көзқарас жоқ екені анық.

Осылайша, беру деп лицензиялық шарттың немесе басқа аралас шарттың жасалуын түсіну керек, оған сәйкес лицензиатқа пайдалану құқығы белгілі бір мерзімге толық немесе ішінара беріледі, бұл ретте айрықша құқық лицензиарда сақталады, яғни лицензиар құқық иеленуші болып табылады және лицензияның (лицензиялық шарттың) түріне байланысты құқық иеленуші сақталады немесе сақталмайды өзінің зияткерлік меншік нысанын лицензиатпен бір мезгілде пайдалану құқығы сақталады, яғни бұл пайдалану құқығын беру жөніндегі шарттардың ерекшелігі болып табылады. Ал беру деп құқық иесінің толық немесе ішінара ауысуын, яғни құқық иесінің толық немесе ішінара ауысуы орын алатын басқаға беру шарты немесе басқа аралас шарт негізінде айрықша құқықтарды иеліктен шығаруды түсіну керек. Көшу Азаматтық құқық теориясында да, заңнамада да құқықтардың, соның ішінде айрықша құқықтың мұрагерлігін білдіреді. Заң әдебиеттерінде қайтыс болған азаматтың мүлкінің мұрагерлік тәртібімен басқа адамдарға ауысуы жалғасып жатқан құқықтық қатынастарда мүлікке құқықтар субъектісі ауыстырылатындығын білдіреді, ал мұрагердің (мұрагердің) құқықтары мен міндеттері заңды түрде предшественниктің (мұрагердің) құқықтары мен міндеттеріне тәуелді [10, 14 б.]. Бұл жағдайда мұрагерлік кезінде айрықша құқықтар толығымен немесе ішінара өтетіні белгісіз. Осылайша, айрықша құқықтарды беру және беру айналым қабілеттілігінің шарттық тәсілдерін білдіреді, ал айрықша құқықтың ауысуы мәміле (өсиет) немесе заң бойынша авторлық құқық иесінің өзгеруін білдіруі мүмкін. Бұл ретте айрықша құқықтардың ерекшелігі оның мазмұнында екендігіне назар аудару қажет. Айрықша құқықтардың мазмұны зияткерлік меншік объектісіне байланысты. Мәселен, «Тауар таңбалары туралы» ҚРЗ 1-бабының 9-тармағының 1-тармақшасына сәйкес айрықша құқық - иесінің тауар таңбасын немесе тауар шығарылған жердің атауын өз қалауы бойынша кез келген тәсілмен пайдалануға мүліктік құқығы; тауар таңбасын, географиялық нұсқауды және тауар шығарылған жердің атауын пайдалану деп тауар таңбасын орналастыру, географиялық нұсқау және тауар шығарылған жердің атауы тауарларда және оларға қатысты қорғалатын қызметтерді көрсету кезінде олардың қаптамаларында орналастыру, дайындау, қолдану, әкелу, сақтау, сатуға ұсыну, тауар таңбасы белгіленген тауарды сату, тауар шығарылған жердің географиялық көрсеткіші мен атауы, маңдайшаларда, жарнамада, баспа өнімінде немесе өзге де іскерлік құжаттамада қолданылуы, сондай-ақ оларды айналымға өзге де енгізу [4]. «Тауар таңбалары туралы» ҚРЗ 19-бабының 2-тармағына сәйкес тауар таңбасын пайдаланудың дәлелі оны тіркелген тауарларға және (немесе) оларды буып-түюге тауар таңбасының иесі немесе осындай құқық «Тауар таңбалары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 21-бабының 1 және 2-тармақтарына сәйкес шарт негізінде берілген немесе берілген тұлға

қолдану болып саналады сауда белгілері». Тауар таңбасын тауар таңбасы белгіленген тауарды дайындау, әкелу, сақтау, сатуға ұсыну, сату, оны жарнамада, маңдайшаларда, баспа басылымдарында, ресми бланкілерде, өзге де іскерлік құжаттамада, сондай-ақ домендік атауда қолдану, тауар таңбасына құқықты беру, оның ішінде тауарларды тауар таңбасына көрсету кезінде беру тауар таңбасын пайдалану деп танылуы мүмкін Қазақстан Республикасында өткізілетін көрмелер, сондай-ақ оны айналымға өзге де енгізу [4].

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне қатысты ҚР Патенттік Заңының 11-бабына сәйкес патент иеленушіге өнеркәсіптік меншіктің қорғалатын объектісін өз қалауы бойынша пайдалануға айрықша құқық беріледі. Осы мақсатта өнеркәсіптік меншіктің қорғалатын объектісі бар өнімді дайындау, қолдану, әкелу, сатуға ұсыну, сату, азаматтық айналымға өзге де енгізу немесе сақтау, сондай-ақ қорғалатын әдісті қолдану өнеркәсіптік меншік объектісін пайдалану деп танылады. Өнім қорғалатын өнертабысты немесе пайдалы модельді қамтиды деп танылады, ал қорғалатын әдіс, егер өнімде формуланың тәуелсіз тармағында келтірілген өнертабыстың, пайдалы модельдің әрбір белгісі немесе пайдалану басталған күні техниканың осы саласында осындай деп аталатын оған баламалы белгі болса, қолданылады деп танылады. Осы мақсатта тікелей осы тәсілмен дайындалған өнімді азаматтық айналымға енгізу немесе сақтау өнімді алудың қорғалатын тәсілін пайдалану деп танылады [5]. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 16-бабына сәйкес авторға немесе өзге де құқық иеленушіге осы туындыны кез келген нысанда және кез келген тәсілмен пайдалануға мүлкітік (айрықша) құқықтар беріледі. Автордың туындыны пайдалануға айрықша құқықтары мынадай әрекеттерді жүзеге асыру, рұқсат ету немесе жүзеге асыруға тыйым салу құқығын білдіреді: туындыны жаңғырту (жаңғырту құқығы); туындының түпнұсқасын немесе даналарын кез келген тәсілмен тарату: сату, ауыстыру, жалға беру (жалға алу), өзге де операциялар, оның ішінде телекоммуникациялардың ашық желісінде (тарату құқығы); автордың немесе өзге де авторлық құқық иеленушінің рұқсатымен дайындалған даналарды қоса алғанда, тарату мақсатында туындының даналарын импорттау (импортқа құқық); туындыны жария түрде көрсету (жария көрсетуге құқық); туындыны жария түрде орындау (жария орындауға құқық); эфирге хабарды қоса алғанда, туындыны жария түрде хабарлау (туындыны жалпыға бірдей мәлімет үшін хабарлау) немесе кабель арқылы (жария хабарлау құқығы); жалпыға бірдей мәлімет үшін эфирге бірінші және (немесе) кейінгі хабарлауды қоса алғанда, туындыны эфирге хабарлау (эфирге хабарлау құқығы); жалпыға бірдей мәлімет үшін кабель бойынша бірінші және (немесе) кейінгі хабарды қоса алғанда, туындыны кабель бойынша хабарлау (кабель бойынша хабарлау құқығы); туындыны аудару (аударуға құқық); туындыны қайта өңдеу, аранжировкалау немесе басқа жолмен қайта өңдеу (қайта өңдеуге құқық); туындыны жалпыға бірдей назарға жеткізу (жалпыға бірдей назарға жеткізу құқығы); іс жүзінде қала құрылысы, сәулет, дизайн жобасын іске асыру; Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне қайшы келмейтін өзге де әрекеттерді жүзеге асыру [9]. Селекциялық жетістіктерге айрықша құқықтың өкілеттіктері мәселесін одан әрі қарай қарай отырып, «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» ҚРЗ 14-бабына сәйкес, егер мұндай пайдалану басқа патент иеленушілердің құқықтарын бұзбаса, патент иеленушінің селекциялық жетістікті пайдалануға айрықша құқығы болады. Патент иеленушінің рұқсаты селекциялық жетістікке қатысты мынадай іс-әрекеттерге талап етіледі: өндіру немесе өсімін молайту (көбейту); көбейту мақсаттары үшін тұқымдарды себу шарттарына жеткізу; сатуға ұсыну; сату немесе өткізудің өзге де түрлері; Қазақстан Республикасының аумағынан әкету; Қазақстан Республикасының аумағына әкелу; жоғарыда көрсетілген мақсаттар үшін сақтау.

Патент иеленушінің құқығы патент иеленушінің рұқсатынсыз азаматтық айналымға енгізілген асыл тұқымды жануарлардан тұқымнан өндірілген өсімдік материалына, тауарлық жануарларға да қолданылады. Патент иеленушінің айрықша құқығы селекциялық жетістіктер тұқымының сорты мен асыл тұқымды материалына қатысты қолданылады, олар: 1) Егер осы селекциялық жетістіктердің өзі басқа селекциялық жетістіктің белгілерін мұра етпесе, селекциялық жетістіктердің белгілерін елеулі түрде мұра етеді; 2) селекциялық жетістіктен анық ерекшеленбейді; 3) олардың көбеюі селекциялық жетістіктерді бірнеше рет пайдалануды талап етеді [6]. ҚР заңнамасында сабақтас құқықтар объектілеріне қатысты ережелер де көзделген. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 37-бабына сәйкес орындаушының орындауды немесе қойылымды пайдалануға айрықша құқықтары мынадай іс-әрекеттерді жүзеге асыруға рұқсат беру немесе тыйым салу құқығын білдіреді: бұрын жазылмаған орындауды немесе қойылымды жазу; орындауды немесе қойылымды кез келген нысанда тікелей немесе жанама түрде жазуды жаңғырту; эфирге беру, жалпыға бірдей мәлімет үшін кабель арқылы хабарлау немесе орындауды немесе қойылымды жалпыға бірдей орындау немесе қою жазбасын пайдалану; орындау немесе қою жазбасын эфирге жіберу, жалпыға бірдей мәлімет үшін кабель арқылы хабарлау немесе жалпыға бірдей мәліметке жеткізу; орындаушының қатысуымен орындалуы немесе қойылуы жазылған коммерциялық мақсатта жарияланған фонограмманы жалға (жалға) беру.

Бұл құқық орындауды фонограммаға жазуға шарт жасасу кезінде фонограмма өндірушісіне өтеді. Бұл ретте орындаушы осындай фонограмманың даналарын жалға (жалға) бергені үшін сыйақы алу құқығын сақтайды [9]. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 38-бабына сәйкес фонограмманы пайдалануға айрықша құқықтар мынадай әрекеттерді жүзеге асыру, рұқсат ету немесе жүзеге асыруға тыйым салу құқығын білдіреді: фонограмманы тікелей және жанама тәртіппен және кез келген нысанда жаңғырту; фонограмманың түпнұсқасы мен даналарын, оның ішінде импортты сату немесе меншік құқығын өзге де беру арқылы тарату; фонограмманы жалға беру (фонограмманы өндіруші немесе оның рұқсаты бойынша жүзеге асыратын таратылғаннан кейін де; фонограмманы қайта өңдеу немесе кез келген тәсілмен қайта өңдеу; фонограмманы жалпы жұрттың назарына жеткізу. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 40-бабына сәйкес эфирлік және (немесе) кабельдік хабар тарату ұйымдары оны беруге қатысты осындай рұқсат бергені үшін сыйақы алу құқығын қоса алғанда, кез келген нысанда пайдалануға және таратуды пайдалануға рұқсат беруге айрықша құқықтарға ие. Таратуды пайдалануға айрықша құқықтар мынадай әрекеттерді жүзеге асыру, рұқсат ету немесе жүзеге асыруға тыйым салу құқығын білдіреді: эфирге жіберуді хабарлау; таратуды жалпыға бірдей мәлімет үшін кабель арқылы хабарлау немесе таратуды эфирге беру; беруді жазу; беру жазбасын жаңғырту; ақылы кіру орындарында жалпыға бірдей мәлімет беру; беруді жалпыға бірдей мәліметке жеткізу [9]. «ИМСТ туралы» ҚРЗ 1-бабына сәйкес топологияға айрықша құқық-құқық иеленушінің топологияны өз қалауы бойынша кез келген тәсілмен пайдалануға мүлкітік құқығы, ал топологияны пайдалану деп топологияны, осы топологиямен интегралдық микросхеманы немесе осындай интегралдық микросхеманы қамтитын бұйымды азаматтық айналымға қолдану, әкелу, сатуға ұсыну, сату немесе өзге де енгізу түсініледі, коммерциялық мақсатта жүзеге асырылатын [7]. «Тауар белгілері туралы» ҚРЗ 28-бабына сәйкес авторлық құқық автордың бүкіл өмірінде және ол қайтыс болғаннан кейін жетпіс жыл бойы қолданылады. Жасырын немесе бүркеншік атпен жарияланған туындының авторлық құқығы оның заңды түрде жарияланған күнінен кейін жетпіс жыл бойы жарамды. Бірлескен авторлық туындыға авторлық құқық басқа авторлардан аман қалған соңғы автор қайтыс болғаннан кейін өмір бойы және жетпіс жыл бойы жарамды. Автор қайтыс болғаннан кейін отыз жыл ішінде алғаш рет шығарылған туындының авторлық құқығы шығарылғаннан кейінгі жылдың бірінші қаңтарынан бастап есептеле отырып, жарыққа шыққаннан кейін жетпіс жыл бойы жарамды [9]. «Тауар таңбалары туралы» ҚРЗ 42-бабына сәйкес Орындаушының айрықша құқықтары бірінші орындаудан немесе қойылымнан кейін жетпіс жыл бойы қолданылады [9]. «Тауар таңбалары туралы» ҚРЗ 15-бабына сәйкес тауар таңбасын тіркеу өтінім берілген күннен бастап он жыл бойы қолданылады, тауар таңбасын тіркеудің қолданылу мерзімі оның қолданысының соңғы жылы берілген иесінің өтініші бойынша әрбір он жылға ұзартылады.

Қорытынды

Осылайша, айрықша құқықтардың айналым қабілеттілігі мәселесін қарау кезінде осы құқықтардың ерекшелігін ескеру қажет: азаматтық айналымға енгізу сәті, айрықша құқықтың мазмұны, айрықша құқықтың бөлінуі, айрықша құқықтардың қолданылу мерзімі мен аумағымен шектелуі, сондай-ақ барлық айрықша құқықтардың айналымға қабілетті емес, ал егер айналымға қабілетті болса, онда белгілі бір шарттармен.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51006061#activate_doc=2
- 2 Слипченко С.А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица: монография. - Х.:ФОП Мичурина Н.А., 2011. – 336 с.
- 3 Гражданский кодекс Российской Федерации (ГК РФ) от 30 ноября 1994 года № 51-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/a761099a7fed45b3a1ad93f103041dec5d760a72/.
- 4 Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқамалар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы Қазақстан Республикасының 1999 ж. 26 шілдедегі № 456-1 Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014203#activate_doc=2
- 5 Қазақстан Патент Заңы Қазақстан Республикасының 1999 ж. 16 шілдедегі № 427-І // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013991#activate_doc=2
- 6 Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы Қазақстан Республикасының 1999 ж. 13 шілдедегі № 422-1 Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014046#activate_doc=2
- 7 Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2001 ж. 29 маусымдағы № 217-ІІ Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51023841#activate_doc=2
- 8 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) // <https://online.zakon.kz/>

Document/?doc_id=51013880#activate_doc=2

9 Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы 1996 ж. 10 маусымдағы №6-І Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005798#activate_doc=2

10 Наследование интеллектуальных прав по российскому законодательству: учебное пособие для магистров / отв. ред. Л.А. Новоселова. – М.: проспект, 2017. – 112 с.

REFERENCES

1 Qazaqstan Respwblikasınıñ Azamattıq Kodeksi (Jalpı bۆlim) // https://online.zakon.kz/Dokument/?doc_id=51006061#activate_doc=2

2 Slipchenko S.A. Oborotosposobnost' ob'ektoy lichnykh neimushchestvennykh prav, obespechivayushchikh sotsial'noye bytiye fizicheskogo litsa: monografiya. - KH.: FOP Michurina N.A., 2011. – 336 s.

3 Grazhdanskiy kodeks Rossiyskoy Federatsii (GK RF) ot 30 noyabrya 1994 goda № 51-FZ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/a761099a7fed45b3a1ad93f103041dec5d760a72/.

4 Tawar belgileri, qızmet kۆrsetw belgileri, geografıyalıq nusqamalar jәne tawarlar şıǵarılǵan jerlerdiñ atawları twralı Qazaqstan Respwblikasınıñ 1999 j. 26 ńildedegi № 456-1 Zańı // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014203#activate_doc=2

5 Qazaqstan Patent Zańı Qazaqstan Respwblikasınıñ 1999 j. 16 ńildedegi №427-І // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013991#activate_doc=2

6 Selekcıyalıq jetistikterdi qorǵaw twralı Qazaqstan Respwblikasınıñ 1999 j. 13 ńildedegi № 422-1 Zańı // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014046#activate_doc=2

7 İntegraldıq mikrosxemalar topologıyaların quqıqtıq qorǵaw twralı Qazaqstan Respwblikasınıñ 2001 j. 29 mawsımdaǵı № 217-II Zańı // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51023841#activate_doc=2

8 Qazaqstan Respwblikasınıñ Azamattıq kodeksi (Erekşe bۆlim) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880#activate_doc=2

9 Avtorlıq quqıq jәne sabaqtas quqıqtar twralı 1996 j. 10 mawsımdaǵı № 6-І Qazaqstan Respwblikasınıñ Zańı // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005798#activate_doc=2

10. Nasledovaniye intellektualnykh prav po rossiyskomu zakonodatel'stvu: uchebnoye posobiye dlya magistrów/ отв. Red. L.A. Novoselova. – М.: prospekt. 2017 – 112 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айжан Амангельдықызы Амангельды - заң ғылымдарының докторы, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, ҚР ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің аккредиттелген сарапшысы. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

Амангельды Айжан Амангельдықызы - доктор юридических наук, профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, аккредитованный эксперт субъект научной и научной-технической деятельности Министерства науки и высшего образования РК. г. Алматы, ул. Утепова 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

Aizhan Amangeldy - Doctor of Juridical Sciences, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy named after D. Kunaev, scientific worker of the Research Center of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, accredited expert of scientific and scientific and technical activities of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Utepov St., 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

ЗНАЧЕНИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МОРАЛИ И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮРИСТА

Г.И. Аргинбекова

кандидат юридических наук, доцент

Кызылординский университет «Болашак», Республика Казахстан, г. Кызылорда

Ж.Т. Успанов

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИН,
директор ТОО «WAY OF SCIENCE»

Р.Р. Қындыбаева

магистр юридических наук

Кызылординский университет «Болашак», Республика Казахстан, г. Кызылорда

Аннотация. В современном мире, кроме знания правовых норм и процедур, профессиональная деятельность юриста требует также соблюдения этических стандартов и принципов морали. Актуальным является вопрос разработки рекомендаций, которые помогут юристам улучшить качество своей работы с клиентами касательно взаимодействия морали и правовой культуры. Целью данной статьи является исследование важности соотношения моральных принципов и правовой культуры в профессиональной практике юристов. Для достижения поставленной цели были использованы следующие методы: аналитический, метод сравнения, диалектический и другие. В результате проведенного исследования было проанализировано законодательство Республики Казахстан в сравнении с законодательством других стран: США, Великобритании, Японии, Германии, а также исследования, проведенные в данной области. Существенную роль в формировании правового сознания и поведения юристов играет также и правовая культура. В ходе анализа было установлено, что мораль и правовая культура могут сталкиваться в конфликте в профессиональной деятельности юриста, например, когда закон и моральные принципы противоречат друг другу. В Казахстане существует высокий уровень развития культуры права, что проявляется в уважении к закону и правам человека, в повышенной юридической грамотности населения, в стремлении к справедливости и законности. Способность разбираться в законах и уважение к правам и свободам граждан позволяет юристам осуществлять свою деятельность более качественно и эффективно, учитывая интересы всех сторон, включая общество в целом.

Кроме того, существует необходимость в повышении уровня правовой культуры юристов в судебной практике Казахстана. В ряде решений судов обращается внимание на недостаточное знание юристами законов и применяемых в судебной практике норм, что может привести к ошибкам в практику и нарушению прав клиентов.

Таким образом, практическая значимость данного исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы юристами для повышения качества своей работы, а также образовательными институтами для разработки программы обучения по вопросам морали и правовой культуры для будущих юристов.

Ключевые слова: этические стандарты, культура права, закон, кодекс, правовые принципы, справедливость, мораль, социальные ценности, правовая система, профессиональная деятельность.

ЗАҢГЕРДІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ МОРАЛЬ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІНІҢ МӘНІ

Г.И. Аргинбекова

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

«Болашак» Кызылорда университеті, Қазақстан Республикасы, Кызылорда қ.

Ж.Т. Успанов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі,
«WAY OF SCIENCE» ЖШС директоры

Р.Р. Қындыбаева

заң ғылымдарының магистрі

«Болашак» Кызылорда университеті, Қазақстан Республикасы, Кызылорда қ.

Аңдатпа. Қазіргі әлемде заңгердің кәсіби қызметі құқықтық нормалар мен рәсімдерді білумен қатар этикалық нормалар және моральдық принциптерді сақтауды да талап етеді. Адвокаттардың мораль мен құқықтық мәдениеттің өзара әрекеттесуіне қатысты клиенттермен жұмысының сапасын арттыруға көмектесетін ұсыныстар әзірлеу мәселесі өзекті болып табылады. Бұл мақаланың мақсаты – заңгерлердің кәсіби тәжірибесіндегі моральдық принциптер мен құқықтық мәдениеттің өзара байланысының маңыздылығын зерттеу. Бұл мақсатқа жету үшін келесі әдістер қолданылды: аналитикалық, салыстыру әдісі, диалектикалық және т.б. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасының заңнамасы басқа елдердің: АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Германия заңнамаларымен,

сондай-ақ осы салада жүргізілген зерттеулермен салыстыра отырып талданды. Заңгерлердің құқықтық санасы мен мінез-құлқын қалыптастыруда құқықтық мәдениет те маңызды рөл атқарады. Талдау барысында заңгердің кәсіби қызметінде заң мен моральдық принциптер бір-біріне қайшы келген кезде адамгершілік пен құқықтық мәдениеттің соқтығысуы мүмкін екендігі анықталды. Қазақстанда құқық мәдениетін дамытудың жоғары деңгейі бар, ол заңға және адам құқықтарына құрметпен қараудан, халықтың заңдық сауаттылығының жоғарылауынан, әділдік пен заңдылыққа ұмтылудан көрінеді. Заңдарды түсіну қабілеті және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу заңгерлерге барлық тараптардың, соның ішінде жалпы қоғамның мүдделерін ескере отырып, өз қызметін тиімдірек және тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Қазақстанның сот тәжірибесінде адвокаттардың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру қажет. Бірқатар сот шешімдері заңгерлердің сот тәжірибесінде қолданылатын заңдар мен нормаларды білмеуіне назар аударады, бұл тәжірибеде қателіктерге және клиенттердің құқықтарының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін.

Сонымен, бұл зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін заңгерлер өз жұмысының сапасын арттыру үшін, сондай-ақ оқу орындары болашақ заңгерлерді адамгершілік пен құқықтық мәдениет бойынша оқыту бағдарламасын әзірлеу үшін пайдалана алады.

Түйін сөздер: этикалық стандарттар, құқық мәдениеті, заң, кодекс, құқықтық принциптер, әділеттілік, мораль, әлеуметтік құндылықтар, құқықтық жүйе, кәсіби қызмет.

THE SIGNIFICANCE OF THE INTERACTION OF MORALITY AND LEGAL CULTURE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A LAWYER

Arginbekova G.I

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Kyzylorda University «Bolashak», Republic of Kazakhstan, Kyzylorda

Uspanov Zh.T.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA,

Director of «WAY OF SCIENCE» LLP

Kyndybayeva R.R.

Master of Jurisprudence

Kyzylorda University «Bolashak», Republic of Kazakhstan, Kyzylorda

Annotation. In the modern world, in addition to knowledge of legal norms and procedures, the professional activity of a lawyer also requires compliance with ethical standards and moral principles. The issue of developing recommendations that will help lawyers improve the quality of their work with clients regarding the interaction of morality and legal culture is topical. The purpose of this article is to study the importance of the relationship between moral principles and legal culture in the professional practice of lawyers. To achieve this goal, the following methods were used: analytical, comparison method, dialectical and others. As a result of the study, the legislation of the Republic of Kazakhstan was analyzed in comparison with the legislation of other countries: the USA, Great Britain, Japan, Germany, as well as studies conducted in this area. Legal culture also plays an essential role in the formation of legal consciousness and behavior of lawyers. During the analysis, it was found that morality and legal culture may collide in the professional activities of a lawyer, for example, when the law and moral principles contradict each other. There is a high level of development of the culture of law in Kazakhstan, which is manifested in respect for the law and human rights, in increased legal literacy of the population, in the pursuit of justice and legality. The ability to understand the laws and respect for the rights and freedoms of citizens allows lawyers to carry out their activities more efficiently and effectively, taking into account the interests of all parties, including society as a whole.

In addition, there is a need to improve the level of legal culture of lawyers in the judicial practice of Kazakhstan. A number of court decisions draw attention to the lack of knowledge by lawyers of the laws and norms applied in judicial practice, which can lead to errors in practice and violation of the rights of clients.

Thus, the practical significance of this study lies in the fact that its results can be used by lawyers to improve the quality of their work, as well as by educational institutions to develop a training program on morality and legal culture for future lawyers.

Keywords: ethical standards, culture of law, law, code, legal principles, justice, morality, social values, legal system, professional activity.

Введение

В современном обществе, где государственный строй основан на правовых принципах и законодательстве, роль юристов имеет особое значение. Юристы являются ключевыми фигурами в обеспечении справедливости и защите прав граждан. Однако, помимо владения специализированными знаниями, для успешной деятельности юристам необходимо соблюдение этических стандартов и моральных предписаний в отношении клиентов. Юристы должны быть в состоянии балансировать между моральными принципами и законом, а также иметь хорошее понимание правовой культуры, чтобы

эффективно выполнять свою работу и защищать интересы клиентов. В то же время, в юридической практике возможны ситуации, когда моральные ценности и правовая культура находятся в конфликте. Например, когда закон и моральные принципы противоречат друг другу. Изучение этой темы в юридической литературе приводит к выводу, что в таких ситуациях юристы должны быть способны принимать взвешенные решения на основе баланса между законом и моралью.

Многие авторы подчеркивают важность правовой культуры как ключевого элемента профессионализма юриста. К примеру, в статье Е.В. Арсентьева [1, с. 173] рассматриваются различные подходы к взаимодействию морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста и предлагается ряд рекомендаций по улучшению этого взаимодействия. Одна из них – создание механизмов для регулирования моральных аспектов в правовой системе и для наказания нарушителей, поощрение сотрудничества между правовыми и моральными экспертами, усиление моральной компоненты правовой культуры: право должно быть направлено на защиту общественной морали, а не на ее подрыв.

В книге исследователя В.Б. Вендель [2, с. 96] рассматриваются этические проблемы, возникающие при работе социальных работников в различных контекстах, включая работу с детьми, семьями, пожилыми людьми и людьми с инвалидностью. Кроме того, работа охватывает такие темы, как обязанности профессиональной этики, отношения социальных работников с клиентами, коллегами и начальством, а также роль работников в судебных процессах.

Также ученые отмечают важность изучения вопросов морали и правовой культуры при разработке программы обучения будущих юристов. Например, Б.З. Таманаха [3, с. 74] анализирует роль правовой культуры в работе юриста и предлагает рекомендации по ее развитию в системе высшего образования. Он считает, что для развития правовой культуры студенты должны изучать не только юридические документы и законы, но и социальные, культурные и исторические аспекты права, развивать критическое мышление и умение анализировать социальные процессы, влияющие на правовую систему, а также осознавать, что право влияет на общество, а общество влияет на право.

Кроме того, в современном мире юристы, в том числе в Казахстане, сталкиваются с новыми этическими проблемами, связанными с использованием цифровых технологий в профессиональной деятельности. Например, возможность сбора и обработки больших объемов данных может привести к нарушению приватности клиентов и конфиденциальности информации. Эту проблему поднимает в своем труде Дж.Л. Коэн [4, с. 102]. Работа является практическим руководством для адвокатов и других профессионалов юридической сферы, которые хотят ознакомиться с основными принципами этики и профессиональной ответственности в юридической профессии.

Исходя из приведенного выше обзора, можно сделать следующие выводы. Мораль и правовая культура тесно взаимосвязаны и влияют на профессиональную деятельность юриста. Однако данная тема еще не получила достаточного внимания в среде юристов, что часто приводит к определенным нарушениям моральных норм в профессиональной деятельности, а также к негативным последствиям для общества и доверия к юридической системе в целом. Таким образом, возникает необходимость развития профессиональных стандартов для юристов, которые учитывают этические аспекты работы и их соответствие моральным нормам современного общества. Целью данного исследования является описание рекомендаций для создания таких стандартов.

Основная часть

В данной статье использовались различные методы научного исследования, которые обычно используются при изучении юридических и философских вопросов. Выбор этих методов обусловлен тем, что тема исследования объединяет обе сферы. Среди методов, которые были использованы в данной работе, можно выделить следующие: аналитический, метод сравнения, диалектический, метод классификации, систематизации и обобщения.

Одним из наиболее продуктивных методов оказался аналитический. Этот метод позволил рассмотреть законодательные акты и нормативные документы, определяющие правовые стандарты и требования к поведению юристов, а также основные подходы и теории, связанные с взаимодействием морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста. Этот метод включал также анализ научных работ, посвященных проблемам коррупции, конфликтов интересов, неправомерного поведения юристов и т.д.

Изучить правовые системы и законодательства разных стран, проанализировать их сходства и различия помог метод сравнения. Использование этого метода способствовало определению наиболее эффективных практик в этой области. Кроме этого, было проведено сравнение различных моральных и правовых систем, чтобы определить, как они взаимодействуют друг с другом в профессиональной деятельности юриста. Оно помогло выявить общие для специалистов разных стран принципы, независимо от их культурных различий, которые определяют моральное поведение юристов и

взаимодействие с правовой культурой.

Диалектический метод включал в себя анализ понятий, идей и принципов права, их исторического и философского развития, философских концепций морали и права. Этот метод помог определить, как мораль и культура права должны взаимодействовать друг с другом в теории, какие принципы и ценности определяют их взаимодействие, и как они могут быть использованы для развития и улучшения профессиональной этики. Также были выделены философские принципы, которые призваны помочь юристам лучше понимать свою роль и ответственность в обществе и работать на благо его граждан.

Формулирование рекомендаций для улучшения и оптимизации процесса взаимодействия морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста было проведено на основе метода классификации. При помощи метода систематизации были выявлены практические проблемы и противоречия, связанные с взаимодействием морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста. Благодаря методу обобщения была произведена оценка того, как научные исследования могут быть применены для развития новых подходов в профессиональной деятельности юриста.

Обеспечение высоких моральных и правовых стандартов важно не только для эффективной и ответственной работы юристов в настоящее время, но и для сохранения доверия общества к этой профессии в будущем. В разных странах существуют различные подходы к взаимодействию морали и правовой культуры в работе юриста. Эти различия могут отражать особенности национальной культуры и традиций. Например, в США и Великобритании эти аспекты трактуются более формально, с большим упором на законность и профессиональную этику. При этом некоторые различия в практике этих стран все же наблюдаются. В частности, в Великобритании юристы обычно ставят этику во главу общения с клиентами [3, с. 193]. В этой стране особое внимание уделяется соблюдению конфиденциальности и предотвращению конфликта интересов. В США же профессиональная этика может быть более жесткой и формальной, и иногда более связана с требованиями закона, чем с моральными или профессиональными стандартами. Для поддержания баланса этих аспектов в этой стране существуют профессиональные ассоциации, такие как Американская ассоциация юристов, которые разрабатывают этические кодексы для юристов и регулируют их поведение [5]. В то же время, в Японии традиционно существует большой упор на моральные и этические аспекты в юридической деятельности. Юрист должен не только знать законодательство, но и быть способным ориентироваться в сложных моральных и этических вопросах, которые могут возникнуть в процессе работы. У японцев даже есть специальное понятие «*hōritsunokoko*», что можно перевести как «юридический дух» или «душа закона» [6]. Это понятие выражает идею о том, что юрист не должен ограничиваться простым применением закона, но должен также понимать ценности, которые законы представляют, и использовать этот контекст в своей работе. В Германии юристы также ориентируются на этику и мораль в своей деятельности [7]. Кодекс этики для адвокатов в Германии является основным источником этических норм. Кодекс определяет нормы поведения адвокатов и требует соблюдения профессиональной этики, уважения к правам и достоинству клиентов, конфиденциальности и добросовестности в работе. Кроме того, в Германии существуют специальные этические комиссии, которые занимаются разрешением этических вопросов, возникающих в юридической деятельности. Этические и моральные аспекты также имеют значение при проведении дел в суде. В Японии и Германии судьи также рассматриваются как стражи морали и справедливости. Они должны не только применять законы, но и оценивать действия сторон дела с точки зрения этики и морали, прежде чем принять правильное решение [8].

В целом, сравнительный анализ подходов к взаимодействию морали и правовой культуры в разных странах показал, что в различных правовых системах и культурах есть свои особенности в оценке и управлении моральными и правовыми аспектами в профессиональной деятельности юристов. При этом выводы ученых из разных стран сходятся на том, что наличие высоких моральных и правовых стандартов является необходимым условием эффективной и ответственной профессиональной деятельности юриста. Этого мнения придерживаются и авторы данного исследования.

Заключение

Результаты данного исследования позволяют сделать вывод, что взаимодействие морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста имеет ключевое значение в правовой системе любой страны. Профессиональная этика и правовая культура являются основными элементами формирования профессиональной идентичности юриста. Они влияют на мировоззрение и ценностные ориентации юриста, его отношение к клиентам и коллегам, а также на общественное мнение о профессии.

Как показало исследование, в Казахстане большинство юристов придают большое значение моральным и этическим принципам в своей работе. Однако были выявлены проблемы, связанные с недостатком квалификации и этическими нарушениями среди юристов. Например, некоторые юристы

могут использовать свою профессиональную позицию для достижения личных интересов или целей, которые могут противоречить моральным и юридическим стандартам. Кроме того, одним из ключевых факторов, влияющих на взаимодействие морали и правовой культуры в работе юриста в Казахстане является развитие технологий. Как следствие, юристы сталкиваются с новыми вызовами, такими как защита данных и личной информации клиентов. Для повышения качества взаимодействия морали и правовой культуры в профессиональной деятельности юриста были предложены рекомендации, основанные на этических принципах, таких как честность, добросовестность и уважение к правам и свободам человека.

Перспективой дальнейших исследований является разработка конкретных шагов по разрешению этических проблем, возникающих в профессиональной деятельности юриста. Например, как юрист должен поступать, если его клиент просит сделать что-то незаконное или морально неправильное; как он должен реагировать на конфликты интересов между клиентами и другие. Ориентиром в этом вопросе может выступать в том числе успешная практика других стран.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Арсентьева Е.В. Правовая культура юриста: соотношение с моральными ценностями. // Юридическая наука и практика. - Запорожье, 2018. – 428 с.
- 2 Вендель В.Б. Этика и право для социальных работников. – М., 2019. – 397 с.
- 3 Таманаха Б.З. О верховенстве права: история, политика, теория. - Издательство Кембриджского университета, 2018. – 396 с.
- 4 Коэн Дж.Л. Юридическая этика и профессиональная ответственность: необходимые знания для юристов. Уолтерс Клювер. Юриспруденция и бизнес. – М., 2018. – 289 с.
- 5 Типовые правила профессионального поведения Американской ассоциации юристов (АБА). 2 июня 1993. //online.zakon.kz> Document/ ...[https:// www.americanbar.org/en/](https://www.americanbar.org/en/)
- 6 Кодекс поведения Управления по регулированию деятельности адвокатов (SRA). //<https://www.sra.org.uk/solicitors/handbook/code/content.page>
- 7 Кодекс профессиональной этики юридического консультанта. // <https://palata.ai.kz/ru/content/kodeks-professionalnoy-etiki-yuridicheskogo-konsultanta>
- 8 Профессиональный кодекс этики юристов. //<https://apmo.ru/dokumenty/kodeks-professionalnoy-etiki-advokata/>

REFERENCES

- 1 Arsent'eva E.V. Pravovaya kul'tura yurista: sootnoshenie s moral'nymi cennostyami. // YUridicheskaya nauka i praktika. - Zaporozh'e, 2018. – 428 s.
- 2 Vendel' V.B. Etika i pravo dlya social'nyh rabotnikov. – M., 2019. – 397 s.
- 3 Tamanaha B.Z. O verhovenstve prava: istoriya, politika, teoriya. - Izdatel'stvo Kembridzhskogo universiteta, 2018. – 396 s.
- 4 Koen Dzh.L. YUridicheskaya etika i professional'naya otvetstvennost': neobhodimye znaniya dlya yuristov. Uolters Klyuver. YUrisprudenciya i biznes. – M., 2018. – 289 s.
- 5 Tipovye pravila professional'nogo povedeniya Amerikanskoj associacii yuristov (ABA). 2 iyunya 1993. //online.zakon.kz> Document/ ...[https:// www.americanbar.org/en/](https://www.americanbar.org/en/)
- 6 Kodeks povedeniya Upravleniya po regulirovaniyu deyatel'nosti advokатов (SRA). //<https://www.sra.org.uk/solicitors/handbook/code/content.page>
- 7 Kodeks professional'noj etiki yuridicheskogo konsul'tanta. // <https://palata.ai.kz/ru/content/kodeks-professionalnoy-etiki-yuridicheskogo-konsultanta>
- 8 Professional'nyj kodeks etiki yuristov. //<https://apmo.ru/dokumenty/kodeks-professionalnoy-etiki-advokata/>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гульнара Ишанбековна Аргинбекова - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, «Болашақ» Қызылорда университеті. Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ. E-mail: a.gulnara74@mail.ru.

Жолдыбай Тюльматович Успанов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі, «WAY OF SCIENCE» ЖШС директоры. E-mail: zhakemvd@mail.ru.

Римма Раушанбековна Қындыбаева - заңтану магистрі, «Болашақ» Қызылорда университеті. Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ. E-mail: 2020 kz2021 @mail.ru.

Аргинбекова Гульнара Ишанбековна - кандидат юридических наук, доцент, Кызылординский университет «Болашак». Республика Казахстан, г. Кызылорда. E-mail: a.gulnara74@mail.ru.

Успанов Жолдыбай Тюльматович - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИИ, директор ТОО «WAY OF SCIENCE». E-mail: zhakemvd@mail.ru.

Қындыбаева Римма Раушанбековна - магистр юридических наук, Кызылординский университет «Болашак». Республика Казахстан, г. Кызылорда. E-mail: 2020kz2021@mail.ru.

Gulnara Arginbekova - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Kyzylorda University «Bolashak». Republic of Kazakhstan, Kyzylorda E-mail: a.gulnara74@mail.ru.

Zholdybai Uspanov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA, Director of «WAY OF SCIENCE» LLP. E-mail: zhakemvd@mail.ru.

Rimma Kyndybayeva - Master of Jurisprudence, Kyzylorda University «Bolashak». Republic of Kazakhstan, Kyzylorda. E-mail: 2020kz2021@mail.ru.

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ОТНЕСЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ К ПРОЦЕССУАЛЬНЫМ РЕШЕНИЯМ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Н.Н. Ахметжанова

магистр юридических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В настоящей научной статье анализируется Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года № 88-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом» [1] на предмет рациональности внесенных изменений и эффективности функционирования как самих дефиниций, относящихся к процессуальным решениям, так и, в целом, деятельности правоохранительных органов и суда. Интерес автора в научной статье вызван, в первую очередь, изменениями в понятие отдельных процессуальных документов, например, таких, как протокол, а также введение новых процессуальных документов, которые, по сути, не имеют «статуса» ни протокола, ни постановления, но, тем не менее, выполняющих определенную нагрузку при осуществлении досудебного производства, такие как отчет о завершении досудебного расследования, обвинительный акт. Рассматриваются вопросы применительно к данным дефинициям на предмет отношения их к процессуальным решениям, а также формулируются отдельные авторские выводы по вопросу рациональности внесенных изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан. Ставится вопрос об изменении законодателем исторической траектории развития уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан.

Формулируются отдельные научные выводы, которые направлены на понимание происходящих изменений, а также претендующие на побуждение научной дискуссии в части оптимизации деятельности органов уголовного преследования и суда, в целом уголовного процесса. Поскольку трехзвенная система еще формируется, серьезных диссертационных исследований по данной проблематике не имеется. В статье акцентируется внимание на возможные пути решения правовых вопросов на переходном этапе ее построения.

Ключевые слова: постановление, протокол, отчет о завершении досудебного расследования, обвинительный акт, процессуальное решение, процессуальное действие, следственное действие, полномочия, оптимизация, ревизия законодательства, рациональность, эффективность, права, законные интересы, закон, право, трехзвенная модель.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰЖАТТАРЫН ІС ЖҮРГІЗУ ШЕШІМДЕРІНЕ ЖАТҚЫЗУДЫҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Н.Н. Ахметжанова

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада «Құқық қорғау органдары, прокуратура және сот арасындағы өкілеттіктер мен жауапкершілік аймақтарын ажырата отырып, үш буынды модельді енгізу мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2021 жылғы 27 желтоқсандағы № 88-VII Қазақстан Республикасының Заңы [1] енгізілген өзгерістердің ұтымдылығы мен жұмыс істеу тиімділігі тұрғысынан іс жүргізу шешімдеріне, сондай-ақ, тұтастай алғанда, құқық қорғау органдары мен соттың қызметіне қатысты анықтамалардың өздері талданады. Автордың ғылыми қызығушылығы, ең алдымен, жеке іс жүргізу құжаттарының тұжырымдамасындағы өзгерістерден туындайды, мысалы, хаттама, сондай-ақ іс жүзінде хаттаманың да, қаулының да «мәртебесі» жоқ, бірақ сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыру кезінде белгілі бір жүктемені орындайтын жаңа іс жүргізу құжаттарын енгізу сияқты сотқа дейінгі тергеудің аяқталуы туралы айыптау актісі есеп ретінде. Осы дефиницияларға қатысты мәселелер олардың процестік шешімдерге қатынасы тұрғысынан, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық-процестік заңнамасына енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың ұтымдылығы мәселесі бойынша жекелеген авторлық қорытындылар қаралады. Заң шығарушының Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңнамасын дамытудың тарихи траекториясын өзгертуі туралы мәселе қойылады.

Болып жатқан өзгерістерді түсінуге бағытталған, сондай-ақ қылмыстық қудалау органдары мен соттың жалпы қылмыстық процестік қызметін оңтайландыру бөлігінде ғылыми талқылауды ынталандыруға үміткер жекелеген ғылыми тұжырымдар тұжырымдалады. Үш буынды жүйе әлі қалыптасып жатқандықтан, осы мәселе бойынша маңызды диссертациялық зерттеулер жоқ, мақалада оның құрылуының өтпелі кезеңіндегі құқықтық мәселелерді шешудің мүмкін жолдарына назар аударылады.

Түйін сөздер: қаулы, хаттама, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің аяқталғаны туралы есеп, айыптау актісі, процестік шешім, процестік әрекет, тергеу әрекеті, өкілеттіктер, оңтайландыру, заңнаманы тексеру, ұтымдылық, тиімділік, құқықтар, заңды мүдделер, заң, құқық, үш буынды модель.

SOME LEGAL ISSUES OF ATTRIBUTION OF PROCEDURAL DOCUMENTS TO PROCEDURAL DECISIONS IN THE CRIMINAL PROCESS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Akhmetzhanova N.N.

Master of Law

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. This scientific article analyzes the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2021 No. 88-VII "On amendments and additions to some Legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the implementation of a three-tier model with the delimitation of powers and areas of responsibility between law enforcement agencies, the Prosecutor's Office and the court" [1] for the rationality of the changes made and the effectiveness of functioning as definitions themselves, related to procedural decisions, and, in general, the activities of law enforcement agencies and the court. The author's interest in the scientific is caused primarily by changes in the concept of individual procedural documents, for example, such as the protocol, as well as the introduction of new procedural documents, which, in fact, do not have the "status" of either the protocol or the resolution, but, nevertheless, perform a certain load in the implementation of pre-trial proceedings, such as as a report on the completion of a pre-trial investigation, an indictment. The issues related to these definitions are considered for their relation to procedural decisions, as well as separate author's conclusions on the rationality of the amendments and additions made to the current criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan are formulated. The question is raised about the change by the legislator of the historical trajectory of the development of the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan.

Separate scientific conclusions are formulated, which are aimed at understanding the changes that are taking place, as well as claiming to encourage scientific discussion in terms of optimizing the activities of criminal prosecution bodies and the court, in general, the criminal process. Since the three-tier system is still being formed. There are no serious dissertation studies on this issue. The article focuses on possible ways to solve legal issues at the transitional stage of its construction.

Keywords: resolution, protocol, report on the completion of the pre-trial investigation, indictment, procedural decision, procedural action, investigative action, powers, optimization, revision of legislation, rationality, efficiency, rights, legitimate interests, law, law, three-tier model.

Введение

Законом Республики от 27 декабря 2021 года № 88-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом» внесены очередные изменения, некоторые из которых уже вступили в действие в 2022 и текущем 2023 годах, а отдельные вступят с 01 января 2024 года [1]. Основная суть изменений заключается в разграничении процессуальных полномочий между следователем, дознавателем и прокурором, судом, а также придания действиям по составлению отдельных процессуальных документов статуса процессуальных решений. Между тем, отдельные решения законодателя порождают массу вопросов теоретического характера и требуют осмысления, разъяснений, поскольку лишь механические изменения могут иметь в правоприменительной практике негативные последствия. Цель настоящей статьи рассмотреть и провести анализ законодательных изменений на предмет их правильного понимания, а в последующем и теоретического доктринального трактования.

Основная часть

Начнем с того, что в Послании Президента Республики Казахстан «Казахстан в новой реальности: время действий» от 01 сентября 2020 года четко указывается о начале модернизации уголовной сферы по примеру развитых стран ОЭСР. ...«нам нужна модель, обеспечивающая своевременную защиту прав граждан и отвечающая высоким международным стандартам. Считаю необходимым внедрить в Казахстане трехзвенную модель с четким разделением полномочий» [2].

Наконец, в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, принятие которой последовало через год после вышеуказанного Послания, произведен акцент на развитие законодательства страны по опыту стран ОЭСР, ... «Широкое и доступное освещение вводимых мер также является неотъемлемым составляющим качественной правовой политики в зарубежных странах, поскольку соблюдение новых регуляций зависит от того, насколько они понятны для граждан и организаций» [3].

Логическим шагом законодателя по реализации основополагающих целей указанных документов страны стало принятие Закона Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года № 88-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения

трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом» [1].

Перейдем к главным изменениям и дополнениям в УПК Республики Казахстан (далее – УПК), касающихся собственно тематики настоящей научной статьи.

Так, пункт 54 статьи седьмой УПК изложен в следующей редакции «протокол - процессуальный документ, в котором фиксируется процессуальное действие, совершаемое органом, ведущим уголовный процесс, а в случаях, прямо предусмотренных статьями настоящего Кодекса, - процессуальное решение лица, осуществляющего досудебное расследование». Основное отличие от старой редакции заключается не в полной замене дефиниции, а добавление в нее дополнительного, нового значения – придания ему в случаях, прямо предусмотренных статьями не только статуса процессуального действия, но теперь и нового свойства – отнесения его к процессуальному решению.

О процессуальных решениях в уголовном процессе написано немало. Проблемами определения, сущности и значения процессуальных решений занимались еще советские и современные ученые процессуалисты постсоветского пространства.

Наиболее ценные результаты получены такими известными авторами, как Ю.В. Манаев, П.А. Лупинская, Н.С. Манова, В.А. Азаров, А.Н. Ахпанов, А.Л. Хан и многие другие [4, с. 87], [5, с. 240], [6, с. 216], [7, с. 51-57].

Причем, А.Н. Ахпановым, А.Л. Ханом были подвергнуты критике позиция казахстанского законодателя совсем недавно в 2022 году, в части предания прокурором суду обвиняемого и его статуса в парадигме равноправия сторон [7], где вскрыта непоследовательность законодателя при реформировании уголовно-процессуального законодательства.

Более того, С.Н. Бачуриным в период с 2022 по 2023 гг. опубликована целая серия научных статей, также посвященных нерациональности и непоследовательности законодателя, связанная с отсутствием прямого диалога с учеными при реформировании уголовно-процессуального законодательства, в том числе как раз таки по вопросам вынесения и содержания итоговых процессуальных решений, ознаменующих окончание досудебного расследования [8], [9], [10].

Несомненно, полученные указанными авторами ценные научные результаты послужили качественным материалом в подготовке настоящей статьи, но применительно не столько к стадиям уголовного процесса и непоследовательности законодателя, сколько именно к понятию процессуального решения и отнесению такового к конкретному процессуальному документу.

Учитывая тот факт, что читатель самостоятельно может изучить указанные труды, не имеет смысла останавливаться на них подробно, а есть смысл разобраться с позицией законодателя с точки зрения обоснованности внесения изменений и дополнений по вопросу отнесения протокола к процессуальным решениям и насколько своевременно законодатель к этому пришел.

Закрепляя протокол, в случаях прямо установленным статьями УПК, как процессуальное решение, очевидно, что законодатель «припозднился». Поскольку, ознаменуя окончание расследования, следователь, дознаватель и ранее составлял протокол обвинения, обвинительное заключение, постановление о прекращении уголовного дела и постановление о направлении уголовного дела в суд, для принятия принудительных мер медицинского характера, тем самым принимая процессуальные решения. Составление протокола между тем не рассматривалось как процессуальное решение. Равно, как и любой другой протокол, составляемый как в ходе досудебного расследования, так и в ходе судебного рассмотрения дела. Напомним, что принятие процессуального решения чаще понималось и оформлялось традиционно в виде постановления. Доктринальное толкование со времен советского периода по настоящее время по этому вопросу не изменилось.

Между тем, в Казахстане вектор развития уголовно–процессуального права изменился, что следует из законодательных актов последнего периода. Как следствие, в последующем указанные процессуальные решения трансформировались в несколько разновидностей, путем составления различных процессуальных документов.

Так, А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан выделили восемь форм окончания досудебного расследования и указали их:

- путем составления отчёта о завершении досудебного расследования с направлением уголовного дела прокурору для составления обвинительного акта (ст.ст. 298-300 УПК РК); (взамен обвинительному заключению сначала на обвинительный акт, составляемый следователем, а в последующем, отчасти на основании отчета о завершении досудебного расследования - составляемым прокурором – прим. Н.А.);
- путем составления постановления о прекращении досудебного расследования (ст. 288 УПК РК);
- путем составления постановления о направлении дела в суд для применения принудительных

мер медицинского характера (ст. 518 УПК РК);

- путем составления протокола обвинения (по делам, расследуемым в форме дознания - ст. 190-2 УПК РК);

- путем составления протокола ускоренного досудебного расследования (ч. 4-2 ст. 190 УПК РК);

- путем составления протокола об уголовном проступке (гл. 55 УПК РК);

- путем составления заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины (ч. 4 ст. 618 УПК РК);

- путем составления постановления о применении приказного производства (ст. 629-2 УПК РК) [6].

Возникает вопрос, а все ли указанные нами ранее процессуальные документы, в том числе и относящиеся к формам окончания расследования уголовных дел несут в себе нагрузку процессуальных решений? Однозначного ответа, на наш взгляд, быть не может.

Во-первых, если следовать дефиниции «процессуальные решения», даваемое в пункте 38 статьи 7 УПК, то под процессуальными решениями следует понимать все акты органов, ведущих уголовный процесс, вынесенные в связи с осуществлением производства по уголовному делу, что, несомненно, не верно, и не отражает реальной действительности и выработанных ранее теоретических положений.

Кроме того, понятие дефиниции «постановление», даваемое в пункте 16 гласит, что это любое, помимо приговора, решение суда, решение дознавателя органа дознания, следователя, прокурора, принятое в ходе производства по уголовному делу

Так, если следовать логике законодателя, то любое выносимое следователем, дознавателем, прокурором постановление либо протокол – являются процессуальными решениями. Тем более, если это так, тогда зачем акцентировать в новом содержании дефиниции «протокол» нагрузку по процессуальному решению – минимум, не понятно.

Во-вторых, законодатель не перечисляет сам, какие это решения, которые принимаются в форме вынесения протокола, претендующие на процессуальные решения. Об этом стоит лишь догадываться.

Наконец, мы считаем, что законодатель размывает понятие процессуальные решения, примерно также, как в свое время он размыл понятие следственные и процессуальные действия. Добавление в дефиницию «протокол» нагрузки процессуального решения при таком подходе законодателя становится избыточным.

Вышеизложенное по нашему мнению позволяет заключить, что к процессуальным решениям, оформляемым в форме протокола и относящихся к форме окончания досудебного расследования – следует отнести лишь протокол обвинения (по делам, расследуемым в форме дознания - ст. 190-2 УПК РК); протокол ускоренного досудебного расследования (ч. 4-2 ст. 190 УПК РК); протокол об уголовном проступке (гл. 55 УПК РК).

Что касается постановлений, то к процессуальным решениям имеют отношение к форме окончания досудебного расследования следующие постановления о прекращении досудебного расследования (ст. 288 УПК РК); постановление о направлении дела в суд для применения принудительных мер медицинского характера (ст. 518 УПК РК); постановление о применении приказного производства (ст. 629-2 УПК РК). То есть, не все постановления, выносимые в досудебном производстве, относятся к процессуальным решениям. Обвинительный акт, естественно, как и ранее обвинительное заключение, выступает не иначе, как процессуальное решение.

А вот по отчету о завершении досудебного расследования имеются большие сомнения и масса вопросов, также как и к процессуальному соглашению. Таких процессуальных документов ранее в законодательстве не предусматривалось, а в настоящее время классифицировать их как процессуальные решения – несколько проблематично. Поскольку они не облачены в форму ни постановления, ни протокола (исходя из последних законодательных изменений – прим. Н.А.), как мы привыкли их видеть ранее.

С учетом произошедших изменений, меньше всего вопросов возникает как к процессуальному решению, но уже прокурора – к обвинительному акту, составление которого 01 января 2024 года полностью отводится к компетенции прокурора. Он пришел на замену обвинительному заключению, составление которого также ознаменовало форму окончания досудебного расследования и являлось процессуальным решением.

Заметьте, что при составлении протоколов, ознаменующих окончание досудебного расследования, законом не требуется каких-либо отчетов, справок. Так почему, уголовное дело, заканчиваемое в форме предварительного следствия должно сначала заканчиваться отчетом о завершении досудебного расследования? Кроме того, структура отчета в целом соответствует структуре обвинительного акта? Очевидно, что отчет о завершении досудебного расследования введен искусственно, как промежуточное действие, возможно, в целях облегчения деятельности прокурора при составлении

собственно обвинительного акта.

Мы отдаем себе отчет в том, что такие действия законодателя в новой трехзвенной системе обусловлены именно тем, чтобы следователь, дознаватель был лишен обвинительного уклона, а функция расследования уголовных дел не должна содержать элементы обвинения.

Но считаем целесообразным, что тогда должен быть выработан единый подход к процессуальным решениям при окончании досудебного расследования. Никакого отчета о завершении досудебного расследования в том виде, в котором он присутствует сейчас – быть не должно. Поскольку сам отчет лишь ознаменует окончание расследования, а итоговое решение законодателем по дальнейшей судьбе уголовного дела определяет прокурор, при составлении обвинительного акта. То есть, отчет о завершении досудебного расследования включен в законодательство искусственно и не должен рассматриваться как процессуальное решение следователя, хотя, как и протокол ознаменует окончание досудебного расследования.

Осмелимся выдвинуть предположение о том, что смещая процессуальные полномочия, которые были ранее атрибутом процессуальной независимости следователя и дознавателя в сторону их прокурорской сферы деятельности, законодатель, формально оставляя последние «остатки» процессуальной независимости первых, и ввел отчет о завершении досудебного расследования, «наделив» такой самостоятельностью следователя, на фоне сохраняющейся еще «самостоятельности» при составлении протокола обвинения (по делам, расследуемым в форме дознания - ст. 190-2 УПК РК); протокола ускоренного досудебного расследования (ч. 4-2 ст. 190 УПК РК); протокол об уголовном проступке (гл. 55 УПК РК), придав как раз таки последним статус процессуальных решений.

Причем, при составлении указанных протоколов, несмотря на то, что они составляются следователями и дознавателями, они должны быть согласованы с начальником органа дознания и утверждены прокурором, на фоне усиления ответственности прокурора над ключевыми процессуальными решениями в виде согласования и утверждения.

Что касается отчета о завершении досудебного расследования, процессуального соглашения, то они тяготеют к процессуальным решениям прокурора, но не следователя и именно здесь правы А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан, которые указали на двухвекторное содержание отдельных процессуальных документов, и ратующих за возвращение стадии предания обвиняемого прокурором суду для всех форм окончания досудебного расследования, а не только применительно к обвинительному акту [7].

Заключение

Современное состояние уголовно-процессуальных норм о процессуальных документах, вынесение которых претендуют на статус процессуальных решений вызывает сомнения в их логической завершенности. Имеющиеся научные разработки ученых процессуалистов не всегда оперативно воспринимаются высшими законодательными органами при осуществлении реформы уголовно-процессуального законодательства. Поскольку новая, трехзвенная система судебной и правоохранительной деятельности еще формируется, следует активнее осуществлять диалог с учеными, с целью формирования эффективной ее модели, а не ради малоэффективной деятельности госорганов по реализации основных поручений Президента. Нам представляется очевидным, что наличие в законодательстве Республики Казахстан отчета о завершении досудебного расследования в том виде, в котором он представлен в настоящее время – лишь временное решение, с целью адаптации прокурорских работников к самостоятельному и качественному составлению обвинительного акта. Именно только в этом и представляется четкое и очевидное разделение функции расследования и обвинения между следователем, дознавателем и прокурором. Процессуальное соглашение в последующем, как итоговое процессуальное решение, возможно, также претерпит существенные изменения, поскольку его эффективность на сегодня довольно низкая, что порождает сомнения в целесообразности его существования в современном уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом: Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года № 88-VII // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=38675129#activate_doc=2&pos=1641;-104&pos2=555; (дата обращения 20.09.2023 г.).

2 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Президента Республики Казахстан от 01 сентября 2020 года. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 20.09.2023г)

3 Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // Указ Президента Республики Казахстан от 15

- октября 2021 года № 674 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения 20.09.2023г)
- 4 Манаев Ю.В. Процессуальные решения следователя. – Волгоград, 1979. – 87 с.
- 5 Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. – 240 с.
- 6 Азаров В.А., Константинова В.А. Промежуточные решения суда первой инстанции при осуществлении правосудия по уголовным делам: монография. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 216 с.
- 7 Ахпанов А.Н., Хан А.Л. Предание прокурором суду обвиняемого и его статус в парадигме равноправия сторон // «Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан». - 2022. – С. 51-57.
- 8 Бачурин С.Н. Отдельные вопросы содержания процессуальных документов и соблюдения конфиденциальности при завершении досудебного расследования и направлении уголовного дела прокурору. // *Гылым-Наука*. - 2022. - № 3 (74). – С. 29–35.
- 9 Бачурин С.Н. Современные институты реабилитации и возмещения вреда: стали ли они эффективнее в обновленном уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. // *Гылым-Наука*. - 2023.- № 1 (76). – С. 55–59.
- 10 Бачурин С.Н. Предание обвиняемого суду и направление уголовного дела в суд в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. // *Гылым-Наука*. - 2023. - № 3 (78). – С. 18–22.

REFERENCES

- 1 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam vnedreniya trekhzvennoj modeli s razgranicheniem polnomochij i zon otvetstvennosti mezhdru pravoohranitel'nymi organami, prokuraturoj i sudom: Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2021 goda № 88-VII // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=38675129#activate_doc=2&pos=1641;-104&pos2=555; (data obrashcheniya 20.09.2023 g.).
- 2 Kazahstan v novoj real'nosti: vremya dejstvij: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 01 sentyabrya 2020 goda. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (data obrashcheniya 20.09.2023g)
- 3 Konceptsiya pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda // Ob utverzhdenii Konceptcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda // Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 oktyabrya 2021 goda № 674 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (data obrashcheniya 20.09.2023g)
- 4 Manaev YU.V. Processual'nye resheniya sledovatelya. – Volgograd, 1979. – 87 s.
- 5 Lupinskaya P.A. Resheniya v ugolovnom sudoproizvodstve: teoriya, zakonodatel'stvo, praktika. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Norma: INFRA-M, 2010. – 240 s.
- 6 Azarov V.A., Konstantinova V.A. Promezhutochnye resheniya suda pervoj instancii pri osushchestvlenii pravosudiya po ugolovnym delam: monografiya. – M.: YUrlitinform, 2013. – 216 s.
- 7 Ahpanov A.N., Han A.L. Predanie prokurorom sudu obvinyaemogo i ego status v paradigme ravnopraviya storon // «Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan». - 2022. – S. 51-57.
- 8 Bachurin S.N. Otdel'nye voprosy soderzhaniya processual'nyh dokumentov i soblyudeniya konfidencial'nosti pri zavershenii dosudebnogo rassledovaniya i napravlenii ugolovnogo dela prokuroru. // *Gylym-Nauka*. - 2022. - № 3 (74). – S. 29–35.
- 9 Bachurin S.N. Sovremennye instituty reabilitacii i vozmeshcheniya vreda: stali li oni effektivnee v obnovlennom ugolovno-processual'nom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan. // *Gylym-Nauka*. - 2023.- № 1 (76). – S. 55–59.
- 10 Bachurin S.N. Predanie obvinyaemogo sudu i napravlenie ugolovnogo dela v sud v ugolovno-processual'nom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan. // *Gylym-Nauka*. - 2023. - № 3 (78). – S. 18–22.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Надежда Николаевна Ахметжанова – заң ғылымдарының магистрі, кәсіби даярлық факультеті бастығының орынбасары. Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы. Қазақстан Республикасы, Қарағанды, Ермеков көш., 124. E-mail: nadyaahm@mail.ru.

Ахметжанова Надежда Николаевна – магистр юридических наук, заместитель начальника факультета профессиональной подготовки, Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: nadyaahm@mail.ru.

Nadezhda Akhmetzhanova – Master of Law, Deputy Head of the Faculty of Professional Training, Kazakhstan. Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov st., 124. E-mail: nadyaahm@mail.ru.

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТИ ПРАВА НА ПОЛУЧЕНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НЕКОТОРЫМИ ЦЕЛЕВЫМИ ГРУППАМИ НАСЕЛЕНИЯ¹

В.М. Балмагамбетова

доктор философии (PhD)

Баишев Университет, Республика Казахстан, г. Актөбе

Аннотация. Высшее образование занимает ключевое место в формировании эрудированного человеческого ресурса, перешедшее границы из исключительного внутригосударственного ведения на международный уровень. Право на получение высшего образования выступает в качестве центральных прав человека, признаваемых на международном образовательном рынке. Основной задачей современного этапа развития права на получение высшего образования является ее реализация к беспрепятственному доступу без ограничения по дискриминационным признакам.

В настоящей статье автором проведен анализ действующих международных стандартов системы ООН и национальных нормативных правовых актов в сфере обеспечения доступности на получение высшего образования некоторыми целевыми группами населения: женщинами, лицами с инвалидностью, сиротами.

Автором проведено кабинетное и полевое исследование правовых основ принципа доступности права на получение высшего образования определенными целевыми группами населения Республики Казахстан. В статье рассматриваются факторы, оказывающие влияние на реализацию и защиту описываемого права. В частности, в настоящем исследовании проведен анализ соответствия некоторых норм Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века в области обеспечения доступности на получение высшего образования с отечественным законодательством. Кроме того, автором выделены виды доступности (горизонтальный, вертикальный) высшего образования, обоснованные признаком направленности, а также представлены аспекты доступности по принципу равенства и недискриминации для социальных слоев населения, обеспечивающих формирование универсального правового поля, регулирующего образовательную сферу. Показана необходимость обеспечения доступности на получение высшего образования некоторыми целевыми группами населения, вызванная практическими потребностями социума, выраженная в возможности выбора и обучения в образовательном учреждении.

Ключевые слова: высшее образование, право на получение высшего образования, доступность высшего образования, международно-правовые акты, целевые группы населения, дискриминация, равенство.

ХАЛЫҚТЫҢ КЕЙБІР НЫСАНАЛЫ ТОПТАРЫНЫҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ АЛУ ҚҰҚЫҒЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ПРИНЦИПІ

В.М. Балмагамбетова

философия докторы (PhD)

Баишев университеті, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Аңдатпа. Жоғары білім ерекше мемлекетшілік басқарудан халықаралық деңгейге өткен эрудитті адам ресурстарын қалыптастыруда шешуші орын алады. Жоғары білім алу құқығы халықаралық білім беру нарығында танылатын, орталық адам құқықтары ретінде әрекет етеді. Жоғары білім алу құқығын дамытудың қазіргі кезеңінің негізгі міндеті оны кемсітушілік белгілері бойынша шектеусіз кедергісіз қол жеткізуге іске асыру болып табылады.

Осы мақалада автор БҰҰ жүйесінің қолданыстағы халықаралық стандарттарына сәйкес және халықтың кейбір нысаналы топтары: әйелдер, мүгедектігі бар адамдар, жетімдер жоғары білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету саласындағы ұлттық нормативтік құқықтық актілерге талдау жүргізді.

Автор Қазақстан Республикасы халқының белгілі бір нысаналы топтарының жоғары білім алу құқығына қол жеткізу қағидатының құқықтық негіздеріне кабинеттік және нақты зерттеу жүргізді. Мақалада сипатталған құқықты іске асыруға және қорғауға әсер ететін факторлар қарастырылады. Атап айтқанда, осы мақалада отандық заңнамамен жоғары білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету саласындағы XXI ғасыр үшін жоғары білім туралы Дүниежүзілік декларациясының кейбір нормаларының сәйкестігіне талдау жүргізілді. Сонымен қатар, автор бағдарлау белгісімен негізделген жоғары білімнің қолжетімділік түрлерін (көлденең, тік) бөлді, сондай-ақ білім беру саласын реттейтін әмбебап құқықтық өрісті қалыптастыруды қамтамасыз ететін халықтың әртүрлі әлеуметтік топтары үшін теңдік және кемсітпеу қағидаты бойынша қолжетімділік аспектілерін ұсынды.

Қоғамның тәжірибелік қажеттіліктерінен туындаған, білім беру мекемесінде таңдау және оқу мүмкіндіктерінен туындаған халықтың кейбір мақсатты топтарының жоғары білім алуға қол жетімділігін қамтамасыз ету қажеттілігі

¹ Данное исследование было осуществлено при финансовой поддержке Комитета по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН АР 19680224)

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасының ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің қаржылай көмегімен жүргізілді (АР 19680224)

This research was funded by the Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP 19680224)

көрсетілген.

Түйін сөздер: жоғары білім, жоғары білім алу құқығы, жоғары білімнің қолжетімділігі, халықаралық-құқықтық актілер, халықтың нысаналы топтары, кемсітушілік, теңдік.

THE PRINCIPLE OF ACCESSIBILITY OF THE RIGHT TO RECEIVING HIGHER EDUCATION BY SOME TARGET POPULATION GROUPS

Balmagambetova V.M.
Doctor of Philosophy (PhD)
Baishev University, Republic of Kazakhstan, Aktobe

Annotation. Higher education occupies key place in the formation of an erudite human resource, which has crossed the borders from the exclusive domestic jurisdiction to the international level. The right to receive higher education acts as a central human right recognized in the international educational market. The main task of the current stage of development of the right to receive higher education is its implementation to unhindered access without restriction of discriminatory grounds.

In this article, the author analyzed the international UN system and certain regulatory legal acts in the field of identifying higher education among certain target groups of the population: women, people with disabilities, orphans.

The author conducted a study of legal cabinets and a field study of the basics of covering the rights to receive higher education with targeted coverage of the population of Republic of Kazakhstan. The article discusses the factors influencing the value and protection of the described right.

In particular, this article analyzes the compliance of some norms of the World Declaration on Higher Education for the 21-st century in the field of ensuring access to higher education with domestic legislation.

In addition, the author highlight the types of accessibility (horizontal, vertical) of higher education, justified by the sight of direction and also present aspects of accessibility on the basis of equality and non – discrimination for various social strata of the population ensuring the formation of a universal legal framework regulation the educational sphere.

The need to ensure access to higher education by some target groups of the population, caused by the practical need of society, expressed in the possibility of choice and education in an educational institution, is shown.

Keywords: higher education, the right to receive higher education, accessibility of higher education, international legal acts, target population groups, discrimination, equality.

Введение

В современное время, уже стал аксиоматичным тезис, согласно которому, одним из основополагающих векторов социальной стратификации выступает система высшего образования, являющаяся локомотивом развития экономико-правовых и гуманитарных отношений. Радикальные преобразования системы высшего образования служат одним из приоритетных направлений любого государства, которое не хочет оказаться аутсайдером в научно-технической революции. В значительной степени это связано с повышением уровня доходов образованного населения. Так, инвестиции в сферу высшего образования можно считать инвестициями в будущее. Всецело, вышеизложенное относится и к Республике Казахстан, которая активно модернизирует систему высшего образования. Наряду с намерением развития интеграционного потенциала в области высшего образования, в целях исполнения параметров Болонской декларации (Болонья, 19 июня 1999 г.) и иных международных стандартов, сохраняются и нерешенные проблемы.

Высшее образование является катализатором общественного прогресса и занимает ключевую роль в жизни человека. Современное высшее образование, по сути, представляет собой процесс обучения на протяжении всей жизни. Динамичный характер в потребности получения высшего образования демонстрирует путь к успеху, основанный на овладении новых знаний, навыков и идей. Высшее образование должно предоставляться всем вне зависимости от пола, расы, национальной, языковой принадлежности, социального статуса и других критериев, так как является ценным товаром, стимулирующего выработку квазиобщественных благ.

Согласно докладу ЮНЕСКО (6 декабря 2019 г.) об образовании взрослых, почти в каждой третьей стране мира обучение проходят менее пяти процентов людей в возрасте 15 лет и старше. При этом возможности получать образование в первую очередь лишены инвалиды, пожилые люди, беженцы и мигранты, а также представители нацменьшинств [1]. Ежегодно особое внимание со стороны государств и международных организаций уделяется проблеме доступности к получению высшего образования некоторыми целевыми слоями населения.

Более того, Президент Республики Казахстан К-Ж. Токаев в Послании народу Республики Казахстан «Справедливое государство. единая нация. благополучное общество» от 1 сентября 2022 г. [2] отметил о необходимости продолжения реформ в сфере высшего образования, направленные на его

доступность, а также укрепления в обществе идеологии партнерства и взаимной ответственности.

Таким образом, проблема обеспечения полной доступности к получению высшего образования некоторыми целевыми группами населения остается острой для всего мира, в том числе для Республики Казахстан.

Основная часть

Отечественный законодатель уделяет первостепенное значение регулированию общественных отношений в сфере высшего образования. На практике реализация права на получение высшего образования отражается в ратифицированных страной международных стандартах и принятых нормативных правовых актах.

Закрепленное в п 2., п. 3 ст. 30 Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19 сентября 2022 г.) [3] право на получение высшего образования, должно быть одинаково доступным для всех целевых групп населения. Республика Казахстан, являясь участником ЕПВО, опираясь на унификацию системы высшего образования, стремится укрепить позиции и престиж на международной образовательной арене.

Колоссальную роль в формировании правового обеспечения права на образование сыграла универсальная международная организация – Организация Объединенных Наций (далее – ООН), соответственно представляющая ее интересы, специализированное учреждение – ЮНЕСКО. Деятельность ЮНЕСКО направлена на расширение доступа к получению образования, международную оценку реализации обязательств в обеспечении прав человека на образование [4, с. 30]. При комплексном анализе доступности к получению высшего образования целесообразно рассмотреть в хронологическом порядке некоторые международно-правовые акты, закрепляющие соответствующие нормы по теме исследования.

Так, во Всеобщую декларацию прав человека (Париж, 10 декабря 1948 г.) (далее – Декларация) включена норма, посвященная доступности высшего образования, основанная на способностях каждого человека (ст. 26) [5]. Декларация не выделяет реализацию описываемого права отдельными целевыми группами населения.

Нельзя не признать справедливость тезиса, согласно которому доступность образования – это основной принцип образовательной политики в демократическом обществе, предусматривающий предоставление населению широкого спектра возможностей получить надлежащее образование до начала трудовой деятельности и продолжать его во взрослом возрасте [6].

Для целей настоящего исследования особенно важным является изучение видов и типов доступности высшего образования, аспектов, влияющих на равенство образовательных возможностей для некоторых особых целевых групп населения в современных условиях.

Так, по мнению Г.А. Карапетян, виды доступности можно рассмотреть по характеру направленности, т.е. по вертикали и горизонтали, где последний делится по признакам дискриминации, запрещенным в мировом сообществе на:

1. Дискриминация в отношении женщин, подразумевающая гендерное неравенство реализации права на получение высшего образования;
2. Расовая дискриминация, обеспечивающая правовое противодействие в системе высшего образования на основе признаков расы, цвета кожи или этнической принадлежности;
3. Дискриминация в отношении социально-уязвимых слоев населения (инвалидов, сирот, коренных народов, беженцев, пенсионеров), предполагающая ущемление прав на равный доступ к высшему образованию для лиц, нуждающихся в государственной поддержке по объективным причинам, не зависящих от них;
4. Дискриминация в отношении иностранцев, способствующая миграции студентов, желающих получить высшее образование, но лишенных доступа к обучению [7].

Доступность образования по вертикали предполагает ее обеспечение и взаимодействие на каждой ступени образования, где для высшего предусмотрены условия полного равенства в зависимости от способностей каждого.

В этой связи необходимо отметить, что во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Париж, 9 октября 1998 г.) [8] содержится, с точки зрения авторов, подтверждающая норма в вопросе доступности по вертикали. Так, согласно п. «б» ст. 5 декларации, «обеспечение равноправного доступа к высшему образованию должно начинаться с укрепления и переориентации его связей со всеми другими ступенями образования. Высшие учебные заведения следует рассматривать в качестве составной части системы образования, начинающейся с дошкольного воспитания и начального образования и продолжающейся на протяжении всей жизни. Однако доступ к высшему образованию должен оставаться открытым для тех, кто успешно заканчивает среднюю

школу или ее эквивалент либо представляет свидетельства, необходимые для поступления, причем, насколько это возможно, в любом возрасте и без какой бы то ни было дискриминации.

В тоже время надо заметить, что ст. 4 Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования (Париж, 14 декабря 1960 г.) [9] (далее – Конвенция) гласит: «сделать высшее образование доступным для всех на основе полного равенства и в зависимости от способностей каждого». Кроме того, в Конвенции прописано, что выражение «дискриминация» охватывает всякое различие, исключение, ограничение или предпочтение по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, экономического положения или рождения, которое имеет целью или следствием уничтожение или нарушение равенства отношения в области образования и в частности:

- a) закрытие для какого-либо лица или группы лиц доступа к образованию любой ступени или типа;
- b) ограничение образования для какого-либо лица или группы лиц низшим уровнем образования;
- c) создание или сохранение отдельных систем образования или учебных заведений для каких-либо лиц или группы лиц;
- d) положение, несовместимое с достоинством человека, в которое ставится какое-либо лицо или группа лиц.

Следовательно, данная Конвенция обязала стран-участниц обеспечивать равный доступ и условия к образованию для всех обучающихся. Помимо этого, явно выражена идентичность в формулировке норм, посвященных общедоступности высшего образования в вышеизложенных международных документах, которые опираются на способности каждого.

Отдельно необходимо отметить Конвенцию о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (Нью-Йорк, 18 декабря 1979 г.) [10], зафиксированная норма в ст. 10, обязывает государства-участники принимать все соответствующие меры для того, чтобы ликвидировать дискриминацию в отношении женщин, с тем чтобы обеспечить им равные права с мужчинами в области образования.

Республика Казахстан присоединилась к вышеописанной Конвенции в соответствии с Законом о присоединении Республики Казахстан к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 29.06.98 г. N 248-1 [11]. Данную Конвенцию часто называют международным биллем о правах женщин, поскольку в отличие от других документов она определяет обладающие законной силой принципы и стандарты реализации прав женщин [12].

Кроме того надо заметить, что вклад в гендерное развитие к правам женщин внесла Декларация об искоренении насилия в отношении женщин (20 декабря 1993 г.) [13], где в ст. 4 говорится о принятии всех необходимых мер, особенно в области образования, в целях изменения социальных и культурных моделей поведения мужчин и женщин и искоренения предрассудков, обычаев и другой практики, основанных на идеях неполноценности или превосходства одного из полов или на стереотипных представлениях о роли мужчин и женщин.

Следующим международным документов, направленным на обеспечение гендерного равенства является Венская декларация и Программа действий (Вена, 25 июня 1993 г.). В данных документах подчеркивается право каждой женщины на равный доступ к образованию на всех уровнях (п. 41) [14].

В целях достижения гендерного баланса Республика Казахстан подписывает и ратифицирует международные Конвенции ООН, которые охватывают широкий спектр вопросов, включая обеспечение доступа к высшему образованию женщинами.

Анализ действующего национального законодательства показал, что исследуемый вопрос регулируется Законом Республики Казахстан «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» от 8 декабря 2009 г. № 223-IV (с изменениями и дополнениями на 01.07.2021 г.) [15], где в ст. 12 государством гарантируется:

- 3) недопущение преимуществ при приеме на учебу, за исключением случаев, предусмотренных законами Республики Казахстан;
- 5) гендерное образование в соответствии с реализуемой государственной политикой по обеспечению равных прав и равных возможностей мужчин и женщин.

Что касается Закона Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изменениями и дополнениями на 10.07.2023 г.), то необходимо отметить, что согласно ст. 3, «основными принципами государственной политики в области образования являются:

- 1) равенство прав всех на получение качественного образования;
- 3) доступность образования всех уровней для населения с учетом интеллектуального развития, психофизиологических и индивидуальных особенностей каждого лица» [16].

Следовательно, упомянутые выше нормы Законов Республики Казахстан устанавливают равные права и возможности для женщин наравне с мужчинами в обеспечении доступа на получение высшего

образования.

Подтверждением изложенного служат данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан по Валовому коэффициенту охвата высшим образованием, с разбивкой по полу (см. диаграмму 1) [17]. Наглядно видно, что валовый коэффициент охвата высшим образованием женщинами в Республике Казахстан выше нежели мужчинами. Однако, общий валовый коэффициент охвата высшим образованием в стране составляет лишь 64,1% (данные на 2020 г.).

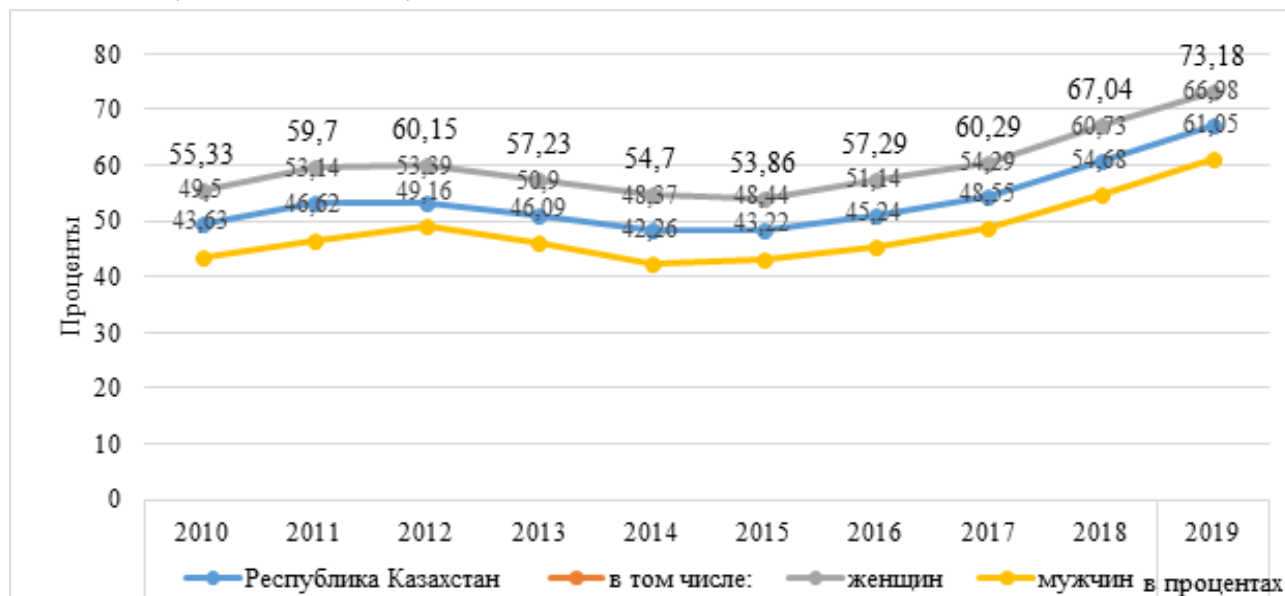

Диаграмма 1. Валовый коэффициент охвата высшим образованием, с разбивкой по полу.

Говоря о закреплении прав на получение высшего образования, необходимо отметить, разработанные ООН, 17 взаимосвязанных целей в области устойчивого развития (далее - ЦУР) для положительной модификации в мире, где 4 посвящена получению доступного и качественного образования.

Так, в рамках реализации 4 ЦУР, перед странами-участницами, поставлена задача к 2030 г. ликвидировать гендерное неравенство в сфере образования и обеспечить равный доступ к образованию для уязвимых групп населения, в том числе инвалидов, представителей коренных народов, находящихся в уязвимом положении [18].

Следует заметить, что особое внимание ООН уделяет вопросу доступности получения высшего образования лицами с особыми потребностями. Создание условий и реализация исследуемого права в рамках инклюзивного образования выступает в качестве общественного приоритета на международном и национальном уровнях.

Обеспечение равного доступа к высшему образованию для социально-уязвимых слоев населения отражен в п. 63 Венской декларации и Программы действий (Вена, 25 июня 1993 г.), в которой говорится, что «все права человека и основные свободы являются универсальными и тем самым они, безусловно, охватывают инвалидов. Все люди рождаются равными и имеют равные права на жизнь и благосостояние, образование и труд, на независимую жизнь и на активное участие во всех сферах жизни общества. Любая прямая дискриминация или иное негативное дискриминационное обращение с инвалидами являются поэтому нарушением их прав [14].

С точки зрения авторов настоящего исследования, в эволюции формирования доступа к высшему образованию всестороннее отражение нашло во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Париж, 9 октября 1998 г.) [8]. Так, в п. «г» ст. 3 отмечено, что необходимо активно содействовать доступу к высшему образованию представителей некоторых особых целевых групп, таких как коренные народы, культурные и языковые меньшинства, обездоленные слои населения, жители оккупированных территорий и инвалиды, поскольку эти группы как в коллективном, так и в индивидуальном плане обладают опытом и талантом, которые могут представлять большую ценность для развития обществ и наций. Те трудности, с которыми эти группы сталкиваются в вопросах как доступа к высшему образованию, так и его продолжения, могут быть преодолены благодаря специальной материальной и педагогической помощи.

Необходимо особо подчеркнуть, что данная декларация, объединив различные целевые слои

населения, активно демонстрирует недопущение никакой дискриминации в отношении доступа к высшему образованию по признаку расы, пола, языка и религии, а также в силу каких-либо экономических, культурных и социальных различий или физических недостатков [8].

Суммируя целевые группы, описываемые в описываемой во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Париж, 9 октября 1998 г.), можно сделать важный вывод о том, что на современном этапе глобализации приобретает особую актуальность выработка условий доступности для целевых групп населения в вопросе равного доступа реализации права на высшее образование.

Согласны с мнением Е.В. Мартыненко, что «Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры» представляет большой практический интерес, позитивно оценивающая процесс развития мирового высшего образования во второй половине XX в. и определяющая основные меры, призванные сохранить и приумножить успехи образования на новое столетие [19, с. 77].

Согласно же нормам, закрепленных в ст. 24 Конвенции о правах инвалидов (13 декабря 2006 г.) [20], государства-участники признают право инвалидов на образование. В целях реализации этого права без дискриминации и на основе равенства возможностей государства-участники обеспечивают инклюзивное образование на всех уровнях и обучение в течение всей жизни. Государства-участники обеспечивают, чтобы инвалиды могли иметь доступ к общему высшему образованию, профессиональному обучению, образованию для взрослых и обучению в течение всей жизни без дискриминации и наравне с другими. С этой целью государства-участники создают условия для обеспечения разумных приспособлений инвалидам.

Следует подчеркнуть, что в данной Конвенции наряду с доступностью инвалидов к получению высшего образования без какой-либо дискриминации содержатся нормы о других видах образования таких как, обучение для взрослых и обучение на протяжении всей жизни.

Можно констатировать тот факт, что доступность высшего образования для инвалидов разных категорий в Республике Казахстан зависит от законодательного обеспечения возможностей обучения данной категории лиц в образовательных учреждениях. При этом, соответствующие правовые гарантии нашли отражение в ст. 26, 47 Закона Республики Казахстан Об «Образовании» (27 июля 2007 г.) [16], предоставляющей преимущество инвалидам, сиротам, гражданам Республики Казахстан из числа молодежи, потерявших или оставшихся без попечения родителей до совершеннолетия при проведении конкурса на получение образовательных грантов, предоставлении квоты и получения повышенной государственной стипендии.

Так, премьер-министр Республики Казахстан в текущем году подписал постановление об увеличении размера стипендий для: студентов с инвалидностью по зрению и по слуху – на 75%; студентам, магистрантам и интернам, приравненным по льготам к лицам с инвалидностью вследствие ранения, контузии, увечья или заболевания, полученных в период Великой Отечественной войны, – на 50%; студентам, магистрантам и интернам из числа детей-сирот, оставшихся без попечения родителей и находящихся под опекой, – на 30% [21]. Данные новшества не могут позитивно не отразиться на доступности высшего образования, реализующееся без дискриминационных признаков.

С точки зрения К.Н. Гусейновой, равные возможности призваны специальными мерами способствовать более эффективному достижению полного равенства. Например, установление льгот для инвалидов в получении образования является «позитивной дискриминацией» и, с формальных позиций, нарушением равенства. Однако, очевидно, что эти льготы, фактически, как раз делают более достижимым реализацию идей равенства в получении образования [22].

Помимо этого, правовую основу доступности высшего образования для лиц с особыми потребностями составляет постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 г. № 248 «Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 гг.» (далее - постановление). В соответствии с гл. 1., пп. 1 разд. 5 постановления [23], «в ОВПО будут созданы условия для инклюзивного образования, развития индивидуальной образовательной траектории обучающихся с особыми образовательными потребностями. Кроме того, запланировано обеспечение инклюзивного образования с фокусом на предоставление необходимых ресурсов и поддержку обучающихся не только с ограниченными возможностями, связанными с состоянием здоровья, но и связанными с социально-экономическим статусом, гендером, языком обучения (иностранцы студенты) и др.

Однако, в настоящее время ни каждый вуз в стране может «похвастаться» инновационными оборудованностями для реализации качественного и доступного высшего образования для всех целевых групп населения.

С учетом большой популярности качественного высшего образования и востребованности специалистов, владеющими новейшими технологиями имеется необходимость расширения условий доступа к системе высшего образования и реализации исследуемого конституционного права.

Заключение

Ни в коей мере, не умаляя исключительное значение высшего образования в плане раскрытия потенциала у будущих поколений, считаем, что в условиях усиления интеграции экономики и обществ, основанных на распространении знаний, цели высшего образования в определенной мере трансформируются. Речь идет о том, что расширение содержания права на получение высшего образования в процессе его эволюции гармонизирует с обеспечением принципа доступности, выступающего в качестве главного конструкта данного права.

В настоящее время глобализация носит всемирный характер, где происходит сближение государств и понимание необходимости разностороннего правового поля, включая вопросы образования, как генератора идей. При этом, реализация принципа доступности на высшее образование некоторыми целевыми группами требует формирования механизма равенства и недискриминации.

Изучив международно-правовые документы, направленные на обеспечение права на получение высшего образования можно сделать вывод, что Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Париж, 9 октября 1998 г.) раскрыла вопросы доступности к высшему образованию сразу для нескольких целевых групп.

Республика Казахстан, ратифицируя международные документы в области высшего образования, совершенствует национальное законодательство в целях повышения уровня доступности к получению права на высшее образование. В перспективе созданные условия для инклюзивного образования позволят повысить валовый коэффициент охвата высшим образованием в Республике Казахстан. Равный доступ к высшему образованию всех целевых групп играет прогрессивную роль, требующий вложения инвестиций и способствующий приобщения индивида к достижениям современной цивилизации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Во многих странах 95 процентов всех взрослых не имеют возможности учиться, 6 декабря 2019// <https://news.un.org/ru/story/2019/12/1368641>

2 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 1 сентября 2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

3 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029

4 Балмагамбетова В.М. Правовое регулирование обеспечения качества высшего образования: международный и национальный уровни: дисс. на соискание степени д-ра философии (PhD): 6D030100 - юриспруденция. – Актобе, 2021. - 179 с.

5 Всеобщая декларация прав человека (Париж, 10 декабря 1948 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

6 Педагогическая энциклопедия // <https://didacts.ru/termin/dostupnost-obrazovanija.html>

7 Карапетян Г.А. Принцип доступности права на образование (международный аспект) // <https://cyberleninka.ru/article/n/printsip-dostupnosti-prava-na-obrazovanie-mezhdunarodnyu-aspekt>

8 Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Париж, 09 октября 1998 г.) // https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117022_rus

9 Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования (14 декабря 1960 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/educat.shtml

10 Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (18 декабря 1979 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

11 О присоединении Республики Казахстан к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин: Закон Республики Казахстан от 29.06.98 г. N 248-1 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009741

12 Сборник международных правовых документов Организации Объединенных Наций по вопросам равноправия мужчин и женщин (Справочный материал для судей) // <https://www.sud.gov.kz/rus/content/sbornik-dokumentov-oon-po-voprosam-ravnopraviya-muzhchin-i-zhenshchin>

13 Декларация об искоренении насилия в отношении женщин (20 декабря 1993 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml

14 Венская декларация и Программа действий (Вена, 25 июня 1993 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml

15 О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин: Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2009 г. № 223-IV (с изменениями и дополнениями на 01.07.2021 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000223_

16 Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изменениями и дополнениями на 10.07.2023 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_

17 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан по Валовому коэффициенту охвата высшим образованием, с разбивкой по полу // https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=37&slug=-31&cat_id=8&lang=ru

18 Цели в области устойчивого развития // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/> / (дата обращения 11.06.2023г.)

19 Мартыненко Е.В. Международное образовательное право: учеб. пособие. – М.: РУДН, 2008. – 163 с.

20 Конвенция о правах инвалидов (13 декабря 2006 г.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

21 Шашкина А. В Казахстане увеличили государственные образовательные стипендии, 03 марта 2023г. // <https://kz.kursiv.media/2023-03-03/lnsh-stipendii/>

22 Гусейнова К.Н. Право человека на высшее образование по международному праву и проблемы его обеспечения в условиях глобализации. ДКЮН. – М., 2015. // <http://www.dslib.net/pravo-evropy/pravo-cheloveka-na-vysshee-obrazovanie-po-mezhdunarodnomu-pravu-i-problemy-ego.html>

23 Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 гг.: Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 г. № 248 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>

REFERENCES

1 Vo mnogih stranah 95 procentov vseh vzroslyh ne imeyut vozmozhnosti uchit'sya, 6 dekabrya 2019// <https://news.un.org/ru/story/2019/12/1368641>

2 Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan narodu Kazahstana ot 1 sentyabrya 2022 g. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

3 Konstituciya Respubliki Kazahstan ot 30.08.1995 g. (s izmeneniyami i dopolnениями po sostoyaniyu na 19.09.2022 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029

4 Balmagambetova V.M. Pravovoe regulirovanie obespecheniya kachestva vysshego obrazovaniya: mezhdunarodnyj i nacional'nyj urovni: diss. na soiskanie stepeni d-ra filosofii (PhD): 6D030100 - yurisprudenciya. – Aktobe, 2021. - 179 s.

5 Vseobshchaya deklaraciya prav cheloveka (Parizh, 10 dekabrya 1948 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

6 Pedagogicheskaya enciklopediya // <https://didacts.ru/termin/dostupnost-obrazovaniya.html>

7 Karapetyan G.A. Princip dostupnosti prava na obrazovanie (mezhdunarodnyj aspekt) // <https://cyberleninka.ru/article/n/printsip-dostupnosti-prava-na-obrazovanie-mezhdunarodnyj-aspekt>

8 Vsemirnaya deklaraciya o vysshem obrazovanii dlya XXI veka: podhody i prakticheskie mery (Parizh, 09 oktyabrya 1998 g.) // https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117022_rus

9 Konvenciya o bor'be s diskriminaciej v oblasti obrazovaniya (14 dekabrya 1960 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/educat.shtml

10 Konvenciya o likvidacii vseh form diskriminacii v otnoshenii zhenshchin (18 dekabrya 1979 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

11 O prisoedinenii Respubliki Kazahstan k Konvencii o likvidacii vseh form diskriminacii v otnoshenii zhenshchin: Zakon Respubliki Kazahstan ot 29.06.98 g. N 248-1 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009741

12 Sbornik mezhdunarodnyh pravovyh dokumentov Organizacii Ob»edinennyh Nacij po voprosam ravnopraviya muzhchin i zhenshchin (Spravochnyj material dlya sudej) // <https://www.sud.gov.kz/rus/content/sbornik-dokumentov-oon-po-voprosam-ravnopraviya-muzhchin-i-zhenshchin>

13 Deklaraciya ob iskorenenii nasiliya v otnoshenii zhenshchin (20 dekabrya 1993 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml

14 Venskaya deklaraciya i Programma dejstvij (Vena, 25 iyunya 1993 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml

15 O gosudarstvennyh garantiyah ravnyh prav i ravnyh vozmozhnostej muzhchin i zhenshchin: Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 dekabrya 2009 g. № 223-IV (s izmeneniyami i dopolnениями na 01.07.2021

g.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000223_

16 Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2007 g. № 319-III (s izmeneniyami i dopolneniyami na 10.07.2023 g.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_

17 Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan po Valovomu koefficientu ohvata vysshim obrazovaniem, s razbivkoj po polu // https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=37&slug=-31&cat_id=8&lang=ru

18 Celi v oblasti ustojchivogo razvitiya // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/> // (data obrashcheniya 11.06.2023g.)

19 Martynenko E.V. Mezhdunarodnoe obrazovatel'noe pravo: ucheb. posobie. – M.: RUDN, 2008. – 163 s.

20 Konvenciya o pravah invalidov (13 dekabrya 2006 g.) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

21 SHashkina A. V Kazahstane uvelichili gosudarstvennye obrazovatel'nye stipendii, 03 marta 2023g. // <https://kz.kursiv.media/2023-03-03/lnsh-stipendii/>

22 Gusejnova K.N. Pravo cheloveka na vysshee obrazovanie po mezhdunarodnomu pravu i problemy ego obespecheniya v usloviyah globalizacii. DKYUN. – M., 2015. // <http://www.dslib.net/pravo-evropy/pravo-cheloveka-na-vysshee-obrazovanie-po-mezhdunarodnomu-pravu-i-problemy-ego.html>

23 Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya vysshego obrazovaniya i nauki v Respublike Kazahstan na 2023 – 2029 gg.: Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 g. № 248 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Венера Максатовна Балмагамбетова – «Құқықтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD), Бәйшев Университетінің «Құқық» білім беру бағдарламасы дайындық бағытының жетекшісі. Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Аға Жұбановтар қ. 302А. E-mail: E.Venera@list.ru.

Балмагамбетова Венера Максатовна - доктор философии (PhD) по специальности «Юриспруденция», руководитель образовательной программы по направлению подготовки «Право» Байшев Университета. Республика Казахстан, г. Актөбе, ул. Братья Жубановых 302А. E-mail: E.Venera@list.ru.

Venera Balmagambetova - Doctor of philosophy (PhD) in the specialty «Jurisprudence», Head of the educational program in the direction of training «Law» Baishev University. Republic of Kazakhstan, Aktobe, Zhubanov Bros. st., 302A. E-mail: E.Venera@list.ru.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКРЕПЛЕНИЯ И СОБЛЮДЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

С.Н. Бачурин

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Республика Казахстан

Аннотация. В настоящей научной статье рассматриваются некоторые вопросы закрепления и соблюдения юридической терминологии в современном законодательстве Республики Казахстан. В тезисной форме проводится критический анализ действующего законодательства и юридической практики, преимущественно касающегося конструкций и применения конкретных норм в уголовном и гражданском судопроизводстве. В том числе проводится анализ совсем недавно принятого Конституционного закона Республики «О прокуратуре» от 05 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК [1], а также конкретные судебные решения вышестоящих судебных инстанций и материалы практики судов районного, городского уровня. Указывается в авторском понимании юридическая и социальная значимость четкого регулирования, понимания и соблюдения конкретных правовых норм и законодательных предписаний, в том числе, несомненно, в разрезе Посланий Президента Республики Казахстан к народу Казахстана, чья обоснованная критика обращена в адрес законодателя по вопросу функционирования действующего законодательства, а также конкретных его поручений по проведению ревизии действующего уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

В очередной раз автором констатируется факт важности изучения и постоянного мониторинга состояния юридической терминологии в рассматриваемых отраслях, и владения ей молодыми специалистами, начиная со стен юридических ВУЗов нашей страны. Формулируются отдельные научные выводы, которые направлены на понимание имеющихся проблем в юридической терминологии, систематизация которой окажет лишь положительное влияние на современное законодательство в условиях построения новой, трехзвенной модели судебной и правоохранительной деятельности, а также претендующие на побуждение научной дискуссии в части соблюдения прав и законных интересов участников уголовного процесса при рассматриваемой тематике настоящей научной статьи.

Ключевые слова: суд, прокурор, юридическая терминология, проблема, решение, унификация, систематизация, оптимизация, ревизия законодательства, уголовное правонарушение, уголовный процесс, рациональность, эффективность, права, законные интересы, закон, право.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАҢНАМАСЫНДА ЗАҢ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫН БЕКІТУДІҢ ЖӘНЕ САҚТАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.Н. Бачурин

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының қазіргі заңнамасында заң терминологиясын бекіту мен сақтаудың кейбір мәселелері қарастырылады. Диссертация түрінде қолданыстағы заңнама мен заң практикасына, негізінен қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізуде нақты нормалардың конструкциялары мен қолданылуына қатысты сыни талдау жүргізіледі. Оның ішінде республиканың жақында қабылданған «Прокуратура туралы» 2022 жылғы 05 қарашадағы № 155-VII ҚРЗ Конституциялық заңына [1] талдау, сондай-ақ жоғары тұрған сот сатыларының нақты сот шешімдері және аудандық, қалалық деңгейдегі соттардың практика материалдары жүргізіледі. Авторлық түсінікте нақты құқықтық нормалар мен заңнамалық нұсқамаларды нақты реттеудің, түсінудің және сақтаудың, оның ішінде Қазақстан Республикасы Президентінің қолданыстағы заңнаманың жұмыс істеуі мәселесі бойынша заң шығарушының атына негізді сын айтылған. Қазақстан халқына Жолдаулары, сондай-ақ қолданыстағы қылмыстық заңға ревизия жүргізу жөніндегі оның нақты тапсырмалары бөлінісінде заңдық және әлеуметтік маңыздылығы көрсетіледі және қылмыстық іс жүргізу заңнамасы.

Автор кезекті қарастырылып отырған салалардағы заң терминологиясының жай-күйін зерделеудің және тұрақты мониторинг жүргізудің оны еліміздің заңгерлік жоғары оқу орындарының қабырғасынан бастап жас мамандардың иеленуінің маңыздылығы туралы айтады. Заң терминологиясындағы бар проблемаларды түсінуге бағытталған, жүйелеу сот және құқық қорғау қызметінің жаңа, үш буынды моделін құру жағдайында қазіргі заманғы заңнамаға ғана оң әсер ететін, сондай-ақ осы ғылыми мақаланың қарастырылып отырған тақырыбы кезінде қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау бөлігінде ғылыми пікірталас тудыруға үміткер жекелеген ғылыми тұжырымдар тұжырымдалады.

Түйін сөздер: сот, прокурор, заң терминологиясы, проблема, шешім, біріздендіру, жүйелеу, оңтайландыру, заңнаманы тексеру, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық процесс, ұтымдылық, тиімділік, құқықтар, заңды мүдделер, заң, құқық.

**SOME QUESTIONS OF CONSOLIDATION AND COMPLIANCE OF LEGAL TERMINOLOGY
IN THE MODERN LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Bachurin S.N.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)
Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Republic of Kazakhstan

Annotation. This scientific article discusses about some questions of consolidation and compliance of legal terminology in the modern legislation of the Republic of Kazakhstan. In the abstract form, a critical analysis of the current legislation and legal practice is carried out, mainly concerning the construction and application of specific norms in criminal and civil proceedings. In particular, the analysis of the recently adopted Constitutional Law of the Republic «On the Prosecutor's Office» dated November 05, 2022 No. 155-VII ZRK [1], and also specific court decisions of higher judicial instances and materials of practice of district and city level courts is being conducted. In the author's understanding, the legal and social significance of clear regulation, understanding and compliance with specific legal norms and legislative prescriptions is indicated, including, undoubtedly, in the context of the Messages of the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan, whose justified criticism is addressed to the legislator on the functioning of the current legislation, as well as his specific instructions on the audit of the current criminal and criminal procedure legislation.

Once again, the author states the importance of studying and constantly monitoring the state of legal terminology in the industries under consideration, and the possession of it by young specialists, starting from the walls of law schools in our country. Separate scientific conclusions are formulated, which are aimed at understanding the existing problems in legal terminology, the systematization of which will only have a positive impact on modern legislation in the context of building a new, three-tier model of judicial and law enforcement activities, and also claiming to encourage scientific discussion regarding the observance of the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings in the subject of this scientific article.

Keywords: court, prosecutor, legal terminology, problem, solution, unification, systematization, optimization, revision of legislation, criminal offense, criminal process, rationality, efficiency, rights, legitimate interests, law, right.

Введение

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» прозвучали нарекания в адрес госорганов, принимающих решения о применении законодательства, которые «...зачастую принимаются без надлежащего анализа и прогнозирования, исходя из удобства правоприменителей. Поэтому предстоит выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения» [2]. Учитывая важность критики Президента страны, как минимум, предполагалось, что данное поручение будет выполнено в кратчайшие сроки. Между тем, по истечению трех лет, ситуация не изменилась – нового понятия не появилось, более того, не имеется даже предполагаемого проекта, который можно было бы обсуждать в научном сообществе. Более того, позже, в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 01 сентября 2022 года дано указание «провести ревизию Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, избавиться от всего, что фактически не работает или препятствует правосудию» [3]. На взгляд автора статьи, и в этом направлении, также слабо заметны какие-либо положительные сдвиги, имеющие непосредственное отношение к закреплению, регулированию и соблюдению процесса оперирования юридической терминологией. Осветим свои рассуждения и сформулируем ряд выводов.

Основная часть

Начнем рассмотрение имеющихся казусов нормотворчества с Конституционного закона Республики «О прокуратуре» от 05 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК [1].

Так, в подпункте первом части первой статьи 32 «Акты прокуратуры» к одному из актов прокурорского надзора законодатель относит санкцию (подчеркнуто мной – С.Б.), наряду с протестом, указанием, представлением и постановлением. А в подпункте втором части первой названной статьи относит к акту прокурорского реагирования – заявление (иск) (подчеркнуто мной – С.Б.), наряду с ходатайством, обращением, разъяснением о недопустимости нарушений законов Республики Казахстан.

Сравнительный анализ текстов статей 32, 34, 39 Закона «О прокуратуре» приводит к следующему промежуточному выводу – законодатель отождествляет хотя и похожие, но, носящие отличные по смысловой нагрузке термины, или допускает либо применяет какой-то «новый» прием применения законодательной техники, что само по себе маловероятно. Причем, делает это, по всей видимости, целенаправленно применительно именно к Закону Республики Казахстан «О прокуратуре».

Между тем, в соответствии со статьей 34 названного Закона мы видим, что законодатель применяет следующую конструкцию юридического термина санкция – «санкция (согласие)», а в статье 39 указанного Закона – «заявление (иск)» [1].

К какому заключительному выводу следует прийти в приведенном случае? Дает ли законодатель одновременно с закреплением юридического термина и его расшифровку, пояснение? Имеет ли в названных случаях аналогия закона? Прежде чем ответить утвердительно, обратимся к такому кодифицированному Закону, как Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. (далее УПК)

В нем, в пункте тридцать девятом статьи седьмой, закреплено законодательное содержание теперь уже не просто юридического термина «санкция», а конкретной дефиниции «санкция», понимаемая именно в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан.

Так, санкция – разрешение суда (подчеркнуто мной – С.Б.) на совершение в ходе досудебного производства органом уголовного преследования процессуального действия. Как мы видим, здесь, в числе должностных лиц, имеющих право на дачу санкции, прокурора нет. Более того, законодатель четко выделяет, что это именно разрешение, а не просто согласие.

Далее, в пункте тридцать третьем статьи седьмой УПК, закреплена дефиниция «ходатайство» – просьба (подчеркнуто мной – С.Б.) стороны или заявителя, обращенная к органу, ведущему уголовный процесс, о производстве процессуального действия или принятии процессуального решения, а в кассационной инстанции – обращение (подчеркнуто мной – С.Б.) о пересмотре в кассационном порядке судебного акта, вступившего в законную силу.

Возвращаясь снова к Закону Республики Казахстан «О прокуратуре», в статье тридцать восьмой говорится лишь в целом о его внесении прокурором порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, гражданским процессуальным законодательством Республики Казахстан, законодательством Республики Казахстан об административных правонарушениях и законодательством Республики Казахстан об административном судопроизводстве. Никакого акцента на просьбу или обращение не делается, а лишь оговаривается о внесении такого в уголовном процессе.

Современный юрист четко, например, должен и теоретически может отличить санкцию от процессуального согласия, а заявление от иска, поскольку несоблюдение процессуальной формы, установленной законом, фактически во всех случаях считаются те же процессуальные документы недействительными. Но это только в теории.

Ведь никто спорить не будет, что в настоящий момент, например, по уголовному делу во многих случаях, по принимаемым важным, ключевым решениям следователя, дознавателя требуется именно процессуальное согласие, а не санкция. Наконец, если законодатель допускает наделение прокурора таким процессуальным полномочием, как дача санкции по Закону «О прокуратуре», то почему в УПК это прерогатива лишь суда?

Из проведенного анализа указанных норм следует, что казахстанский законодатель в целом в одних случаях делает акцент на внутреннее содержание юридических терминов, употребляемых в Законе «О прокуратуре», вкладывает даже в отдельных случаях смысл процессуальных полномочий прокурора, а в других нет, ограничиваясь, на мой взгляд, тем, что есть в других Законах, как например, в статье седьмой УПК, то есть, по сути, по аналогии.

Считаю, данная ситуация не оправдывает такой «новой» конструктивной особенности по построению отдельных норм, и его понимания, даже в рамках отдельного Конституционного закона и негативно влияет на унификацию юридической терминологии, не говоря уже о систематизации в целом.

Проведенный мной ранее анализ норм Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, также выявил аналогичные негативные моменты при конструировании обновленных правовых норм, например, с исключением юридического термина «ночное время».

В итоге, законодатель его вообще убрал из содержания многих статей, заменив на конкретное время, но при этом оставил статью, предусматривающую ответственность за нахождение несовершеннолетних без присмотра взрослых в ночное время. Таким образом, вынуждая правоприменителя, видимо, действовать по аналогии с юридической дефиницией «ночное время», закрепленной в УПК. Что весьма странно.

Аналогичные проблемы имеются и в гражданском праве, в Административном процедурно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Не буду предметно останавливаться и на терминологии, которая используется при процедуре обжалования проведенного негласного следственного действия. Там ситуация вообще специфична, поскольку лицо должно обратиться с заявлением в адрес следственного суда о признании негласного следственного действия и возмещении вреда, один из судей которого собственно давал санкцию на проведение негласного следственного действия. Мало того, что сам порядок обращения сомнителен по причине объективности рассмотрения, так и собственно то, что,

по сути, должна подаваться жалоба, а не заявление. Поскольку решение обжалуется.

Наконец, нестрогое и произвольное понимание и трактование такой юридической дефиниции, как «участники уголовного процесса» непозволительно приводят к нарушению, в отдельных случаях, отсутствию единообразия в понимании системы юридической терминологии, хотя эта дефиниция официально закреплена в УПК, и изучается юристами со студенческой скамьи. На сегодняшний день понимание этой дефиниции нивелируется не только практиками, но и отдельными учеными Казахстана.

Публикации ученых по этому поводу более чем убедительны, и указывают на недопустимость такого отношения к юридической терминологии.

Выше изложенное констатирует, минимум, о необходимости сформулировать вывод о том, что законодатель не заботится об унификации и систематизации как таковых, а в целом нивелируется смысл самой системы юридических терминов. Какой может быть найден выход из проведенного анализа?

По логике, следует законодателю определиться, возможно ли единообразное понимание одинаковых по названию юридических терминов и дефиниций, но обладающих разной процессуальной, например, нагрузкой?

На мой взгляд, и это более очевидно, что такого диссонанса следует избегать. При построении новой, трехзвенной модели судебной и правоохранительной деятельности, тем более в условиях проводимой ревизии уголовного, уголовно-процессуального законодательства вопросы юридической терминологии должны быть учтены, о чем я уже указывал в юридической печати [4], [5]. Либо законодатель обязан делать оговорку, что применяемая им юридическая терминология применима лишь к конкретному Закону и так далее.

Противникам такого авторского подхода приведу достаточно убедительный пример, который наглядно указывает на имеющиеся факты формирования отдельных итоговых судебных решений, исходя из недостатка регламентации отдельных юридических терминов, даже просто значения слов в конкретных нормативных актах, не говоря уже о Законах.

Так, Постановлением судебной коллегии по административным делам Верховного Суда Республики Казахстан № 6001-23-00-бап/409 от 17 августа 2023 года удовлетворена кассационная жалоба истца гр. Ж. на действия госорганов. Суть спора вкратце заключалась в том, что истцу отказали в присуждении звания по итогам защиты диссертации, ссылаясь на несоблюдение требований к научной публикации, в части публикации последней в «текущем номере» и «специальном» выпуске». Суд в своем решении указал, дословно «что в Законе о СМИ и в Правилах присуждения степеней, не содержатся значения понятия «текущий номер», а также отсутствуют термины «специальный выпуск» или «дополнительный выпуск», «основной выпуск», «основной номер», «дополнительный номер», «порядковый номер» и другие понятия и термины относительно номера» [6].

Следует обратить внимание и на такой факт, что в следственных судах, которые призваны были по определению осуществлять деятельность по проверке законности обжалуемых действий, свою функцию в полном объеме не выполняют, что ставит под сомнение эффективность данного института в уголовном процессе. Многие изученные решения следственных судов показывают, что по очевидным фактам, например, нарушения сроков подачи ходатайств о продления сроков содержания под стражей, «закрываются глаза» под видом, что по данным нарушениям суд не имеет права отказывать в удовлетворении таких ходатайств следователя. Нонсенс! А зачем тогда государство ввело данный институт? Чтобы под охватом оценочного понятия «несущественные нарушения норм УПК» потворствовать нарушениям органов уголовного преследования, включая и прокурора?

С таким отношением к своему предназначению следственные суды лишь констатируют бесполезность и никчемность при построении новой трехзвенной модели судебной и правоохранительной деятельности [7].

Заключение

Современное состояние отдельных уголовно- процессуальных норм, Конституционных и иных Законов не учитывают требования к функционированию юридической терминологии, ее закреплению, пониманию и применению, порождает возросшие случаи правового нигилизма. В первую очередь, со стороны государственных органов и суда, и значительной части граждан страны, падает авторитет к власти в целом, а не только к органам, осуществляющих уголовный процесс.

Неслучайно, в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года из опыта стран ОЭСР указывается, что «...Комитет по политике регулирования ОЭСР рекомендует предоставлять общественности все соответствующие материалы из регуляторных досье, такие как вспомогательный анализ, причины, по которым были приняты регуляторные решения, а также соответствующие данные. В свою очередь, практическое руководство по разработке законодательства Европейского Союза предлагает ряд стилистических рекомендаций по разработке проектов законодательства, таких как

простые формулировки законодательных терминов, разбивка сложных понятий на более простые и использование повседневного языка» [8]. Именно в таком русле и должна развиваться юридическая терминология в современном Казахстане, способствуя единому закреплению, пониманию и применению юридической терминологии не только юристами, но и простыми гражданами страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О прокуратуре: Конституционный закон Республики Казахстан от 05 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155> (дата обращения 16.09.2023 г.).

2 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 16.09.2023 г.).

3 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2022 года. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения 16.09.2023 г.).

4 Бачурин С.Н. Отдельные вопросы унификации терминологии в современном уголовном процессе Республики Казахстан: электронное учебное пособие. / С.Н. Бачурин. – Актобе: Казахско-Русский международный университет, 2021. – 163 с.

5 Bachurin S.N. Modern content and perspectives of the definition «reasonable time» in the criminal proceeding of the Republic of Kazakhstan. // *Ғылым-Наука*. - 2017. - № 1(52). - С. 9-15.

6 Постановлением судебной коллегии по административным делам Верховного Суда Республики Казахстан №6001-23-00-6ап/409 от 17 августа 2023 года//Текущее делопроизводство Верховного Суда Республики Казахстан за 2023 г.

7 Постановление Специализированного следственного суда г. Караганды от 04 августа 2023 г № 3595-23-00-2-3м/5116//Текущее допроизводство Специализированного следственного суда г. Караганды за 2023 г.

8 Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. //Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения 16.09.2023 г.).

REFERENCES

1 O prokurator: Konstitucionnyj zakon Respubliki Kazahstan ot 05 noyabrya 2022 goda № 155-VII ZRK// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155> (data obrashcheniya 16.09.2023 g.).

2 Kazahstan v novej real'nosti: vremya dejstvij: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-ZHomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 01 sentyabrya 2020 goda // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (data obrashcheniya 16.09.2023 g.).

3 Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-ZHomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 01 sentyabrya 2022 goda. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (data obrashcheniya 16.09.2023 g.).

4 Bachurin S.N. Otdel'nye voprosy unifikacii terminologii v sovremennom ugolovnom processe Respubliki Kazahstan: elektronnoe uchebnoe posobie. / S.N. Bachurin. – Aktobe: Kazahsko-Russkij mezhdunarodnyj universitet, 2021. – 163 s.

5 Bachurin S.N. Modern content and perspectives of the definition «reasonable time» in the criminal proceeding of the Republic of Kazakhstan. // *Ғылым-Наука*. - 2017. - № 1(52). - S. 9-15.

6 Postanovleniem sudebnoj kollegii po administrativnym delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan №6001-23-00-6ап/409 от 17 avgusta 2023 goda//Tekushchee deloproizvodstvo Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan za 2023 g.

7 Postanovlenie Specializirovannogo sledstvennogo suda g. Karagandy ot 04 avgusta 2023 g № 3595-23-00-2-3м/5116//Tekushchee doproizvodstvo Specializirovannogo sledstvennogo suda g. Karagandy za 2023 g.

8 Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda // Ob utverzhdenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda. //Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 oktyabrya 2021 goda № 674 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (data obrashcheniya 16.09.2023 g.).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Сергей Николаевич Бачурин – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Университетская к-сі, 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Бачурин Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры уголовного права, процесса и криминалистики Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Sergey Bachurin – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), Professor of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics of the Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Republic of Kazakhstan, Karaganda, University st., 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

К ПОЛНОМОЧИЯМ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ: АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Б.Т. Булеулиев

доктор юридических наук, ассоциированный профессор

С.Т. Кемелбеков

кандидат юридических наук

А.К. Калиев

кандидат юридических наук

Esil University, Республика Казахстан, г. Астана

Аннотация. В настоящей статье рассматривается следственный суд как важнейший институт уголовного процесса, неотъемлемый атрибут современного состояния правосудия. Авторами статьи период, прошедший с момента введения в уголовный процесс Казахстана института следственного судьи, характеризуется как период, правильно выбранный законодателем, как вектор развития судебной защиты законных прав и интересов через функционирование этой процессуальной новеллы.

В данной статье авторы показывают статистику, которую приводит Председатель Верховного суда в докладе Главе государства, т.е. правоохранительные органы получают отказ в санкции на арест по каждому пятому делу. По каждой третьей жалобе судьи признают незаконность действий следователей и прокуроров. Соответственно, выявлена необходимость функционирования института следственного судопроизводства.

В статье рассматривается перечень некоторых полномочий следственного судьи, такие как: санкционирование личного обыска; санкционирование принудительного освидетельствования; санкционирование принудительного получения образцов. Приводятся примеры из практической деятельности. Например, получение экспериментального образца голоса через проведение очной ставки или через показ или проверку показаний на месте, следственный эксперимент. То есть лицо будет вынуждено так или иначе комментировать свое действие при проведении следственного действия.

Авторы статьи считают, что следственные судьи стали дополнительным инструментом предотвращения следственных и прокурорских ошибок задолго до начала главного судебного разбирательства, а их деятельность во многом обусловила правосудность решений судов по уголовным делам.

Ключевые слова: следственный суд, полномочия следственного судьи, правоохранительный орган, доказательство, прокурор, уголовный процесс.

ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ӨКІЛЕТТІКТЕРІНЕ: КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫН ТАЛДАУ

Б.Т. Булеулиев

заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор

С.Т. Кемелбеков

заң ғылымдарының кандидаты

А.К. Калиев

заң ғылымдарының кандидаты

Esil University, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Аңдатпа. Осы мақалада тергеу соты қылмыстық процестің маңызды институты, қазіргі сот төрелігінің ажырамас атрибуты ретінде қаралады. Тергеу судьясы институты Қазақстанның қылмыстық процесіне енгізілген сәттен бастап өткен кезең заң шығарушы дұрыс таңдаған кезең ретінде, осы процестің новелланың жұмыс істеуі арқылы заңды құқықтар мен мүдделерді сот арқылы қорғауды дамыту векторы ретінде сипатталады.

Бұл мақалада авторлар Жоғарғы Сот Төрағасының Мемлекет басшысына берген баяндамасында келтірген статистикасын көрсетеді, яғни құқық қорғау органдары әрбір бесінші іс бойынша қамауға алу санкциясынан бас тартады. Әрбір үшінші шағым бойынша соттар тергеушілер мен прокурорлардың әрекеттерінің заңсыздығын мойындайды. Тиісінше, тергеу сот ісін жүргізу институтының жұмыс істеуі қажеттілігі анықталды.

Мақалада тергеу судьясының кейбір өкілеттіктерінің тізімі қарастырылады, мысалы: жеке тінту жүргізуге санкция беру; мәжбүрлеп куәландыруға санкция беру; үлгілерді мәжбүрлеп алуға санкция беру. Тәжірибелік қызметтен мысалдар келтірілген. Мысалы, эксперименттік дауыс үлгісін бетпе-бет ставка жасау арқылы немесе жергілікті көрсеткіштерді көрсету немесе тексеру, тергеу эксперименті арқылы алу. Яғни, адам тергеу әрекетін жүргізу кезінде өз әрекеттеріне қандай да бір түрде түсініктеме беруге мәжбүр болады.

Мақаланың авторлары тергеу соттары тергеу мен прокурорлық қателіктердің алдын-алудың қосымша құралы болды деп санайды, ал олардың қызметі қылмыстық істер бойынша сот шешімдерінің әділдігін анықтайды.

Түйін сөздер: тергеу соты, тергеу судьясының өкілеттіктері, құқық қорғау органы, дәлелдемелер, прокурор, қылмыстық іс жүргізу.

TO THE POWERS OF THE INVESTIGATING JUDGE: ANALYSIS OF SOME PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

B.T. Buleuliev

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

S.T. Kemelbekov

Candidate of Juridical Sciences

A.K. Kaliev

Candidate of Juridical Sciences

Esil University. Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. In this article, the investigative court is considered as the most important institution of the criminal process, an integral attribute of the modern state of justice. The authors of the article describe the period that has passed since the introduction of the institute of an investigative judge into the criminal process of Kazakhstan as a period correctly chosen by the legislator, as a vector for the development of judicial protection of legitimate rights and interests through the functioning of this procedural novel.

In this article, the authors show statistics cited by the Chairman of the Supreme Court in a report to the Head of State, i.e. law enforcement agencies are denied arrest sanctions in every fifth case. For every third complaint, the courts recognize the illegality of the actions of investigators and prosecutors. Accordingly, the need for the functioning of the institute of investigative proceedings has been identified.

The article discusses the list of some powers of the investigating judge, such as: authorizing a personal search; authorizing a compulsory examination; authorizing the compulsory receipt of samples. Examples from practical activities are given. For example, obtaining an experimental voice sample through a confrontation or through showing or checking testimony on the spot, an investigative experiment. That is, the person will be forced to comment on his actions in one way or another during the investigative action.

The authors of the article believe that investigative courts have become an additional tool for preventing investigative and prosecutorial errors long before the start of the main trial, and their activities have largely conditioned the justice of court decisions in criminal cases.

Keywords: investigative court, powers of an investigative judge, law enforcement agency, evidence, prosecutor, criminal procedure.

Введение

Безусловно, на нынешнем этапе развития судебных реформ в Казахстане, в целом уголовного судопроизводства в нашей стране, невозможно не проанализировать роль и место следственного судьи, которые по факту осуществляют свою деятельность вот уже 5 лет.

Основная часть

Как нам представляется, полномочия следственного судьи довольно обширны и разнородны, поэтому для удобства работы возникает потребность в их упорядочивании, группировке. В целом, видится правильной классификация полномочий следственного судьи, предложенная профессором, д.ю.н А.Н. Ахпановым и профессором, к.ю.н. А.Л. Хан:

Локализация полномочий следственного судьи определяется решением следующих задач:

1) материальных (проверка обоснованности подозрения, т.е. соответствия представленных материалов тяжести инкриминируемого деяния и возможности применения меры пресечения содержание под стражей - часть третья статьи 148 УПК;

2) процессуальных, связанных с:

а) ограничением прав и законных интересов граждан, вовлеченных в процесс досудебного расследования (санкционирование мер процессуального принуждения и принудительных следственных действий) - часть первая статьи 55 УПК;

б) закреплением или обеспечением процесса доказывания (депонирование показаний свидетеля, потерпевшего и разрешение обоснованных ходатайств адвоката-защитника, в которых ему было отказано либо органом уголовного преследования, либо иными органами, учреждениями или организациями) - часть вторая статьи 55 УПК;

в) иными вопросами (рассмотрение локальных правовых споров между участниками досудебного расследования по конкретному уголовному делу, возникающих не только между представителями государства или между физическими лицами, но и между ними - статья 106 УПК.

Следственный суд - важнейший институт уголовного процесса, мы бы отметили, неотъемлемый атрибут современного состояния правосудия в контексте строительства Справедливого Казахстана.

В частности, конкретные полномочия следственного судьи прописаны в статье 55 УПК [1]. По некоторым дискуссионным полномочиям, мои комментарии уже изложены в некоторых публикациях.

Итак, вернемся к перечню некоторых полномочий следственного судьи согласно части 1 статьи 55 УПК.

- 16) санкционирования личного обыска;
- 17) санкционирования принудительного освидетельствования;
- 18) санкционирования принудительного получения образцов.

По последнему пункту хочу остановиться детальнее.

Представим ситуацию: следствию необходимы образцы голоса для исследования аудиозаписи или геномные образцы (к примеру, из крови свидетеля или подозреваемого). Но при этом лицо (будь то свидетель или подозреваемый) отказывается добровольно выдать/отдать искомые образцы.

В этом случае, следователь/дознатель обращается в следственный суд для санкционирования принудительного получения образцов. Данное следственное действие предусмотрено пунктом 18) части первой статьи 55 УПК.

Вместе с тем возникает вопрос: а как реализовать это практически, на деле, без насилия к лицу (в самом деле, не заковывать же его в кандалы)?

В ходе проведения круглых столов/семинаров в ряде регионов страны, в частности, в Суде г. Шымкента (председатель Суда Рахимбеков Е.) [2], судьи обозначили эту проблематику, поскольку следователи просят официально разъяснить эту ситуацию и повторно обращаются к следственным судьям.

Представляется, что это - не задача следственного судьи. Здесь, вероятно, применима тактическая хитрость следователя. Например, экспериментальный образец голоса можно получить через проведение очной ставки или через показ или проверку показаний на месте, а также через следственный эксперимент. То есть лицо будет вынуждено так или иначе комментировать свое действие при проведении следственного действия.

В этом смысле, также хотим обратить внимание на один немаловажный вопрос. Согласно части 4 статьи 56 УПК, следственный судья не должен давать указания о направлении расследования и проведении следственных действий, за исключением случаев, предусмотренных пунктом 7) части второй статьи 55 УПК, совершать действия и принимать решения вместо лиц, осуществляющих досудебное производство, и надзирающего прокурора, а также суда, рассматривающего дело по существу.

В то же время, согласно пункту 7) части второй статьи 55 УПК, следственный судья по мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, представителя потерпевшего, рассматривает вопрос о назначении экспертизы либо производстве органом уголовного преследования иных следственных действий.

Таким образом, формальный анализ показывает, что между двумя вышеуказанными нормами закона имеет место конкуренция в части производства иных следственных действий, но именно конкуренция, а не противоречие. По нашему мнению, здесь требуется конкретизация понятия «иных следственных действий», поскольку оно слишком емкое в содержательном плане.

Мы считаем, что главная позитивная заслуга следственных судов – оперативность принятия решений по статье 106 УПК. Результат: с одной стороны, создан «шлагбаум» для незаконных действий/бездействий или процессуальных решений следователя и прокурора, с другой стороны, - гарантия защиты конституционных прав и свобод граждан.

Поделимся своей наработкой, можно сказать, - ноу-хау: в адвокатской практике одновременно с обжалованием действий следователя, одновременно обжалуются бездействие начальника следственного отдела органа досудебного расследования и бездействие либо решение прокурора, при этом ссылаемся на статьи 58-59 УПК и на профильный Закон «О прокуратуре», и настаиваем де-юре на необходимости круглосуточного, непрерывного (24x7x365), сплошного процессуального контроля и надзора за движением уголовного дела. Это особенно актуально в свете трехзвенной модели уголовного судопроизводства.

Далее. Бремя доказывания (статья 106 УПК) законности обжалованного действия (бездействия) или решения лежит на лице, совершившем или принявшем их. По результатам рассмотрения жалобы следственный судья выносит соответствующие постановления:

- 1) об отмене признанного незаконным процессуального решения;
- 2) о признании действия (бездействия) соответствующего должностного лица незаконным или необоснованным, и его обязанности устранить допущенное нарушение;
- 3) о возложении на прокурора обязанности устранить допущенное нарушение прав и законных интересов гражданина или организации;
- 4) об оставлении жалобы без удовлетворения.

И в этой части полномочий следственного судьи имеются проблемы и противоречия.

Прежде всего, на практике это выглядит далеко не так. Как правило, бремя доказывания следственный судья по своей инициативе берет на себя или возлагает на автора жалобы, то есть на адвоката. Обычно, следователи на судебный процесс не приглашаются, или, если и приглашаются, то они не являются (не участвуют), а следственный судья не настаивает на его явке, ограничившись заключением прокурора.

Что касается заключения прокуроров, то здесь налицо явная недоработка прокуроров, поскольку прокурор обязан давать мотивированные заключения. Однако, они приходят на процесс неподготовленными, их заключения носят формализованный характер, мы бы сказали, «корпоративный», без учета обстоятельств дела и принципа законности.

Теперь немного к научной теории. Согласно пункту 5 Нормативного Постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 27 июня 2012 года № 3 (далее - Нормативное Постановление №3) «О рассмотрении судами жалоб на действия (бездействия) и решения прокурора, органов уголовного преследования (статья 106 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан)», «...Не подлежат рассмотрению в порядке статьи 106 УПК жалобы об отмене процессуальных действий (бездействий) и решений, обжалование которых предусмотрено законом в ином порядке, в частности жалобы об отмене регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований, за исключением случаев их регистрации в нарушении требований пунктов 1) и 2) части первой статьи 179 УПК, а также жалоб, в которых содержится просьба о признании доказательств недопустимыми, о признании лица подозреваемым, свидетелем, имеющим право на защиту, неправильной квалификации деяния или формулировке обвинения либо о его недоказанности, о неправильном применении закона при признании подозреваемым и квалификации деяния, об изменении санкционированной судом меры пресечения, а также жалобы о незаконности судебных актов».

Конечно, мы не можем согласиться с такой постановкой вопроса, поскольку в этом случае девальвируется сама суть идеи создания и функционирования следственного суда как фильтра принимаемых процессуальных решений органами досудебного расследования, дознания и прокурором, существенно снижается уровень и формы судебного контроля.

Полагаем, что судебный контроль должен быть всеобъемлющим и сплошным по параметрам типа 24x7x365, и корреспондировать с пунктом 2 статьи 13 Конституции – «каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод».

В противном случае, необходимо понимать таким образом, что следственный суд создавался лишь для того, чтобы «выбить» у государства и Минфина штатные единицы судей и секретарей, а сама конституционная норма о судебной защите прав и свобод гражданина является половинчатой.

Понимаете, в чем дело: когда существуют какие-то ограничения, в частности, по судебному контролю, то у лиц или органов, ведущих уголовный процесс, возникает подспудное желание закрутить «гайки» и т.п.

Еще один аргумент.

Согласно пункту 1 статьи 39 Конституции Республики Казахстан, права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения.

Нормативное Постановление №3 не является законом, но при этом существенно ограничивает права, свободы и законные интересы гражданина.

Более того, в пункте 2 статьи 39 Конституции указано, что «Не допускается ни в какой форме ограничение прав и свобод граждан по политическим мотивам. Ни в каких случаях не подлежат ограничению права и свободы, предусмотренные статьями 11, 13–15, пунктом 1 статьи 16, статьей 17, статьей 19, статьей 22, пунктом 2 статьи 26 Конституции».

Таким образом, необходимо констатировать, что пункт 5 Нормативного Постановления № 3 вошел в противоречие с пунктом 2 статьи 39 Конституции Республики Казахстан.

Далее. Несовершенство процессуального закона ведет к безответственности должностных лиц: сегодня нарушили мои права и законные интересы, завтра ваши... и так по кругу. Приведем конкретный пример [3].

Следователь принял незаконное постановление о прекращении уголовного дела, согласованное с прокурором района «Есиль» города Астаны. Адвокат обжаловал их незаконное решение в порядке статьи 105 УПК в Прокуратуру города Астаны. Пришел отказ в форме письма от 1-го заместителя Прокурора города Астаны Б. Пошел в следственный суд. Следственный судья И. отменил незаконное постановление следователя, но отказывается отменять решение 1-го заместителя Прокурора города

Астаны Б., мотивируя тем, что оно изготовлено в форме письма, а не постановления. Считаем такую позицию следственного судьи спорной в силу следующего:

1. Это не проблема гражданина, это вопрос компетенции и надлежащего исполнения или неисполнения своих обязанностей прокурором.

2. Адвокат в интересах гражданина обратился с обжалованием постановления следователя в надлежащей процессуальной форме в вышестоящую прокуратуру, в порядке ст.105 УПК, и это обращение прокурором не возвращено, принято и на него дан ответ в форме письма.

Таким образом, письмо-ответ 1-го заместителя прокурора города Астаны необходимо расценивать как надлежащий ответ должностного лица - прокурора, не так ли? И никто не вправе оценивать, дан ответ по форме или нет.

3. Поскольку ответ прокурора в форме письма имеется, то его ответ согласно статьи 106 УПК, можно и нужно обжаловать в следственный суд, тем более, что и прокурор в письме-ответе сам пишет о праве на обжалование в суд!

4. Следственный судья, оставляя без рассмотрения жалобу адвоката (в части отмены решения 1-го заместителя Прокурора города Астаны), тем самым лишил гражданина права на судебную защиту, согласно ст.13 Конституции [4], и тем более, что в порядке АППК его решение в форме письма также не обжалуешь.

Какие же предложения возможны в данной ситуации:

а) срочно внести дополнение в соответствующее Нормативное Постановление №3 о подсудности обжалованию в порядке статьи 106 УПК решений прокуроров по уголовному делу в форме письма;

б) уточнить, конкретизировать, детализировать в статье 106 УПК, какие же решения прокуроров могут быть обжалованы в следственный суд.

в) императивно определить в Инструкции Генеральной прокуратуры, что прокуроры обязаны выносить исключительно постановления в ответ на жалобы и ходатайства участников уголовного процесса.

Немного статистики. В предыдущие годы процент удовлетворяемости жалоб по статье 106 УПК по следственному суду г. Астана, доходил до 38%, и статистика действительно впечатляющая! За 2021 год это процент составляет 28 %. Но и эта цифра тоже запредельная...[5].

Заключение

В целом, прошедший с момента введения в уголовный процесс Казахстана института следственного судьи период показал правильно выбранный законодателем вектор развития судебной защиты законных прав и интересов через функционирование этой процессуальной новеллы.

И это убедительно демонстрирует статистика, которую, как выше мы уже указали, приводит Председатель Верховного суда в докладе Главе государства: правоохранительные органы получают отказ в санкции на арест по каждому пятому делу. По каждой третьей жалобе суды признают незаконность действий следователей и прокуроров [6].

Соответственно, полагаем, что институт следственного судопроизводства, безусловно, имеет право на жизнь.

В целом, соглашаемся с д.ю.н., профессором Когамовым М.Ч, что следственные суды стали дополнительным инструментом предотвращения следственных и прокурорских ошибок задолго до начала главного судебного разбирательства, а их деятельность во много обусловила правосудность решений судов по уголовным делам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие.- Алматы: Издательство «Норма-К», 2023. - 400 с.

2 Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Астана Булеулиева Б.Т. (кейс: Конституционные права и свободы граждан через призму реализации статей 105 и 106 УПК).

3 Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Астана Булеулиева Б.Т. (кейс: Конституционные права и свободы граждан через призму реализации статей 105 и 106 УПК).

4 Конституция Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2018. - 44 с.

5 Текущее делопроизводство адвоката Коллегии адвокатов г. Астана Булеулиева Б.Т. (кейс: Конституционные права и свободы граждан через призму реализации статей 105 и 106 УПК).

6 Глава государства принял Председателя Верховного суда Жакипа Асанова. 11 августа 2022 года // <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-predsdatelya-verhovnogo-suda-zhakipa-asanova-1171631>

REFERENCES

- 1 Uголовно-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie.-Almaty: Izdatel'stvo «Norma-K», 2023. - 400 s.
- 2 Tekushchee deloproizvodstvo advokata Kollegii advokатов g. Astana Buleulieva B.T. (kejs: Konstitucionnye prava i svobody grazhdan cherez prizmu realizacii statej 105 i 106 UPK).
- 3 Tekushchee deloproizvodstvo advokata Kollegii advokатов g. Astana Buleulieva B.T. (kejs: Konstitucionnye prava i svobody grazhdan cherez prizmu realizacii statej 105 i 106 UPK).
- 4 Konstituciya Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2018. - 44 s.
- 5 Tekushchee deloproizvodstvo advokata Kollegii advokатов g. Astana Buleulieva B.T. (kejs: Konstitucionnye prava i svobody grazhdan cherez prizmu realizacii statej 105 i 106 UPK).
- 6 Glava gosudarstva prinyal Predsedatelya Verhovnogo suda ZHakipa Asanova. 11 avgusta 2022 goda // <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-predsedatelya-verhovnogo-suda-zhakipa-asanova-1171631>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Бахтияр Тулегенович Бүлеулиев – заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Esil University профессоры. Қазақстан Республикасы, Астана қ., А. Жұбанов к-сі, 7. E-mail: bbuleuliev@mail.ru.

Сәкен Талипбаевич Кемелбеков – заң ғылымдарының кандидаты, Esil University доценті. Қазақстан Республикасы, Астана қ. А. Жұбанов к-сі, 7. E-mail: kemelbekov.73@mail.ru.

Асқар Қадырович Калиев – заң ғылымдарының кандидаты, Esil University доценті. Қазақстан Республикасы, Астана қ. А. Жұбанов к-сі, 7. E-mail: Kaliev_askar2011@mail.ru.

Бүлеулиев Бахтияр Тулегенович – доктор юридических наук, ассоциированный профессор, профессор Esil University. Республика Казахстан, г. Астана, ул. А. Жубанова, 7. E-mail: bbuleuliev@mail.ru.

Сәкен Талипбаевич Кемелбеков – кандидат юридических наук, доцент Esil University. Республика Казахстан, г. Астана, ул. А. Жубанова, 7. E-mail: kemelbekov.73@mail.ru.

Асқар Қадырович Калиев – кандидат юридических наук, доцент Esil University. Республика Казахстан, г. Астана, ул. А. Жубанова, 7. E-mail: Kaliev_askar2011@mail.ru.

Bakhtiyar Buleuliev – Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor at Esil University. Republic of Kazakhstan, Astana, A. Zhubanov st., 7. E-mail: bbuleuliev@mail.ru.

Saken Talipbaevich Kemelbekov – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at Esil University. Republic of Kazakhstan, Astana, A. Zhubanov st., 7. E-mail: kemelbekov.73@mail.ru.

Askar Kaliev – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at Esil University. Republic of Kazakhstan, Astana, A. Zhubanov st., 7. E-mail: Kaliev_askar2011@mail.ru.

СУЩНОСТЬ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ КАК ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО МЕРОПРИЯТИЯ

Ж.Ж. Губайдуллин

магистр юридических наук

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность и правовые основы такого оперативно-розыскного мероприятия, как внедрение. В настоящее время, с учетом динамичного изменения преступности, преобладания ее организованных форм, оно является одним из наиболее эффективных методов оперативно-розыскной деятельности. В то же время, несмотря на то, что внедрение известно давно и исследовалось многими учеными, проблемные вопросы по нему не решены. Это относится к описанию его сущности и целей. Наблюдается значительная разница во взглядах между экспертами, изучавшими сущность внедрения. Сложный комплексный характер внедрения позволяет некоторым ученым ставить вопрос о том, что оно состоит из нескольких оперативно-розыскных мероприятий и не может рассматриваться как отдельное действие. Аналогичным образом, по-разному сформулировано понятие данного оперативно-розыскного мероприятия в законодательных актах стран постсоветского пространства. В Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» допущена серьезная логическая ошибка при разработке редакции определения внедрения. Между тем, от точности юридических норм во многом зависит качество правоприменительной практики, в связи с чем комментируются возможные причины законодательной ошибки. Также рассматриваются дискуссионные аспекты внедрения как оперативно-розыскного мероприятия в части объекта его осуществления. На основе мнений ученых и норм оперативно-розыскного законодательства разных стран предложена авторская редакция понятия внедрения. Помимо этого, затронуты вопросы социальной и правовой защиты лиц, участвующих в данном сложном и опасном оперативно-розыскном мероприятии. С учетом норм зарубежного и отечественного законодательства предложено засчитывать время, проведенное ими в процессе внедрения, в льготном исчислении для расчета выслуги лет.

Ключевые слова: оперативное внедрение, оперативно-розыскное мероприятие, оперативно-розыскное законодательство.

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ІС-ШАРАСЫ РЕТІНДЕ ЕНГІЗУДЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Ж.Ж. Губайдуллин

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Бұл мақалада жедел-іздістіру іс-шарасын енгізу ретінде мәні мен құқықтық негіздері қарастырылады. Қазіргі уақытта қылмыстың динамикалық өзгерістерін және оның ұйымдасқан түрлерінің басымдығын ескере отырып, ол жедел-іздістіру іс-шара тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар, енгізу ұзақ уақыт бойы белгілі болғанына және көптеген ғалымдармен зерттелгеніне қарамастан, оған қатысты проблемалық мәселелер шешілген жоқ. Бұл оның мәні мен мақсаттарын сипаттауға қатысты. Енгізудің мәнін зерттеген мамандардың көзқарастарында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Енгізудің күрделі, кешенді сипаты кейбір ғалымдарға оның бірнеше жедел-іздістіру іс-шараларынан тұрады және жеке әрекет ретінде қарастыруға болмайды деген сұрақ қоюға мүмкіндік береді. Сол сияқты бұл жедел-іздістіру іс-шараның тұжырымдамасы посткеңестік кеңістіктегі елдердің заңнамалық актілерінде әртүрлі тұжырымдалған. Қазақстан Республикасының «Жедел іздістіру қызметі туралы» Заңын енгізу анықтамасының тұжырымын әзірлеу кезінде өрескел логикалық қателік жіберілген. Сонымен қатар, құқық қолдану тәжірибесінің сапасы көбінесе құқықтық нормалардың дұрыстығына байланысты, сондықтан заңнамалық қателердің ықтимал себептері түсіндіріледі. Оны енгізудің объектісіне қатысты жедел-іздістіру іс-шара ретінде жүзеге асырудың даулы аспектілері де қарастырылады. Ғалымдардың пікірлері мен әртүрлі елдердің жедел-іздістіру заңнамасының нормалары негізінде енгізудің тұжырымдамасының авторлық нұсқасы ұсынылған. Сонымен қатар, осы күрделі және қауіпті жедел-іздістіру іс-шараға қатысушы тұлғаларды әлеуметтік-құқықтық қорғау мәселелері көтеріледі. Шетелдік және отандық заңнама нормаларын ескере отырып, олардың енгізу процесінде жұмсаған уақытын еңбек өтілін есептеу үшін жеңілдікті шарттарда есептеу ұсынылады.

Түйін сөздер: жедел енгізу, жедел-іздістіру іс-шаралары, жедел-іздістіру заңнамасы.

ESSENCE AND LEGAL BASIS OF INFILTRATION AS AN OPERATIVE-SEARCH EVENT

Gubaydullin Zh.Zh.

Master of Juridical Sciences

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev

Annotation. This article examines the essence and legal basis of such an operational-search event as infiltration. At present, taking into account the dynamic changes in crime and the predominance of its organized forms, it is one of the most effective methods of operational investigative activity. At the same time, despite the fact that infiltration has been known for a long time and has been studied by many scientists, problematic issues regarding it have not been resolved. This refers to the description of its essence and purposes. There is a significant difference in views between the experts who studied the essence of infiltration. The complex, integrated nature of the infiltration allows some scientists to raise the question that it consists of several operational-search events and cannot be considered as a separate action. Similarly, the concept of this operational-search event is formulated differently in the legislative acts of the countries of the post-Soviet space. The Law of the Republic of Kazakhstan “About Operational Investigative Activity” made a serious logical mistake when developing the wording of the definition of infiltration. Meanwhile, the quality of law enforcement practice largely depends on the accuracy of legal norms, and therefore the possible causes of legislative errors are commented on. The controversial aspects of infiltration as an operational-search event in relation to the object of its infiltration are also considered. Based on the opinions of scientists and the norms of operational investigative legislation of different countries, the author’s version of the concept of infiltration is proposed. In addition, issues of social and legal protection of persons participating in this complex and dangerous operational-search event are raised. Taking into account the norms of foreign and domestic legislation, it is proposed to count the time spent by them in the infiltration process in preferential terms for calculating length of service.

Keywords: operational infiltration, operational-search measures, operational-search legislation.

Введение

Как отмечено в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, совершенствование нормотворчества является объективной потребностью, без реализации которой невозможно положительно воздействовать на экономические, социальные, культурные и иные процессы в обществе [1].

Это в полной мере относится к сфере правоохранительной деятельности, являющейся центральным звеном в общей государственной политике противодействия преступности. В свою очередь, основным ее элементом является оперативно-розыскная деятельность (далее - ОРД), которая первой сталкивается с криминальными проявлениями в силу своего преимущественно негласного характера. Это выражается в осуществлении определенных действий, которые присущи исключительно ОРД; они называются оперативно-розыскными мероприятиями (далее - ОРМ).

В Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 года (далее - Закон РК об ОРД) регламентировано 24 ОРМ, в том числе 18 общих и 6 специальных [2].

Рассмотрим детально общее ОРМ, которое называется внедрением.

По мнению некоторых авторов, проведение его является одним из самых трудоемких, как со стороны организации мероприятия, так и со стороны психологической подготовки его участников [3].

Действительно, даже фильмы и книги о преступности, содержащие сюжеты внедрения правоохранительных органов в криминальные формирования, дают определенное понимание сложности такого ОРМ.

Какова на самом деле его сущность и на чем оно базируется в правовом отношении?

Пункт 10) статьи 1 Закона РК об ОРД дает следующее понятие: внедрение – негласное внедрение работника органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, либо сотрудничающего с ним конфиденциального помощника в окружение объекта оперативного интереса для решения задач оперативно-розыскной деятельности [2].

Хотя в целом приведенное определение отражает сущность данного ОРМ, нельзя не заметить, что в нем допущена явная логическая ошибка, совершенная законодателем при формулировании редакции нормы Закона РК об ОРД – «внедрение – это внедрение». Таким образом, с точки зрения юридической техники это понятие не разъяснено. Тем не менее, эта ошибка остается в редакции законодательного акта уже много лет.

Почему так произошло? Возможно, дело в том, что изначально данное ОРМ считалось полностью секретным, не комментируемым, соответственно, не привлекающим излишнего внимания научного сообщества. А практические работники, занимающиеся осуществлением данного ОРМ, преимущественно руководствуются ведомственными нормативными правовыми актами закрытого характера, где оно описывается более детально.

Также вероятно, что в период разработки рассматриваемой нормы у законодателя не нашлось приемлемого варианта разъяснения термина «внедрение», хотя в теории и практике ОРД они имеются,

о чем будет изложено ниже.

В любом случае, указанная логическая ошибка в тексте Закона РК об ОРД подлежит устранению.

Обзор литературы

Вопросы сущности и роли ОРМ рассматривались многими учеными-специалистами в области ОРД. Что касается внедрения, то здесь научных трудов гораздо меньше, что обусловлено преимущественно закрытым характером самой темы. Как известно, сведения об организации и тактике осуществления ОРМ относятся к государственным секретам. Вероятно, по этой причине в Казахстане такие исследования проводятся редко. Вместе с тем, в соседней России публикации на тему оперативного внедрения достаточно многочисленны, об этом писали Н.Д. Абдуллаева, И.И. Алгазин, А.С. Вандышев, Э.Р. Гареева, К.К. Горяинов, С.И. Захарцев, И.Н. Зубов, Ю.Ф. Кваша, Ю.В. Колташев, В.В. Николук, К.В. Сурков, Д.Б. Панюшин, П.Г. Пономарев, В.Б. Рушайло, К.М. Тарсуков, А.В. Шувалов и др.

Среди казахстанских ученых, касавшихся вопросов ОРМ в целом и внедрения в частности, можно назвать Б.А. Абдрахманова, Р.Ш. Карымсакова, К.С. Лакбаева, К.Б. Манапова, Е.О. Мухамеджанова, А.Д. Шаймуханова и некоторых других.

Вместе с тем, в ходе их исследований такое ОРМ, как внедрение, целевому изучению не подвергалось.

Методология

Изучение сущности такого ОРМ, как внедрение, требует комплексного подхода. Он предполагает использование системно-структурного метода исследования, что позволяет выявить характер взаимодействия между различными социальными и правовыми институтами: уголовное право, криминология и ОРД. Также используются сравнительный, логический метод и метод перехода от общих понятий к частным.

Результаты

Несмотря на то, что в России научные исследования по тематике оперативного внедрения ведутся достаточно активно, в Федеральном Законе РФ «Об оперативно-розыскной деятельности» (ФЗ об ОРД) понятие этого ОРМ, как и многих других, не дается (как и в Республике Беларусь). Видимо, именно этим обусловлено многообразие его определений.

Так, С.И. Захарцев понимает под ним ОРМ, которое заключается в легендированном вводе оперативных сотрудников и лиц, оказывающих им содействие на конфиденциальной основе в криминальную среду или объекты оперативной заинтересованности [4, с. 61].

С.В. Баженов, Л.А. Бакланов, Д.А. Васильченко и др. описывают его как ОРМ, заключающееся в практическом вводе в преступную организацию сотрудника правоохранительных органов или лица, сотрудничающего с оперативными службами на конфиденциальной основе, для решения вопросов ОРД [5].

И.Н. Зубов и В.В. Николук определяют оперативное внедрение как способ получения информации путем легендированного ввода сотрудников оперативных подразделений и лиц, оказывающих им конфиденциальное содействие в криминальную среду и иные объекты в целях сбора информации, необходимой для решения конкретной задачи ОРД [6].

При этом под оперативным внедрением следует понимать не разовую операцию, а целый комплекс ОРМ, основанный на легендированном длительном или кратковременном вводе сотрудников оперативных подразделений и лиц, оказывающих им содействие, в криминогенную среду и на объекты в целях разведывательного сбора информации, необходимой для решения задач ОРД по борьбе с преступностью [7].

Сравнивая эти определения ученых и законодательную редакцию Закона РК об ОРД, а также оперативно-розыскные законы некоторых иных стран СНГ, можно заметить несколько различных подходов к характеристике объекта внедрения.

Так, вышеназванные российские специалисты обозначают объектом внедрения криминогенную среду (преступные группировки) и различные объекты (видимо, имея в виду какие-либо организации, движения и т.д.).

Аналогичный подход заложен в Законе Республики Таджикистан «Об оперативно-розыскной деятельности», где согласно статье 1 «Основные понятия», оперативное внедрение – проникновение в преступную среду сотрудника органа, осуществляющего ОРД, или лица, оказывающего ему содействие, для решения задач ОРД на конфиденциальной основе [8].

Схожая норма содержится в Законе Республики Узбекистан «Об оперативно-розыскной деятельности», в котором под оперативным внедрением понимается мероприятие, заключающееся во внедрении сотрудника органа, осуществляющего ОРД, либо лица, оказывающего содействие на конфиденциальной основе, в криминально-криминогенную среду или на объект оперативного интереса в целях решения задач ОРД [9].

Здесь же следует отметить, что в узбекском законе есть еще одна интересная норма, посвященная внедрению. Она легализует понятие «операции под прикрытием», то есть мероприятие, заключающееся в негласном использовании возможностей лица, внедренного в криминально-криминогенную среду или на объект оперативного интереса, в целях решения задач ОРД [9].

Как известно, термин «операция под прикрытием» широко используется в научной (а также художественной) литературе при обозначении оперативного внедрения. В то же время, в законодательстве других стран СНГ он не применяется.

Второй подход к характеристике объекта внедрения характерен тем, что под ним подразумевается физическое лицо (лица), интересующее оперативные подразделения органа-субъекта ОРД. Этот подход, как отмечено выше, заложен в Законе РК об ОРД и в Законе Кыргызской Республики «Об оперативно-розыскной деятельности», но в последнем заложено расширительное понятие внедрение:

«Оперативное внедрение - совокупность взаимосвязанных действий по проникновению в окружение объекта оперативного интереса оперативного работника или конфиденанта либо создание конспиративной организации (юридического лица) для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности» [10].

Как видно, кыргызстанский закон объединил в себе сразу два ОРМ – собственно оперативное внедрение и создание конспиративной организации (юридического лица).

Еще более расширительный подход к обозначению объекта оперативного внедрения показывает Закон Республики Армения «Об оперативно-розыскной деятельности». Согласно ему, оперативное внедрение – это конспиративное внедрение в определенные органы, организации или группировки штатных негласных сотрудников органов, осуществляющих ОРД, а также лиц, сотрудничающих с этими органами на конфиденциальной основе [11].

В редакции армянского закона отсутствует ссылка на преступную среду, из чего следует, что в теории там внедрение может осуществляться и на объекты, не содержащие криминальный потенциал. Более того, упоминаются «определенные органы», видимо, в том числе государственные.

Несколько иная ситуация в России, где в соответствии со статьей 5 ФЗ об ОРД, оперативное внедрение для работы в федеральных органах государственной власти, органов государственной власти субъектов РФ и органов местного самоуправления в целях оказания влияния на характер их деятельности, не допускается. В то же время, законодатель не указал, допустимо ли данное мероприятие в случаях, если целью внедрения является раскрытие, например, хищения или злоупотребления должностным лицом своим служебным положением? В этом случае закон можно трактовать двояко [4, с. 62].

Как известно, в Казахстане таких ограничений нет.

Согласно пункта 1 статьи 12 Закона РК об ОРД, гражданство, пол, национальность, место жительства, социальное, должностное и имущественное положение, принадлежность к общественным объединениям, отношение к религии и политические убеждения граждан не являются препятствием для проведения в отношении них ОРМ [2].

Помимо объекта внедрения, в теории и практике наблюдаются различные взгляды на цель данного ОРМ. Так, некоторые российские авторы отмечают, что его цель заключается в проникновении субъекта мероприятия в преступную среду, планомерной работе на объекте внедрения, получении доступа к интересующим сведениям, выявление соответствующих обстоятельств, помогающих доступу к такой информации [3].

Им возражает С.И. Захарцев, говоря, что внедрение осуществляется не только для сбора информации, но и иных целей, например, оказания влияния для прекращения преступной деятельности. Оперативное внедрение осуществляется не только в криминальную среду, но и иные объекты [4, с. 62].

Продолжая эту мысль, можно дополнить, что главной целью внедрения может быть не сбор информации, а осуществление какого-либо действия (закладка подслушивающего устройства, перепрятывание предметов и орудий преступной деятельности и т.д.).

Анализируя сущность внедрения как отдельного ОРМ, следует отметить существующий подход о том, что его вообще следует исключить из перечня таких мероприятий. Так, И.И. Алгазин и Д.Б. Панюшин обосновывают это избыточным сложным и комплексным характером этого действия, представляющим сочетание различных ОРМ. Такого же мнения придерживаются К.М. Тарсуков и А.В. Шувалов [12]. При этом опрос, наблюдение и некоторые другие ОРМ могут рассматриваться как составные элементы оперативного внедрения [13].

Таким образом, все вышеизложенное свидетельствует о том, что многие проблемы определения сущности и правового регулирования такого ОРМ, как внедрение, до сих пор не решены.

Заключение

Как справедливо отметили К.С. Лакбаев, Г.М. Рысмагамбетова и М.М. Галиханов, для эффективного функционирования всей системы ОРМ очень важна четкая и однозначно трактуемая нормативная

база, прежде всего Закон РК об ОРД [14].

Из вышеизложенного становится очевидным, что, несмотря на кажущуюся простоту его норм, регламентирующих внедрение как ОРМ, имеется ряд нерешенных вопросов как законодательного, так и теоретического определения его сущности.

В этой связи, обобщая точки зрения ученых-специалистов в сфере ОРД, а также опираясь на существующий фундамент норм Закона РК об ОРД, предлагается следующая редакция пункта 10) его статьи 1:

«10) внедрение – конспиративный ввод или проникновение штатного сотрудника органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, либо сотрудничающего с ним конфиденциального помощника на интересующий объект, либо в окружение лица (лиц), представляющего оперативный интерес, для решения задач оперативно-розыскной деятельности;».

Помимо этого, учитывая крайне сложный характер внедрения и реальную опасность для внедряемых лиц, следует повысить уровень их социальной защиты. Как известно, правовая защита прописана в статье 35 Уголовного кодекса РК, нормы которой предусматривают освобождение субъектов внедрения от уголовной ответственности в определенных случаях [15].

На наш взгляд, в этом смысле повышенный интерес представляет законодательство Армении. Так, пункт 5 статьи 13 Закона «Об оперативно-розыскной деятельности» этой страны гласит:

«5. Должностным лицам органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, период выполнения ими специальных заданий в организованных преступных группах, а также службы в статусе штатных негласных сотрудников зачисляется по льготному расчету в общий стаж службы в органе, осуществляющем оперативно-розыскную деятельность, порядок и условия расчета стажа устанавливаются Правительством Республики Армения» [11].

Представляется, что с учетом специфики работы лиц, принимающих участие во внедрении (прежде всего, штатных негласных сотрудников), было бы целесообразно проработать вопрос о дополнении Закона РК об ОРД аналогичной нормой.

В целом, по нашему мнению, предлагаемые меры по законодательному закреплению сущности внедрения и дополнительной социальной защиты его участников сыграют положительную роль в повышении эффективности государственной политики противодействия преступности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения 10.09.2023 г.).

2 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата обращения 08.09.2023 г.).

3 Гареева Э.Р., Макарова Д.А., Дрыгина Т.А. Проведение оперативно-розыскного мероприятия «оперативное внедрение». // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/provedenie-operativno-rozysknogo-meropriyatiya-operativnoe-vnedrenie> (дата обращения 11.09.2023 г.).

4 Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия в России и за рубежом: монография. – СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2003. – 352 с.

5 Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть: электронное учебное издание / под ред. С.В. Баженова, Л.А. Бакланова, Д.А. Васильченко. – Омск: Омская академия МВД России, 2020. – 206 с. – С. 107.

6 Об оперативно-розыскной деятельности: Федеральный Закон: Научно-практический комментарий / под ред. И.Н. Зубова, В.В. Николюка. – М., 1999. – С. 48-49.

7 Абдуллаева Н.Д. Некоторые правовые проблемы организации оперативного внедрения. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-pravovye-problemy-organizatsii-operativnogo-vnedreniya> (дата обращения 12.09.2023 г.).

8 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Таджикистан от 18.07.2017 г. №1447. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ncz.tj/system/files/Legislation/687_ru.pdf (дата обращения 13.09.2023 г.).

9 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Узбекистан от 25.12.2012 г. № ЗРУ-344. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lex.uz/docs/2106527?ONDATE=21.04.2021&ONDATE2=29.06.2021&action=compare#:~:text=> (дата обращения 11.09.2023 г.).

10 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 года № 131. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=> (дата обращения 11.09.2023 г.).

11 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Армения от 22 октября 2007 года № ЗР-223-Н. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=81018> (дата обращения 11.09.2023 г.).

12 Алгазин И.И., Панюшин Д.Б. Оперативное внедрение: место в структуре оперативно-розыскной деятельности. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://cyberleninka.ru/article/n/operativnoe-vnedrenie-mesto-v-strukture-operativno-rozysknoy-deyatelnosti> (дата обращения 12.09.2023 г.).

13 Колташев Ю.В. О понятии оперативного внедрения // Оперативник (сыщик). – М., 2007. – № 2. – С. 27-28.

14 Лакбаев К.С., Рысмагамбетова Г.М., Галиханов М.М. Совершенствование оперативно-розыскного законодательства Республики Казахстан в сфере защиты прав и свобод личности // Международный научный журнал «Ғылым-Наука». – 2021. – № 1(68). – С. 116-120.

15 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения 12.09.2023 г.).

REFERENCES

1 Ob utverzhdenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 oktyabrya 2021 goda № 674. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (data obrashcheniya 10.09.2023 g.).

2 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 15 sentyabrya 1994 goda № 154-XIII // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (data obrashcheniya 08.09.2023 g.).

3 Gareeva E.R., Makarova D.A., Drygina T.A. Provedenie operativno-rozysknogo meropriyatiya «operativnoe vnedrenie». // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<https://cyberleninka.ru/article/n/provedenie-operativno-rozysknogo-meropriyatiya-operativnoe-vnedrenie> (data obrashcheniya 11.09.2023 g.).

4 Zaharcev S.I. Operativno-rozysknye meropriyatiya v Rossii i za rubezhom: monografiya. – SPb: Sankt-Peterburgskij universitet MVD Rossii, 2003. – 352 s.

5 Operativno-rozysknaya deyatel'nost' organov vnutrennih del. Obshchaya chast': elektronnoe uchebnoe izdanie / pod red. S.V. Bazhenova, L.A. Baklanova, D.A. Vasil'chenko. – Omsk: Omskaya akademiya MVD Rossii, 2020. –

206 s. – S. 107.

6 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Federal'nyj Zakon: Nauchno-prakticheskij kommentarij / pod red. I.N. Zubova, V.V. Nikol'yuka. – M., 1999. – S. 48-49.

7 Abdullaeva N.D. Nekotorye pravovye problemy organizatsii operativnogo vnedreniya. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-pravovye-problemy-organizatsii-operativnogo-vnedreniya> (data obrashcheniya 12.09.2023 g.).

8 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Tadzhikistan ot 18.07.2017 g. №1447. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://ncz.tj/system/files/Legislation/687_ru.pdf (data obrashcheniya 13.09.2023 g.).

9 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Uzbekistan ot 25.12.2012 g. № ZRU-344. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<https://lex.uz/docs/2106527?ONDATE=21.04.2021&ONDATE2=29.06.2021&action=compare#:~:text=> (data obrashcheniya 11.09.2023 g.).

10 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Kyrgyzskoj Respubliki ot 16 oktyabrya 1998 goda № 131. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=> (data obrashcheniya 11.09.2023 g.).

11 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Armeniya ot 22 oktyabrya 2007 goda № ZR-223-N. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=81018> (data obrashcheniya 11.09.2023 g.).

12 Algazin I.I., Panyushin D.B. Operativnoe vnedrenie: mesto v strukture operativno-rozysknoj deyatel'nosti. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:<https://cyberleninka.ru/article/n/operativnoe-vnedrenie-mesto-v-strukture-operativno-rozysknoy-deyatelnosti> (data obrashcheniya 12.09.2023 g.).

13 Koltashev YU.V. O ponyatii operativnogo vnedreniya // Operativnik (syshchik). – M., 2007. – № 2. – S. 27-28.

14 Lakbaev K.S., Rysmagambetova G.M., Galihanov M.M. Sovershenstvovanie operativno-rozysknogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan v sfere zashchity prav i svobod lichnosti // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Ғылым-Наука». – 2021. – № 1(68). – S. 116-120.

15 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V. // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (data obrashcheniya 12.09.2023 g.).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Жұмагельді Жұбандықұлы Губайдуллин – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: amangeldy.gubaydullin@bk.ru.

Губайдуллин Жумагельды Жубандыкович – магистр юридических наук, заместитель начальника кафедры Организации безопасности на объектах транспорта Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: amangeldy.gubaydullin@bk.ru.

Zhumageldy Gubaydullin – Master of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bokenbaev, police lieutenant colonel, Aktobe , Kursant highway, 1. E-mail: amangeldy.gubaydullin@bk.ru

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР АЯСЫНДА КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЗАНДЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖӨНІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПРОКУРАТУРАНЫҢ РӨЛІ

Р.Н. Джигитова

А.К. Ибраева

заң ғылымдарының кандидаты

Г.Т. Симанова

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Мақалада авторлар қадағалаудың басым бағыттары бойынша Қазақстан Республикасы прокуратурасының ұйымдастыру құрылымы мен қызметінің ерекшеліктерін көрсетіп, прокуратураның мемлекеттік басқару механизміндегі рөлін ашып көрсетеді.

Мақала мемлекетіміздің мемлекеттік-құқықтық жүйесіндегі прокуратура органдарының рөлін, мақсаттары мен функционалдық қызметін, оның бағыттарын, біртұтас мемлекеттік билік кеңістігіндегі осы органға тиесілі тепе-теңдік пен тәжірибелік тетіктерін ашуға бағытталған.

Мақалада авторлармен мемлекетімізде жүріп жатқан құқықтық реформаның маңыздылығы баяндалады. Конституциялық реформалар аясында қабылданған «Прокуратура туралы Заңы» заңдарды ізгілендіру арқылы халықтың мұң мұқтажын қанағаттандыратындай және прокуратура қызметінің сапасын арттыра отырып, халықтың құқықтық санасын қалыптастыру мәселелері кеңінен қарастырылған.

Құқық қорғау жүйесі өте күрделі және кең. Алайда ондағы ең маңызды орындардың бірін прокуратура сияқты орган алады. Заңдардың дәл және біркелкі орындалуын жоғары қадағалау органы ретінде прокуратура өз қызметін заңдылық пен құқықтық тәртіпті жан-жақты нығайтуға, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, лауазымды адамдар мен азаматтарды өздерінің конституциялық міндеттерін адал орындау рухында тәрбиелеуге және т. б. бағыттайды.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабының 1-бөлігіне сәйкес прокуратура мемлекет атынан заңдардың, Қазақстан Республикасы Президентінің ережелерінің және басқа да нормативтік құқықтық актілердің дұрыстығы мен дұрыстығына елеулі бақылауды жүзеге асырады. Қазақстан Республикасы бойынша жедел-ізвестіру қызметі, мәселелер мен тергеулер, республикадағы әкімшілік және құқық қолдану рәсімдерінің заңдылығы, сондай-ақ бұзушылықтар мен қарсылықтар туралы шешімдер қабылдау. Конституция мен заңдарға қайшы келетін заңдар мен өзге де құқықтық актілер.

Қозғалыстың мақсаттары мен негізгі бағыттары прокуратура бүгінде Республиканың мемлекеттік-құқықтық институттарының жүйесі ретінде Қазақстан Республикасы Конституциясының сақталуына елеулі бақылауды жүзеге асырады, өз кезегінде құқық қорғау және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі басқа да органдардың қызметін үйлестіреді.

Түйін сөздер: құқықтық мемлекет, құқық қорғау жүйесі, қоғамдық тәртіп, саяси тұрақтылық, заң нормалары, заңдарды ізгілендіру, құқықтық саясат, прокуратура, мемлекеттік орган, қадағалау.

РОЛЬ ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ В РАМКАХ КОНСТИТУЦИОННЫХ РЕФОРМ

Р.Н. Джигитова

А.К. Ибраева

кандидат юридических наук

Г.Т. Симанова

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В статье авторы отражают особенности организационной структуры и деятельности прокуратуры Республики Казахстан по приоритетным направлениям надзора, раскрывают роль прокуратуры в механизме государственного управления.

Статья направлена на раскрытие роли, целей и функциональной деятельности органов прокуратуры в государственно-правовой системе государства, ее направлений, механизмов равновесия и практики, принадлежащих данному органу в пространстве единой государственной власти.

В статье авторами освещается важность правовой реформы, которая происходит в нашем государстве. В рамках конституционных реформ широко рассматриваются вопросы формирования правового сознания населения путем гуманизации принятых законов «Закон О прокуратуре», удовлетворяющих скорбные нужды населения и повышающих качество деятельности прокуратуры.

Система правоохранительных органов достаточно сложная и разветвленная. Однако одно из важнейших мест в ней занимает такой орган как прокуратура. Как орган высшего надзора за точным и единообразным исполнением

законов прокуратура направляет свою деятельность на всемерное укрепление законности и правопорядка, охрану прав и законных интересов граждан, на воспитание должностных лиц и граждан в духе добросовестного исполнения своих конституционных обязанностей и т.п.

В соответствии с частью 1 статьи 83 Конституции Республики Казахстан прокуратура от имени государства осуществляет существенный контроль за правильностью и законностью законов, положений Президента Республики Казахстан и других нормативных правовых актов. Принятие решений об оперативно-розыскной деятельности, вопросах и расследованиях по Республике Казахстан, законности административных и правоприменительных процедур в республике, а также о нарушениях и возражениях. Законы и иные правовые акты, противоречащие Конституции и законам.

Цели и основные направления движения прокуратура сегодня осуществляет существенный контроль за соблюдением Конституции Республики Казахстан как системы государственно-правовых институтов республики, в свою очередь координирует деятельность правоохранительных и других органов по борьбе с преступностью.

Ключевые слова: правовое государство, правоохранительная система, общественный порядок, политическая стабильность, нормы права, гуманизация законодательства, правовая политика. прокуратура, государственный орган, надзор.

THE ROLE OF THE PROSECUTOR'S OFFICE IN THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES TO ENSURE CONSTITUTIONAL LEGALITY WITHIN THE FRAMEWORK OF CONSTITUTIONAL REFORMS

Dzhigitova R.N.

Ibraeva A.K.

Candidate of Juridical Sciences

Simanova G.T.

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev

Annotation. In the article, the authors reflect the features of the organizational structure and activities of the Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan in the main areas of supervision, reveal the role of the prosecutor's office in the mechanism of public administration.

The article is aimed at revealing the role, goals and functional activities of the prosecutor's office in the state-legal sphere of our state, its directions, balance mechanisms and practices belonging to this body in the space of a single state authority.

In the article, the authors highlight the importance of the legal reform that is taking place in our state. The "Law on the Prosecutor's Office" adopted within the framework of constitutional reforms broadly addresses the issues of the formation of the legal consciousness of the population, satisfying the needs of the population through the humanization of laws and improving the quality of the prosecutor's office.

The system of law enforcement agencies is quite complex and extensive. However, one of the most important places in it is occupied by such a body as the prosecutor's office. As the body of supreme supervision over the accurate and uniform execution of laws, the Prosecutor's Office directs its activities to strengthen the rule of law and the rule of law in every possible way, to protect the rights and legitimate interests of citizens, to educate officials and citizens in the spirit of conscientious performance of their constitutional duties, etc.

In accordance with paragraph 1 of Article 83 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, "The Prosecutor's Office, on behalf of the State, exercises supreme supervision over the accurate and uniform application of laws, decrees of the President of the Republic of Kazakhstan and other regulatory legal acts on the territory of the Republic, over the legality of operational investigative activities, inquiries and investigations, administrative and enforcement proceedings, identifies and eliminates any violations of legality Of the Republic, and also protests against laws and other legal acts that contradict the Constitution and laws of the Republic.

Goals and main directions of prosecutorial activity today, the system of state-legal institutions of the republic, exercising supreme supervision over compliance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan on behalf of the state, coordinating the activities of law enforcement and other bodies in the fight against crime, in turn, legislatively fixes the legal status of the prosecutor's office as a multifunctional body that promotes the protection of laws, rights citizens and the observance of state interests requires expansion.

Keywords: rule of law, law enforcement, public order, political stability, norms of law, humanization of legislation, legal policy. prosecutor's office, state body, supervision.

Кіріспе

Қоғамдық тәртіпті және саяси тұрақтылық сақтау мақсатында мемлекеттің құқық қорғау органдарында заңдар мен заңға тәуелді бірнеше нормативтік- құқықтық актілер қабылданды. Елде жүргізіліп жатқан конституциялық реформалар аясында Қазақстан Республикасының стратегиялық дамуына үлкен әсер етеді. Еліміздің дамуының стратегиялық бағыттары бойынша реформалар шеңберінде Тәуелсіз мемлекет өмір сүрген 32 жыл ішінде елеулі табыстарға қол жеткізілді.

Мұның бір дәлелі - біздің мемлекетіміз бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына кіреді және дамыған

елдермен бір деңгейде. Қазіргі уақытта біздің еліміздің мақсаты - дамыған отыз елдің қатарына кіру және өркениетті елдердің бірі болу. Елге қойылатын басты талап-заң үстемдігі басқаратын мемлекет болу. Әркімнің құқықтық мемлекеттің азаматы болуы тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамыту қажетпіз. Заңды білу - азаматтың құқықтық санасы және құқықтарын құрметтеуге, заң талаптарын қатаң сақтауға, қылмыстың салдарын түсінуге және оны жасамауға көмектеседі, сонымен қатар екінші адамның қылмыстық әрекетті жасамауына ықпал тигізеді. Мемлекетте саяси тұрақтылық қалыптасқан кезде ғана халықтың құқықтық санасы оянады деп санаймыз. Әділетті мемлекет және заң үстемдігі, сотта әділ төрелік туралы, сонымен қатар, адам заңға емес, заң адамға қызмет ететіндей мемлекет құру туралы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында атап өтті. Ол үшін құқық қорғау органдарында бірнеше реформалар жүргізілді.

Азаматтардың қозғалыс, қарым-қатынас сияқты барлық әрекеттері заңмен реттеледі. Заң-мемлекеттегі тұрақтылықты, қоғамдағы тәртіп пен саяси тұрақтылықты сақтау үшін нақты және түсінікті болған кезде ғана өмір сүре бастады. Бүгінгі күннің өзекті проблемасы адамдарды тәртіпке, бірлікке, өзара келісімге ізгілікпен шақыру, оларға заң нормаларын түсіндіру болып табылады. Халықпен түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру қажет деп санаймын.

Өркениетті елдер қатарына кірудің алғашқы мақсаттарының бірі-құқық қорғау органдарының халықпен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істеуі, елдегі заңдылықты арттыру, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің Халықпен жұмыс істеуі.

Қазіргі уақытта 2022 жылы жүргізілген конституциялық реформалар аясында елде жүргізіліп жатқан жұмыстар оң нәтиже беруде. Осыған байланысты реформаларды жүзеге асыру табиғи құбылыс болып табылады. Елдегі қаңтар айындағы соңғы оқиғалардың нәтижесінде біз мұндай реформалар елге қажет деп санаймыз.

Қазіргі заманғы талаптар - Құқық қорғау органдарын жаңғырту, халықаралық стандарттарды енгізу, сауаттылық және біліктілікті арттыру. Президент бұл туралы жыл сайынғы Жолдауларында жариялады. Сотқа қатысу кезінде прокурордың кәсібилігін де, сөгіс стилін де, сот шешімімен тараптардың қанағаттануын қамтамасыз ету қажет. Елімізге 32 жыл, осы уақыт аралығында бірнеше заңдар қабылданды. Қабылданған заңдардың негізгі мақсаты қоғамдық тәртіп пен саяси тұрақтылықты сақтауға бағытталған.

Біздің егемен еліміз экономикалық даму және саяси тұрақтылық деңгейі бойынша жетекші мемлекеттердің біріне айналды. Табысқа жету - бұл мемлекеттегі адамдардың мүдделерін қорғайтын жерасты заңдарын дұрыс қабылдау деп санаймыз.

Біздің елімізде прокуратура сөзсіз құқық қорғау қызметінің негізгі органы болып табылады. Оның негізгі қызметі-қадағалау қызметінің тиімділігін арттыру.

Елдегі құқықтық тәртіптің дамуы көбінесе құқық қорғау қызметінің өзегі болып табылатын прокуратураның қызметімен байланысты. Қазақстан Республикасының прокуратурасы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтарының заңдылығына және республика аумағында өзге де нормативтік құқықтық актілердің, жедел-ізвестіру қызметінің, анықтаулар мен тергеулердің бірдей қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асыратын мемлекеттік орган болып табылады. Ол тек біздің мемлекетіміздің Президентіне есеп береді [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Жаңа жағдайда Қазақстан: іс қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында әділ мемлекетке және заңның үстемдігіне, соттағы әділ төрелікке, сондай-ақ заң заңға емес, адамға қызмет ететін мемлекет құруға арналған. Осыған байланысты елімізде құқық қорғау органдары шеңберінде бірқатар реформалар жүргізілуде [2].

Негізгі бөлім

Прокуратураның пайда болу тарихына келетін болсақ, XII-XIV ғасырларда прокуратура орган болды. 1302 жылы Франция королі монархтың мүдделерін қорғау үшін прокуратураны жерасты органы ретінде құрды. Қазақстандағы прокуратура органдары қалыптасу мен дамудың едәуір жолынан өтті деуге болады. Қазақстан аумағында прокуратура 1922 жылы 13 маусымда Қазақ Орталық Атқару Комитетінің 3-ші сессиясында құрылды, онда «Прокурорлық қадағалау туралы» ереже мақұлданды. Жылдар өткен соң прокуратураның құзыретін кеңейту және оны мемлекеттік деңгейде тәуелсіз орган ету қажеттілігі туындады [3].

Тәуелсіздік алғаннан кейін елде демократиялық және құқықтық мемлекеттің қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын тиімді құқық қорғау қызметі құрылды. Прокуратураның жетекші міндеттері: қылмысқа қарсы күрес, заңның үстемдігі, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, сондай-ақ қылмыстың алдын алу, қылмыстарды толық және уақытылы ашу, олардың жауапкершілігін анықтау, сот төрелігін орнату, қылмыстың алдын алу және қылмысқа қарсы күрес.

Алғаш рет Тәуелсіздік алған жылдары 1992 жылғы 17 қаңтарда Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Қаулысымен «Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» Заң қабылданды, осыған

орай, прокуратура Жоғарғы Кеңеске есеп беретін, заңдардың орындалуына жоғарғы қадағалауды жүзеге асыратын орган болды. Содан соң, 1995 жылғы 21 желтоқсанда қайта «Қазақстан Республикасының прокуратурасы» туралы Заңы қабылданды. Осы нормативтік құқықтық актіні қабылдауға 1995 жылғы республикалық референдумда қабылданған Конституция себеп болды, ол прокуратураның құқықтық шкаласын біршама өзгертті. Прокуратура Президентке есеп беретін болды. Қазіргі прокуратураның эволюциялық дамудан өткен үш ғасырға жуық тарихы бар.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасының прокуратурасында біртұтас бірлік ретінде тиімді жұмыс істейтін, елдің құқық қорғау органдарының жетекші буынына демократиялық және құқықтық мемлекеттің талаптарына толық жауап беретін прокуратура органдары құрылды.

Прокуратураның талабы бойынша тиісті органдар мен уәкілетті тұлғалар прокуратураның талабы бойынша мемлекеттік органға қажетті материалдар мен ақпаратты тегін беруге, осы мәселе бойынша тексеру жүргізуге және еліміздің заңнамасында белгіленген талаптардың сақталуын бақылауға, қолжетімді ақпаратты: коммерциялық ұйымдарға, банктерге және басқаларға ашуға міндетті; мамандарды бөліп көрсетуге, тексеруге және қорытынды шығаруға қатысуды жүзеге асырады; прокурорлардың және олардың қадағалау қызметін қамтамасыз ету соған орай, қажетті шараларды қабылдауға міндетті.

«Егер заңның үстемдігі мен азаматтардың қауіпсіздігі қамтамасыз етілмесе, әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір міндетін сәтті жүзеге асыру мүмкін емес». «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» - әділ мемлекет құру қағидаты. Президент Еуропа мемлекеттерінің үлгісі бойынша үш ұрпақ моделіне көшуді ұсынды. Осыған байланысты полицияның, прокурордың және соттың өкілеттіктері үш буынды модельге сәйкес нақты бөлінген.

- Полиция қызметкерлері-қылмыстарды анықтау, ашу және дәлелдемелерді жинаумен айналысады.
- Прокуратура дәлелдемелер базасын қарастырады, заңдардың дұрыс қолданылғанын тексереді.
- Судья нақты үкімді шығарады.

Бұл үш буынды модель азаматтардың құқықтарын сақтаудың өзіндік бір фильтрі болып табылатыны сөзсіз.

Бас прокурор 2018 жылдан бастап қылмыстық істерді электрондық түрде қарауды және электрондық форматта жүргізуді ауыстыруды ұсынды. Қылмыстық сот істерін электрондық форматқа көшіру азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді құралы болып саналады. Іс кезінде қағаз түрінде құжаттар қолдан жасалуы және өзгертілуі мүмкін. Осы себепті істер электронды түрге ауыстырылды. Осылайша, прокуратура кез келген уақытта құжаттарды электронды түрде тексере алады. Электрондық құжаттар ашық түрде болды және оларды қолдан жасау мүмкін болмады. Электрондық құжаттарды іске қатысушылар: адвокаттар мен тараптар онлайн-нысанда басқара алады [4].

Осылайша, елде заңның үстемдігі орнады және адамдар біртіндеп заңды бұзғылары келмейді және де бұл қуантарлық жағдай.

2022 жылғы 5 қарашада Қазақстанның қалыптасу тарихында тұңғыш рет Президентіміз Қ.Ж. Тоқаев 18 қарашадан бастап күшіне енетін «Прокуратура туралы» Конституциялық заңға қол қойды. Конституциялық заңның қабылдануы Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында айтылған «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғырту жолы» бастамасының іске асырылуы болды [5].

«Прокуратура туралы» Конституциялық заңды қабылдаудың негізгі мақсаты елдегі жоғары қадағалау мен заңдылық құралдарын нығайту, прокуратураның құқық қорғау қызметін күшейту болып табылады.

«Прокуратура туралы» Конституциялық заң адамның және азаматтың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қалпына келтіру бойынша негізгі құралдарды, қадағалау тетіктерін және меншік нысанына қарамастан мемлекеттік органдармен және ұйымдармен, Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілмен оның қызметіне жәрдем көрсете отырып, өзара іс-қимылды көздейді.

Ол заң прокуратураның құқық қорғау әлеуетін нығайтуға және жоғары қадағалау органын жаңғыртуға, прокурорлар қызметінің кепілдіктерін күшейтуге бағытталған.

Заңның үстемдігін неғұрлым тиімді жұмыс жүргізуге, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, бизнес, қоғам және мемлекет мүдделерін қорғауға және қалпына келтіруге мүмкіндік беретін негізгі құралдар мен механизмдерді белгілейді.

Заңнамалық актіде Бас прокурордың Конституция нормаларын түсіндіру үшін Конституциялық Сотқа, Жоғарғы сотқа азаматтық, қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша сот практикасы бойынша түсініктемелер беруге, ұсыныс пен жүгінуге құқығы бар.

Сондай-ақ, прокуратура органдарының жанынан құрылатын заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңестерінің шешімдерін қатысушы мемлекеттік органдар бірлескен, ведомстволық құқықтық актілер шығару және (немесе) тиісті іс-шараларды жүзеге асыру жолымен іске асыратыны алғаш рет заңнамамен бекітілген.

2022 жылғы 5 қарашадағы «Прокуратура туралы» Конституциялық заңға сәйкес прокуратураның негізгі мақсаттары мен міндеттері:

Адамды, оның өмірін, мемлекеттің жоғары құндылықтары ретіндегі құқықтары мен бостандықтарын

қорғау және қамтамасыз ету, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында заңның үстемдігін нығайту мақсатында Бас прокуратура мынадай міндеттерді орындайды: адамдар мен азаматтардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау және қалпына келтіру; заң бұзушылықтарды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың салдарын анықтау және жою; құқық қорғау және өзге де мемлекеттік органдардың заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін орындау; заңдармен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен айқындалатын өзге де міндеттерді орындау.

Жаңа конституциялық заңға сәйкес прокуратура органдарының өкілеттіктері:

Прокуратура органдары алдарына қойылған міндеттер шеңберінде заңдылықты жоғары бақылауды жүзеге асырады:

меншік нысанына қарамастан, мемлекеттік, әкімдердің, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, мекемелердің, кәсіпкерлік субъектілерінің және өзге де ұйымдардың қызметі, сондай-ақ олар қабылдайтын актілер мен шешімдерін қадағалау;

лауазымды және өзге де адамдардың, оның ішінде сот орындаушылары мен нотариустардың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі), және олар қабылдаған актілер мен шешімдер күшіне енгенін қадағалау; әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізумен айналасу;

сотқа дейінгі тергеп-тексеру, қылмыстық қудалау, жедел-ізвестіру және қарсы барлау қызметін ұйымдастыру;

атқарушылық іс жүргізуді атқару;

заңды күшіне енген сот актілерін орындау;

қылмыстық жазаларды орындау және мемлекеттік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдануды іске асыру;

мемлекеттік құқықтық статистика және арнайы есепке алуды жүзеге асыру;

Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерін сақтауды іске асыру;

адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қозғайтын қоғамдық қатынастардың өзге де салаларын қадағалау [6].

«Прокуратура туралы» Конституциялық заңның негізгі жаңа кырлары:

Заңның басты және жаһандық мақсаты прокуратураның құқық қорғау қызметін күшейту болып табылады және де елдегі жоғары қадағалау мен заң үстемдігінің құралдарын нығайту. Прокуратура туралы заңның 29-бабында көрсетілгендей адам мен азаматтың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қорғау және қалпына келтіру үшін прокуратура Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкілмен ынтымақтасады, өз қызметіне жәрдем көрсететін болады. Мысалы, көптеген шағымдар бұрын уәкілетті мемлекеттік органдарға, соның ішінде әкімдікке қарау үшін жіберілген болатын. Бұл ауыл тұрғындарының наразылығын тудырды. Сонымен қатар, прокурорлар барлық сот процестерін бақылай алады. Заңда прокуратура жасырын өтініштердің тізімін қарастырады және егер уәкілетті мемлекеттік органның шағымдары болмаса, прокуратура жауап беріп, тиісті шаралар қолдану керек екендігі көрсетілген [7].

Прокуратура азаматтардың өтініштерін қарау үшін негіздер кеңейтілді:

1. Азаматтардың өтініштеріне мемлекеттік органдар әрекетсіздік танытса, прокурорлар ықпал ете алады және де тиісті шаралар қолданады.

2. Адамның өмірі мен денсаулығына нұқсан келтіретін болса, прокурор осындай арыздарды қарауға құқылы.

3. Егер адам физиологиялық ерекшеліктеріне, психикалық ауытқуларға және өзге де жағдайларға байланысты өзінің құқықтарын қорғай алмаса, прокурор арыз-шағымдарды қарай алады.

4. Бизнес мүдделерін қорғау мақсатында прокуратура мемлекеттік, жергілікті және атқарушы-өкілді билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқарудың және олардың лауазымды адамдарының жеке кәсіпкерлік қызметіне араласуы туралы өтініштерді қарауы мүмкін. Прокуратура басқа мемлекеттік органдардың функцияларын алмастырмайды.

5. Конституциялық заңда мемлекет басшысының Жолдауына сәйкес алдын ала тергеу функциясы енгізілді. Бұдан былай прокуратура органдары өздеріне жүктелген міндеттер шегінде алдын ала тергеу мен қылмыстық қудалаудың заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асырады.

6. Егер бұрын прокурор алдын ала тергеу, жедел-ізвестіру қызметі және жасырын тергеу әрекеттері мәселелері бойынша, сондай-ақ заңда айқындалған басқа да жағдайларда жазбаша нұсқаулар берсе, енді осы нұсқаулардың тізбесі негізінен толықтырылады: әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша қосымша тексеру жүргізу, атқарушылық рәсімдер, жазаларды орындау, жүргізілген тексеру нәтижелерін прокуратураға ұсыну прокуратураның, сондай-ақ мемлекеттік құқықтық статистика мен арнайы деректердің сұрауы бойынша.

Прокуратура туралы жаңа Конституциялық заңның қабылдануы, прокурорлардың адамның, мемлекеттің және бизнес субъектілерінің құқықтарын және заңды мүдделерін қорғауда прокурорлардың

құзыреттілігі мен әлеуетін кеңейтетіндігі сөзсіз. Прокурорлардың жұмысындағы басты бағыттардың бірі адамның құқықтарын қорғау екенін атап өткім келеді.

Прокурорлар шығарған заңдарға да әсер етті. Айғақтар (әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша, атқарушылық іс жүргізуде қосымша тексерулер жүргізу, прокуратураның, мемлекеттік құқықтық статистиканың талабы бойынша жүргізілетін тексерулерді орындау) және заң бұзушылықтарға жол бермеу (оның ішінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында) туралы түсініктемелер беру үшін негіздердің тізбесі кеңейтілді. Наразылық енді мекеменің, ұйымның және басқа да уәкілетті тұлғалардың іс-әрекеттеріне әкелуі мүмкін, оларды қарау мерзімі 3 жұмыс күніне дейін қысқартылуы мүмкін.

Сол кездегі жолдамалар өз ережелерін әзірлегені және прокуратураға өтініш түскен кезде халықтың проблемаларын дереу шешу басты шарт болып табылатыны атап өтілді. Сондай-ақ, прокуратураның шешіміне шағымдану рәсімі қадағалау органынан өтініш берушіге шағымдану құқығын түсіндіретін дәлелді жауап беруді талап ететін ережемен толықтырылғанын нақтылауға болады. Атап айтқанда, прокуратура шешіміне шағымданудың үш мерзімі адам бұл шешім туралы білген күннен бастап есептеледі. Мұндай тоқтата тұру азаматтарға апелляция беру мерзімін жіберіп алмауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, шетелден қылмыстық қызметтен кіріс алу саласындағы халықаралық ынтымақтастық жөніндегі қызметті үйлестіру туралы ереже енгізіледі. Құқықтық олқылықтарды жоюға, заң нормаларын Қазақстан Республикасының басқа заңнамалық актілеріне сәйкес келтіруге бағытталған түзетулерді түсіндіретін редакциялық кіріспені атап өткен жөн. Біз өз азаматтарымызға конституциялық құқық прокуратураның азаматтардың құқықтарын қорғау және заңның үстемдігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметін одан әрі жетілдірудің бастапқы нүктесі болып табылатынын түсіндіргіміз келеді. Біздің мақалада көтерілген тақырып - Тәуелсіз мемлекетіміздің құқық қорғау қызметіндегі прокурордың рөлі, қоғамдық ортада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің функцияларын мойынсұнушылықпен орындайтын прокуратура жұмысының күрделілігі.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын және мемлекет мүдделерін қорғау кезінде жасырын заңдардың бұзылуын қадағалау жөніндегі жұмысты, әділ сот талқылауының мәртебесін және заңдылықтың не екенін терең түсінуді, бұл ретте ізгілік факторларынан туындайтын сот органдарының әділдігі мен адамгершілігі қағидаттарын атап өткен жөн. Халықтың құқықтық санасын қалыптастыру бойынша заң консультациялық мекемелерінің жұмысы. Прокуратура қоғамдық тәртіп пен саяси тұрақтылықты сақтауды қамтамасыз ете отырып, мемлекеттің даму жолында тұрақты болып қалады. Заң бар жерде тәртіп бар, тәртіп пен тұрақтылық орнаған елде өркениетке деген ұмтылыс артып келеді. Сондықтан біз прокурорлардың заң үстемдігін орнатудағы рөлін және олардың тәуелсіз мемлекеттің стратегиялық дамуына қосқан үлесін жоғары бағалауды орынды деп санаймыз. тәуелсіз мемлекеттің біртіндеп конституциялық реформасы алға қойылған мақсатқа жетті [8].

Қорытынды

Мақаланы қорытындылай келе, прокуратураның қызметін жетілдіру мақсатында біз келесі тұжырымдамаға келдік. Яғни, прокуратураны технологиялық жаңғырту. Осы технологияның арқасында 2023 жылы әкімшілік құқық бұзушылықтардың анықталуы 2,5 есе төмендеді, ал өндіріп алынатын айыппұлдар көлемі 27-ден 68% - ға дейін өсті. Дегенмен, ең озық технологиялардың бірі де кәсіпқойды алмастыра алмайды. Сондықтан прокуратура қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттыру қажет.

Прокуратураға реформаларды жүргізген кезде тежеу, тепе-теңдік және бақылау негізінде мемлекеттік тетіктегі билікті теңестіру қажет, бұл прокуратураның – барлығына жедел және тиімді көмек көрсетуге қабілетті мемлекеттік органның болуын болжайды.

Прокуратура тек заңдарды ғана емес, сот шешімдерін де орындауға қолдау көрсетуі керек, сонымен қатар заңдылықты жоғары қадағалаудың мемлекеттік институты ретінде құқық қорғау жүйесінде үйлестіру қызметін де атқаруы тиіс. Сондай-ақ прокуратураны дербес мекеме ретінде сақтау қажет. Құқықтық мемлекетте прокурорлық қадағалау заңдылықты қамтамасыз етудің, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтудың және конституциялық кепілдіктерді нақты жүзеге асырудың көп арналы жүйесінің маңызды буынына айналуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Прокуратура туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы 2022 жылғы 5 қараша // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000155> (20.08.2023ж. жүгінген күні)

2 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: ҚР Президентінің Жолдауы // <https://primeminister.kz/kz/address/010920> (21.08.2023ж.)

3 Қазақстан Республикасы прокуратурасының қалыптасуы және даму кезеңдері // <https://www.referat911.ru/Anatomiya/azastan-respublikasy-> (жүгінген күні 10.08.2023ж.)

4 Прокуратура органдарының түсінігі мен түрлері // [https://prokuraturasyns-alyptasuzhne/178862-2283346- place1.html](https://prokuraturasyns-alyptasuzhne/178862-2283346-place1.html) (жүгінген күні 10.08.2023ж.)

5 Шакенов А.О., Абеуов Е.Т. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді электрондық форматта жүргізудің мәселелері // Ғылым-Наука: Халықаралық ғылыми журнал. – 2018 - N4 (59) - 26 б. // https://kostacademy.edu.kz/akademija/ooniirid/zhurnal/gilim4_59_2018.pdf (жүгінген күні 20.08.2023 ж.)

6 Прокуратура туралы: жаңа Конституциялық заңның новеллалары Қостанай облысының прокуроры Б. Абилов <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuratura-kostanay/press/news/details/461735?lang=kk&ysclid=lmrjrd1yrj633627124> (жүгінген күні 20.08.23ж.)

7 Прокуратура туралы: жаңа Конституциялық заңның маңыздылығы <https://716.kz/news/22778-prokuratura-turaly-zha-a-konstitucijaly-za-ny-ma-yzdyly-y.html?ysclid=lmrklyljcn500817553> (жүгінген күні 28.08.2023 ж.)

8 Прокуратура туралы: Конституциялық заң қолданысқа енгізілді // <https://mtrk.kz/kz/2022/11/30/prokuratura-turaly-konstituciayalyk/?ysclid=lmrkl1s4rw85573409> (жүгінген күні 25.08.2023 ж.)

REFERENCES

1 Prokúratýra týraly Qazaqstan Respýblikasynyń Konstítýsialyq zańy 2022 jylǵy 5 qarashadaǵy // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000155> (20.08.2023 j. júgingen kúni)

2 Jańa jaǵdaıdaǵy Qazaqstan: is-qımyl kezeńi: QR Prezıdentiniń Joldaýy // <https://primeminister.kz/kz/address/010920> (21.08.2023 j.)

3 Qazaqstan Respýblikasy prokúratýrasynyń qalyptasý jáne damý kezeńderi // <https://www.referat911.ru/Anatomiya/azastan-respublikasy-> (júgingen kúni 10.08.2023 j.)

4 Prokúratýra organdarynyń túsinigi men túrleri // [https://prokuraturasyns-alyptasuzhne/178862-2283346 - place1.html](https://prokuraturasyns-alyptasuzhne/178862-2283346-place1.html) (júgingen kúni 10.08.2023 j.)

5 Shakenov A.O., Abeýov E.T. Sotqa deingi tergep-tekserýdi elektrondyq formatta júrgizýdiń máseleleri // Ǵylym-Naýka: Halyqaralyq ǵylymı jýrnal.–2018-N4(59)-26 b. // https://kostacademy.edu.kz/akademija/ooniirid/zhurnal/gilim4_59_2018.pdf (júgingen kúni 20.08.2023 j.)

6 Prokúratýra týraly: jańa Konstítýsialyq zańnyń novelalary Qostanai oblysynyń prokúrorı B.Abilov <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuratura-kostanay/press/news/details/461735?lang=kk&ysclid=lmrjrd1yrj633627124> (júgingen kúni 20.08.23 j.)

7 Prokúratýra týraly: jańa Konstítýsialyq zańnyń mańyzdylyǵy // <https://716.kz/news/22778-prokuratura-turaly-zha-a-konstitucijaly-za-ny-ma-yzdyly-y.html?ysclid=lmrklyljcn500817553> (júgingen kúni 28.08.23 j.)

8 Prokúratýra týraly: Konstítýsialyq zań qoldanysqa engizildi // <https://mtrk.kz/kz/2022/11/30/prokuratura-turaly-konstituciayalyk/?ysclid=lmrkl1s4rw85573409> (júgingen kúni 25.08.23 j.).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Раушан Нурбулатовна Джигитова - Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: raushan_jigitova@mail.ru.

Айгул Касымбековна Ибраева - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Гулдана Тағыбергеновна Симанова - Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: symanova.guldana93@mail.ru.

Джигитова Раушан Нурбулатовна - старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Актюбинского юридического института имени М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан, подполковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: raushan_jigitova@mail.ru.

Ибраева Айгул Касымбековна - кандидат юридических наук, начальник кафедры общеправовых дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, полковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Симанова Гулдана Тағыбергеновна - преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Актюбинского юридического института имени М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан, капитан полиции г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: symanova.guldana93@mail.ru.

Raushan Dzhigitova - Teacher of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: raushan_jigitova@mail.ru.

Aigul Ibraeva - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police Colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Guldana Simanova - Teacher of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police captain. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: symanova.guldana93@mail.ru.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ФОРМ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

М.К. Жунусова

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В научной статье осуществлен фрагментарный теоретический анализ и обобщение отдельных научных и иных работ в области уголовного процесса, посвященных формам досудебного, предварительного расследования уголовных дел. С этой целью использованы разные научные методы исследования института предварительного расследования уголовных дел, как-то исторический, сравнительно-правовой, формально-юридический. Выделены и охарактеризованы такие его направления процессуальной деятельности, как дознание и предварительное следствие. Кроме того, указаны основания дифференциации форм предварительного расследования, их соотношение, современные виды в уголовном процессе. В контексте изложенного, представляется актуальным дача общей картины этих работ, с целью выявления научных тенденций и предпочтений в этой стадии уголовного процесса, прежде всего, по проблемам форм досудебного расследования. Уместно начать данный теоретический обзор с известной работы Даневского В.П. «Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа», которая была опубликована в Москве в 1895 году. Уже из работы очевидно, что предварительное расследование преступлений в Российской империи второй половины XIX века также распалось на дознание, которое предшествовало предварительному следствию и предварительное следствие производимое лишь по важнейшим делам. Дознание возлагалось на полицию, а предварительное следствие на судебных следователей, состоящих при соответствующих судебных местах с наблюдением за их деятельностью прокуроров, также состоявших при судебных местах. Отсюда, вовсе не случайно, что сфера досудебного расследования, к тому же, издавна предмет постоянного и последовательного научного изучения в науке уголовного процесса.

Ключевые слова: уголовный процесс, предварительное расследование, досудебное расследование, прокурор, дознание, следствие, дознаватель, следователь, уголовное дело.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ НЫСАНДАРЫН САРАЛАУ: ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС ТЕОРИЯСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

М.К. Жунусова

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қылмыстық істерді сотқа дейінгі, алдын ала тергеу нысандарына арналған қылмыстық процесс саласындағы жекелеген ғылыми және өзге де жұмыстарға үзінді теориялық талдау және қорыту жүзеге асырылды. Осы мақсатта қылмыстық істерді алдын-ала тергеу институтын зерттеудің әртүрлі ғылыми әдістері қолданылды, қандай-да бір тарихи, салыстырмалы-құқықтық, ресми-құқықтық. Оның іс жүргізу қызметінің анықтау және алдын-ала тергеу сияқты бағыттары анықталды және сипатталды. Бұдан басқа, алдын ала тергеу нысандарын саралау негіздері, олардың арақатынасы, қылмыстық процестегі қазіргі түрлері көрсетілген. Жоғарыда айтылғандардың контекстінде қылмыстық процестің осы кезеңіндегі ғылыми тенденциялар мен артықшылықтарды, ең алдымен сотқа дейінгі тергеу нысандарының проблемалары бойынша анықтау мақсатында осы жұмыстардың жалпы көрінісін беру өзекті болып көрінеді. Бұл теориялық шолуды В.П. Даневскийдің 1895 жылы Мәскеуде жарияланған «Біздің алдын-ала тергеуіміз: оның кемшіліктері мен реформасы» атты әйгілі жұмысынан бастау орынды. Қазірдің өзінде жұмыстан XIX ғасырдың екінші жартысындағы Ресей империясындағы қылмыстарды алдын-ала тергеу тек маңызды істер бойынша жүргізілген тергеуге дейін ыдырағаны анық. Анықтау полицияға, ал алдын ала тергеу тиісті сот орындарында тұрған сот тергеушілеріне, сондай-ақ сот орындарында болған прокурорлардың қызметін бақылаумен жүктелді. Демек, сотқа дейінгі тергеу саласы, сонымен қатар қылмыстық процестің ғылымында ұзақ уақыт бойы тұрақты және дәйекті ғылыми зерттеу тақырыбы болғаны кездейсоқ емес.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, алдын ала тергеу, сотқа дейінгі тергеу, прокурор, анықтау, тергеу, анықтаушы, тергеуші, қылмыстық іс.

**DIFFERENTIATION OF FORMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
QUESTIONS OF THE THEORY OF CRIMINAL PROCEDURE**

Zhunusova M.K.

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The scientific article provides a fragmentary theoretical analysis and generalization of individual scientific and other works in the field of criminal procedure devoted to the forms of pre-trial, preliminary investigation of criminal cases. For this purpose, various scientific methods of research of the institute of preliminary investigation of criminal cases, such as historical, comparative legal, formal legal, have been used. His areas of procedural activity, such as inquiry and preliminary investigation, are highlighted and characterized. In addition, the grounds for differentiating the forms of preliminary investigation, their correlation, and modern types in criminal proceedings are indicated. In the context of the above, it seems relevant to give a general picture of these works, in order to identify scientific trends and preferences at this stage of the criminal process, primarily on the problems of forms of pre-trial investigation. It is appropriate to begin this theoretical review with the well-known work of V.P. Danevsky «Our preliminary investigation: his shortcomings and reform», which was published in Moscow in 1895. It is already obvious from the work that the preliminary investigation of crimes in the Russian Empire of the second half of the XIX century also broke up into an inquiry that preceded the preliminary investigation and a preliminary investigation carried out only on the most important cases. The inquiry was entrusted to the police, and the preliminary investigation to the judicial investigators, who were at the appropriate judicial places, with the supervision of their activities by the prosecutors, who were also at the judicial places. Hence, it is not by chance that the sphere of pre-trial investigation, moreover, has long been the subject of constant and consistent scientific study in the science of criminal procedure.

Keywords: criminal process, preliminary investigation, pre-trial investigation, prosecutor, inquiry, investigation, investigator, investigator, criminal case.

Введение

Предварительное или досудебное расследование, функция расследования преступлений остается органической частью уголовного процесса всех государств мира, независимо от построения их правовых систем в области уголовного правосудия. Это непреложный факт, который не требует теоретического или иного доказывания [1, с. 1].

Собственно, в советский период развития уголовного процесса, правовая основа для деления предварительного расследования на дознание и предварительное следствие, была закреплена еще Основами уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик 1924 (ст. 7) и 1958 годов (ст.ст. 28-29) [2, с. 13].

Основная часть

Лицо, ведущее досудебное расследование, орган дознания, орган предварительного следствия, уголовное преследование, следственная профилактика преступлений, дознаватель, следователь, а также их правосубъектность, в том числе между ними и участниками уголовного досудебного процесса и иными органами, ведущими уголовный процесс в данной стадии, - таков неполный перечень тем специалистов, ведущих научные разработки, связанные с предварительным расследованием уголовных дел [3, с. 47].

В работе Даневского В.П отмечено, что при производстве дознания полицейские чины состояли в непосредственной зависимости от прокуроров [4, с. 104].

Именно в период дореволюционного судопроизводства сущность дознания заключалась в том, чтобы путем расспросов и наблюдений, в том числе и негласных, досконально установить и проверить данные о преступлении или проступке до начала процессуальной деятельности судебного следователя. Иными словами, деятельность по производству дознания не была обличена в процессуальные формы, не устанавливалось процессуальных сроков для ее осуществления, да и сами результаты такой деятельности не имели доказательственного значения в судебных органах. Иначе говоря, при осуществлении дознания полиция не имела права на составление протокола, а полученные сведения должна была заносить в один общий акт за подписью лица, производящего дознание. Полиция собирала не доказательства, а только сведения о них. Сенат Российской империи не рекомендовал читать акты дознания в судебном заседании и в особенности подчеркивал, что признание обвиняемого на дознании, неподтвержденное в присутствии суда, не имеет доказательственного значения [5, с. 60-64].

В числе первых работ монографического уровня по теме исследования по праву необходимо привести докторскую диссертацию Рахунова Р.Д., посвященную предварительному расследованию в советском уголовном процессе, защищенную им в 1953 году.

Ключевое место в ней занимают вопросы соотношения дознания (тогда в образе органов милиции)

и следствия, прежде всего, через призму правильного определения подследственности между этими формами предварительного расследования. Кроме того, в диссертации в порядке постановки вопроса автор высказывает мнение о создании единого органа предварительного расследования в составе прокуратуры, с сохранением дознания в органах милиции, и с возложением на него исключительно оперативно-розыскной деятельности и неотложной деятельности, направленной на закрепление доказательств, обнаруженных и выявленных на месте происшествия [6, с. 4-5].

Формы предварительного расследования (дознание, следствие) и их соотношение в истории советского уголовного процесса, взаимоотношения должностных лиц органов уголовного преследования (прокурор, следователь, орган дознания) между собою, - темы также глубоко историчной по содержанию работы Стрёмовского В.А. «Предварительное расследование в советском уголовном процессе», которая вышла в Москве еще в 1958 году [7, с. 39].

Выяснение функций следователя, как лица, осуществляющего уголовное преследование, процессуального руководителя, в том числе при руководстве деятельностью органа дознания по делу, находящемуся в производстве следователя, в отрыве от функций других участников процесса объективно невозможно, - считает Ларин А.М. в одной из своих классических работ «Расследование по уголовному делу: процессуальные функции», изданной в Москве в 1986 году. В основе подхода, по его мнению, лежит признание единства публичных интересов суда, прокурора, следователя, органа дознания, и законных интересов личности в уголовном процессе. Рассматривая процессуальную деятельность как систему функций, Ларин А.М. показывает, в частности формы расследования, их роль и назначение по уголовному делу, через структуру уголовного преследования и защиту [8, с. 4].

Дифференциация досудебной подготовки материалов, как неотъемлемая составная часть дифференциации уголовного судопроизводства в целом - важная часть оригинальной работы Томина В.Т. Здесь его тезис сводится к мысли о том, что разным категориям преступлений - разные (адекватные им) процедуры. Более того, он считает, что дифференциация не должна останавливаться только на протокольной форме [9, с. 41-42].

Существенный вклад в развитие институтов дознания и следствия, новых процессуальных форм их деятельности, внесли труды Когамова М.Ч, в которых им анализируются причины образования и последующего упразднения первого на территории СНГ Государственного следственного комитета Республики Казахстан, как автономного вневедомственного сообщества не только следственных аппаратов, но и оперативных подразделений разных правоохранительных систем в силу неразрывности процессов раскрытия, расследования и предотвращения преступлений [1, с. 194-196].

В частности, во второй монографии (два издания 1998, 2004 годы), обнародованной по следам упраздненного Государственного следственного комитета, он описал новую дифференциацию дознания в уголовном процессе Казахстана, которая дала возможность органам дознания, наряду с прочими сложившимся процессуальными формами расследования, проводить при определенных условиях по делам своей подследственности также предварительное следствие, а взамен протокольной формы досудебной подготовки материалов для дознания был введен и новый ускоренный вид расследования по делам об очевидных преступлениях [10, с. 60-75].

Значительный научный интерес представляет также работа Шейфера С.А., посвященная досудебному производству в России, этапам развития следственной, судебной и прокурорской власти, которая, как он пишет, построена им на последовательном анализе различных форм предварительного следствия, рассмотрении факторов, повлиявших на содержание властных полномочий лиц, участвующих в производстве по делу, поисках оптимальных форм расследования. И, дальше, что его исследованием не охватываются такая форма расследования, как дознание, которого он будет касаться лишь в той мере, в которой оно влияет на предварительное следствие (вытесняет, ослабляет его или деформирует). Высокая ценность его труда состоит в подробном анализе перспектив повышения эффективности предварительного следствия, направлениях его совершенствования [11, с. 26, 165-189].

Необходимо отметить, что обе формы предварительного расследования стабильно остаются предметом постоянного изучения и обсуждения. Сегодня можно выделить большой пакет иных узких работ процессуалистов, к примеру, посвященных только дознанию в уголовном процессе, как одной из процессуальных форм предварительного, досудебного расследования уголовных дел. Нами эти работы проанализированы в хронологическом порядке. Ясно, что это только часть данных работ. Однако и она дает ясное представление об этой форме досудебного расследования уголовных дел.

К примеру, Мукашев Б.М. в диссертации 1999 года, характеризуя виды дознания того периода, описывает опыт внедрения в УПК РК 1997 года и содержание нового режима ускоренного дознания по уголовным делам, оканчиваемого с протоколом обвинения, которое неодинаково с дознанием в полном объеме по УПК Казахской ССР 1959 года. В отличие от прежнего порядка дознания в полном

объеме для нового характерна детальная регламентация и укрепление статуса дознания в уголовном процессе, придание ему формы самостоятельной процессуальной деятельности, с концептуальной заменой общих неконкретных полномочий органа дознания и лица, его производящего, с развернутым их изложением в самостоятельных нормах УПК [12, с. 9-12].

Непосредственно порядка пяти видов уголовно-процессуальной деятельности органов дознания выделяет Рыжаков А.П. (1999):

- предварительная проверка заявления, сообщения о преступлении (этап определения подследственности, исключительный этап - этап сбора достаточных данных, указывающих на признаки преступления);
- досудебная подготовка материалов в протокольной форме (ее содержание выходит далеко за пределы стадии возбуждения уголовного дела);
- дознание в виде неотложных следственных действий (или смешанное предварительное расследование, поскольку расследование дела, начатого органом дознания, завершает следователь);
- дознание в полном объеме (или за изъятиями особая форма предварительного следствия),
- исполнение поручений (указаний) следователя (взаимосвязанные между собой процессуальные документы, указание дополняет, детализирует поручение.

По результатам своего реального и объективного анализа практики производства дознания его разными органами, данный автор констатирует, что уголовно-процессуальную деятельность, именуемую дознанием в полном объеме и протокольным расследованием должны осуществлять только следователи. В таком случае, органы дознания обязаны лишь обеспечить объективность, полноту и всесторонность этих форм предварительного расследования [13, с. 51-62].

В этом ключе и работа Хан А.Л. (2002), который по итогам своего исследования предлагает сократить виды досудебного производства путем его сосредоточения в одном органе предварительного следствия с последующей его специализацией по многоуровневой системе в зависимости от сложности расследования и квалификации следователя, при условии вспомогательной роли дознания, осуществляющего расследование только по делам, по которым предварительное следствие является обязательным. И, дальше, он же: «Предложенные меры ... позволят достигнуть следующих результатов: дознание под процессуальным руководством следователя выполняло бы вспомогательную роль; следствие оценивало бы результаты дознания по делам, находящимся в производстве у следователя; прокурор осуществлял бы надзор за расследованием; судебный контроль осуществлялся бы со стороны специального судьи, а суд был бы, как это и предусмотрено законом, центральным звеном системы уголовной юстиции, не связанный каким-либо мнением извне» [14, с. 19-20].

Специфика производства дознания на морском судне в виде производства неотложных следственных и иных процессуальных действий, в том числе во время пребывания судна: в национальном порту или порту приписки, в территориальных водах национальной юрисдикции, в иностранном порту, в территориальных водах иностранного государства, в открытом море, - тема работы Прусс В.М. 2003 года [15, с. 1].

Аналогично, дознание в органах таможенной службы Казахстана, также тема работы Куштаровой Г.А. (2004), в которой ею аргументируются такие формы предварительного расследования, как следствие, производство неотложных следственных действий органом дознания. Кроме того, по ее мнению, с учетом объема процессуальной деятельности таможенных органов, нет необходимости в создании четвертого органа предварительного следствия на базе Агентства таможенного контроля Казахстана [16, с. 17-19].

Позитивно оценивает отказ законодателя России от признания неотложных следственных действий одной из форм дознания, а также предлагает дифференцировать сроки их производства в зависимости от органов и должностных лиц, их осуществляющих и сокращение указанных сроков до 3 суток по уголовным делам, возбужденным органом дознания, Шабета И.В (2004 [17, с. 10].

Дознание в полном объеме, как форма предварительного расследования – тема работы Есиной А.С. 2005 года. По ее мнению, УПК России (п. 8 ст. 5) сузил пределы понятия «дознание», определяя его сущность в статусе формы предварительного расследования, только одним видом деятельности органа дознания, а именно расследованием преступлений в полном объеме по уголовному делу, по которому производство предварительного следствия необязательно [18, с. 9].

Положение о том, что основным критерием дифференциации форм досудебного расследования, в том числе расширения сферы применения дознания и упрощения существующих процедур дознания и следствия, служит главным образом материально-правовой критерий - тяжесть преступления и иные особенности уголовного дела (его сложность, психические и возрастные свойства субъекта преступления, его отношение к совершенному деянию) - ключевые моменты работы Джанадиловой А.М. 2005 года. Она же ратует за создание единого следственного аппарата, независимого от

какого-либо ведомственного влияния, как средства повышения процессуальной самостоятельности следователя [19, с. 8-9, 29].

Обобщение работы судебных приставов России, как органов дознания в уголовном процессе России на монографическом уровне, занимающихся расследованием уголовных дел о преступлениях против правосудия, - актуальное исследование Рыжова Ю.Н. (2006). По его мнению, для наделения службы судебных приставов УПК России 2001 года уголовно-процессуальными полномочиями существовали определенные предпосылки, вызванные неэффективностью расследования преступлений против правосудия, а также обусловившие потребность в специализации лиц, производящих их расследование [20, с. 128].

Производство неотложных следственных действий не является формой предварительного расследования, не входит в понятие «дознание», а представляет собой самостоятельное направление уголовно-процессуальной деятельности органа дознания. При этом основными видами процессуальной деятельности органов дознания являются, а) производство дознания в полном объеме с принятием по нему итогового решения, б) возбуждение уголовного дела, по которому обязательно производство предварительного следствия и осуществление по нему неотложных следственных действий, с передачей дела следователю для дальнейшего расследования, - определяют авторы коллективной работы «Дознание в органах внутренних дел» 2011 года [21, с. 80, 84].

Критерий очевидности, как существенный фактор упрощения предварительного расследования, был положен Лукожаевым Х.М. и Долговым А.М в основу деления такого расследования на три его формы: предварительное следствие, дознание и дознание по очевидным преступлениям [22, с. 49].

Наряду с вопросами изучения дознания юридическая наука располагает и исследованиями такой неоспоримой и исторически сложившейся формы предварительного расследования, как предварительное следствие.

Приведем тематику и направления только некоторых из них.

К примеру, Никандров В.И. в 1973 году обстоятельно исследовал проблему общих условий предварительного следствия в уголовном процессе [23, с. 1].

Проблема организации следствия не может быть признана полностью решенной. Выход, по мнению Хусанова М.Т. (1983), видится в создании разделяемого им мнения большинства процессуалистов о создании единого следственного аппарата, на который следует возложить следствие по всем без исключения уголовным делам, а дознание по делам, по которым предварительное следствие необязательно, должно быть упразднено [24, с. 18-19].

Структура деятельности следователя по расследованию преступлений является единством таких основных ее компонентов: следователь - предмет (исследование преступления) - уголовно-процессуальные цели - уголовно-процессуальные действия - уголовно-процессуальные средства - результат, основная линия работы Дубриного В.А. 1987 года [25, с. 36-50].

Обоснование самостоятельного содержания в таких понятиях, как процессуальная самостоятельность следователя и процессуальная независимость следователя, правовые, институциональные, правозащитные механизмы их обеспечения, а также необходимость образования единого следственного аппарата (Следственного комитета) по расследованию тяжких преступлений - основные направления работы Баулина О.В. 2000 года [26, с. 4-5].

Основной формой досудебного производства, по мнению Баранова А.М. (2006), по уголовным делам должно выступать дознание, проводимое под руководством прокурора. Следствие должно осуществляться по уголовным делам, по которым установлено лицо, совершившее преступление, не отрицающее свою виновность, то есть в тех случаях, когда между сторонами существует правовой спор по отношению к обвинению. Кроме того, досудебное расследование должно быть построено по принципу, «кто расследует, тот и поддерживает обвинение в суде». Право расследования без права поддержания обвинения перед судом в уголовном процессе власти не образует. В этой связи, следует предоставить право следователю, его начальнику, поддерживать обвинение в суде по всем расследованным им уголовным делам [27, с. 45].

Среди работ, посвященных предварительному следствию, вполне уместно назвать и привести известные труды Воронина Э.И. (1975) [28, с. 11] и Гуляева А.П. (1981) [29, с. 65], которые связаны с характеристикой правосубъектности следователя в уголовном процессе, его компетенцией и полномочиями в уголовном процессе.

Заключение

Первое. Судя по изученным работам разного уровня в науке уголовного процесса достаточно давно исторически сложилась и активно развивается обстоятельная теория становления, законодательного выражения, правоприменения института предварительного расследования уголовных дел, а также

его форм в статусе дознания и следствия.

Второе. Стадия предварительного расследования остается важнейшей начальной стадией уголовного процесса Казахстана и предметом научных изысканий также казахстанских ученых процессуалистов.

Третье. В теории уголовного процесса Казахстана применительно к институту предварительного расследования предпочтение отдается исследованию организационно-правовых основ досудебного расследования, правосубъектности лиц, ведущих досудебное расследование, дознанию и следствию, как самостоятельным формам такого расследования, основаниям их дифференциации на определенные виды, перспективам дальнейшего совершенствования.

Четвертое. В принципе, с учетом истории и практики расследования преступлений, можно выделить три подхода к построению дознания и следствия в стадии предварительного расследования:

- дознание исключительно в виде осуществления неотложных следственных действий по уголовным делам, по которым обязательно производство предварительного следствия;
- дознание в протокольной форме по уголовным делам об уголовных проступках, с упразднением приказного производства по этой категории дел;
- предварительное следствие в полном и сокращенном порядке по всем категориям преступлений, кроме уголовных проступков.

Пятое. Немаловажно продолжить усиление прокурорского надзора за предварительным расследованием уголовных дел, оканчиваемых дознанием и следствием, в том числе продолжить процесс совершенствования института согласования дознавателями и следователями ключевых процессуальных решений с прокурорами.

Шестое. Целесообразно, с учетом объемов уголовно-процессуальной деятельности органов предварительного расследования и прокуроров, их штатной численности, возложить поэтапно и, главным образом, разработку обвинительных актов по делам о тяжких и особо тяжких преступлениях на прокуроров. Тем самым, начать процесс окончательного и объективного отделения расследования, как деятельности по собиранию доказательств от формулирования обвинения на основе оценки этих доказательств прокурорами.

Седьмое. Стоит вновь вернуться к обсуждению вопроса о создании единого Следственного комитета с оперативно-розыскным обеспечением в новых условиях функционирования досудебного расследования и прокуратуры Казахстана.

Восьмое. Аналогично в ходе дальнейшей законодательной дифференциации форм досудебного расследования в Казахстане, необходимо принять во внимание итоги дискуссии по данному вопросу середины семидесятых годов прошлого столетия, опубликованные в журнале «Социалистическая законность» в 1975 году, в номере № 8 [30, с. 16].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения: монография. Изд. 2-е. - Алматы: Жеті Жарғы, 2004. - 200 с.
- 2 Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. - М.: Юридическое издательство Наркомюста, 1924. - 28 с.
- 3 Туякбаев Ж.А. Развитие прокуратуры Казахстан в период государственно-правовой реформы: автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н.- Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при ГП РФ, 1997. - 21 с.
- 4 Даневский В.П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа.- Киев, 2003. - 142 с.
- 5 Есина А.С., Арестова Е.Н. Дознание в органах внутренних дел: учебно-практическое пособие. - изд-во «Щит-М», 2004. - 128 с.
- 6 Рахунов Р.Д. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. - ВИЮН МЮ СССР, 1953. - 24 с.
- 7 Стремовский В.А. Предварительное расследование. - М.: Государственное издательство юридической литературы, 1958. - 134 с.
- 8 Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. - М.: Юрид. Лит., 1986. - 160 с.
- 9 Томин В.Т. Уголовное судопроизводство: революция продолжается. - Горький: ГВШ МВД СССР, 1989. - 112 с.
- 10 Когамов М.Ч. Предварительное расследование уголовных дел в Республике Казахстан: состояние, организация, перспективы: монография. 2-е изд. - Алматы: Жеті Жарғы, 2004. - 128 с.
- 11 Шейфер С.А. Досудебное производство в России: этапы развития следственной, судебной и прокурорской власти: монография. - М.: Норма: Инфра-М, 2013. - 192 с.

- 12 Мукашев Б.М. Дознание по делам, по которым производство предварительного следствия не обязательно: Алматы: КАЗНУ им. Аль-Фараби, 1999. - 30 с.
- 13 Рыжаков А.П. Органы дознания в уголовном процессе. - М.: Городец, 1999. - 360 с.
- 14 Хан А.Л. Система и процессуальный статус органов, осуществляющих досудебную деятельность. - Караганда: КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2002. - 28 с.
- 15 Прусс В.М. Дознание на морском судне. - Одесса: Одесская национальная морская академия, 2003. - 38 с.
- 16 Куштарова Г.А. Дознание в органах таможенной службы РК: процессуально-правовые проблемы. - Караганда: Академия финансовой полиции АБЭКП, 2004. - 30 с.
- 17 Шабета И.В. Сущность, назначение и порядок производства неотложных следственных действий по УПК РФ. - Челябинск: ГОУ ВПО «Оренбургский государственный университет», 2004. - 25 с.
- 18 Есина А.С. Дознание. - М.: Изд-во «Экзамен», 2005. - 224 с.
- 19 Джанадилова А.М. Процессуальные проблемы осуществления функции расследования по уголовным делам. - Астана: Академия МВД РК, 2005. - 30 с.
- 20 Рыжов Ю.Н. Производство дознания в Федеральной службе судебных приставов. - М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2006. - 152 с.
- 21 Дознание в органах внутренних дел / колл. авт. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИДАНА: Закон и право, 2011. - 431 с.
- 22 Лукожаев Х.М., Долгов А.М. Дознание как форма предварительного расследования: монография. - М.: Юрлитинформ, 2018. - 160 с.
- 23 Никандров В.И. Общие условия производства предварительного следствия в советском уголовном процессе. - ВЮЗИ, 1973. - 20 с.
- 24 Хусанов М.Т. Организация предварительного следствия по законодательству Узбекской ССР. - Ташкент: ТГУ им. В.И. Ленина, 1983. - 20 с.
- 25 Дубривный В.А. Деятельность следователя по расследованию преступлений. Общая характеристика. Цели. Действия. - Саратов: Саратовский ун-т, 1987. - 95 с.
- 26 Баулин О.В. Процессуальная самостоятельность и независимость следователя и их правовые гарантии. - Киев: Национальная академия внутренних дел Украины, 2000. - 19 с.
- 27 Баранов А.М. Законность в досудебном производстве по уголовным делам. - Омск: Омская академия МВД РФ, 2006. - 39 с.
- 28 Воронин Э.И. Процессуальное положение следователя органов внутренних дел: учебное пособие. - Караганда: ВШ МВД СССР, 1975. - 93 с.
- 29 Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе. - М.: Юрид. лит., 1981. - 192 с.
- 30 Проблемы совершенствования уголовного судопроизводства. Итоги обсуждения // Соц. законность. - 1975. - № 8. - С. 37.

REFERENCES

- 1 Kogamov M.CH. Gosudarstvennyj sledstvennyj komitet: versii, opyt, problemy, resheniya: monografiya. Izd. 2-e. - Almaty: ZHeti ZHary, 2004. - 200 s.
- 2 Osnovy ugovnogo sudoproizvodstva Soyuza SSR i soyuznyh respublik. - M.: YUridicheskoe izdatel'stvo Narkomyusta, 1924. - 28 s.
- 3 Tuyakbaev ZH.A. Razvitie prokuratury Kazahstan v period gosudarstvenno-pravovoj reformy: avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni k.yu.n.- Moskva: NII problem ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka pri GP RF, 1997. - 21 s.
- 4 Danevskij V.P. Nashe predvaritel'noe sledstvie: ego nedostatki i reforma.- Kiev, 2003. - 142 s.
- 5 Esina A.S., Arestova E.N. Doznanie v organah vnutrennih del: uchebno-prakticheskoe posobie. : izd-vo «SHCHit-M», 2004. - 128 s.
- 6 Rahunov R.D. Predvaritel'noe rassledovanie v sovetskom ugovnom processe. - VIYUN MYU SSSR, 1953. - 24 s.
- 7 Stremovskij V.A. Predvaritel'noe rassledovanie. - M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo yuridicheskoy literatury, 1958. - 134 s.
- 8 Larin A.M. Rassledovanie po ugovnomu delu: processual'nye funkcii. - M.: YUrid. Lit., 1986. - 160 s.
- 9 Tomin V.T. Ugovnoe sudoproizvodstvo: revolyuciya prodolzhaetsya. - Gor'kij: GVSH MVD SSSR, 1989. - 112 s.
- 10 Kogamov M.CH. Predvaritel'noe rassledovanie ugovnyh del v Respublike Kazahstan: sostoyanie, organizaciya, perspektivy: monografiya. 2-e izd. - Almaty: ZHeti ZHary, 2004. - 128 s.

- 11 Shejfer S.A. Dosudebnoe proizvodstvo v Rossii: etapy razvitiya sledstvennoj, sudebnoj i prokurorskoj vlasti: monografiya. - M.: Norma: Infra-M, 2013. - 192 s.
- 12 Mukashev B.M. Doznanie po delam, po kotorym proizvodstvo predvaritel'nogo sledstviya ne obyazatel'no: Almaty: KAZNU im. Al'-Farabi, 1999. - 30 s.
- 13 Ryzhakov A.P. Organy doznaniya v ugolovnom processe. - M.: Gorodec, 1999. - 360 s.
- 14 Han A.L. Sistema i processual'nyj status organov, osushchestvlyayushchih dosudebnuyu deyatel'nost'. - Karaganda: KYUI MVD RK im. B. Bejsenova, 2002. - 28 s.
- 15 Pruss V.M. Doznanie na morskome sudne. - Odessa: Odesskaya nacional'naya morskaya akademiya, 2003. - 38 s.
- 16 Kushtarova G.A. Doznanie v organah tamozhennoj sluzhby RK: processual'no-pravovye problemy. - Karaganda: Akademiya finansovoj policii ABEKP, 2004. - 30 s.
- 17 SHabetiya I.V. Sushchnost', naznachenie i poryadok proizvodstva neotlozhnykh sledstvennykh dejstvij po UPK RF. - CHelyabinsk: GOU VPO «Orenburgskij gosudarstvennyj universitet», 2004. - 25 s.
- 18 Esina A.S. Doznanie. - M.: Izd-vo «Ekzamen», 2005. - 224 s.
- 19 Dzhanadilova A.M. Processual'nye problemy osushchestvleniya funkcii rassledovaniya po ugolovnym delam. - Astana: Akademiya MVD RK, 2005. - 30 s.
- 20 Ryzhov YU.N. Proizvodstvo doznaniya v Federal'noj sluzhbe sudebnykh pristavov. - M.: Izd-vo «YUrlitinform», 2006. - 152 s.
- 21 Doznanie v organah vnutrennih del / koll. avt. 2-e izd., pererab. i dop. - M.: YUNITIDANA: Zakon i pravo, 2011. - 431 s.
- 22 Lukozhaev H.M., Dolgov A.M. Doznanie kak forma predvaritel'nogo rassledovaniya: monografiya. - M.: YUrlitinform, 2018. - 160 s.
- 23 Nikandrov V.I. Obshchie usloviya proizvodstva predvaritel'nogo sledstviya v sovetskom ugolovnom processe. - VYUZI, 1973. - 20 s.
- 24 Husanov M.T. Organizaciya predvaritel'nogo sledstviya po zakonodatel'stvu Uzbekskoj SSR. - Tashkent: TGU im. V.I. Lenina, 1983. - 20 s.
- 25 Dubrivnyj V.A. Deyatel'nost' sledovatelya po rassledovaniyu prestuplenij. Obshchaya charakteristika. Celi. Dejstviya. - Saratov: Saratovskij un-t, 1987. - 95 s.
- 26 Baulin O.V. Processual'naya samostoyatel'nost' i nezavisimost' sledovatelya i ih pravovye garantii. - Kiev: Nacional'naya akademiya vnutrennih del Ukrainy, 2000. - 19 s.
- 27 Baranov A.M. Zakonnost' v dosudebnoe proizvodstvo po ugolovnym delam. - Omsk: Omskaya akademiya MVD RF, 2006. - 39 s.
- 28 Voronin E.I. Processual'noe polozhenie sledovatelya organov vnutrennih del: uchebnoe posobie. - Karaganda: VSH MVD SSSR, 1975. - 93 s.
- 29 Gulyaev A.P. Sledovatel' v ugolovnom processe. - M.: YUrid. lit., 1981. - 192 s.
- 30 Problemy sovershenstvovaniya ugolovnogo sudoproizvodstva. Itogi obsuzhdeniya // Soc. zakonnost'. - 1975. - № 8. - S. 37.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мерей Каировна Жунусова - жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция майоры, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124 үй. E-mail: merey.zhunussova@mail.ru.

Жунусова Мерей Каировна - преподаватель кафедры общеюридических дисциплин, майор полиции Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, д. 124 E-mail: merey.zhunussova@mail.ru.

Merey Zhunussova - lecturer of the Department of General Legal Disciplines, police major, Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov st., 124. E-mail: merey.zhunussova@mail.ru.

**ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ КОНТЕКСТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ****А.К. Ибраева**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Ч.К. Утегенов

философия докторы (PhD)

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе қ.

А.С. Абилова

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Конституциялық сот органдарының саяси-құқықтық және заң шығару қызметіндегі өсіп келе жатқан рөлі, ұлттық және халықаралық құқық нормалары арасындағы келіспеушіліктерді шешу практикасын жетілдіруді, сондай-ақ жаңа әдістер мен технологияларды енгізуді талап етеді.

Конституциялық бақылауды жаңғырту және оңтайландыру шараларын іске асыру Қазақстан Республикасының алдында тұрған құқықтық мемлекет құру және оны дамыту жөніндегі міндеттерді тиімді шешуге ықпал ететін болады.

Конституциялық бақылаудың бізге жақын еуропалық тәжірибесін ескере отырып, жаңа Қазақстанды құру процесінде Конституциялық сот атынан конституциялық бақылау Қазақстан Республикасын демократияландыруға, қоғамды құқықтық жаңартуға бағыттайды деп сенімді түрде айтуға болады. Бұл істе ең жақсы көмек конституциялық бақылау институты. Конституциялық бақылау институты-маңызды демократиялық институт. Қазіргі әлемдегі конституциялық бақылау тұрақтылықтың маңызды факторы және қоғам мен мемлекеттің дамуындағы прогрестің кепілі болып табылады. Оның арқасында Конституциялық салада, құқық, Конституция және құқық шеңберінде өткір саяси мәселелер шешілуі мүмкін.

Мақала авторлары жаңадан құрылған мемлекеттік орган адам мен азаматтың құқықтарын қорғауды жетілдірудің тиімді құқықтық тетігі, жаңа ұрпақтың Конституциялық бақылауы абыроймен қамтамасыз етілетініне сенім білдіре отырып, әділ Қазақстанның құрылысындағы маңызды буын болады деп үміттенеді.

Қазіргі әлемде конституциялық бақылаудың екі негізгі моделі бар. Бірінші модель – конституциялық бақылауды жалпы юрисдикция соттары жүзеге асырады. Бұл модель әдетте «американдық» деп аталады, өйткені ол алғаш рет АҚШ-та енгізілген. Екінші модель Еуропа елдерінде басым. Конституциялық сот төрелігін арнайы орган – Конституциялық сот жүзеге асырады. Бұл модельдердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар және екеуінің де артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Мақала авторлары конституциялық бақылаудың еуропалық және американдық моделіне салыстырмалы талдау жүргізіп, сондай-ақ конституциялық бақылаудың еуропалық моделінің Қазақстан Республикасының конституциялық бақылау моделіне әсерін қарастырды.

Түйін сөздер: конституциялық бақылау, конституциялық қадағалау, конституция, конституциялық кеңес, конституциялық сот, негізгі заң, Еуропалық модель, принциптер, конституционализм, құқықтық сапа, кәсіби судьялар, құқықтың үстемдігі, құқықтық мемлекет.

**ОРГАНИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ПРАКТИКИ****А.К. Ибраева**

кандидат юридических наук

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Ч.К. Утегенов

доктор философии (PhD)

Казахско-Русский Международный университет, г. Актөбе

А.С. Абилова

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. Возрастающая роль органов Конституционного суда в политико-правовой и законодательной деятельности требует совершенствования практики разрешения разногласий между нормами национального и международного права, а также внедрения новых методов и технологий.

Реализация мер модернизации и оптимизации конституционного контроля будет способствовать эффективному решению задач по созданию и развитию правового государства, стоящих перед Республикой Казахстан.

Учитывая близкий нам европейский опыт конституционного контроля, можно с уверенностью сказать, что в процессе создания нового Казахстана конституционный контроль от имени Конституционного суда будет

направлен на демократизацию Республики Казахстан, правовое обновление общества. Лучшая помощь в этом деле принадлежит институт конституционного контроля. Институт конституционного контроля - важный демократический институт. Конституционный контроль в современном мире является важнейшим фактором стабильности и гарантом прогресса в развитии общества и государства. Благодаря ему могут решаться острые политические вопросы в Конституционной сфере, в рамках права, Конституции и права.

Авторы статьи надеются, что вновь созданный государственный орган станет важным звеном в строительстве справедливого Казахстана, выразив уверенность в том, что эффективный правовой механизм совершенствования защиты прав человека и гражданина, конституционный контроль нового поколения будут с честью обеспечены.

В современном мире существует две основные модели конституционного контроля. Первая модель – конституционный контроль осуществляется судами общей юрисдикции. Эту модель обычно называют «американской», потому что она была впервые представлена в США. Вторая модель преобладает в европейских странах. Конституционное правосудие осуществляется специальным органом - Конституционным судом. Каждая из этих моделей имеет свои особенности, и у обеих есть свои преимущества и недостатки.

Авторы статьи провели сравнительный анализ европейской и американской модели конституционного контроля, а также рассмотрели влияние европейской модели конституционного контроля на модель конституционного контроля Республики Казахстан.

Ключевые слова: конституционный контроль, конституционный надзор, конституция, конституционный совет, конституционный суд, основной закон, Европейская модель, принципы, конституционализм, правовое качество, верховенство права, правовое государство.

ORGANIZATION OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF EUROPEAN PRACTICE

Ibraeva A.K.

Candidate of Juridical Sciences

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev
Utegenov C.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kazakh-Russian International University, Aktobe

Abilova A.S.

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev

Annotation. The growing role of the bodies of the Constitutional Court in the political, legal and legislative activities requires improving the practice of resolving disagreements between the norms of national and international law, as well as the introduction of new methods and technologies.

The implementation of measures to modernize and optimize constitutional control will contribute to the effective solution of the tasks facing the Republic of Kazakhstan on the creation and development of the rule of law.

Taking into account the European experience of constitutional control close to us, we can safely say that in the process of building a new Kazakhstan, constitutional control on behalf of the Constitutional Court will lead to the democratization of the Republic of Kazakhstan, to the legal modernization of society. The best help in this case is the Institute of constitutional control. The institution of constitutional control is an important democratic institution. Constitutional control in the modern world is an important factor in stability and a guarantee of progress in the development of society and the state. Thanks to him, acute political issues can be resolved in the constitutional sphere, within the framework of law, the Constitution and law.

The authors of the article hope that the newly created state body will become an important link in the construction of a just Kazakhstan, expressing confidence that an effective legal mechanism for improving the protection of human and civil rights, constitutional control of the new generation will be provided with dignity.

In the modern world, there are two main models of constitutional control. The first model is that constitutional control is exercised by courts of general jurisdiction. This model is usually called "American" because it was first introduced in the United States. The second model dominates in European countries. Constitutional justice is carried out by a special body – the Constitutional Court. Each of these models has its own characteristics, and both have their advantages and disadvantages.

The authors of the article conducted a comparative analysis of the European and American models of constitutional control, and also considered the influence of the European model of constitutional control on the model of constitutional control of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: constitutional control, constitutional supervision, constitution, constitutional council, constitutional court, basic law, European model, principles, constitutionalism, legal quality, rule of law, rule of law.

Кіріспе

Конституциялық бақылау институты-маңызды демократиялық институт. Қазіргі әлемдегі конституциялық бақылау тұрақтылықтың маңызды факторы және қоғам мен мемлекеттің дамуындағы прогрестің

кепілі болып табылады. Оның арқасында Конституциялық салада, құқық, Конституция және құқық шеңберінде өткір саяси мәселелер шешілуі мүмкін.

Қазіргі демократиялық дамыған қоғамда Конституцияны конституциялық бақылау органынсыз елестету мүмкін емес. Конституция-мемлекет пен қоғамның негізгі заңы. Бұл ереже Конституциялық нормалар мемлекеттік билікті жүзеге асырумен байланысты маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтіндігімен байланысты. Оларда жеке тұлғаның құқықтық жағдайы, басқару нысаны мен мемлекеттік құрылымы, мемлекеттік органдар жүйесі және оларды қалыптастыру тәртібі мен өзара қарым-қатынасы айқындалады.

Конституцияның мемлекеттің негізгі заңы ретіндегі маңызы оған құқықтық актілер иерархиясының жоғарғы жағында орналасқан ең жоғары заңды күші бар құжаттың сипатын береді.

Конституцияның негізгі заң ретіндегі жоғары беделі оны өзгертудің қатаң тәртібімен және ұлттық құқықтық актілер арасындағы жоғары заңды күшпен ғана емес, сонымен бірге конституциялық бақылау ретінде әрекет ететін құқықтық қорғаудың ерекше формасымен де қамтамасыз етіледі.

Конституцияның негізгі мақсаты-адам құқықтарын қорғау, яғни конституциялық бақылаудың негізгі мақсаты – адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету, өйткені конституциялық бақылау адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету құралы болып табылады.

Кез келген мемлекеттік орган шығарған құқықтық норма, егер ондағы мінез-құлық ережелері Конституцияның ережелеріне қайшы келмесе ғана заңды күшіне енеді. Әйтпесе, мұндай құқықтық норма тиісті тәртіппен елеусіз деп танылуы мүмкін. Бұл міндет конституциялық бақылау институтына жүктеледі, ол белгіленген нысанда қарапайым заңдар мен өзге де нормативтік актілерді олардың конституциялылығына тексеруді жүзеге асырады. Осылайша, конституциялық бақылаудың функциясы конституциялық заңдылықты сақтау және қамтамасыз ету болып табылады.

Конституциялық бақылау деп заң шығарушы және атқарушы билікке тәуелсіз сот органы жүзеге асыратын нормативтік актілердің конституциялылығын тексеру түсініледі. Осылайша, конституциялық бақылау, ең алдымен, сот бақылауы болып табылады.

Негізгі бөлім

Қазіргі әлемде конституциялық бақылаудың екі негізгі моделі бар. Бірінші модель – конституциялық бақылауды жалпы юрисдикция соттары жүзеге асырады. Бұл модель әдетте «американдық» деп аталады, өйткені ол алғаш рет Америка Құрама Штаттарында енгізілген. Екінші модель Еуропа елдерінде басым. Конституциялық сот төрелігін арнайы орган – Конституциялық сот жүзеге асырады.

Бұл модельдердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар және екеуінің де артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Американдық конституциялық бақылау моделінің таралу ауқымын сипаттай отырып, Н.В.Витрук былай деп жазады: «мұндай модель Америка Құрама Штаттарынан басқа Канадада, Латын Америкасының көптеген елдерінде – Аргентина, Боливия, Мексика және т.б... Жалпы юрисдикция соттары жүзеге асыратын конституциялық бақылаудың екі түрі бар: а) әдеттегі сот рәсімінің ережелеріне сәйкес нақты – азаматтық, әкімшілік, қылмыстық істерді қарау кезінде барлық жалпы соттар жүзеге асыратын конституциялық бақылау; ә) жоғары сот сатылары жүзеге асыратын конституциялық бақылау...» [1, 51 б].

Айта кету керек, бірқатар елдерде конституциялық бақылаудың аралас моделі бекітілген, ол бақылаудың әртүрлі формалары мен түрлерінің үйлесімімен ғана емес, сонымен бірге оны жалпы юрисдикция соттары да, конституциялық сот төрелігінің мамандандырылған органдары да жүзеге асырумен сипатталады. Мысалы, Греция, Португалия, Оңтүстік Африка [2].

Көптеген елдердегі конституциялық сот конституциялық бақылау функциясы сеніп тапсырылған арнайы орган болып табылады. Ол әдетте биліктің әртүрлі тармақтарының, сондай-ақ судьялар корпусының қатысуымен қалыптасады. Оның құрамына көбінесе кәсіби судьялар ғана емес, сонымен қатар заң профессорлары, саясаткерлер, бұрынғы мемлекеттік қызметкерлер кіреді. Конституциялық соттар осындай құқыққа ие субъектілердің өтініші бойынша заңның конституциялылығы туралы мәселені қарайды. Осылайша, конституциялық бақылаудың бастамашылары жеке және заңды тұлғалар, бірінші кезекте конституциялық бақылау органдарына жүгіну құқығы берілген мемлекеттің органдары бола алады. Конституциялық қадағалау субъектілерінің шеңбері конституциялармен, Конституциялық немесе қарапайым соттар туралы арнайы заңдармен белгіленеді.

Конституциялық бақылау объектілері қарапайым, конституциялық заңдар, Конституцияға түзетулер, Халықаралық шарттар, парламенттік регламенттер, мемлекеттік биліктің атқарушы органдарының нормативтік актілері болуы мүмкін. Конституциялық бақылау субъектілері белгілі бір актінің конституциялылығы туралы сұрау салу құқығы берілген жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекеттік органдар бола алады. Конституциялық қадағалау субъектілерінің шеңбері тиісті елдің

заңнамасымен және қадағалау практикасымен белгіленеді.

Осылайша, конституциялық бақылау институты мемлекеттік биліктің барлық тармақтарында өз әрекеттерін көрсетуі керек. Бірақ ол әртүрлі тәсілдермен ұйымдастырылған.

Өмір сүру уақытын конституциялық бақылау алдын-ала немесе кейінгі болуы мүмкін. Алдын ала бақылау кезінде акт күшіне енгенге дейін тексеріледі.

Кейінгі бақылау негізінен қолданыстағы, кем дегенде ресми жарияланған актілерге қолданылады. Конституциялық емес деп танылған заңдар мен өзге де құқықтық актілер дереу жойылады не заңдар жинақтарында қалады, бірақ оларды соттар мен мемлекеттің басқа да органдары қолдана алмайды. Әдетте, конституциялық бақылаудың мамандандырылған органының шешімі түпкілікті болып табылады және шағымдануға жатпайды. Алайда, кейбір елдерде конституциялық бақылау органдарының шешімдері түпкілікті емес: егер Намибияда, Польшада, Румынияда, Эквадорда, Эфиопияда Конституциялық сот заңды конституциялық емес деп тапса, мұндай шешім Парламенттің мақұлдауына жатады [3, 45 б].

Осылайша, конституциялық бақылау институты ең маңызды демократиялық институт болып табылады. Оның дұрыс жұмыс істеуі қоғамдағы әлеуметтік күштердің байланысын білдіретін және қажетті тұрақтылықты сақтауға арналған Негізгі заңның сақталуын қамтамасыз етеді.

Конституциялық бақылаудың еуропалық моделінің типтік белгілері құқықтық жүйенің иерархиялық ұйымы болып саналады, оның шеңберінде ресми-құқықтық мағынада түсінілетін Конституцияға жоғары құқықтық күш беріледі; Конституцияда бақылаудың орталықтандырылған сипаты көзделген (осыған байланысты арнайы органға - әдетте Конституциялық сотқа ерекше құзырет беру); құқықтық жүйенің когеренттілігін қамтамасыз ету, нормаларды жарамсыз деп жариялау, конституциялық емес деп танылған [4].

Италия Конституциялық сотының пікірінше, адам құқықтарының максималды кепілдіктерін қамтамасыз ету үшін ол Конституция мен Конвенция беретін қорғаныс деңгейлерін салыстырып, негізгі құқықтар мен Конституциямен қорғалатын басқа мүдделер арасындағы қажетті тепе-теңдікті табуы керек. Конституциялық сот белгілі бір құқыққа қатысты белгілі бір іс бойынша шешім шығарумен шектелетін Еуропалық соттың міндеті мен негізгі құқықтарды үйлестірілген және жүйелі түрде қорғауды қамтамасыз ететін функцияларды ажыратады, бұл кейбір құқықтардың басқаларға зиян келтірмеуін және қорғалуын білдіреді [5]. Басқаша айтқанда, Конституциялық Сот Еуропалық соттың шешімдерін орындау мүмкіндігіне, демек, өз қалауы бойынша бостандыққа қатысты қандай қорғаудың тиімдірек екенін анықтау құқығын өзіне қалдырды. Қорғалған шешімнің мазмұнына баса назар аударылады және оны белгілі бір органның қабылдау құқығы оның институционалдық жағдайына емес, шешімнің «құқықтық сапасына», оның осындай құқықтық коммуникация процесінде конституционализм принциптеріне сәйкестігіне негізделеді, содан кейін Конституцияны бақылаудың шынайы стандарты ретінде әрекет етеді.

Шет елдерде конституциялық бақылаудың тарихы Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттары тәжірибесінде жақсы байқалады. Ұлыбританияда Парламенттің, Үкіметтің, соттың әрекеттері үш негізгі қағидатты қатаң сақтау арқылы анықталады: биліктің бөлінуі, Парламенттің Үстемдігі, заңның үстемдігі. Олар заң шығарушы, атқарушы және сот органдары арасындағы қатынастардың негізін құрайды. Биліктің бөліну принципінен сот билігінің тәуелсіз мәртебесі алынады. Парламенттік үстемдік негізінде сот пен заң шығарушы билік арасындағы күштердің тепе-теңдігі жатыр. Құқық үстемдігі қағидатына келетін болсақ, ол сот пен атқарушы биліктің қызметі мен өзара іс-қимылының сипатын анықтайды.

Ағылшын құқықтық теориясының үш мағынасы бар. Біріншіден, бұл тұжырымдама Үкіметтің озбырлығын жоққа шығарады, өйткені мемлекеттік әкімшілік өз әрекеттерінде заңмен байланысты. Мысалы, «ешкімге жеке өзі немесе өз дегені бойынша заңмен жасалған және көзделген құқыққа қайшы әрекеті үшін, заңды түрде және елдің қарапайым соттарының алдында айыппұл салынбайды. Осы тұрғыдан алғанда, заңның үстемдігі мемлекеттік шенеуніктердің кең және ерікті мәжбүрлі билікті қолдануына негізделген кез-келген мемлекеттік жүйеге қарама-қайшылықты білдіреді. Екіншіден, Конституциялық режимнің тән ерекшелігі ретінде «құқықтың үстемдігі» туралы айта отырып, Англияда «заңнан жоғары ешкім жоқ, кез-келген адам, оның атағына немесе жағдайына қарамастан, мемлекеттің қарапайым заңдарына бағынады және соттардың құзырына жатады» деген ой айтылады. Демек, Англияда заң алдындағы теңдік немесе барлық таптағы қарапайым соттар қолданатын бір заңға жалпыға бірдей бағыну идеясы шамадан тыс жүзеге асырылды. Құқықтың үстемдігі принципінің үшінші ерекшелігі-негізгі нормалар, яғни конституциялық дәреже нормалары жеке құжатта белгіленбейді, бірақ негізінен қарапайым құқық болып табылатын қолданыстағы құқықтың барлық жиынтығынан алынады. Басқаша айтқанда, «құқықтың үстемдігі» конституциялық құқықтың, яғни басқа мемлекеттердегі белгілі бір саланы құрайтын нормалардың Англияда қайнар

көзі емес, соттар анықтайтын және қорғайтын жеке тұлғалардың дәстүрлі түрде белгіленген жиынтық құқықтарының салдары екенін білдіретін формула ретінде қолданыла алады.

Мысалы, Англияда жеке бостандық құқығы Конституцияның толық бөлігі болып табылатын прецеденттермен расталады. Заңның үстемдігі Парламенттің заңға немесе Үкіметтің бұрын бекітілген саяси бағытына қатысты үстемдігінсіз мүмкін емес.

Конституциялық бақылаудың ағылшын моделі әлі де ағылшын тілінде сөйлейтін елдерде құқықтық жүйелердің дамуына белгілі бір әсер етеді.

«Еуропалық» модель сот Конституциялық бақылауының арнайы органдарын құруды және олардың қызметінің ерекше процедуралық формасын қарастыратындықтан, ол «американдық» модельге қарағанда бақылаудың алуан түрлілігімен ерекшеленеді:

1) заңнамада ғана емес, құқықтық акт заң күшіне енгенге дейін де жүзеге асырылатын алдын ала бақылау мүмкіндігі;

2) конституциялық бақылау негізінен қаулы етуші сипатта болады,

3) нақты да, дерексіз де конституциялық нормобақылауды жүзеге асыру мүмкіндігіне «еуропалық» модель жағдайында жол беріледі.

Осылайша, сот Конституциялық бақылауының «еуропалық» моделі, американдықтардан айырмашылығы, әрқашан конституциялық бақылау қызметінің әдеттегі сот төрелігінен белгілі бір қашықтығын білдіреді және дәл осы сот конституциялық бақылауды ұйымдастыру моделі соңғы тарихи кезеңде кеңінен қолданылды.

Қазақстанға келетін болсақ, Қазақстанда конституциялық бақылау институтын құрудың басталуы 1989 жылы конституциялық қадағалау комитетін құруды көздейтін Қазақ Кеңестік Социалистік Республикалар Конституциясына толықтырудың енгізілуімен байланысты, алайда ол құрылмады. Кейін Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 16 желтоқсандағы Конституциялық заңымен «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты Конституцияны соттық қорғаудың жоғары органы болып табылатыны анықталды. Бұл орган 1992 жылы 2 шілдеде Республиканың Жоғарғы Кеңесі болып сайланды және 1995 жылдың қазанына дейін конституциялық бақылауды жүзеге асырды.

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітетін тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттік органдарын реформалаудың маңызды кезеңін аяқтады.

1995 жылғы Конституция негізінде 1996 жылы ақпанда Конституциялық Кеңес құрылды.

Кеңестің ұйымдастырылуымен қызметінің құқықтық негізі Конституция және 1995 жылғы 29 желтоқсандағы №2737 Конституциялық заң болып табылады.

«Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық мәртебеге сәйкес кеңес өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде мемлекеттік органдарға, ұйымдарға, лауазымды адамдар мен азаматтарға тәуелсіз болады, тек республика Конституциясына бағынады, саяси және өзге де себептерден шыға алмайды.

Республика Конституциясы конституциялық кеңестің өкілеттік шеңберін белгіледі, оған мыналар кіреді: Республика Президентін, Парламент депутаттарын сайлаудың дұрыстығы және дау туындаған жағдайда республикалық референдум өткізу туралы мәселені шешу; Парламент қабылдаған заңдарға Президент қол қойғанға дейін республика Конституциясына сәйкестігін қарау; Республиканың халықаралық шарттарын ратификацияланғанға дейін олардың Конституцияға сәйкестігін қарау; Конституция нормаларын ресми түсіндіру; 47-баптың 1 және 2-тармақтарында көзделген жағдайларда қорытынды беру.

Конституциялық іс жүргізу Қазақстан Республикасы Президентінің, Парламент Палаталары төрағаларының, Парламент депутаттары жалпы санының кемінде бестен бірінің, Премьер-Министрдің өтініштері бойынша ғана қозғалуы мүмкін.

Конституциялық Кеңеске жүгіну субъектілерінің қатарына республика азаматтары кірмейді. Олардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жалпы юрисдикция соттары, ал Конституциялық Кеңесте – Конституцияның 78-бабында белгіленген жағдайларда және тәртіппен қорғай алады, соған сәйкес егер сот заң немесе қолдануға жататын өзге де нормативтік құқықтық акт Конституцияда бекітілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қысым жасайды деп есептесе, ол Конституция бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруға міндетті. Конституция осы актіні конституциялық емес деп тану туралы ұсыныспен Конституциялық Кеңеске жүгінуге құқылы.

Конституциялық бақылау институтын дамытуда елде жүргізілген конституциялық реформалар маңызды рөл атқарды. 2007 жылы Конституциялық Кеңестің тексеру нысанасына Парламент пен оның Палаталары қабылдаған қаулылар енгізілді. Қазақстан Республикасы Президентінің заңнамалық

бастамасы тәртібімен 2008 жылы Конституциялық заңға толықтырулар енгізілді.

«Конституциялық Кеңес туралы», оған сәйкес Конституциялық Кеңестің шешімдерінде қамтылған заңнаманы жетілдіру жөніндегі ұсынымдар қабылданған шешім туралы Конституциялық Кеңесті міндетті түрде хабардар ете отырып, уәкілетті мемлекеттік органдардың міндетті қарауына жатады. Осылайша, Конституциялық кеңестің ұсыныстарына белгілі бір императивті сипат берілді.

Осы тенденциядан кейін 2017 жылғы конституциялық реформа Конституциялық Кеңестің өкілеттіктерін кеңейтті.

Мемлекет басшысына қарау туралы Конституциялық Кеңеске күшіне енген заңның немесе өзге де құқықтық актінің Республика Конституциясына сәйкестігіне өтініштер жіберу құқығын беру арқылы кейінгі конституциялық бақылау күшейтілді. Мұндай құқық адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, ұлттық қауіпсіздікті, мемлекеттің егемендігі мен тұтастығын қамтамасыз ету мүдделерімен байланысты.

Қорытынды

Қазақстанның конституциялық әділдігі туралы заманауи заң әдебиеттерін талдай отырып, оның дамуының негізгі кезеңдерін анықтау оңай. Біздің көзқарасымыз бойынша Қазақстандағы конституциялық бақылаудың даму кезеңділігі Қазақстанның мемлекеттік-құқықтық даму кезеңдерімен тікелей байланысты. Бірінші кезең бүкіл кеңестік кезеңді қоса алғанда, Қазақстандық конституционализмнің қалыптасу кезеңдерін қамтитын Қазақ хандығынан тәуелсіздік алғанға дейінгі ең үлкен уақыт кезеңін қамтиды. Екінші кезең Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының ыдырауы нәтижесінде егемендікке ие болуымен, 1993 жылдан бастап Конституцияның қабылдануымен және оның негізінде конституциялық бақылаудың Қазақстан Республикасы тарихындағы алғашқы нақты практикалық органы-Конституциялық Соттың құрылуымен, оның таратылуына дейін атап өтілді. Үшінші кезең Қазақстандағы конституциялық сот төрелігінің жаңа нысанын – 1995 жылғы республикалық референдумда Қазақстан Республикасының жаңадан қабылданған Конституциясы негізінде құрылған және 2023 жылға дейін қолданыста болған Конституциялық Кеңесті көрсетеді. Төртінші кезең 2023 жылдың 1 қаңтарынан басталды, елде конституциялық бақылау органы - Конституциялық Сот жұмыс істей бастады. Ел азаматтары жаңадан құрылған мемлекеттік орган адам мен азаматтың құқықтарын қорғауды жетілдірудің тиімді құқықтық тетігі, жаңа ұрпақтың Конституциялық бақылау абыроймен қамтамасыз етілетініне сенім білдіре отырып, әділ Қазақстанның құрылысындағы маңызды буын болады деп үміттенеді.

28 жыл ішінде Конституциялық Кеңес конституциялық бақылау органы ретінде бүкіл ел бойынша Қазақстан Республикасы Конституциясының үстемдігін тиімді қамтамасыз етті. Оның тәуелсіздігі және биліктің кез-келген тармағына қол жетімділіктің болмауы конституциялық құндылықтарды өз бетінше қорғауға мүмкіндік берді. Бұл ретте өтініш субъектілері Президент, Парламент палаталарының төрағалары, Премьер-министр, Парламент депутаттары жалпы санының кемінде бестен бір бөлігі, сондай-ақ соттар болды. Конституциялық Кеңес жұмысының қорытындылары нормативтік қаулылар қабылдау, оларды ратификацияланғанға дейін тұтастай немесе заңдар мен халықаралық шарттар бөлігінде конституциялық емес деп тану болып табылады. Конституциялық Кеңес негізгі заңның белгілі бір ережелерін түсінудің жүйелі тәсілдерін айқындай отырып, Конституция нормаларын түсіндіруді белсенді жүзеге асырды.

«Қазақстан Республикасының Конституциялық соты» сотты қорғаудың жоғары органы болып табылады. Осылайша, еліміздің демократиялық және құқықтық мемлекет құру бағытының өзгермейтіндігі расталды.

Өзін демократиялық қоғам деп санайтын әрбір мемлекеттің басты міндеті-заңның үстемдігін орнату, ел азаматтарының құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету. Соңғы жылдары Қазақстан құқық жүйесін жақсарту мақсатында бірқатар реформалар жүргізді. Солардың бірі ретінде Конституциялық Кеңестің қайтадан Конституциялық сотқа қайта құрылуын атап өтуге болады. Мемлекет басшысы 2022 жылғы 5 қарашада «Конституциялық Сот туралы» Заңға қол қойды, ол өз жұмысын 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап қайта бастады. Бұл құжат Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы Жолдауын іске асыруға бағытталған болатын.

Конституциялық сот елдің бүкіл аумағында Конституцияның үстемдігін қамтамасыз ететін орган болады және биліктің сот тармағына жатпайды, өйткені бұл мәселе Конституциямен түпкілікті шешілді. Атап айтқанда, олардың тәуелсіздігі мен кепілдіктері бекітілді. Конституциялық Соттың өкілеттіктері Конституцияның 72-бабымен тікелей реттеледі. Мәселен, оларға сайлау өткізудің дұрыстығы, Парламент қабылдаған заңдар мен халықаралық шарттардың республика Конституциясына сәйкестігін қарау, сондай-ақ Конституция нормаларын ресми түсіндіру мәселелерін қарау құзыреті жатады. Конституцияға енгізілген өзгерістерге сәйкес Конституциялық сот азаматтардың өтініштері бойынша олардың құқықтары мен бостандықтарына тікелей қатысты нормативтік құқықтық актілердің

Конституцияға сәйкестігін қарайтын болады. Сондай-ақ, Конституциялық сотқа жүгіну құқығы Бас прокурорға және адам құқықтары жөніндегі уәкілге берілді.

Бұл өзгерістер еліміздің болашағын айқындайтын басты өзгерістер болып табылады. Уақыт талаптарына сәйкес енгізілген өзгерістер мен толықтырулар тәуелсіз елдің болашағы жарқын, дәйекті бағыт екенін көрсетеді.

Мемлекет басшысы: «Біздің мұратымыз – жаңа Қазақстанның құрылуы. Жаңа Қазақстан-егемен ел болашағының бейнесі. Жаңа Қазақстанның құрылуы елдің даму парадигмаларын өзгертуге бағытталған. Біз әр кадамды саралап, таңдалған жолмен сенімді түрде алға басамыз. Жаңа Қазақстан-жаңару мен жаңғыру жолы, болашақ ұрпақтың жолы. Сондықтан жаңа Қазақстанды бірге өркендетейік», - деп 2022 жылғы 16-шы наурыздағы Қазақстан халқына жолдауындағы сөзі көңілге үміт ұялатып, бізге үлкен жауапкершілік жүктейді. Президенттің жолдауы бізге өркендеу, биіктерге жету және тұрақтылық жолында күш береді [6].

2022 жылғы 5 мамырда ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан Конституциясының 91-бабының 1-тармағына және «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңның 18-бабына сәйкес біздің негізгі Заңымызға өзгерістер мен толықтырулар енгізу үшін республикалық референдум өткізу туралы Жарлығы шықты. Осыған байланысты, ел өміріндегі ең маңызды референдум осы қаулыға Жарлық шығарылған күннен бастап тура бір айдан кейін, атап айтқанда 5 маусымда өткізілді. Осылайша, 1995 жылғы 30 тамызда және 2022 жылғы 8 маусымда соңғы өзгертулер мен толықтырулармен қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы 9 бөлімнен, 99 баптан тұрады, яғни Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына сәйкес Конституция 99-баппен толықтырылды.

2022 жылғы 5 маусымда республикалық референдумда қабылданған Конституцияға енгізілген өзгерістер мен толықтырулар алдыңғы конституциялық нормалар мен ережелердің өзгерістерімен салыстырғанда бірегей ерекшеліктерге ие. 1995 жылы Конституция Парламент арқылы бес рет өзгертілген референдуммен қабылданды. Содан кейін референдум арқылы конституцияға түзетулер қабылдау Тәуелсіз Қазақстан тарихында екінші болды.

Конституцияға енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың мақсаты-Мемлекет басшысының наурыз айындағы Жолдауында баяндалған саяси реформалардың берік құқықтық негізін қалыптастыру.

Қазақстандағы құқықтық реформа Қазақстан Конституциясының өзгеруін ғана емес, сонымен қатар сайлау заңнамасындағы, Президент пен Парламенттің құзыретіндегі, Саяси партиялар, кәсіптік одақтар және үкімет құрылымы туралы заңнамадағы өзгерістерді, сондай-ақ басқа да мәселелерді қамтыды. Мемлекет басшысы өз сөзінде мұның бәрі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін жасалып жатқанын, конституциялық реформа ел дамуының жаңа кезеңінің басталуын көрсетіп отырғанын атап өтті.

Елде жүргізілген конституциялық реформа бүкіл құқық саласын жаңғыртуға, заң үстемдігін қалыптастыруға, барлық салаларда тәртіп пен әділеттілікті орнатуға жол ашып, бүкіл мемлекеттік модельді кешенді өзгертуге бағытталған. Ал, Конституциялық бақылаудың негізгі мақсаты-адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету. Жоғарыда аталған конституциялық бақылауды жаңғырту және онтайландыру шараларын іске асыру Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында құқықтық мемлекет құру және оны дамыту жөніндегі алдында тұрған міндеттерді тиімді шешуге ықпал ететін болады.

Конституциялық бақылау институты динамикалық дамуға бейім құбылыс ретінде өз қызметінің барлық аспектілерінде өзінің мәртебесін жетілдіруді талап етеді. Қазақстандағы конституциялық бақылау институты жаһандық өзгерістерге жауап ретінде кезең-кезеңімен дамып келеді. Қазақстан моделі конституциялық бақылау функциясын орындау бірыңғай мемлекеттік билік тармақтарының бірлігі мен келісілген өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге, конституциялық заңдылықты нығайтуға, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға ықпал ететінін растайды.

Сонымен қатар, конституциялық бақылаудың бізге жақын еуропалық тәжірибесін ескере отырып, жаңа Қазақстанды құру процесінде Конституциялық сот атынан конституциялық бақылау Қазақстан Республикасын демократияландыруға, қоғамды құқықтық жаңартуға бағыттайды деп сенімді түрде айтуға болады. Бұл істе ең жақсы көмек конституциялық бақылау институты болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Витрук Н.В. Конституционное правосудие // Судебно-конституционное право и процесс: учеб. пособие. - М.: Юристъ, 2005. - С. 51.
- 2 Хлобыстова К.А. Конституция и модели конституционного контроля//Конституционное и муниципальное право.- 2006.- № 2.

3 Конституции зарубежных государств: учебное пособие. / Сост. проф. В.В. Маклаков - 2-е изд., исправ. и доп.- М.: Издательство БЕК, 2002. - 592 с.

4 Kustra-Rogatka A. The Kelsenian Model of Constitutional Review in Times of European Integration — Reconsidering the Basic Features // International and Comparative Law Review. 2019. Vol. 19. No. 1. P. 8. Ы j

5 Corte Costituzionale della Repubblica Italiana. Sentenzan. 317/2009. Para. 7 // URL: [https://Application no. 66990/01. Judgment of 25 November 2003; Case of Soc v. Croatia, Application no. 47863/99. Judgment of 9 May 2003 ; Voggenreiter v. Germany. Application no. 47169/99.](https://Application.no.66990/01.Judgment.of.25.November.2003;Case.of.Soc.v.Croatia,Application.no.47863/99.Judgment.of.9.May.2003;Voggenreiter.v.Germany.Application.no.47169/99)

6 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» (Нұр-Сұлтан 16 наурыз 2022 ж.) <http://akorda.kz>

REFERENCES

1 Vitruk N.V. Konstitutionnoe pravosudie // Sudebno-konstitutionnoe pravo i proses: ucheb. posobie. - М.: Юрист, 2005. - С. 51.

2 Hlobystova K.A. Konstitusia i modeli konstitutionnogo kontrolä//Konstitutionnoe i munisipälnoe pravo.- 2006.- № 2.

3 Konstitusii zarubejnyh gosudarstv: uchebnoe posobie. / Sost. prof. V.V. Maklakov - 2-е изд., исправ. i dop.- М.: Издательство БЕК, 2002. - 592 с.

4 Kustra-Rogatka A. The Kelsenian Model of Constitutional Review in Times of European Integration — Reconsidering the Basic Features // International and Comparative Law Review. 2019. Vol. 19. No. 1. P. 8. j

5 Corte Costituzionale della Repubblica Italiana. Sentenzan. 317/2009. Para. 7 // URL: [https://Application no. 66990/01. Judgment of 25 November 2003; Case of Soc v. Croatia, Application no. 47863/99. Judgment of 9 May 2003 ; Voggenreiter v. Germany. Application no. 47169/99.](https://Application.no.66990/01.Judgment.of.25.November.2003;Case.of.Soc.v.Croatia,Application.no.47863/99.Judgment.of.9.May.2003;Voggenreiter.v.Germany.Application.no.47169/99)

6 Qazaqstan Respublikasynyñ Prezidentı Qasym-Jomart Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldaуy «Jaña Qazaqstan: jañaru men jañgyru joly» (Nür-Sülтан 16 naurыз 2022 j.) <http://akorda.kz>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айгул Касымбековна Ибраева - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Чингиз Қуанышбекович Утегенов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы Ақтөбе қаласы, Қазак-Орыс Халықаралық университетінің «Құқық» кафедрасының доценті. Ақтөбе, Әйтеке би, 52 E-mail: utegenov.chingiz@mail.ru.

Айнұр Салимжановна Абилова - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: aynur.abilova.85@bk.ru.

Ибраева Айгул Касымбековна - кандидат юридических наук, начальник кафедры общеюридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, полковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Утегенов Чингиз Куанышбекович - доктор философии (PhD), доцент кафедры «Право» Казахско-Русского Международного университета. г. Актобе, ул. Айтеке би, 52. E-mail: utegenov.chingiz@mail.ru.

Абилова Айнур Салимжановна - Старший преподаватель кафедры общеюридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букембаева, подполковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: aynur.abilova.85@bk.ru.

Aigul Ibraeva - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: aigulok.ibraeva@mail.ru.

Chingiz Utegenov - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Law of the Kazakh-Russian International University of Aktobe. Aktobe, Aiteke bi, 52. E-mail: utegenov.chingiz@mail.ru.

Ainur Abilova - Senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police lieutenant colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: aynur.abilova.85@bk.ru.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ В СИСТЕМЕ ЗАКУПОК

А.Б. Казбекова

магистр экономических и юридических наук

Т.М. Садинов

кандидат юридических наук

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы

Аннотация. Система государственных закупок в Республике Казахстан столкнулась с очередным реформированием, главной целью которого является снижение коррупции и достижение добросовестной конкуренции. Основной причиной совершения коррупционных правонарушений посредством закупок остается неурегулированный конфликт интересов. Однако, несмотря на динамичность законодательства о государственных закупках, дефиниция «конфликт интересов» и правовая регламентация механизма его урегулирования отсутствует во всех нормативно-правовых актах, регулирующих процесс закупок. В виду отсутствия эффективного механизма предотвращения конфликта интересов, приоритетным направлением антикоррупционной политики является его разработка и внедрение во все сферы общественных отношений. В этой связи, в свете нового Закона о государственных закупках возникает необходимость на законодательном уровне введение института урегулирования конфликта интересов. В целях принятия законодательных мер по минимизации ситуаций, порождающих конфликт интересов важное значение имеет изучение современного состояния его выявления, предотвращения и урегулирования. Внедрение данного института предопределено также международными стандартами. Позитивная международная практика обуславливает внедрение антикоррупционного стандарта в систему государственных закупок Республики Казахстан и будет комплексно снижать коррупционные риски и содействовать развитию добропорядочности бизнеса. В этой связи, в целях поддержания баланса законных интересов участников закупок, назрела острая необходимость на законодательном уровне определить механизм выявления и предотвращения конфликта интересов в закупках. Процесс законодательного предотвращения конфликта интересов в системе государственных закупок будет способствовать выявлению потенциального конфликта интересов и предотвращению коррупционных последствий.

В статье раскрыты слабые стороны современного законодательства по предотвращению конфликта интересов в системе закупок. Предложены подходы по внедрению института урегулирования конфликта интересов в закупках и антикоррупционных стандартов.

Ключевые слова: конфликт интересов в системе закупок, личная заинтересованность, декларация интересов, добропорядочность, антикоррупционные стандарты.

САТЫП АЛУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫН РЕТТЕУДІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Б. Қазбекова

экономикалық және заң ғылымдарының магистрі

Т.М. Садинов

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары Академиясы,
Қосшы қ.

Аңдатпа. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік сатып алу жүйесі Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік сатып алу жүйесі тағы бір реформаның алдында тұр, оның басты мақсаты сыбайлас жемқорлықты азайту және адал бәсекелестікке қол жеткізу. Сатып алу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасаудың негізгі себебі шешілмеген мүдделер қақтығысы болып қала береді. Алайда, мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың серпінділігіне қарамастан, «мүдделер қақтығысының» анықтамасы және оны реттеу механизмін құқықтық реттеу сатып алу процесін реттейтін барлық құқықтық актілерде жоқ. Мүдделер қақтығысын болдырмаудың тиімді тетігінің болмауына байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың басым бағыты оны әзірлеу және қоғамдық қатынастардың барлық салаларына енгізу болып табылады. Осыған байланысты, «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заң аясында мүдделер қақтығысын реттеу институтын заңнамалық деңгейде енгізу қажеттілігі туындайды. Мүдделер қақтығысын тудыратын жағдайларды барынша азайту бойынша заңнамалық шараларды қабылдау үшін оны анықтаудың, алдын алудың және реттеудің қазіргі жағдайын зерделеу маңызды.

Бұл институтты енгізу халықаралық стандарттармен алдын-ала анықталған. Позитивті халықаралық практика Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сатып алу жүйесіне сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандартты енгізуді негіздейді және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін кешенді түрде төмендететін және Бизнесінің парасаттылығын

дамытуға жәрдемдесетін болады. Осыған байланысты, сатып алуға қатысушылардың заңды мүдделерінің тепе-теңдігін сақтау мақсатында сатып алулардағы мүдделер қақтығысын анықтау және алдын алу тетігін заңнамалық деңгейде айқындаудың шұғыл қажеттілігі туындады. Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі мүдделер қақтығысының заңнамалық алдын алу процесі ықтимал мүдделер қақтығысын анықтауға және сыбайлас жемқорлық салдарының алдын алуға ықпал ететін болады.

Мақалада сатып алу жүйесіндегі мүдделер қақтығысын болдырмау жөніндегі қазіргі заманғы заңнаманың әлсіз жақтары ашылды. Сатып алудағы мүдделер қақтығысын реттеу институтын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды енгізу бойынша тәсілдер ұсынылды.

Түйін сөздер: сатып алу жүйесіндегі мүдделер қақтығысы, жеке мүдде, мүдделер туралы декларация, парасаттылық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар.

PROBLEMATIC ISSUES OF CONFLICT OF INTEREST SETTLEMENT IN THE PROCUREMENT SYSTEM

Kazbekova A.B.

Master of Economic and Juridical Sciences

Sadinov T.M.

Candidate of Juridical Sciences

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kossy

Annotation. The system of public procurement in the Republic of Kazakhstan is faced with another reform, the main goal of which is to reduce corruption and achieve fair competition. The main reason for committing corruption offenses through procurement remains an unresolved conflict of interest. However, despite the dynamism of the legislation on public procurement, the definition of "conflict of interest" and the legal regulation of the mechanism for its settlement is not existed in legal acts regulating the procurement process. In view of the lack of an effective mechanism for preventing conflicts of interest, the priority direction of anti-corruption policy is its development and implementation in all spheres of public relations. In this regard, in the light of the new Law on Public Procurement, there is a need at the legislative level to introduce the institution of conflict of interest settlement. In order to take legislative measures to minimize situations that give rise to a conflict of interest, it is important to study the current state of its identification, prevention and settlement. The introduction of this institute is also predetermined by international standards. Positive international practice determines the implementation of the anti-corruption standard in the public procurement system of the Republic of Kazakhstan and will comprehensively reduce corruption risks and promote the development of business integrity. In this regard, in order to maintain a balance of legitimate interests of procurement participants, there is an urgent need at the legislative level to define a mechanism for identifying and preventing conflicts of interest in procurement. The process of legislative prevention of conflicts of interest in the public procurement system will help identify potential conflicts of interest and prevent corruption consequences.

The article reveals the weaknesses of modern legislation to prevent conflicts of interest in the procurement system. Approaches to the introduction of the institution of conflict of interest settlement in procurement and anti-corruption standards are proposed.

Keywords: conflict of interest in the procurement system, personal interest, declaration of interests, integrity, anti-corruption standards.

Введение

Система закупок в Республике Казахстан на текущем этапе столкнулась с очередным реформированием.

Президент Республики Казахстан К.К. Токаев в Послании Главы государства народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» поручил выстроить качественно новую систему государственных закупок и принять новый закон о государственных закупках» [1, 4].

Основными подходами нового Закона «О государственных закупках» должно стать развитие добропорядочности в бизнесе и закупках, а также снижение коррупционных рисков, препятствующих эффективному функционированию системы закупок и добросовестной конкуренции.

Несмотря на законодательную нейтрализацию причин, способствующих коррупции в системе закупок, количество зарегистрированных правонарушений (за период с 2017-2022 гг) свидетельствует об устойчивом уровне коррупции в сфере строительства (40%), жилищно – коммунальное хозяйства (14%), энергетике (13%), культуре (9%), здравоохранении (8,6%), сельском хозяйстве (5%), образовании и социальном обеспечении (4,5%)¹.

Каждое седьмое коррупционное преступление, зарегистрированное Агентством Республики Казахстан по противодействию коррупции, совершается в сфере государственных закупок.

Основными коррупционными схемами вывода бюджетных средств остаются хищения посредством

---

¹ По данным Ведомственного отчета Агентства по противодействию коррупции

государственных закупок. В виду того, что выявление коррупции посредством закупок происходит в основном пост-фактум, большая часть хищений остаётся в тени. По зарегистрированным уголовным делам в рамках досудебного расследования вызывает сложность процесс доказывания корыстного умысла, сговора (заказчиков и поставщиков, картель), либо разграничение управленческой ошибки от хищения.

В этой связи, предотвращение хищений в закупках должно быть смещено в плоскость превенции посредством устранения причин и условий для коррупционной уязвимости а также внедрения антикоррупционных стандартов.

Условием для совершения коррупционных правонарушений посредством закупок остается неурегулированный конфликт интересов - ситуации, когда сталкиваются противоположные интересы заказчика и поставщика, в рамках которых личная заинтересованность может повлиять на объективное и беспристрастное проведение закупок (закуп ТРУ по завышенным ценам, заточка техспецификации под «готового поставщика», аффилированность поставщика и заказчика, картельный сговор, подписание фиктивных актов т.д.).

Под личной заинтересованностью понимается возможность использования служебного положения должностного лица в целях получения выгоды имущественного или материального характера, как для себя, так и для третьих лиц (члены семьи, друзья, знакомые и т.д.).

Таким образом, личная заинтересованность заказчиков при организации закупок должна быть подчинена общественным интересам, в противном случае будет иметь место иррациональное поведение, создающее конфликт интересов [2, 11].

В настоящее время многие развитые страны признают предупреждение конфликта интересов мощным инструментом борьбы с коррупцией. Даже если конфликт интересов не является коррупцией, он является первым признаком фактического нарушения порядка и баланса, а в худшем случае может привести к коррупции.

Основная часть

В основе конфликта интересов лежит конфликт между законом и личной заинтересованностью, между этически правильным и нравственно неправильным с точки зрения общественной морали и профессиональной этики.

Как правило, следствием конфликта интересов является получение публичным служащим выгоды лично для себя, своей семьи или своих друзей, вопреки интересам государства. Ущерб публичным интересам наносит не только реальный (существующий конфликт), но и потенциальный конфликт (частный интерес в соответствующей сфере), именно такой конфликт порождает недоверие к публичному служащему и подозрение в причастности к совершению коррупционного деяния. Поэтому создание законодательного механизма урегулирования конфликта интересов на публичной службе имеет первостепенное значение для предотвращения коррупции [3, 120].

Однако, несмотря на динамичность законодательства о государственных закупках, правовая регламентация механизма урегулирования конфликта интересов до сих пор отсутствует во всех нормативно-правовых актах, регулирующих процесс закупок.

В этой связи, в контексте данной статьи определенный интерес представляет введение на законодательном уровне института урегулирования конфликта интересов в свете нового Закона о государственных закупках. Внедрение данного института предопределено также международными стандартами. Так, добропорядочность в бизнесе, а также добропорядочность в публичных закупках будет рассмотрена в рамках 5-го раунда мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией (сферы оценки 4 и 5). Одним из критериев оценки является разработка правил о конфликте интересов (пункт 3.1 сферы оценки 5). Наряду с этим, урегулирование конфликта интересов является элементом антикоррупционного стандарта ISO 37001 или СТ РК 3049.

Учитывая позитивную международную практику, внедрение антикоррупционного стандарта в систему государственных закупок будет комплексно снижать коррупционные риски и содействовать развитию добропорядочности бизнеса.

В этой связи, в целях поддержания баланса законных интересов участников закупок, назрела острая необходимость на законодательном уровне определить механизм выявления и предотвращения конфликта интересов в закупках.

Целью является исследование современного состояния и проблемных вопросов предотвращения конфликта интересов в системе государственных закупок.

К задачам написания статьи относятся выявление слабых сторон современного законодательства по предотвращению конфликта интересов и выработка новых подходов по внедрению института его урегулирования.

Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с противодействием коррупции в системе государственных закупок.

Предметом исследования является конфликт интересов в системе государственных закупок.

При подготовке статьи использованы общенаучные, частно-научные и специально-юридические (формально-юридический, сравнительно-правовой и др.), контент анализ, а также логические приемы познания (сравнение, анализ, синтез, индукция, дедукция и абстрагирование).

Результаты и ключевые выводы

Конфликт интересов представляет собой правовое явление, вследствие чего недонесение о его возникновении должно иметь юридическую ответственность.

На сегодняшний день, в виду отсутствия эффективного механизма предотвращения конфликта интересов, приоритетным направлением антикоррупционной политики является его разработка и внедрение во все сферы общественных отношений.

Однако несмотря на динамичность законодательства о государственных закупках, дефиниция «конфликт интересов» и механизм его предотвращения отсутствует во всех нормативно-правовых актах, регулирующих процесс организации и осуществления закупок.

На сегодняшний день понятие «конфликта интересов» и зачатки его урегулирования раскрыты в Законе о противодействии коррупции и Законе о государственной службе.

Разумеется, урегулирование конфликта интересов должно регулироваться не только Законами о противодействии коррупции и государственной службы, но и самим Законом о государственных закупках, Правилами осуществления государственных закупок, инструментариями веб-портала.

В целях принятия эффективных законодательных мер по минимизации ситуаций, порождающих конфликт интересов, важное значение имеет изучение современного состояния его выявления, предотвращения и урегулирования.

Сравнительный анализ механизма легального предотвращения конфликта интересов показал следующие слабые стороны:

- в действующем Законе о государственных закупках **отсутствует** понятие и механизм урегулирования конфликта интересов;

- **понятие** «конфликт интересов» раскрыт в Законе о противодействии коррупции (п. 5 ст. 1) [4, 2] и Законе о государственной службе (п. 17 ст. 1) [5, 3];

- **избегать** конфликта интересов является требование, предъявляемым только к государственным служащим (п. 3 ст. 6 Этического кодекса) [6, 1];

- механизм **предотвращения** конфликта интересов, в том числе в системе закупок, предусмотрен только для государственных органов, в **бюджетных организациях**, а также **правоохранительных и специальных** государственных органах, **Министерстве обороны** отсутствует;

- в качестве ответственности за умышленное непринятие мер по предотвращению конфликта интересов предусмотрено **дисциплинарное взыскание** (замечание, выговор, строгий выговор);

- уголовная или административная ответственность наступает только в случае совершения противоправных действий, содержащих признаки состава уголовного или административного правонарушения;

- **конкретная** правовая ответственность за допущение или несообщение конфликта интересов **не предусмотрена** в нынешнем законодательстве, в том числе в системе закупок;

- основанием для принятия мер является **письменное обращение** субъекта конфликта интересов, либо получение **информации** из других источников, при этом не раскрывается спектр и статус источников;

- отсутствует специальное **подразделение (служба)** или **должностное лицо**, в чьи функции входит мониторинг или проверка информации на наличие конфликта интересов, латентность отягощается отсутствием принципа «пресечения неосведомленности»;

- мерами по предотвращению конфликта интересов является **отстранение** или **изменение** должностных обязанностей, либо принятие **иных мер**, при этом «иные меры» не раскрыты;

- ответственным за урегулирование конфликта в центральном госоргане выступает **уполномоченный по этике**, в территориальных подразделениях – государственный служащий, в остальных случаях, в организациях, не относящихся к государственной службе, обязанность за урегулирование конфликта ложиться на **непосредственного руководителя** либо **руководителя организации**;

- в субъектах квазигосударственного сектора выявление и урегулирование конфликта интересов является функцией антикоррупционной комплаенс- службы [7, 4]

- за непринятие руководителями государственных органов мер по противодействию коррупции предусмотрена **административная** ответственность в виде штрафа в размере 100 МРП (ст. 680 КОАП РК), в организациях, не относящихся к государственной службе, ответственность не предусмотрена

[8, 513];

- требованием, предъявляемым к уполномоченному по этике, является руководящая должность, соответственно, не меньше **начальник отдела**, а субъектов в отношении которого принимается решение – **руководитель** центрального государственного органа или государственного органа. То есть уполномоченный по этике находится в прямом подчинении руководителя государственного органа, соответственно у него отсутствует административный ресурс на урегулирование конфликта интереса, в котором участвует его руководство (п. 7 ст 3) [6, 3];

- уполномоченный по этике центрального государственного органа **координирует** уполномоченного по этике территориального подразделения государственного органа, подчиняется **ответственному секретарю** центрального исполнительного органа, в случае отсутствия **руководителю аппарата** или лиц, имеющего право **назначать и освобождать от должности** (п. 3 ст. 1) [6, 3];

- самостоятельная должность уполномоченного по этике вводится только в центральном государственном органе, аппаратах акимов областей, городов республиканского значения и столицы, в остальных случаях совмещаться с основными функциональными обязанностями госслужащего (п. 2 ст. 1) [6, 3];

- большая нагрузка на уполномоченного по этике в случае совмещения с должностными обязанностями (консультативная помощь, рассмотрение обращений физических и юридических лиц, формирование культуры взаимоотношений, мониторинг и контроль норм служебной этики, анализ причин и условий, способствующих совершению правонарушений, взаимодействие с институтами гражданского общества, предложения об ответственности госслужащих, разъяснительная работа, профилактика нарушений) (п.4 ст. 2) [6, 4];

- нарушение законодательства Республики Казахстан о государственных закупках влечет ответственность, установленную законами Республики Казахстан (ст. 49 Закона). Данная норма закона является «отсылочной», и законодатель, таким образом, конкретно не устанавливает вид и размер ответственности [9, 88];

- анализ законодательства свидетельствует о том, что за нарушения законодательства в сфере государственных закупок предусмотрена дисциплинарная, административная и гражданско-правовая ответственности. Дисциплинарная ответственность наступает за дисциплинарные проступки согласно Трудовому кодексу Республики Казахстан, административная – на основании Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, в частности, статьи 207, а гражданско-правовая – на основе норм Гражданского кодекса Республики Казахстан [8, 144].

Таким образом, можно констатировать, что процесс законодательного предотвращения конфликта интересов в системе государственных закупок будет способствовать выявлению потенциального конфликта интересов и предотвращению коррупционных последствий.

В этой связи, для снижения коррупционных рисков, считаем необходимым предусмотреть введение Института урегулирования конфликта интересов в новом законе о государственных закупках.

Для этого необходимо определить круг лиц, подверженных конфликту интересов и зоны конфликта интересов (опасный, не опасный), а также разработать:

- правовой механизм выявления, уведомления и урегулирования конфликтов интересов в системе закупок (порядок, уполномоченный, юридическая ответственность);

- перечень типовых ситуаций конфликта интересов в системе закупок в градации: фактический, потенциальный;

- порядок урегулирования конфликтов интересов;

- санкции за умышленное непринятие мер по урегулированию конфликта интересов, с правовыми последствиями;

- механизм декларирования интересов и мониторинг конфликта интересов;

- принцип неотвратимости наказания за допущение конфликта интереса;

Что касается вопроса юридической ответственности за недонесение о возникновении конфликта интересов в системе закупок, в виде дисциплинарного взыскания, то:

- государственных служащих можно привлечь за «оказание неправомерного предпочтения физическим и (или) юридическим лицам при подготовке и принятии решений» (п. 4 ст. 50 Закона о государственной службе) [5, 57];

- работников бюджетных организаций и национальных управляющих холдингов, можно привлечь к **ответственности посредством** ст. 64 Трудового кодекса, если допущение конфликта интересов в государственных закупках будет расценено как дисциплинарный поступок [10, 61].

Подводя итоги, можем констатировать, что анализ законодательства показал отсутствие конкретной юридической ответственности за конфликт интересов в системе закупок, уполномоченного органа

(уполномоченного должностного лица), в функции которого входит выявление, предотвращение и урегулирование конфликта интереса, а также мониторинг информации.

Заключение

В этой связи, в свете издания нового Закона о государственных закупках, предлагается на законодательном уровне внедрить Институт урегулирования конфликта интересов в системе закупок, как действенного антикоррупционного механизма.

Внедрение антикоррупционных стандартов в систему государственных закупок является важным шагом в развитии добропорядочности как в бизнесе, так и закупках.

Считаем необходимым рассмотреть вопросы введение условных скидок при государственных закупках для потенциальных поставщиков, внедривших и поддерживающих антикоррупционные стандарты, а также включение критерия «наличие сертификата соответствия антикоррупционному стандарту» в систему управления рисками.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 года [Электронный ресурс] // URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (Дата посещения: 27 августа 2023).

2 Наурызбек М.Д. Конфликт интересов на государственной службе: механизмы предотвращения в Республике Казахстан: дис... PhD. гос. упр. – Астана, 2022. – 169 с.

3 Drazen, Jeffrey M. (2015-05-07). "Revisiting the Commercial–Academic Interface". *New England Journal of Medicine*. 372 (19): 1853–1854.

4 О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года №410 – V ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (Дата посещения: 28 августа 2023).

5 О государственной службе: Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года №416–V ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416> (Дата посещения: 28 августа 2023).

6 О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года №153 [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153> (Дата посещения: 28 августа 2023).

7 Об утверждении Типового положения об антикоррупционных комплаенс-службах в субъектах квазигосударственного сектора: Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 31 марта 2023 года №112 [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032211> (Дата посещения: 28 августа 2023).

8 Об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (Дата посещения: 28 августа 2023).

9 О государственных закупках: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года №434 – V ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000434> (Дата посещения: 28 августа 2023).

10 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> (Дата посещения: 28 августа 2023).

REFERENCES

1 Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaia natsiia. Blagopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Glavy gosudarstva narodu Kazakhstana ot 1 sentiabria 2022 goda [Elektronnyi resurs] // URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (Data poseshcheniia: 27 avgusta 2023).

2 Naurzbek M. D. Konflikt interesov na gosudarstvennoi sluzhbe: mekhanizmy predotvrashcheniia v Respublike Kazakhstan: dis... PhD. gos. upr. – Astana, 2022. – 169 s.

3 Drazen, Jeffrey M. (2015-05-07). "Revisiting the Commercial–Academic Interface". *New England Journal of Medicine*. 372 (19): 1853–1854.

4 O protivodeistvii korruptsii: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 18 noiabria 2015 goda №410 – V ZRK [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

5 O gosudarstvennoi sluzhbe: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 noiabria 2015 goda №416–V ZRK [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

6 O merakh po dalneishemu sovershenstvovaniuu eticheskikh norm i pravil povedeniia gosudarstvennykh sluzhashchikh Respubliki Kazakhstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 29 dekabria 2015 goda №153 [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

7 Ob utverzhdenii Tipovogo polozheniia ob antikorrupsionnykh komplaens-sluzhbakh v subiektakh kvazigosudarstvennogo sektora: Prikaz Predsedatelia Agentstva Respubliki Kazakhstan po protivodeistviuu korrupsii (Antikorrupsionnoi sluzhby) ot 31 marta 2023 goda № 112 [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032211> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

8 Ob administrativnykh pravonarusheniiax: Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 5 iiulia 2014 goda № 235-V ZRK [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

9 O gosudarstvennykh zakupkakh: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 4 dekabria 2015 goda №434 – V ZRK [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000434> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

10 Trudovoi kodeks Respubliki Kazakhstan ot 23 noiabria 2015 goda № 414-V ZRK [Elektronnyi resurs] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> (Data poseshcheniia: 28 avgusta 2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айсұлу Болатқызы Қазбекова – экономика және заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы ВҒЗИ жетекші ғылыми қызметкері, Қосшы қ., Республика даңғылы құрылыс 94. E-mail: 7171195@prokuror.kz.

Талғат Мұқашұлы Садинов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ВҒЗИ бас ғылыми қызметкері, Қосшы қ., Республика даңғылы құрылыс 94. E-mail: 7171161@prokuror.kz.

Казбекова Айсұлу Болатовна - магистр экономических и юридических наук, ведущий научный сотрудник МНИИ Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, проспект Республики строение 94. E-mail: 7171195@prokuror.kz.

Садинов Талгат Мукашевич – кандидат юридических наук, главный научный сотрудник МНИИ Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, проспект Республики строение 94. E-mail: 7171161@prokuror.kz.

Aisulu Kazbekova – Master of Economics and Juridical Sciences, Leading Researcher at the IRI of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republic Avenue, building 94. E-mail: 7171195@prokuror.kz.

Talgat Sadinov – Candidate of Juridical Sciences, Chief Researcher of the IRI Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republic Avenue, building 94 . E-mail: 7171161@prokuror.kz.

ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЕБНЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ (ГОСУДАРСТВЕННЫХ И ЧАСТНЫХ) В СТРАНАХ ДАЛЬНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ

Р.А. Кудабаяев

З.Д. Ермекова

магистр юридических наук

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы

Аннотация. Изучения проблематики института частных судебных исполнителей (далее - ЧСИ) с научной точки зрения позволит сформулировать решения, направленные на совершенствование статуса судебного исполнителя, оптимизацию исполнительного производства, обеспечение своевременного исполнения требований исполнительных документов, повышение рентабельности деятельности частных судебных исполнителей, а также сокращение количества жалоб и сроков исполнения. В статье авторы на основе сравнительного анализа отмечают положительный опыт развития и функционирования исполнительного производства в некоторых зарубежных странах. На сегодняшний день в зарубежных странах существуют различные модели судебных исполнителей, которые обеспечивают качественное исполнение исполнительного производства. Так, например, в Португалии, Англии, Германии, Польше и других странах исполнительное производство полностью подвергнуто цифровизации. В странах-участниках Европейского Союза (далее - ЕС) принудительным исполнением занимается «агент по исполнению». В Австрии судебный исполнитель работает в суде под руководством конкретно определенного судьи. Другим примером является Хорватия, где судебные исполнители работают в качестве судебных приставов, которые осуществляют свою деятельность публично. Опыт указанных стран в целом окажет положительное воздействие на сроки исполнения, обеспечит прозрачность процессов и снизит коррупционные риски. Учитывая национальные особенности отечественного государства, в том числе исторические и культурные традиции Республики Казахстан, авторы придерживаются мнения о необходимости существования параллельно частных и государственных судебных исполнителей. При этом контрольно-надзорные функции должны быть равномерно распределены между органами исполнительной (Министерством юстиции) и судебной власти (судебные органы). Предлагаемые изменения будут способствовать восстановлению нарушенных прав граждан.

Ключевые слова: судебный исполнитель, исполнительное производство, частнопубличная модель, частный судебный исполнитель, органы принудительного исполнения, государственная компетенция.

АЛЫС ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ СОТ ОРЫНДАУШЫЛАРЫНЫҢ (МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ ЖЕКЕ) ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Р. А. Кудабаяев

З.Д. Ермекова

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.

Аңдатпа. Жеке сот орындаушылары институтының проблематикасын ғылыми тұрғыдан зерделеу сот орындаушысының мәртебесін жетілдіруге, атқарушылық іс жүргізуді оңтайландыруға, атқарушылық құжаттар талаптарының уақытылы орындалуын қамтамасыз етуге, жеке сот орындаушылары қызметінің рентабельділігін арттыруға, сондай-ақ шағымдар санын және орындау мерзімдерін қысқартуға бағытталған шешімдерді тұжырымдауға мүмкіндік береді. Мақалада авторлар салыстырмалы талдау негізінде кейбір шет елдерде атқарушылық өндірістің дамуы мен жұмыс істеуінің оң тәжірибесін атап өтеді. Бүгінгі таңда шет елдерде атқарушылық іс жүргізудің сапалы орындалуын қамтамасыз ететін сот орындаушыларының әртүрлі модельдері бар. Мысалы, Португалияда, Англияда, Германияда, Польшада және басқа елдерде атқарушы өндіріс толығымен цифрландырылды. Еуропалық Одаққа қатысушы елдерде мәжбүрлеп орындаумен «орындау жөніндегі агент» айналысады. Австрияда сот орындаушысы сотта белгілі бір судьяның басшылығымен жұмыс істейді. Тағы бір мысал - Хорватия, онда сот орындаушылары өз қызметін көпшілік алдында жүзеге асыратын сот орындаушылары ретінде жұмыс істейді. Аталған елдердің тәжірибесі тұтастай алғанда орындау мерзімдеріне оң әсер етеді, процестердің ашықтығын қамтамасыз етеді және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтады. Отандық мемлекеттің ұлттық ерекшеліктерін, оның ішінде Қазақстан Республикасының тарихи және мәдени дәстүрлерін ескере отырып, авторлар жеке және мемлекеттік сот орындаушыларының қатар өмір сүру қажеттілігі туралы пікірді ұстанады. Бұл ретте бақылау-қадағалау функциялары атқарушы (Әділет министрлігі) және сот билігі (сот органдары) органдары арасында біркелкі бөлінуге тиіс. Ұсынылған өзгерістер азаматтардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіруге ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: сот орындаушысы, Атқарушылық іс жүргізу, жеке құқықтық модель, жеке сот орындаушысы, мәжбүрлеп орындау органдары, мемлекеттік құзырет.

**LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF BAILIFFS
(PUBLIC AND PRIVATE) IN FOREIGN COUNTRIES**

Kudabayev R. A.

Yermekova Z. D.

Master in Law

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kosshy

Annotation. Studying the problems of the institute of private bailiffs from a scientific point of view will make it possible to formulate solutions aimed at improving the status of a bailiff, optimizing enforcement proceedings, ensuring timely fulfillment of the requirements of enforcement documents, increasing the profitability of private bailiffs, as well as reducing the number of complaints and deadlines for execution. In the article, the authors, based on a comparative analysis, note the positive experience of the development and functioning of enforcement proceedings in some foreign countries. To date, there are various models of bailiffs in foreign countries that provide high-quality execution of enforcement proceedings. For example, in Portugal, England, Germany, Poland and other countries, enforcement proceedings are completely digitalized. In the member States of the European Union, the enforcement agent is engaged in enforcement. In Austria, a bailiff works in court under the supervision of a specific judge. Another example is Croatia, where bailiffs work as bailiffs who carry out their activities in public. The experience of these countries as a whole will have a positive impact on deadlines, ensure transparency of processes and reduce corruption risks. Taking into account the national peculiarities of the domestic state, including the historical and cultural traditions of the Republic of Kazakhstan, the authors are of the opinion that there is a need for private and state bailiffs to exist in parallel. At the same time, control and supervisory functions should be evenly distributed between the executive (Ministry of Justice) and judicial authorities (judicial authorities). The proposed changes will contribute to the restoration of the violated rights of citizens.

Keywords: bailiff, enforcement proceedings, private law model, private bailiff, enforcement agencies, state competence.

Введение

Изучая особенности организации деятельности судебных исполнителей, их правовой статус и пределы ответственности, представляется важным обратиться к практике зарубежных стран, поскольку именно сравнительно-правовой анализ позволяет выявлять положительные и негативные тенденции в развитии того или иного правового института.

Методы

Анализ законодательств зарубежных стран (Хорватия, Дания, Австрия, Германия, Швеция, Финляндия и др.) о развитии исполнительного производства, которые имеют свои особенности.

Основная часть

В странах-участницах ЕС принудительным исполнением занимается «агент по исполнению». Это понятие охватывает широкий круг лиц (например, судебный пристав, судебный пристав-исполнитель, судебного исполнитель и т.д.), которые имеют общую компетенцию от государства на осуществление процесса принудительного исполнения [1].

В нескольких странах Европы действует смешанная система принудительного исполнения. Однако можно выделить несколько доминирующих моделей: принудительное исполнение в составе судебной системы (судебные исполнители являются судебными служащими, действующими от имени судебной власти, а исполнительное производство обычно осуществляется судами); государственные судебные исполнители (судебные исполнители являются государственными служащими, а организация исполнительного производства осуществляется вне судов); самостоятельные (частные) судебные исполнители [2].

Альтернативная модель, в которой судебные исполнители независимы, а исполнительное производство осуществляется без контроля судов на предпринимательских и конкурентных началах.

Изучая особенности организации деятельности судебных исполнителей, их правовой статус и пределы ответственности, представляется важным обратиться к практике зарубежных стран, поскольку именно сравнительно-правовой анализ позволяет выявлять положительные и негативные тенденции в развитии того или иного правового института.

Ярким примером первой модели организации деятельности судебных исполнителей является система, действующая в Австрии. Здесь судебный исполнитель работает в суде под руководством конкретно определенного судьи. Другим примером является Хорватия, где судебные исполнители работают в качестве судебных приставов, которые осуществляют свою деятельность публично. Они нанимаются судом по предварительному согласованию с Министерством юстиции. Такая же практика сложилась и

на Кипре: судебный исполнитель - это служащий, который под контролем судьи выполняет действия, связанные с исполнением судебных решений, такие как исполнение судебных приказов или продажа движимого имущества. В Дании судебный исполнитель осуществляет принудительное исполнение в качестве судьи исполнительного суда.

В указанных странах ЧСИ не обладают компетенцией в отношении принудительного исполнения.

Одним из наиболее значимых примеров судебного исполнителя как государственного служащего является опыт Австрии и Германии. В этих странах существует разделение работы: государственный судебный исполнитель занимается более «интеллектуальными» аспектами исполнительного производства, тогда как остальные (негосударственные) служащие осуществляют так называемую «техническую работу» [2]. Стоит отметить, что в Германии на одного судебного пристава в среднем приходится 15 000 жителей.

К странам, где судебные исполнители относятся к государственным служащим, относятся, например, Швеция, Финляндия (Национальное исполнительное управление Финляндии является учреждением при Министерстве юстиции) и Мальта. В данной модели основное внимание уделяется организации судебных исполнителей в целом, а не отдельному служащему. Например, в Швеции исполнение судебных актов является компетенцией Исполнительного органа. Сотрудники данного органа являются государственными должностными лицами. В вопросах ответственности за исполнительное производство внимание придается деятельности Исполнительного органа как такового, а не конкретного судебного исполнителя как государственного должностного лица.

Роль самостоятельного (независимого) судебного исполнителя, несмотря на предпринимательские начала их деятельности, носит публичный характер. Учитывая, что они обладают исключительными полномочиями, делегированными государством для выполнения различных задач, самостоятельный судебный исполнитель не может отказать в оказании помощи лицу, которое обращается за их услугами.

Ввиду самостоятельности данных судебных исполнителей, они работают независимо и беспристрастно. Говоря о вопросах финансовой поддержки их деятельности, следует отметить, что оплата услуг самостоятельных судебных исполнителей основывается на комиссионных выплатах, регулируемых специально установленным тарифом. Чтобы обеспечить баланс между условиями самостоятельной деятельности и государственными полномочиями, независимые судебные исполнители также подвергаются контролю со стороны государства. В нескольких странах с системой частного исполнения судебных актов, в законодательстве прямо указано, что частные судебные исполнители, хотя и работают независимо, не могут считаться предпринимателями (например, Польша) [3].

Система частного судебного исполнения распространена в Бельгии, Болгарии, Чехии, Англии и Уэльсе, Эстонии, Греции, Венгрии, Латвии, Литве, Люксембурге, Нидерландах, Польше, Португалии, Румынии, Шотландии, Словакии, Словении.

Уровень образования ЧСИ высок; в большинстве стран одним из требований их назначения является наличие юридического образования, а также необходимости нескольких лет практики. Например, в Бельгии, в дополнение к знаниям и опыту, судебные исполнители должны иметь академическую подготовку и углубленный практический опыт (они должны иметь степень бакалавра или магистра права, за которой следует двухлетняя стажировка, завершающаяся экзаменом на утверждение) [2].

Правовые системы государств-членов ЕС демонстрируют ряд сходств и различий в инициировании и завершении процедуры принудительного исполнения.

Для возбуждения исполнительного производства требуется решение, подлежащее исполнению. В большинстве государств-членов ЕС для возбуждения дела требуется обращение в суд кредитора с приложением решения, подлежащего исполнению. В Польше исполнительное производство может начаться с ходатайства, поданного кредитором либо в компетентный суд, либо судебному исполнителю. В Хорватии обращение может быть подано кредитором либо в суд, если оно основано на праве собственности, подлежащем прямому исполнению, либо к нотариусу, если оно основано на заслуживающем доверия документе. На Кипре, в Англии и Уэльсе, Северной Ирландии, Дании и Испании принудительное исполнение начинается с подачи заявления в суд. В Северной Ирландии достаточно уведомления о намерении подать заявление о принудительном исполнении, за которым следует уплата пошлин и подача заявления в Управление по принудительному исполнению [2].

Принудительные исполнительные процедуры обычно оставляют возможность для добровольного исполнения. В некоторых странах могут быть установлены специфические временные рамки для добровольного исполнения. Например, в Италии принудительное исполнение может быть произведено через 10 дней после вручения «пречетто» (исполнительного листа). В Латвии должнику дается 10-дневный срок для погашения долга и расходов на исполнение судебного решения. В Нидерландах для добровольного исполнения дается 2 дня, в то время как в Бельгии для принудительного исполнения

в отношении недвижимого имущества период ожидания увеличивается до 15 дней.

Также следует отметить, что возбуждение и прекращение исполнительного производства все больше подвергается цифровизации. Так, можно подать электронные заявки на инициирование процесса исполнительного производства в 6 странах (Португалия, Англия и Уэльс, Финляндия, Германия, Польша и Словакия).

Для обеспечения равного доступа к правосудию и прозрачности оплаты услуг судебных исполнителей за принудительное исполнение во всех государствах-членах ЕС устанавливаются тарифы. Разработка нормативного ценообразования, обязательного для всех частных судебных исполнителей, осуществляется в целях:

- во-первых, для исключения произвола и обеспечения защиты интересов сторон: как стороны, которая должна оплатить авансовые сборы, расходы и выплаты (кредитор), так и стороны, которой предписано оплатить и нести расходы по принудительному исполнению (должник).

- во-вторых, для обеспечения справедливости и стабильности суммы вознаграждения за (принудительные) действия, осуществляемые судебным исполнителем. Это считается необходимым условием для защиты достоинства и беспристрастности ЧСИ.

Уплата фиксированных сборов должна обеспечивать частного судебного исполнителя достаточными финансовыми средствами для покрытия всех его потребностей, тем более, что любая другая деятельность для него запрещена. Таким образом, вознаграждение должно обеспечивать независимость и беспристрастность ЧСИ.

Что касается судебного исполнителя как государственного служащего, то в большинстве стран гонорары за их работу выплачиваются в государственный бюджет. Сборы за принудительное исполнение покрывают только часть общих расходов системы государственного принудительного исполнения.

Между тем в Австрии фиксированные сборы покрывают все необходимые этапы в рамках всего исполнительного производства. Еще одним исключением является Северная Ирландия. Система исполнения судебных решений в Северной Ирландии финансируется за счет сборов, уплачиваемых ее участниками. Сборы носят общественный характер, подразумевая, что:

- плата является обязательной как в максимальном, так и в минимальном размере;
- любые ценовые договоренности с (третьими) сторонами строго запрещены.

Заключение

Анализируя различные модели построения и функционирования систем принудительного исполнения, приходим к выводу о том, что в странах зарубежья сложилось несколько основных систем организации принудительного исполнения и исполнительного производства. С одной стороны, мы видим увеличение взаимодействия отдельных национальных систем принудительного исполнения с целью выработки общих стандартов деятельности, развития профессии в национальном и глобальном масштабах. С другой стороны, сохраняется дифференциация организации профессии и статуса судебного исполнителя. Эта дифференциация определяется национальной спецификой, историческими и культурными традициями, особенностями функционирования конкретной правовой системы.

Другим немаловажным вопросом является информационное обеспечение исполнительного производства.

Несмотря на то, что Казахстан в процессах цифровизации опережает страны Европы (тому свидетельством может служить хоть и не идеальная, но вполне функционирующая автоматизированная информационная система органов исполнительного производства Республики Казахстан), считаем необходимым дальнейшее совершенствование данной сферы, что в целом окажет положительное воздействие на сроки исполнения, обеспечит прозрачность процессов и снизит коррупционные риски.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2003) 17 of the Committee of Ministers to member states on enforcement. September, 2003.

2 Dr. Maria Mousmouti, Dr. Haris Meidanis, Jos Uitdehaag. Civil enforcement in the EU: a comparative overview. Comparative Report Project Deliverable D.8. February, 2021.

3 European commission on the efficiency of justice (CEPEJ): Guidelines for a better implementation of the existing council of Europe's recommendation on enforcement. Strasbourg, December, 2009.

REFERENCES

1 Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2003) 17 of the Committee of Ministers to member states on enforcement. September, 2003.

2 Dr. Maria Mousmouti, Dr. Haris Meidanis, Jos Uitdehaag. Civil enforcement in the EU: a comparative overview. Comparative Report Project Deliverable D.8. February, 2021.

3 European commission on the efficiency of justice (CEPEJ): Guidelines for a better implementation of the existing council of Europe's recommendation on enforcement. Strasbourg, December, 2009.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Рустем Амангельдыевич Кудабаяев - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, 010022, Ақмола облысы, Қосшы қаласы, Республика көшесі, 16 Қазақстан Республикасы. E-mail: 7171143@prokuror.kz.

Зауреш Джумаевна Ермекова – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы 010022, Ақмола облысы, Қосшы қаласы, Республика көшесі, 16. E-mail: 7171595@prokuror.kz.

Кудабаяев Рустем Амангельдыевич - Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 010022, Акмолинская область, город Косшы, улица Республики, строение 94. E-mail:7171143@prokuror.kz.

Ермекова Зауреш Джумаевна – магистр юридических наук, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 010022, Акмолинская область, город Косшы, улица Республики, строение 94. E-mail:7171595@prokuror.kz.

Rustem Kudabayev - Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, 010022, Akmola region, Kosshy, Republic Street, 16. E-mail: 7171143@prokuror.kz.

Zauresh Yermekova - master in Law, Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, 010022, Akmola region, Kosshy, Republic Street, 16. E-mail: 7171595@prokuror.kz.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЖОЛДАРЫ**А.С. Махмутов****А.Б. Жаманов**

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Мақалада авторлар әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарды жауапкершілікке тарту және жазалау арқылы қылмыстың алдын алуға болатын бірнеше мысалдар келтірді.

Мас күйінде құқық бұзушылық жасаған адамдарды әкімшілік ұстауды қолдануға және оларды тиісті сот органдарында қарауға байланысты аспектілер қамтылған. Кәметке толмағандар жасаған отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық пен Әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселесі қозғалды.

Белгіленген мәселелер бойынша оларды шешу жолдары ұсынылды. Бұл ретте авторлар әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алудың негізгі проблемасы алдын алу мақсатында азаматтармен және заңды тұлғалармен мүмкіндігінше түсіндіру жұмыстарын жүргізу, сондай-ақ тұрғындар мен заңды тұлғаларға әкімшілік жауапкершіліктің салдарын түсіндіру болып табылатынын атап өтті, бұл, әрине, құқық қорғау органдарының, оның ішінде ішкі істер органдарының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Мақалада авторлар біздің мемлекетіміздің билігі халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін заңнаманы ең гуманистік жолмен қабылдайтынын, бірақ көптеген адамдар елде шатасулар тудырып, заңнаманы қарапайым азаматтарға арандату тұрғысынан дұрыс түсіндірмейтінін атап өтті. Мақалада қарастырылған мәселелердің қорытындысы бойынша Әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларын жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйін сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік жаза, уәкілетті органдар, профилактика, әкімшілік ұстап-алу, тұрмыстық зорлық-зомбылық, әкімшілік жауаптылық, әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс, лауазымды тұлға, заңды тұлға, жәбірленуші, әкімшілік құқық бұзушы, мемлекеттік билік, гуманизация, кәметтік жасқа толмағандар.

**ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ПРОФИЛАКТИКИ
АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

А.С. Махмутов

А.Б. Жаманов

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В статье авторы привели несколько примеров того, как можно предотвратить преступность путем привлечения лиц, совершивших административные правонарушения, к ответственности и наложения взысканий.

Освещены аспекты, связанные с применением административного задержания лиц, совершивших правонарушения в состоянии алкогольного опьянения и последующим их рассмотрением в соответствующих судебных органах. Затронута проблема профилактики семейного-бытового насилия и административных правонарушений совершаемых несовершеннолетними.

По обозначенным проблемам предложены пути их решения. При этом авторы отмечают, что основной проблемой профилактики административных правонарушений является проведение как можно большей разъяснительной работы с гражданами и юридическими лицами в профилактических целях, а также разъяснение последствий административной ответственности жителям и юридическим лицам, что, безусловно, является одной из основных задач правоохранительных органов, в том числе органов внутренних дел.

В статье авторы отмечают, что власти нашего государства самым гуманистическим образом принимают законодательство в целях улучшения социального положения народа, однако многие личности вносят путаницу в стране, неверно истолковывая законодательство простым гражданам с точки зрения провокации. По итогам рассмотренных в статье вопросов сформулированы предложения по совершенствованию мер профилактики совершения административных правонарушений.

Ключевые слова: административное правонарушение, административное наказание, уполномоченные органы, профилактика, административный арест, семейно-бытовое насилие, административная ответственность, Кодекс об административных правонарушениях, должностное лицо, юридическое лицо, потерпевший, административный правонарушитель, орган государственной власти, гуманизация, несовершеннолетний.

WAYS TO SOLVE THE PROBLEMS OF PREVENTION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

Makhmutov A.S.

Zhamanov A.B.

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after. M. Bukenbaev

Annotation. The authors gave several examples of how a crime can be prevented by bringing persons who have committed administrative offenses to justice and imposing penalties in the article.

The aspects related to the use of administrative detention of persons who have committed offenses under the influence of alcohol and their subsequent consideration by the relevant judicial authorities are highlighted. The problem of prevention of domestic violence and administrative offenses committed by minors is touched upon.

Ways of solving these problems are proposed. At the same time, the authors note that the main problem of preventing administrative offenses is to conduct as much explanatory work as possible with citizens and legal entities for preventive purposes, as well as explaining the consequences of administrative responsibility to residents and legal entities, which, of course, is one of the main tasks of law enforcement agencies, including internal affairs agencies.

In the article, the authors note that the authorities of our state adopt legislation in the most humanistic way in order to improve the social situation of the people, but many individuals confuse the country by misinterpreting legislation to ordinary citizens from the point of view of provocation. Based on the results of the issues discussed in the article, proposals are formulated to improve measures to prevent the commission of administrative offenses.

Keywords: administrative offense, administrative punishment, authorized bodies, prevention, administrative arrest, domestic violence, administrative responsibility, Code of Administrative Offenses, official, legal entity, victim, administrative offender, public authority, humanization, minor.

Кіріспе

Әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу яғни, әкімшілік құқық бұзушылық профилактикасының мәселелерін шешу жолдары біздің еліміздің құқықтық жүйесінде өте күрделі алдыңғы кезекте тұрған мемлекеттік тапсырмалардың бірі болып саналады.

Жалпы әкімшілік құқық бұзушылық жасаған жеке тұлғаны немесе заңды тұлғаны дер кезінде әкімшілік жауаптылыққа тартып, әкімшілік жаза қолдану бұл қылмыстың алдын алу болып есептеледі. Мысалға, отбасы-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамды әкімшілік құқық бұзушылық құрамы бар болуы себепті әкімшілік жауапқа тартып, оған әкімшілік жаза тағайындау немесе құқық бұзушыға қатысты қорғау нұсқамасын орнату және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу сияқты заңнамалық алдын алу тетіктері құқық қорғау органдары тарапынан өз уақытында қолданылатын болса, ол кезде отбасы мүшелерін отбасы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алмау себептерінен болуы ықтимал ауыр зардаптар мен қайғылы жағдайлардан аман-есен сақтап қалуға мүмкіншілік бар. Егер де лауазымды тұлға құқық бұзушыны әкімшілік жауаптылыққа өз уақытында тартпаса, масаң күйдегі көлік жүргізушісінің жол жүрісі ережелерін бұзуының салдары адам өліміне алып келетін жол-көлік оқиғасының орын алуына жол беруі мүмкін. Осылар сияқты құқық бұзушылықтың алдын алмағандықтан болуы ықтимал қылмыстар туралы көптеген мысалдар келтіруге болады, ол жағдайлар біздің қоғамымызда күнделікті болып жатқаны баршамызға белгілі. Сол себепті әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу профилактикасы заңнамаларға сәйкес алдыңғы кезектегі ең басты мәселелердің бірі болуы тиіс.

Негізгі бөлім

Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жаза тағайындау Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің Ерекше бөлігінде көзделген. Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сәйкес әкімшілік жазаның тоғыз түрі қарастырылған. Олар: ескерту жасау, әкімшілік айыппұл салу, әкімшілік құқық бұзушылықты жасау құралын немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасау негізінде алынған мүліктерді тәркілеп алу, арнайы құқықтан айыру, рұқсаттан айыру немесе оның қолданылуын тоқтата тұру немесе тізімнен алып тастау, қызметті тоқтата тұру немесе оған тыйым салу, заңсыз тұрғызылып жатқан немесе салынып біткен құрылыс объектісін мүжбүрлі түрде бұзу, әкімшілік қамаққа алу және соңғысы шетелдіктерді немесе азаматтығы жоқ тұлғаларды Қазақстан Республикасы шегінен әкімшілік жолмен кетіру.

Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 3-ші бөлімі, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілеттілік берілген мемлекеттік органдар, 36-шы тарауда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің ведомстволығы, лауазымды тұлғалардың істерді қарау және әкімшілік жазаларды қолдану жөніндегі құзыреттері көрсетілген. Осы тараудың 684-ші бабында соттардың құзыретіндегі шешім қабылдау үшін баптар мен бөліктер нақтыланған. Біздің институтта практикалық қызметкерлер оның ішінде басым бөлігі жергілікті полиция қызметінен біліктілігін

арттыру курстарынан өтеді. Оқу сабақтарының тақырыптарын талқылау кезінде қызметкерлер сот органдарына жіберілген әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істердің шешімдері туралы өздерінің көптеген мәселелерімен бөліседі. Мысалға сот органдары еңбек заңнамасының жалпыға бірдей жұмыс режимімен қызмет атқаратындықтан демалыс және мереке күндері жергілікті сот мекемелерінің қызмет жасамауы, сол себепті әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің сотқа қабылданбауы, дереу шешім қабылдауды талап ететін (мысалы, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаушыға қатысты) әкімшілік істер бойынша демалыс немесе мереке күндері сот органдарының демалыста болулары себепті шешімдер қабылданбай, әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алудың заңнамалық тұрғыдан мүлдем мүмкін болмауы өзекті мәселе екендігін көптеген практикалық қызметкерлер біледі. Осы мәселені шешу жолдары ретінде жергілікті ішкі істер органдарының басшылары сол жерлердегі сот органдарымен келісімге отырып, демалыс немесе мереке күндері кезекші судьяларды қызмет атқаруға тарту практикасын қолдану қажет деп есептейміз. Біліктілігін арттыру курстарының тыңдаушыларының берген деректері бойынша аталған практика 2-3 жыл бұрын Шымкент қаласында жергілікті Полиция Департаменті басшылығы мен сот органдарының төрағаларымен меморандумға отыру арқылы шешілген және ол оң нәтижелер берген.

Келесі өзекті мәселе ол Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексында (787-789 баптар) қарастырылған әкімшілік ұстап алу шарасы.

Әкімшілік ұстап алу (787 бап) ол құқық бұзушылықтың жолын кесу немесе іс жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында жеке тұлғаның, заңды тұлға өкілінің, лауазымды тұлғаның жеке бас бостандығын қысқаша мерзімге шектеу.

Әкімшілік ұстап алу әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 789-шы бабына сәйкес, көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті уақыт ішінде жүзеге асырылады және ол үш сағаттан аспауы тиіс. Осы баптағы көрсетілген мақсаттарға қол жеткізуге біздер, ұстап алынған тұлғаға әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне көрсетілген құқықтарын және міндеттерін түсіндіруді және әкімшілік хаттама толтыруды жатқызамыз және құқықтары мен міндеттерінің түсіндірілгені туралы әкімшілік ұстап алу туралы хаттамаға тиісті жазба жазылады, яғни бірінші кезекте әкімшілік ұстап алу хаттамасы толтырылуы қажет, содан соң барып әкімшілік хаттама заңнамада белгіленген әкімшілік ұстап алу мерзімі ішінде толтырылуы тиіс. Егер адам масаю күйінде болса (789 баптың 1-ші бөлігі) оның ұстап алу мерзімі медицина қызметкері оны айықты деп акті толтыру арқылы куәландырған уақыттан бастап есептеледі, яғни масаң күйдегі адамға әкімшілік хаттама толтыру бұл өрескел заң бұзушылық болып табылады, себебі масаң күйдегі адам өзінің іс-әрекетіне есеп бере алмайды.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 789-шы бабының 3-ші бөлігінде, әкімшілік жаза шарасының бірі ретінде әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғатын әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша тартылып жатырған әкімшілік құқық бұзушыны әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қаралғанға дейін жиырма төрт сағаттан аспайтын мерзімге ұстауға мүмкіншілік берілген.

Сонымен қатар заңнама бойынша, ұстап алынған тұлғаға қатысты оны ұстап алуға негіз болған жағдайлар жойылған болса, ол адам дереу босатылуға жатады (788-ші баптың 6-шы бөлігі).

Ұстап алу тәртібі мен негіздері және мерзімдері заңнамада нақты көрсетілген. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 788-ші бабының 7-ші және 8-ші бөліктерінде көрсетілгендей ұсталған адам арнайы бөлінген санитариялық талаптарға сай келетін үй-жайларда ұсталады және ұсталған адамдардың ұстау жағдайларын оларды тамақтандыру нормасы мен медициналық қызмет көрсету тәртібін атқарушы билік органдары айқындайды делінген, яғни жергілікті атқарушы органдар, әкімдіктер осы мәселені нақты шешулері тиіс. Практикада кейбір жергілікті аймақтарда (аудан, ауылдық және селолық округтарда) медициналық айықтырғыштар қарастырылмаған. Масаю күйіндегі құқық бұзушыларды облыс орталықтарына алып бару күрделі мәселе, себебі жолдардың ара қашықтығының ұзақтығына байланысты масаю күйіндегі адамның денсаулығы мен өмірінің қауіпсіздігіне нұқсан келуі мүмкін. Сонымен қатар, жолдың ұзақтығына байланысты масаю деңгейінің өзгеруі де ықтимал. Ал масаю күйіндегі (соның ішінде орташа дәрежедегі) құқық бұзушыны бостандықта қалдырудың өте қауіпті екені баршамызға белгілі жағдай. Сол себепті медициналық айығу мекемелері барлық аймақтарда болуы қажет және олар тәулік бойы қызмет атқарулары тиіс деп есептейміз. Осы сала бойынша құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында және медициналық айықтырғыш қызметкерлерінің және айықтырғышқа орналастырылған масаң күйдегі құқық бұзушының денсаулығы мен өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында медициналық айықтыру мекемелерін ішкі істер органдарының қарамағына беру оңтайлы нұсқа деп есептейміз [1].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы біздің мемлекетімізбен қоғамымыздың ең басты мәселелерінің бірі болып қала береді. Осы сала бойынша профилактикалық субъекті ретінде ішкі істер органдары тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы саласындағы нормативтік құқықтық актілердің

жобаларын дайындауға қатыса алады, балаларын тәрбиелеу жөніндегі міндеттерін орындамайтын оларға қатысты құқыққа қарсы әрекеттер жасайтын ата-аналарды немесе оларды ауыстырушыларды анықтайды, профилактикалық есепке алуды жүргізеді және профилактикалық бақылауды орындайды, тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары немесе олардың жасалу қаупі туралы өтініштерді және хабарламаларды сол жерлерге барып қарайды және олардың жолын кесу бойынша шаралар қолданады, жәбірленушілердің өтініші бойынша оларды көмек көрсету жөніндегі мекемелерге немесе денсаулық сақтау мекемелеріне жібереді, құқық бұзушымен профилактикалық әңгімелесу жүргізеді, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаушыны ішкі істер органдарына жеткізуді жүзеге асырады, қорғау нұсқамасын шығарады, прокурор алдында қорғау нұсқамасының қолданылу мерзімін ұзартуға санкция беру туралы өтініші ұсынады, әкімшілік ұстауды жүзеге асырады, сот алдында тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған тұлғаның мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу туралы өтініш жасайды, қылмыстық ізге түсуді, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер жүргізуді орындайды, қылмыстық іс жүргізудің мәжбүрлеу шараларын қолдана алады, жәбірленуші қауіпсіздігінің қылмыстық-құқықтық шараларын қолданады, полиция қызметкерлері үшін тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы мәселелері бойынша арнайы оқу курстарын ұйымдастыруды қамтамасыз етеді.

Практикада тұрмыстық зорлық-зомбылық орын алған жағдайда көбіне алғашқы болып оқиға орнына баратын патрульдік полиция мен учаскелік полиция инспекторлары. Тұрмыстық зорлық-зомбылық оқиғаларын рәсімдеу алгоритмдері бойынша ең бірінші ол жәбірленушімен сұхбаттасу және құқық бұзушы агрессорды қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында залалсыздандыру, егер ол масаю күйінде және өте агрессивті болса оған қатысты заңнамада көрсетілген нормаларды сақтай отырып арнайы құралдар мен дене күшін қолдану арқылы оның масаю деңгейін және дене жарақаттарын анықтау үшін наркологиялық және травматологиялық тексерулерден міндетті түрде өткізу қажет. Жәбірленушінің және кәмелетке толмаған балалардың құқықтары мен қауіпсіздіктерін қамтамасыз ету оқиға орнына барған қызметкерлердің басты міндеті. Жәбірленушіні сұрақтың астына ала бермей оқиға болған жерді қарап шығып ол жерде сынған, бүлінген мүліктер болса оларды назарға алып, сонымен қатар жәбірленушінің көзге көрініп тұрған дене жарақаттары болса дереу оны травматологиялық тексеруден өткізіп барып жауаптар алынған дұрыс деп санаймыз. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ең негізгі құралы ол тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған агрессордың заңды өрескел бұзғандығын және істеген әрекеттері үшін қатаң түрде заңды жауаптылыққа тартылатындығын айтып түсіндіру, сонымен қатар не үшін осындай заңсыз әрекеттерге барғандығын сұрап білу қажет, ол үшін заңнамада профилактикалық әңгімелесу қарастырылған. Профилактикалық әңгімелесу тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаудың себептері мен жағдайларын анықтау, сонымен қатар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың әлеуметтік және құқықтық салдарын түсіндіру және заңды сыйлауға мойынсұнушылық пен құқықты сақтау қажеттілігіне сендіру үшін жүргізіледі. Учаскелік полиция инспекторлары немесе кәмелетке толмағандардың істері және әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі инспекторлар жәбірленушінің пікірін ескере отырып, қорғау нұсқамасын шығаруға құзыретті. Сонымен қатар жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тағы бір маңызды құралы ол сотпен тағайындалатын тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу шарасы [2].

Заңнамалар бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шегетін ол барлық отбасы мүшелері, яғни құқық бұзушының әйелі немесе заңды некедегі ер адам болуы да әбден мүмкін, сонымен қатар балалары, егде жастағы қарт адамдар немесе басқа да бірге тұрып жатырған отбасы мүшелері болуы мүмкін. Алайда Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсанда қабылданған №1097 бұйрығы бойынша Әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлініс атауы айтып тұрғандай тек қана әйелдердің құқықтарын қорғауға бағытталған. Тек қана әйел адам емес, барлық отбасы мүшелерінің тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шегуі мүмкін болуы себепті бұйрықтың атауы мен бағытына өзгерістер енгізу қажет деп санаймыз [3].

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар технологиялық даму алға жылжыған сайын күрделеніп бара жатыр. Әрбір жасөспірім ғаламтор желісіне емін еркін кіріп кез-келген өзіне қажетті ақпараттарды ала алады. Бірақ та ол ақпараттардың оның сана сезіміне әсер ететін теріс қатыгез қылықтарға итермелеуі ықтимал болуын көптеген ата-аналар бақылай алмайды, сол себепті жасөспірімдер арасында қатыгез қылмыстар мен құқық бұзушылықтар орын алуда. Ішкі істер органдары осы сала бойынша негізгі профилактикалық субъект ретінде кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы әрекеттер жасауға итермелейтін тұлғаларды, сонымен қатар кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, оқыту және бағып-күту жөніндегі өздерінің міндеттерін орындамай жүрген ата-аналарды, заңды өкілдерді, педагогтарды Қазақстан Республикасының заңдарында қарастырылған жауаптылыққа тарту бойынша шешімдер қабылдауға құзыретті [4].

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар профилактикасын жүзеге асыру ішкі істер органдарында кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларына жүктелген. Осы сала бойынша кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін ғаламтор желісін шектеу арқылы оған ата-аналық бақылауды күшейту және кәмелетке толмағандардың тәрбиесіне жауапты тұлғалармен профилактикалық мақсатта диалогтық кездесулерді көбірек жүргізу қажет деп санаймыз [5].

Қорытынды

Мақаланы қорытындылайтын болсақ, біздер осы мақаламызда әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған тұлғаларды әкімшілік жауаптылыққа тартып, әкімшілік жазалар тағайындау арқылы қылмыстың алдын алуға болатындығы туралы бірнеше мысалдар келтірдік. Сонымен қатар, әкімшілік жаза тағайындауға құзыретті сот органдарына жолданатын әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарау кезінде туындайтын мәселелер туралы, масаю күйіндегі әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғаларға қатысты әкімшілік ұстап алу жүргізу кезінде туындайтын мәселелер туралы, тұрмыстық зорлық-зомбылық және кәмелетке толмағандар арасындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша мәселелерді және оларды шешу жолдарын қарастырдық. Әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алудың ең басты мәселесі ол тұрғындар мен заңды тұлғаларға профилактикалық мақсатта түсіндірме жұмыстарын мейлінше көбірек жүргізу болып табылады. Тұрғындар мен заңды тұлғаларға әкімшілік жауаптылықтың салдарын айтып түсіндіру ол әрине бірінші кезекте құқық қорғау органдарының оның ішінде ішкі істер органдарының басты міндеттерінің бірі болып қалуында.

Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында Президент басым бағыттардың бірі ретінде «полицияның сервистік моделіне» көшу қажеттілігін атады, осы моделге көшудің де бірден-бір себебі ол құқық бұзушылықты ескерту екендігін естен шығармауымыз қажет [6].

Мемлекетіміз халықтың әлеуметтік жағдайларын жоғарылату үшін заңнамаларды барынша гуманизациялық тәртіппен қабылдауға тырысып бағуда, алайда көптеген тұлғалар халық арасында іріткі салу мақсатында заңнамаларды қарапайым тұрғындарға арандатушылық тұрғысынан дұрыс емес керісінше түсіндіріп, ел арасында іріткі салуда. Сол себепті азаматтар мен тұрғындарға ең бірінші кезекте әкімшілік құқық бұзушылықтар жасамаулары үшін әкімшілік-құқықтық заңнамалардың нормаларын сақтаудың олар үшін маңызды екендігін түсіндіре білуіміз қажет деп осы мақаламызды қорытындылаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 05.07.2014 жылы қабылданған.
- 2 Қазақстан Республикасының тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңы.
- 3 Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімшелерінің жұмысын ұйымдастыру туралы №1097 бұйрығы.
- 4 Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдеде қабылданған Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы Заңы.
- 5 Қазақстан Республикасы ИМ 2015 жылғы 29 желтоқсанда қабылданған ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру туралы № 1098 бұйрығына өзгертулер енгізу туралы Қазақстан Республикасы ИМ м.а. 2022 жылғы 18 тамыздағы №687 бұйрығы.
- 6 Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауы.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasy ákimshilik quqyq buzúshylyq týraly kodeksi 05.07.2014 jyly qabyldanǵan.
- 2 Qazaqstan Respublikasynyń turmystyq zorlyq-zombylyq profilaktikasy týraly 2009 jylǵy 4 jeltoqsandaǵy Zańy.
- 3 Qazaqstan Respublikasy Ishki ister ministriniń 2015 jylǵy 29 jeltoqsandaǵy Qazaqstan Respublikasy ishki ister organdarynyń áielderdi zorlyq-zombylyqtan qorǵaý jónindegi bólimsheleriniń jumysyn uymdastyryú týraly №1097 buıryǵy.
- 4 Qazaqstan Respublikasynyń 2004 jylǵy 9 shildede qabyldanǵan Kámeletke tolmaǵandar arasyndaǵy quqyq buzúshylyqtardyń profilaktikasy men balalarynyń qadaǵalaýsyz jáne panasyz qalýynyń aldyn alú

тыралу Заһы.

5 Qazaqstan Respublikasy IIM 2015 жылғы 29 желтоқсанда қабылданған ішкі істер органдарының кәметке толмағандардың істері жөніндегі ычәскелік політіна инспекторларының қызметін ұымдастыруы тыралу № 1098 бұрығына өзгертулер енгізуі тыралу Qazaqstan Respublikasy IIM м.а. 2022 жылғы 18 тамыздағы №687 бұрығы.

6 Memleket basshysynyn 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаһа жағдайдағы Qazaqstan: is-qımyl kezeһi» атты Qazaqstan halqyna жыл сайынғы Joldaуы.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ/
INFORMATION ABOUT AUTHORS

Аманғали Сугирович Махмутов - Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі кафедрасының профессоры, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Айдос Бекжанович Жаманов - Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Махмутов Аманғали Сугирович - профессор кафедры Административной деятельности органов внутренних дел Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Жаманов Айдос Бекжанович - старший преподаватель кафедры административной деятельности органов внутренних дел Актюбинского юридического института имени М. Букенбаева МВД Республики Казахстан, подполковник полиции. г. Актобе, ул. Курсантское шоссе, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Amangali Makhmutov - Professor of the Department of Administrative Activities of the Internal Affairs Bodies of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. M. Bukenbayeva, police lieutenant colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

Aidos Zhamanov - Senior Lecturer of the Department of Administrative Activities of the Internal Affairs Bodies of the Aktobe Law Institute named after M. Bukenbaev of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Police Lieutenant Colonel. Aktobe, Kursant highway, 1. E-mail: makhmutov-78@inbox.ru.

**ЮВЕНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА: ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ****М.К. Мусабаев**

доктор философии (PhD)

«Торайгыров университет», Республика Казахстан, г. Павлодар

Г.А. Абенова

Международный университет «Астана», Республика Казахстан, г. Астана

С.К. Жетписов

доктор юридических наук, профессор

«Торайгыров университет», Республика Казахстан, г. Павлодар

Аннотация. Представленная научная статья посвящена проблемам социального неблагополучия детей в современное время, а также усилиям государства в создании условий, для благополучного развития несовершеннолетних и их защиты. Цель данной статьи состоит в том, чтобы с помощью качественной методологии, основанной на изучении специальной литературы и соответствующего законодательства, проанализировать институт ювенальной юстиции, который формируется в Казахстане, выявить проблемные аспекты в сфере социального неблагополучия и защиты прав детей. Для этого, авторами были изучен эмпирический материал, подтверждающий факты высокого уровня социального неблагополучия в государстве. Выявление причин социального неблагополучия детей в современном обществе, важная задача, которая позволит устранить комплексные пробелы и недостатки организации ювенальной политики государства, и позволит сформулировать рекомендации и предложения по совершенствованию практической деятельности государственно-правовых институтов входящих в систему административно-правовой защиты прав и законных интересов несовершеннолетних. Для достижения поставленных целей в изучении проблемных аспектов защиты несовершеннолетних авторами используется комплекс общих и специальных методов научного познания, применение которых позволило всесторонне проанализировать объект исследования. Авторами проводится параллель между неподобающим поведением родителей и иных законных представителей и неправомерным поведением детей из неблагополучных семей, и обосновывается необходимость административной ответственности родителей или иных законных представителей несовершеннолетних за совершение их детьми административных правонарушений или уголовных преступлений. В статье обосновывается, что в Казахстане, осуществляется комплекс мероприятий, направленных на повышение авторитета института семьи, пропаганду в обществе лучших семейных традиций, признание заслуг семьи в воспитании физически и нравственно здорового поколения.

Ключевые слова: дети, несовершеннолетние, ювенальная юстиция, социальное неблагополучие, преступность несовершеннолетних, воспитание детей, законные представители.

**МЕМЛЕКЕТТІҢ ЮВЕНАЛДЫ САЯСАТЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН
БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН ЗАҢДЫ МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУ****М.К. Мұсабаев**

философия докторы (PhD)

«Торайгыров университеті», Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Г.Ә. Әбенова

«Астана» Халықаралық Университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

С.Қ. Жетпісов

заң ғылымдарының докторы, профессор

«Торайгыров университеті», Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Аңдатпа. Ұсынылған ғылыми мақала қазіргі замандағы балалардың әлеуметтік қолайсыздығы мәселелеріне, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың салауатты дамуы мен оларды қорғау үшін жағдай жасаудағы мемлекеттің күш-жігеріне арналған. Бұл мақаланың мақсаты - әдебиетті және тиісті заңнаманы зерделеуге негізделген сапалы әдіснаманың көмегімен Қазақстанда қалыптасып жатқан ювеналды әділет институтын талдау, әлеуметтік қолайсыздық пен балалардың құқықтарын қорғау саласындағы мәселелік аспектілерді анықтау. Ол үшін авторлар мемлекеттегі әлеуметтік қолайсыздықтың жоғары деңгейінің фактілерін растайтын эмпирикалық материалды зерттеді. Қазіргі қоғамдағы балалардың әлеуметтік қолайсыздығының себептерін анықтау, мемлекеттің ювеналды саясатын ұйымдастырудағы кешенді олқылықтар мен кемшіліктерді жоюға мүмкіндік беретін және кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін әкімшілік-құқықтық қорғау жүйесіне кіретін мемлекеттік-құқықтық институттардың тәжірибелік қызметін жетілдіру бойынша ұсынымдар мен ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік беретін маңызды міндет. Кәмелетке толмағандарды қорғаудың мәселелік аспектілерін зерттеуде қойылған

мақсаттарға қол жеткізу үшін авторлар ғылыми танымның жалпы және арнайы әдістерінің кешенін пайдаланады, оларды қолдану зерттеу объектісін жан-жақты талдауға мүмкіндік береді. Авторлар ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің орынсыз мінез-құлқы мен қолайсыз отбасылардағы балалардың заңсыз мінез-құлқы арасында қатар жүргізіледі және ата-аналардың немесе кәмелетке толмағандардың өзге де заңды өкілдерінің балаларының әкімшілік құқық бұзушылықтар немесе қылмыстық қылмыстар жасағаны үшін әкімшілік жауаптылығының қажеттілігі негізделеді. Мақалада Қазақстанда отбасы институтының беделін арттыруға, қоғамда үздік отбасылық дәстүрлерді насихаттауға, отбасының дене және адамгершілік жағынан дені сау ұрпақты тәрбиелеудегі еңбегін тануға бағытталған іс-шаралар кешені жүзеге асырылатыны негізделеді.

Түйін сөздер: балалар, кәмелетке толмағандар, ювенальды әділет, әлеуметтік қолайсыздық, кәмелетке толмағандардың қылмысы, балаларды тәрбиелеу, заңды өкілдер.

JUVENILE POLICY OF THE STATE: PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF MINOR CHILDREN IN KAZAKHSTAN

Musabaev M.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

«Toraigyrov University», Republic of Kazakhstan, Pavlodar

Abenova G.A.

«Astana» International University, Republic of Kazakhstan, Astana

Zhetpisov S.K.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

«Toraigyrov University», Republic of Kazakhstan, Pavlodar

Annotation. The presented scientific article is devoted to the problems of social disadvantage of children in modern times, as well as the efforts of the state in creating conditions for the safe development of minors and their protection. The purpose of this article is to use a qualitative methodology based on the study of specialized literature and relevant legislation to analyze the institute of juvenile justice, which is being formed in Kazakhstan, to identify problematic aspects in the field of social disadvantage and protection of children's rights. To do this, the authors studied empirical material confirming the facts of a high level of social disadvantage in the state. Identifying the causes of social disadvantage of children in modern society is an important task that will eliminate complex gaps and shortcomings in the organization of the juvenile policy of the state, and will make it possible to formulate recommendations and proposals for improving the practical activities of state legal institutions included in the system of administrative and legal protection of the rights and legitimate interests of minors. To achieve the set goals in the study of problematic aspects of the protection of minors, the authors use a set of general and special methods of scientific cognition, the use of which allowed a comprehensive analysis of the object of research. The authors draw a parallel between the inappropriate behavior of parents and other legal representatives and the illegal behavior of children from dysfunctional families, and substantiate the need for administrative responsibility of parents or other legal representatives of minors for the commission of administrative offenses or criminal offenses by their children. The article substantiates that in Kazakhstan, a set of measures is being implemented aimed at increasing the authority of the institution of the family, promoting the best family traditions in society, recognizing the merits of the family in the upbringing of a physically and morally healthy generation.

Keywords: children, minors, juvenile justice, social disadvantage, juvenile delinquency, parenting, legal representatives.

Введение

Несовершеннолетние – это особая социальная группа не адаптированных к жизни и лишенных возможности адекватно оценивать сложившуюся обстановку и ситуацию, в которой оказались, и правильно на нее реагировать. Поэтому дети и оказались самыми незащищенными как в социальном, так и в правовом отношении, групп населения, в процессе коренных преобразований, произошедших в Республике Казахстан за последние десятилетия. Этим и обусловлено то обстоятельство, которое позволяет утверждать о необходимости разработки эффективного механизма правовой защиты несовершеннолетних как одного из приоритетных направлений государственной политики.

Статистические данные свидетельствуют, что треть населения Казахстана составляют дети, и государству при реализации своей политики необходимо учитывать данное обстоятельство. В частности, по состоянию на начало 2022 год в Республике Казахстан проживают 6 485507 детей от 0 до 17 лет, что составляет 33,91% от всей численности населения [1]. Из них, 23 182 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей (под опекой и попечительством – 17 723, на патронатном воспитании - 1751, в домах ребенка – 272 ребенка, в медико-социальных учреждениях – 646 детей, в организациях системы образования – 3 336 детей [2, с. 32].

Однако есть и другие цифры, которые показывают ряд важных проблем в рассматриваемой сфере, которые связаны, прежде всего, с интенсивной динамикой роста подростковой правонарушаемости,

преступности, безнадзорности и беспризорности. Наблюдается рост удельного веса уголовных правонарушений в 2021 году: против личности в общей структуре преступности несовершеннолетних до 17,1%; против общественной безопасности и общественного порядка до 9,1 %. Только в 2021 году, через Центры адаптации несовершеннолетних (ЦАНЫ) прошли 6953 несовершеннолетних [2, с. 112].

Объект исследования - общественные отношения, складывающиеся в сфере деятельности органов государственной власти по защите прав и законных интересов детей. Предметом служат правовые и организационные основы государственного управления в области охраны и защиты прав несовершеннолетних.

Целью является комплексный анализ причин социального неблагополучия детей и формулирование предложений и рекомендаций по модернизации правовой базы и методов управления для их решения.

Определенная цель обусловила постановку и решение следующих задач: выявить причины социального неблагополучия детей в современном обществе; сформулировать рекомендации и предложения по совершенствованию практической деятельности государственно-правовых институтов? входящих в систему административно-правовой защиты прав и законных интересов несовершеннолетних, с учетом защитных механизмов ювенологии.

Отдельными казахстанскими авторами внесен определенный вклад в разработку проблематики защиты прав и свобод несовершеннолетних. В их числе можно назвать работы К.А. Бегалиева, М.С. Нарикбаева, М.Б. Кудайбергенова, Б.А. Жетписбаева, О.А. Бектенова, Н.О. Дулатбекова, Н.Р. Раззак и некоторые другие. Анализу различных моделей ювенальной юстиции, представляющие особый интерес, были также посвящены научные работы зарубежных ученых: Howard Zehr [3], Patricia Hanigan [4], Alicia Summers [5], Gordon Bazemore [6].

Методология

Согласно поставленной цели и задач, в работе использованы совокупность общих и специальных методов научного познания, применение которых позволило всесторонне проанализировать объект исследования. В частности, общенаучный диалектический метод познания, с помощью которого углублен понятийно-терминологический аппарат, позволил проанализировать эффективность права и государства в сфере проблем социального неблагополучия детей; формально-логический метод, который связан с использованием правил логики и языка, позволил провести исследование, нацеленное на формирование научного определения ювенальной юстиции; историко-правовой метод применялся при анализе правовых источников, документов, в том числе законов и других актов; метод правовой статистики позволил нам получить количественные данные, которые характеризуют состояние социального неблагополучия семей с детьми в Казахстане, детской правонарушаемости и т.д.; метод системного подхода применялся для достижения принципиального единства теоретико-познавательной основы органов ювенальной юстиции; метод анализа данных – это процесс организации, структурирования и интерпретации собранных данных. Используемые в данной статье вторичные данные – это существующие данные, собранные предыдущими аналитиками. В этом исследовании вторичные данные были собраны с помощью обзора литературы, официальной статистической информации и изучения практических примеров.

Обсуждение

Обзор современной ситуации семейного неблагополучия. Многие современные государства сталкиваются с распространенностью семейного неблагополучия, как одной из основных угроз социальной государственной политики. В свою очередь, она влечет тяжкие последствия для детей, которые выражаются в детской безнадзорности и беспризорности, социальном сиротстве, алкоголизме и наркомании подростков, насилии в отношении детей.

В этой связи особую актуальность приобретает усиление роли законных представителей несовершеннолетних, поскольку на них лежит важная социальная роль – обеспечение семейного благополучия.

Интересный опрос провел Центр исследований Сандж в рамках работы по оценке благополучия детей. Он оценил готовность родителей помочь собственным детям, когда им это необходимо. Вопрос задавался непосредственно детям, чтобы узнать мнение детей. По данным опроса в среднем 5,7% детей считают, что родители не помогут им в случаях, когда им будет необходима помощь [7, с. 60].

В Казахстане насущна проблема семейного неблагополучия. Согласно официальной статистике МВД РК, количество семей, состоящих на учете МВД в качестве неблагополучных, сокращается, но незначительно. Так, если в 2011 году таких семей было 12 866 (32 семьи на 10 000 семей), то в 2017 году – 10 498 (26 семей на 10 000 семей), сокращение на 18% (на 2368 семьи), за год с 2016 года – 8,8% [7, с. 54]. В 2021 году на учете в органах внутренних дел состоит 7421 неблагополучная семья, где воспитывается 12379 детей [2, с. 119].

Причины сложившейся ситуации, были названы учеными Алибаевой Г.А. и Раззак Н.Р. «Анализируемая ситуация характеризуется такими факторами как: кардинальные изменения в социальной и экономической политике; высокий уровень криминализации общества и коррумпированности органов государственной власти; переосмысление нравственных ценностей, переход к другим ориентирам; противоречия между законодательством и правоприменительной практикой» [8, с. 141].

Неисполнение законными представителями обязанностей по содержанию, воспитанию, обучению и защите прав и интересов детей. В Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее - КоАП РК) предусматривается привлечение к ответственности родителей или иных законных представителей несовершеннолетних за неисполнение обязанностей по воспитанию, повлекшее употребление алкогольных напитков, наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов либо занятие бродяжничеством или попрошайничеством, либо совершение им умышленного деяния, содержащего признаки правонарушения. Ученые в качестве признаков неисполнения родителями обязанностей по воспитанию детей относят: «несоблюдение режима дня, обусловленного психофизиологическими потребностями ребенка определенного возраста, невыполнение гигиенических норм, влекущих заболевания кожного покрова, невыполнение рекомендаций и предписаний врача по лечению ребенка и другое» [9, с. 37]. Статья 127 КоАП РК признаков, характерных для данного вида правонарушений, не содержит.

Применение данной административно-правовой нормы действительно вызывало затруднения, так как «невыполнение» – это оценочное понятие, которое можно трактовать очень широко. Поэтому, Верховный Суд Республики Казахстан в своем Нормативном постановлении от 6 октября 2017 года № 7 «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» постановил: «Ответственность родителей или других законных представителей несовершеннолетних по статье 127 КоАП наступает при нарушении ими обязанности по воспитанию и обучению несовершеннолетних детей, которая возложена на данных лиц в силу положений Кодекса «О браке (супружестве) и семье», например, обучение ребенка правилам поведения в общественных местах, ознакомление с нравственными принципами общества» [10].

На наш взгляд, обязанность законных представителей детей должна охватывать не только процесс воспитания и образования. Необходимо в качестве обязанности родителей или иных законных представителей, предусмотреть и содержание несовершеннолетнего. В противном случае, не в полной мере реализуются нормы Конвенции ООН по правам ребенка, где говорится, что ребенок имеет право на уровень жизни, необходимый для физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития ребенка (ст.27). Иначе говоря, законные представители ребенка обязаны содержать ребенка, то есть обеспечить его питанием, жильем, одеждой, надлежащими санитарно-гигиеническими условиями проживания и т.д.

Неправомерное поведение родителей из неблагополучных семей оказывает отрицательное воздействие на поведение ребенка, который по их примеру, также склонен совершать противоправные действия. В данной ситуации необходимо ставить вопрос об административной ответственности родителей или иных законных представителей несовершеннолетних за совершение их детьми административных правонарушений или уголовных преступлений. Данную проблему поднимала российский правовед Т.М. Занина, которая считает: «Когда в создании условий совершения подростком административного правонарушения окажутся виновными родители, они должны нести административную ответственность» [11, с. 47].

Считаем справедливым данную позицию, поскольку зачастую родители своими деяниями создают условия для деликвентного поведения несовершеннолетнего. Одна из главных обязанностей родителей, наряду с воспитанием, является образование ребенка, то есть создание соответствующих условий для регулярного посещения несовершеннолетним учебного заведения. Однако не все родители выполняют обязанность по образованию своего ребенка, что является основанием привлечения их к административной ответственности. В 2021 учебном году выявлено 803 ребенка школьного возраста без уважительной причины не посещавших школу 10 и более дней с начала учебного года, возвращены в школу 574 ребенка (71,4%). Однако 229 обучающихся продолжают не посещать школу по ряду причин: миграция семей с несовершеннолетними детьми в другие регионы и за пределы страны 154 (67,2 %); нежелание детей учиться 30 (13,1 %); по религиозным причинам 20 (8,7 %); нахождение детей в розыске 21 (9,1 %); под следствием находится 3 (1,3 %); по другим причинам 1 (0,4 %) [2, с.102].

Еще одной немаловажной проблемой, требующей своего законодательного закрепления, является необходимость ввести административную ответственность за оставление детей без присмотра. Родительская ответственность – базовый инструмент безопасности ребенка. 4 февраля 2019 года в жилом массиве «Коктал-1» в районе «Сарыарка» г. Нур-Султан (Республика Казахстан), произошел

пожар на территории частного дома. В результате погибли пять детей 2006, 2009, 2014, 2016, 2018 года рождения. Родители детей находились на работе в ночное время. Было начато досудебное расследование не в отношении родителей, а по факту чрезвычайного происшествия, для установления причины пожара. Произошедший случай получил широкий общественный резонанс, в результате которого государство провело ряд мероприятий, направленных на поддержку малообеспеченных и многодетных семей. Однако остался не решен вопрос о привлечении родителей к ответственности за оставление детей без присмотра.

Не претендуя в данной статье на рассмотрение вопросов уголовной ответственности, мы актуализируем проблему введения административной ответственности за оставление малолетнего ребенка без присмотра. Тем более, Уполномоченный по правам ребенка Республики Казахстан неоднократно в своих выступлениях поднимал данную проблему и обращал внимание на необходимость ее законодательного решения [12].

Преступления, совершенные детьми, и преступления, совершенные взрослыми в отношении детей. По официальным данным Комитет по охране прав детей МОН РК в 2018 году было совершено 2125 преступлений по отношению к детям, 2277 несовершеннолетних детей стали жертвами. В 2018 году по сравнению с 2017 годом, количество преступлений в отношении детей увеличилось на 5,5%, или на 111 случаев. В результате уголовных правонарушений в отношении детей, в 2018 году жертвами уголовных преступлений стало 2277 ребенка, по сравнению с 2017 годом количество пострадавших увеличилось на 7% (на 152 ребенка). Анализ состава преступлений в отношении детей показывает, что по сравнению с 2017 годом в 2018 году увеличилось количество преступлений против половой неприкосновенности детей. Если в 2017 году количество таковых преступлений составляло 679, то в 2018 году – 739. В общем количестве всех видов преступлений, доля преступлений данного характера составляет 35%. Особенно наблюдается значительный рост преступлений, связанных с половыми сношениями с детьми (на 38,3%). Отмечается увеличение числа убийств на 7,7%. По-прежнему сравнительно высокие цифры краж, грабежей, хулиганств [7, с. 107-108]. Кроме того, согласно исследованиям, более 75% взрослых в Казахстане поддерживают насильственные формы дисциплинирования детей. 47% детей подвергаются психологической агрессии, 26 - физическому наказанию, а 1 - суровому физическому наказанию [13]. Приведенные данные свидетельствуют о необходимости решения вопроса, как предотвратить нарушение прав детей, прежде всего от посягательств со стороны родителей.

Вторая сторона проблемы – это увеличение преступности подростков, которые проживают в неблагополучных семьях. В 2018 году было совершено 2949 преступлений несовершеннолетними. В 2018 году было привлечено к уголовной ответственности 3 156 несовершеннолетних (на уровне 2017 г.), из них 7,7% – несовершеннолетние женского пола. Большинство правонарушений (77%) совершается несовершеннолетними в возрасте от 16 до 18 лет, остальные (23%) – подростками 14-15 лет [7, с. 147]. Более половины правонарушителей, это дети из неполных или неблагополучных семей.

Таким образом, необходимо вести работу по повышению роли ответственности родителей и иных законных представителей несовершеннолетних за неисполнение обязанностей по воспитанию детей. Полагаем, что существующие меры административных взысканий (предупреждение или административный штраф), применяемые в отношении родителей или иных законных представителей несовершеннолетних, нарушивших их права и свободы, зачастую малоэффективны и не приносят желаемого результата. Хотя нельзя отрицать, что в некоторых случаях, нормативное закрепление санкции уже является достаточным стимулом для исполнения обязанности.

Результаты

Юридическая ответственность родителей и иных законных представителей. Из предусмотренных в статье 41 Кодекса РК об административных правонарушениях девяти видов административных взысканий, за совершение правонарушений родителями, иными законными представителями несовершеннолетнего, применяются только два: штраф и административный арест. Вместе с тем, этого явно недостаточно. Полагаем целесообразным расширить виды административных взысканий за правонарушения в отношении несовершеннолетних, тем самым повысив действенность административной ответственности законных представителей.

Но следует учитывать, что не всегда родители или иные законные представители осознанно, целенаправленно и злобно нарушают нормы административного законодательства.

Нужно принимать во внимание, что причинами неблагополучия в семье наряду с низким уровнем личной ответственности, могут быть и иные экономические проблемы: отсутствие жилья, безработица, а также нехватка культуры планирования жизни.

Законодатель несправедливо обошел вниманием такой вид административного взыскания, как

предупреждение. Предупреждение как вид административного взыскания, можно применять, если родители или иные законные представители несовершеннолетних полностью осознали свою вину, прочувствовали неправоту своих действий и имеют явное желание исправиться. В силу отсутствия предупреждения, как вида взыскания правонарушителям в сфере воспитания детей, в основном применяется такой вид как штраф. Реализация данной меры ответственности сопряжена с трудностями, поскольку основная часть правонарушителей в рассматриваемой сфере, как правило, лица безработные, злоупотребляющие спиртными напитками, не имеющие реальной возможности оплатить данный штраф. Кроме того, оплата штрафа будет производиться из семейного бюджета, которого и так недостаточно для содержания детей, что повлечет определенные ограничения в их обеспечении и которые опять пострадают.

В сложившейся неоднозначной ситуации с применением мер административной ответственности по рассматриваемому виду правонарушений, когда явный дисбаланс между необходимостью и целесообразностью, результатом является отсутствие эффективности. Для решения данной проблемы, полагаем правильным предложить такой вид административного взыскания, который отсутствует в административном законодательстве Республики Казахстан, но наличествует в уголовном, как привлечение к общественным работам.

Правонарушитель, привлеченный к общественным работам, искупит свою вину выполнением общественно-полезного труда, не теряя при этом работы, привычной обстановки, семьи. В отличие от административного ареста не возникнет проблема с оставлением детей без присмотра.

Направленный на выполнение общественных работ правонарушитель должен безвозмездно отработать определенное количество часов, а работодатель должен обеспечить его работой и перечислить заработанные им деньги в доход государства, а также организовать контроль за выполнением этих работ.

Полагаем, что применение такого вида наказания для правонарушителей в лице родителей и иных законных представителей, будет способствовать улучшению ситуации, складывающейся в неблагополучных семьях. Причем цель данного вида санкции как карательная, так и профилактическая.

Лишение родительских прав – как исключительная мера воздействия на родителей и иных законных представителей.

Лишение родительских прав - это слишком простой способ решить проблему неисполнения обязанности по воспитанию детей. Но последствия этого решения социального, морального, организационного, правового, экономического характера, влекут появление новых проблем: распад семьи, лишение общения с родными, негативное влияние на физическое и психическое здоровье ребенка, устройство ребенка в специальную организацию и т.д.

В течение последних лет более 20% воспитанников интернатных учреждений были устроены в семьи. Большая часть из них находится под опекой и попечительством – 455 детей и на патронатном воспитании – 374, в приемных семьях – 58, в детских домах семейного типа – 7, было усыновлено 112 детей. Основной контингент социальных сирот – это дети, чьи родители лишены прав, отказались от родительских прав (64%). Значительную часть составляют отказные дети (11%) и брошенные (6%) [7, с. 135].

В Казахстане, как и во всем мире, активно реализуется политика деинституционализации. В этой связи необходимо предпринимать меры государственной поддержки, повышать эффективность имеющихся механизмов по работе с неблагополучными семьями.

Выводы

В современном казахстанском обществе дети, семья и семейные отношения подвергаются серьезным испытаниям различными проблемами, в основном социально-экономического характера. В свою очередь, это ведет к понижению социальной ценности семьи, что не лучшим образом сказывается на демографической политике государства. И конечно, в основном от этой социально-экономической нестабильности страдают несовершеннолетние.

В деятельности государственных органов большое значение должно быть отведено проблемам изучения семейных отношений несовершеннолетних, как одному из ведущих факторов формирования подростка как личности. Объясняется это тем, что в социальной жизни каждого человека, несомненно, первостепенное значение принадлежит семье, как источнику всех благих намерений, направленных на формирование полноценной личности, способной овладеть всеми общечеловеческими ценностями и вести дальнейший достойный образ жизни во благо всего человечества.

Исследуя административно-правовой статус законных представителей несовершеннолетних, необходимо уделять внимание не только уже совершенным фактам нарушения ими своих обязанностей, но и учитывать опасность социальных последствий, влияющих на несформированную систему

ценностных ориентаций несовершеннолетних. Поэтому предлагается внести ряд корректирующих дополнений в административное законодательство Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Демографические характеристики. Численность детей по полу и возрасту // <https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-po-polu-i-vozrastu/>
- 2 Доклад о положении детей в Республике Казахстан за 2021 год. – Нур-Султан, 2021. – 162 с.
- 3 Howard Zehr Restorative justice and substance abuse: The path ahead. In Bringing restorative justice to adolescent substance abuse, ed. Kathryn G. Herr. Special issue of Youth & Society 33 (December), 314-328. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 2001
- 4 Hanigan, Patricia La jeunesse en difficulté - Presses de l'Université du Québec, 1990. - 323 p. ISBN 13:9782760520707
- 5 Sammers A. Juvenile justice in USA and Europe: yesterday, today, tomorrow. – Stamford: Cengage Learning, 2010. – 87 p.
- 6 G. Bazemore Juvenile Justice Reform and Restorative Justice: Building Theory and Policy from Practice // The British Journal of Social Work, Volume 35, Issue 3, April 2005, Pages 405–406, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch259>
- 7 Джандосова Ж.С, Байтугелова Н.Ю, Шарипбаева А.Е, Смагулова Ш.А., Кудашева Т.В. Индекс благополучия детей в Казахстане. - Астана, 2018. – 71 с.
- 8 Alibayeva G.A., Razzak N. Juvenile Justice in Central Asia: current status and the possibility of using the European model. // Mediterranean Journal of Social Sciences. - 2015. - Vol 6, - No5, Rome-Italy, - 139-147 p.
- 9 Новосельцева Е.А. О правовых основах предупреждения сексуальной эксплуатации несовершеннолетних и профилактики ненадлежащего исполнения родителями обязанностей по воспитанию детей // Участковый. – 2012. – № 4. – С. 37.
- 10 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 7 «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36288561
- 11 Ювенальное право: курс лекций / науч. ред. А.В. Заряев, Е.Д. Волхова, С.Т. Гаврилов. – Воронеж: ВИ МВД России, 2003. – 196 с.
- 12 Анализ состояния преступности в отношении несовершеннолетних за 2017 год и 3 месяца 2018 года. // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya>
- 13 Алимтаева А. 7 вопросов о насилии над детьми: Выявление, статистика и возможность обезопасить своего ребенка. // <https://the-steppe.com/razvitie/7-voprosov-o-nasilii-nad-detmi-vyyavlenie-statistika-i-vozmozhnost-obezopasit-svoego-rebenka>

REFERENCES

- 1 Demograficheskie harakteristiki. Chislennost' detej po polu i vozrastu // <https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-po-polu-i-vozrastu/>
- 2 Doklad o polozhenii detej v Respublike Kazahstan za 2021 god. - Nur-Sultan, 2021. – 162 s.
- 3 Howard Zehr Restorative justice and substance abuse: The path ahead. In Bringing restorative justice to adolescent substance abuse, ed. Kathryn G. Herr. Special issue of Youth & Society 33 (December), 314-328. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 2001
- 4 Hanigan, Patricia La jeunesse en difficulté - Presses de l'Université du Québec, 1990. - 323 p. ISBN 13:9782760520707
- 5 Sammers A. Juvenile justice in USA and Europe: yesterday, today, tomorrow. – Stamford: Cengage Learning, 2010. – 87 r.
- 6 G. Bazemore Juvenile Justice Reform and Restorative Justice: Building Theory and Policy from Practice // The British Journal of Social Work, Volume 35, Issue 3, April 2005, Pages 405–406, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch259>
- 7 Dzhandosova Z.S, Bajtugelova N.Yu, Sharipbaeva A.E, Smagulova Sh.A., Kudashева T.V. Indeks blagopoluchiya detej v Kazahstane. - Astana, 2018. – 71 s.
- 8 Alibayeva G.A., Razzak N. Juvenile Justice in Central Asia: current status and the possibility of using the European model. // Mediterranean Journal of Social Sciences. - 2015. - Vol 6, - No5, Rome-Italy, - 139-147 r.
- 9 Novosel'ceva E.A. O pravovyh osnovah preduprezhdeniya seksual'noj ekspluatatsii nesovershennoletnih i profilaktiki nenadlezhashchego ispolneniya roditelyami obyazannostej po vospitaniyu // Uchastkovyj.

– 2012. – № 4. – С. 37.

10 Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 6 oktyabrya 2017 goda № 7 «O nekotoryh voprosah primeneniya sudami norm Osobennoj chasti Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36288561

11 Yuvenal'noe pravo: kurs lekcij / nauch. red. A.V. Zaryaev, E.D. Volhova, S.T. Gavrilov. – Voronezh, 2003. – 196 s.

12 Analiz sostoyaniya prestupnosti v otnoshenii nesovershennoletnih za 2017 god i 3 mesyaca 2018 goda. // pravstat.prokuroor.gov.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya

13 Alimtaeva A. 7 voprosov o nasilii nad det'mi: Vyyavlenie, statistika i vozmozhnost' obezopasit' svoego rebenka // the-steppe.com/razvitie/7-voprosov-o-nasilii-nad-detmi-vyyavlenie-statistika-i-vozmozhnost-obezopasit-svoego-rebenka

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Марат Камалбекұлы Мұсабаев – (PhD) философия докторы, «Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті», Павлодар қ., Ломов к-сі, 65. E-mail: kzpvmarat@mail.ru.

Гүлдана Әнуарбекқызы Әбенова – Құқық Жоғары мектебінің аға оқытушысы, «Астана» Халықаралық Университеті, Астана қ., Қабанбай батыр даңғылы 8. E-mail: Angel_11.12.13@mail.ru.

Серік Қожанұлы Жетпісов – заң ғылымдарының докторы, профессор, «Құқықтану» кафедрасының меңгерушісі «Торайғыров университеті», Павлодар қ., Ломов к-сі, 65. E-mail: zhetpisov_serik@mail.ru.

Мусабаев Марат Камалбекович – доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры «Правоведение», НАО «Торайғыров университет», г. Павлодар, ул. Ломова, 65. E-mail: kzpvmarat@mail.ru.

Абенова Гүлдана Ануарбековна – старший преподаватель Высшей школы права, Международный университет «Астана», г. Астана, проспект Кабанбай Батыра, 8. E-mail: Angel_11.12.13@mail.ru.

Жетпісов Серік Қожанович – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой «Правоведение», НАО «Торайғыров университет», г. Павлодар, ул. Ломова, 65. E-mail: zhetpisov_serik@mail.ru.

Marat Musabaev – Doctor of Philosophy (PhD), senior lecturer of the Department of «Jurisprudence», «Toraigyrov University», Pavlodar, Lomov st., 65. E-mail: kzpvmarat@mail.ru.

Guldana Abenova – Senior Lecturer at the Higher School of Law, «Astana» International University, Astana, Kabanbai Batyr ave. 8. E-mail: Angel_11.12.13@mail.ru.

Serik Zhetpisov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of «Jurisprudence» «Toraigyrov University», Pavlodar, Lomov st., 65. E-mail: zhetpisov_serik@mail.ru.

ПРАВОВЫЕ РИСКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ**А.М. Сайтбеков**доктор политических наук, кандидат юридических наук, профессор
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В статье подробно анализируются трудности и вызовы, возникающие в процессе интеграции цифровых технологий в область государственного управления. Автор наглядно показывает, как быстрые изменения в технологической среде оказывают значительное влияние на правовую систему, требуя её адаптации и модернизации в свете стремительного развития цифровых инноваций. Основное внимание уделяется глубокому анализу ключевых правовых рисков и проблем, таких как обеспечение безопасности личных данных в эпоху информационных технологий, укрепление мер кибербезопасности для защиты от киберугроз, обеспечение равного и всеобщего доступа к электронным государственным услугам и управление рисками, связанными с автоматизированными системами принятия решений и искусственным интеллектом. Особый акцент сделан на необходимости преобразования и усовершенствования законодательной базы, чтобы гармонично соединить традиционные правовые нормы и стандарты с динамичными требованиями цифровой эпохи. В работе подчёркивается важность создания надёжных механизмов защиты и контроля, чтобы предотвратить возможные злоупотребления, обеспечить конфиденциальность данных и устранить уязвимости в цифровых системах. Кроме того, в статье подчёркивается значимость непрерывного мониторинга и гибкой адаптации правовых рамок для обеспечения эффективного реагирования на непредсказуемые изменения в цифровой среде. Обоснована важность разработки новых законодательных инициатив, обновления политики в области кибербезопасности и развития институциональных механизмов защиты прав граждан в цифровую эру. Таким образом, статья предоставляет всесторонний обзор проблем и вызовов, связанных с цифровизацией в государственном управлении, и предлагает конкретные меры для их решения. Это особенно актуально в условиях быстрого развития цифровых технологий и их растущего влияния на современное общество и государственное управление.

Ключевые слова: правовые риски, цифровизация, государственное управление, информационная безопасность, персональные данные.

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРІ**А.М. Сайтбеков**саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, профессор
Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада цифрлық технологияларды мемлекеттік басқару саласына интеграциялау барысында туындайтын қиындықтар мен сын-қатерлер баяндалады. Автор технологиялық ортадағы өзгерістер құқықтық жүйеге қалай әсер етіп, цифрлық инновациялардың қарқынды дамуын ескере отырып, оны бейімдеу мен модернизациялауды қалай талап ететінін жан-жақты қарастырады. Ақпараттық технологиялар дәуірінде жеке деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, киберқауіпсіздіктен қорғау үшін киберқауіпсіздік шараларын нығайту, электрондық мемлекеттік қызметтерге тең және жалпыға бірдей қолжетімділікті қамтамасыз ету және автоматтандырылған шешім қабылдау жүйелері мен жасанды интеллектпен байланысты тәуекелдерді басқару сияқты негізгі құқықтық тәуекелдер мен мәселелерді терең талдауға баса назар аударылады. Дәстүрлі құқықтық нормалар мен стандарттарды цифрлық дәуірдің динамикалық талаптарымен үйлесімді үйлестіру үшін заңнамалық базаны өзгерту және жетілдіру қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Жұмыста ықтимал теріс пайдаланулардың алдын алу, деректердің құпиялылығын қамтамасыз ету және цифрлық жүйелердегі осалдықтарды жою үшін сенімді қорғаныс және бақылау механизмдерін құрудың маңыздылығы көрсетілген. Сонымен қатар, мақалада цифрлық ортадағы болжанбайтын өзгерістерге тиімді жауап беруді қамтамасыз ету үшін құқықтық шеңберді үздіксіз бақылау мен икемді бейімдеудің маңыздылығы көрсетілген. Жаңа заңнамалық бастамаларды әзірлеудің, киберқауіпсіздік саласындағы саясатты жаңартудың және цифрлық дәуірде азаматтардың құқықтарын қорғаудың институционалдық тетіктерін дамытудың маңыздылығы негізделген. Осылайша, мақала мемлекеттік басқаруды цифрландыруға байланысты мәселелерге толық шолу жасайды және оларды шешу жолдарын ұсынады, бұл цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мен олардың қазіргі қоғамдағы рөлі жағдайында өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: құқықтық тәуекелдер, цифрландыру, мемлекеттік басқару, ақпараттық қауіпсіздік, жеке деректер.

LEGAL RISKS OF DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION

Saitbekov A.M.

Doctor of Political Sciences, Candidate of Juridical Sciences, Professor
Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The article analyzes in detail the difficulties and challenges that arise in the process of integrating digital technologies into the field of public administration. The author clearly shows how rapid changes in the technological environment have a significant impact on the legal system, requiring its adaptation and modernization in the light of the rapid development of digital innovations. The focus is on in-depth analysis of key legal risks and issues, such as ensuring the security of personal data in the information technology era, strengthening cybersecurity measures to protect against cyber threats, ensuring equal and universal access to electronic government services, and managing risks associated with automated decision-making systems and artificial intelligence. Special emphasis is placed on the need to transform and improve the legislative framework in order to harmoniously combine traditional legal norms and standards with the dynamic requirements of the digital age. The paper emphasizes the importance of creating reliable protection and control mechanisms to prevent possible abuse, ensure data confidentiality and eliminate vulnerabilities in digital systems. In addition, the article highlights the importance of continuous monitoring and flexible adaptation of the legal framework to ensure an effective response to unpredictable changes in the digital environment. The importance of developing new legislative initiatives, updating cybersecurity policy and developing institutional mechanisms for protecting citizens' rights in the digital era is substantiated. Thus, the article provides a comprehensive overview of the problems and challenges associated with digitalization in public administration and suggests specific measures to address them. This is especially relevant in the context of the rapid development of digital technologies and their growing influence on modern society and public administration.

Keywords: legal risks, digitalization, public administration, information security, personal data.

Введение

Цифровизация государственного управления стала неотъемлемой частью современного общества, предлагая ряд преимуществ, таких как повышение эффективности, улучшение доступности услуг и оптимизация административных процессов. Однако вместе с этими возможностями приходит и ряд значимых правовых рисков, которые требуют детального анализа и обдуманного подхода.

С развитием цифровых технологий, их интеграция в системы государственного управления становится все более сложной и многогранной. Это порождает новые вызовы в области права, начиная от вопросов конфиденциальности и заканчивая аспектами кибербезопасности. На этом фоне становится очевидной необходимость адаптации законодательства, чтобы соответствовать реалиям цифровой эры и обеспечивать защиту интересов государства и его граждан.

Основная часть

Государство, стремясь предотвратить и минимизировать возможные риски, стремится создать надежную правовую основу, определяющую базовые стандарты цифровизации во всех сферах государственного управления.

Об этом, в частности, говорится в ст. 43-3 Административного процедурно-процессуального кодекса РК, в соответствии с которой «государственные органы проводят цифровую трансформацию» [1]. Под ней понимается комплекс мероприятий, включающий в себя внедрение цифровых технологий, реинжиниринг и использование данных (п.37-1 ч.1 ст.4 АППК РК) [1].

Цифровизация государственного управления находит свое отражение, прежде всего, в реорганизации структуры правительства. Сегодня почти в любом государстве созданы специализированные учреждения, занимающиеся вопросами цифровой трансформации. Казахстан не является исключением. В составе Правительства страны действует Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. Помимо функций в сфере космической деятельности указанное министерство отвечает также за разработку правовых, административных и иных мер по обеспечению информационной безопасности, за контроль по их реализации и исполнению, а также за межведомственную координацию деятельности по обеспечению информационной безопасности. Формирование государственной политики в сферах информационно-коммуникационных технологий, связи и оказания государственных услуг; руководство и межотраслевая координация в сфере информатизации и «электронного правительства» являются одними из приоритетных задач данного исполнительного органа [2].

Централизация предоставления госуслуг, нацеленных на обслуживание граждан и корпораций, становится ключевым направлением для многих стран. В Республике Казахстан с 2005 года была начата работа по созданию «электронного правительства». В стратегических документах и государственных программах отмечалась необходимость развития Электронного правительства, обязательность выдачи лицензий и всех разрешительных документов в электронной форме, модернизации административных процедур, внедрение новых принципов разрешительного законодательства, с обращением к гражданам о необходимости повышения компьютерной грамотности и освоению информационных технологий

[3, с. 4].

На сегодняшний день проект «электронного правительства» – «e-gov» – успешно функционирует, обрабатывая в день тысячи запросов от граждан. Как отмечают исследователи, введение системы «электронного правительства» в Казахстане прошло в несколько этапов, схематично которые можно представить следующим образом:

- 2004-2006 гг. – запуск информационных служб и создание контента;
- 2007-2009 гг. – запуск интерактивных услуг;
- 2010-2011 гг. – запуск транзакционных услуг;

- 2012 г. – настоящее время – запуск комплексных услуг, объединение интерактивных и транзакционных сервисов [4, с. 68].

На сегодняшний день посредством портала e-gov предоставляется целый ряд государственных услуг в самых различных сферах: от социального обеспечения до правоохранительной деятельности.

Впечатляющие достижения электронного правительства определяют прогрессивную динамику в области государственных услуг, налаживании коммуникативных связей между гражданами и властью, а также формировании цифровой экономики.

Ключевым моментом на пути к формированию информационного сообщества стала реализация Госпрограммы «Информационный Казахстан-2020», утвержденной Указом Президента РК в 2013 году. Эта инициатива служила основой для цифровой модернизации экономической структуры государства, акцентируя внимание на таких аспектах как развитие информационной культуры, оптимизация государственной деятельности, формирование концепций «открытого и мобильного управления» и улучшение доступа к цифровой инфраструктуре как для бизнеса, так и для обычных граждан. Опираясь на международный опыт построения информационного общества и положения вышперечисленных документов, указанная Программа определила четыре ключевых направления:

- 1) обеспечение эффективности системы государственного управления;
- 2) обеспечение доступности информационно-коммуникационной инфраструктуры;
- 3) создание информационной среды для социально-экономического и культурного развития общества;
- 4) развитие отечественного информационного пространства [5].

При разработке административно-правовых норм акцентируется внимание на анализе правовых принципов прозрачности действий исполнительной власти и гарантирования доступа к данным через интернет. Внедрение цифровых методов в работу госорганов усиливает их прозрачность, делая их более доступными для общества. В современной динамике право граждан на доступ к информации обретает новые грани, связанные с цифровыми возможностями, и в то же время налагает обязательства на госорганы по обеспечению этого доступа.

Специалистами подтверждается, что обеспечение открытости в деятельности органов государственной власти, повышает доверие к власти, способствует повышению доступности, снижению административных барьеров. Открытость в государственном управлении, с юридической точки зрения, означает, что гражданин имеет право на доступ к информации о действиях правительства, право знать причины, факты, логику и основы решений, принимаемых государственными органами [6].

Цифровизация позволяет создавать платформы для прозрачного взаимодействия между гражданами и государственными органами. Электронные порталы, базы данных и интерактивные сервисы обеспечивают мгновенный доступ к информации, позволяя людям следить за деятельностью государственных структур в реальном времени. Такая открытость и доступность информации затрудняют возможность скрыть какие-либо недобросовестные действия или решения. Когда процессы становятся прозрачными, вероятность коррупционных схем или злоупотреблений уменьшается, ведь каждый этап деятельности может быть отслежен и проанализирован заинтересованными сторонами.

К тому же, цифровизация облегчает процесс обратной связи. Граждане могут непосредственно воздействовать на процесс принятия решений, высказывая свое мнение, давая отзывы или предложения по улучшению работы органов власти. Это способствует адаптации государственного управления к реальным потребностям общества, делая его более чутким и отзывчивым. В результате такой открытости и активного взаимодействия между государством и гражданами формируется доверие. Доверие, в свою очередь, является ключевым элементом для стабильности и социального согласия. Таким образом, цифровизация не только способствует снижению коррупционных рисков, но и стимулирует постоянное совершенствование механизмов государственного управления в интересах общества.

Такие последствия повсеместной цифровизации способствуют демократизации сферы государственного управления. С развитием технологий и всеобщим расширением доступа к интернету, происходит активное вовлечение граждан в социальные, экономические и политические процессы, что безусловно влияет на демократизацию всего общества. Цифровые платформы позволяют обеспечить прозрачность деятельности государственных структур, делая их доступными для общественного контроля. Граждане могут в реальном времени следить за принятием законов, решениями власти, расходованием бюджетных средств, что снижает риски коррупции и неэффективности управления. Реализуемые онлайн-опросы, платформы для обсуждения законопроектов, электронное голосование – все это стимулирует активное участие населения в управлении страной. Кроме того, доступ к информации стал намного проще и

быстрее благодаря цифровизации. Образовательные ресурсы, новостные порталы, научные публикации – все это доступно каждому, что способствует формированию критического мышления и осознанной гражданской позиции. Большим плюсом эпохи цифровых технологий стала возможность проверки и верификации информации, что помогает противостоять распространению фейковых новостей и дезинформации.

Цифровые каналы обеспечивают удобство и быстроту в подаче обращений и жалоб в соответствии с нормами Административного процедурно-процессуального кодекса, эффективность обработки и реагирования на запросы граждан, создание электронных архивов, что обеспечивает сохранность информации. Административный процедурно-процессуальный кодекс Казахстана стремится оптимизировать административные процедуры с помощью цифровых инструментов. Основным принципом эффективного управления данными в государственных органах является минимизация избыточной информации. Отмечается, что государственным структурам и их представителям запрещено требовать информацию от физических и юридических лиц, если таковая уже присутствует в базах данных «электронного правительства».

Однако, важно понимать, что цифровизация, несмотря на все ее преимущества, также влечет за собой и определенные риски, такие как угрозы безопасности данных, зависимость от технологий, риски цифрового неравенства. Поэтому ключевым аспектом успешной цифровой демократизации является баланс между возможностями и ответственным их использованием.

Основные административно-правовые риски, которые необходимо учитывать и минимизировать при цифровизации государственного управления, включают в себя целый ряд проблем правового, организационно, материально-технического характера. Рассмотрим их более подробно.

Проблемы безопасности данных. С увеличением объема цифровой информации растет и риск ее утечки или взлома. Это может касаться как персональных данных граждан, так и конфиденциальной информации государства.

Государственная политика в сфере защиты конфиденциальной информации, включая персональные данные физических лиц, строится в соответствии с конституционными принципами неприкосновенности частной жизни, личной и семейной тайны, а также положениями международных обязательств Казахстана. Важность обеспечения защиты личной информации подтверждается принятием специального Закона РК «О персональных данных и их защите». Закрепленная этим Законом дефиниция определяет персональные данные как сведения, относящиеся к определенному или определяемому на их основании субъекту персональных данных, зафиксированные на электронном, бумажном и (ли) материальном носителе [7]. Основные требования Закон устанавливает преимущественно по отношению к операторам персональных данных, которыми выступают государственные органы, физические и (или) юридические лица, осуществляющие сбор, обработку и защиту персональных данных.

Законодатель устанавливает юридическую ответственность за нарушение правил обращения с персональными данными. Незаконный сбор и обработка персональных данных, если эти деяния не содержат признаков уголовно наказуемого деяния, влекут административную ответственность по ст. 79 Кодекса об административных правонарушениях РК [8]. В случае, когда несоблюдение мер по защите персональных данных лицом, на которое была возложена обязанность принятия таких мер, причинило существенный вред правам и законным интересам лиц, наступает уголовная ответственность по ст. 147 Уголовного кодекса РК («Нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите») [9].

Некоторые риски, возникающие в сфере государственного управления и связанные с цифровизацией, сложно предвидеть. Например, независимо от уровня развития технологий, всегда существует вероятность технических неполадок, которые могут привести к временному недоступу к сервисам или потере данных. Государство должно контролировать качество цифровой инфраструктуры через политику аудита и сертификации оборудования. Вместе с тем, надо учитывать, что цифровая инфраструктура требует регулярного обновления и квалифицированной поддержки, что может стать проблемой, особенно для бюджетных организаций. Цифровизация требует новых навыков и знаний у сотрудников государственных органов. Не всегда учреждения готовы к быстрой адаптации и переобучению своих кадров. Отсутствие профессиональных кадров также можно считать одним из рисков цифровизации государственного управления.

Заключение

Государственные органы в условиях цифровой трансформации деятельности должны максимально использовать свои полномочия для внедрения новых технологий, содействующих развитию той или иной отрасли управления, и одновременно – для контроля за соблюдением установленных стандартов в целях обеспечения прав и законных интересов физических и юридических лиц.

Таким образом, цифровизация, несомненно, предоставляет множество возможностей для улучшения государственного управления, однако требует также и осознанного подхода к управлению рисками. Это подразумевает не только инвестирование в технологии, но и в образование, кадровое обеспечение, разработку и постоянное обновление правовой базы, а также создание механизмов контроля и ответственности за безопасное и эффективное использование цифровых ресурсов

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
- 2 О мерах по реализации Указа Президента Республики Казахстан от 17 июня 2019 года № 24 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан»: Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2019 года № 501 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000501>
- 3 Кызылов М.А., Бачурин С.Н. Проблемные вопросы реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» при использовании электронно-цифровых технологий в современном уголовном процессе и в производстве по делам об административных правонарушениях Республики Казахстан // *Ғылым-Наука*. – 2018. – № 1. – С. 3-9.
- 4 Смагулова Ш.А., Ермуханбетова А.Е. Организация и развитие деятельности электронного правительства в Казахстане // *Central Asian Economic Review*. – 2019. – № 1 (124). – С. 65-76.
- 5 О Государственной программе «Информационный Казахстан - 2020» и внесении дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 957 «Об утверждении Перечня государственных программ» (утратил силу): Указ Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года № 464 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464>
- 6 Capriglione A., Casalino N., Draoli M. et al. An Open Government Model for the Openness and the Modernization of the Public Administration: X Conference of the Italian Chapter of AN «Organization change and Information Systems: Working and living together in new ways» // <https://www.researchgate.net/publication/273754768>
- 7 О персональных данных и их защите: Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094>
- 8 Об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
- 9 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/K1400000226>

REFERENCES

- 1 Administrativnyj procedurno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 29 iyunya 2020 goda № 350-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
- 2 O merah po realizacii Ukaza Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 17 iyunya 2019 goda № 24 «O merah po dal'nejshemu sovershenstvovaniyu sistemy gosudarstvennogo upravleniya Respubliki Kazahstan»: Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 iyulya 2019 goda № 501 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000501>
- 3 Kyzyl'ov M.A., Bachurin S.N. Problemnye voprosy realizacii gosudarstvennoj programmy «Cifrovoy Kazahstan» pri ispol'zovanii elektronno-cifrovyyh tekhnologij v sovremennom ugovnom processe i v proizvodstve po delam ob administrativnyh pravonarusheniyah Respubliki Kazahstan // *Fylym-Nauka*. – 2018. – № 1. – С. 3-9.
- 4 Smagulova SH.A., Ermuhanbetova A.E. Organizaciya i razvitie deyatel'nosti elektronnoogo pravitel'stva v Kazahstane // *Central Asian Economic Review*. – 2019. – № 1 (124). – С. 65-76.
- 5 O Gosudarstvennoj programme «Informacionnyj Kazahstan - 2020» i vnesenii dopolneniya v Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 19 marta 2010 goda № 957 «Ob utverzhdenii Perechnya gosudarstvennyh programm» (utratil silu): Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 8 yanvarya 2013 goda № 464 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464>
- 6 Capriglione A., Casalino N., Draoli M. et al. An Open Government Model for the Openness and the Modernization of the Public Administration: X Conference of the Italian Chapter of AN «Organization change and Information Systems: Working and living together in new ways» // <https://www.researchgate.net/publication/273754768>
- 7 O personal'nyh dannyh i ih zashchite: Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 maya 2013 goda N 94-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094>
- 8 Ob administrativnyh pravonarusheniyah: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
- 9 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/K1400000226>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айдар Мүтәлікұлы Сайтбеков – саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының бастығы, полиция генерал-майоры. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Назарбаев даңғылы, 262/1. E-mail: a.almatinskaya@mvd.gov.kz.

Сайтбеков Айдар Муталикович – доктор политических наук, кандидат юридических наук, профессор, начальник Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, генерал-майор полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, проспект Назарбаева, 262/1. E-mail: a.almatinskaya@mvd.gov.kz.

Aidar Saitbekov – Doctor of Political Sciences, Candidate of Juridical Sciences, Professor, Head of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police major general. Republic of Kazakhstan, Almaty, Nazarbayev ave., 262/1. E-mail: a.almatinskaya@mvd.gov.kz.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ БИЛІК БӨЛУ ҚАҒИДАТЫНЫҢ НЫҒАЮЫ БАРЫСЫНДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАР

Қ. Сатбаева

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

К.А. Байкенжина

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Мақала Қазақстан Республикасының конституциялық даму кезеңдеріндегі билік бөлу қағидатының нығаюы барысындағы проблемаларға арналады. Авторлар биліктің бөліну қағидатына сәйкес мемлекеттік билік органдарының тиімді ұйымдастырылуы мен әрекет етуі барысындағы проблемаларды анықтауға ұмтылыс жасайды. Мақалада қайта құру үдерісінің нәтижесінде күрделі өзгерістерге ұшыраған кеңестік билік Қазақ КСР-ның Мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияда Қазақстан тарихында алғаш рет 1990 жылы билікті бөліну қағидасын жариялауға жол бергендігі, Тәуелсіздік туралы Конституциялық заң қазақстандық Парламент және парламентаризм құрудағы маңызды қадам болып табылғандығы, Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясының мемлекет тәуелсіздігінің қалыптасуына тигізген жағымды жағы мен кемшіліктері көрсетіліп, билік бөлу қағидатына сәйкес әр кезеңдегі мемлекеттік биліктің бөлінуі мен әрекет етуінің қандай проблемаларға тап болғаны, аталмыш проблемалардың билік бөлу қағидатының кезең-кезеңмен дамуы барысында шешіліп отырғаны баяндалады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі танымның жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ билік бөлу қағидатына сәйкес мемлекеттік билік органдарының өзара қарым-қатынастар мәселелерін реттейтін құқықтық нормаларды тарихи-құқықтық және салыстырмалы-құқықтық талдау әдістері болды. Қолданылған әдістер авторларға конституциялық даму кезеңдеріндегі билік бөлу қағидаттарының нығаюы барысындағы проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді. Авторлармен оларды шешудің тәсілдерін ұсынылды, осы құқықтық институтты жетілдіруге бағытталған қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалды.

Түйін сөздер: халық билігінің бірлігі, мемлекеттік билік, мемлекет басшысы, билік бөлу қағидаты, егемендік, тәуелсіздік, конституциялық реформа.

ПРОБЛЕМЫ В ХОДЕ УКРЕПЛЕНИЯ ПРИНЦИПА РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ НА ЭТАПАХ КОНСТИТУЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

К. Сатбаева

кандидат юридических наук, доцент

К.А. Байкенжина

кандидат юридических наук, доцент

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена проблемам укрепления принципа разделения властей на этапах конституционного развития Республики Казахстан. Авторы стремятся выявить проблемы в ходе эффективной организации и деятельности органов государственной власти в соответствии с принципом разделения властей. В статье отмечаются, что советская власть, претерпевшая серьезные изменения в результате процесса реорганизации, впервые в истории Казахстана в декларации о государственном суверенитете Казахской ССР в 1990 году допустила провозглашение принципа разделения властей, что Конституционный закон о независимости являлся важным шагом в создании казахстанского парламента и парламентаризма, отражены положительные стороны и недостатки первой Конституции Республики Казахстан, повлиявшие на становление независимости государства, определяются с какими проблемами сталкивались разделение и действие государственной власти на каждом этапе в соответствии с принципом разделения властей, отмечается, что данные проблемы решались в ходе поэтапного развития принципа разделения властей.

Методологической основой исследования стали общенаучные методы познания, а также методы историко-правового и сравнительно-правового анализа правовых норм, регулирующих вопросы взаимоотношений органов государственной власти в соответствии с принципом разделения властей. Используются методы позволили авторам выявить проблемы в ходе укрепления принципов разделения властей на этапах конституционного развития. Авторами предложены способы их решения, сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование данного правового института.

Ключевые слова: единство народной власти, государственная власть, глава государства, принцип разделения властей, суверенитет, независимость, конституционная реформа.

PROBLEMS IN THE COURSE OF STRENGTHENING THE PRINCIPLE OF SEPARATION OF POWERS AT THE STAGES OF CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Satbayeva K.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Baikenzhina K.A.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the issues of strengthening the principle of separation of powers at the stages of constitutional development of the Republic of Kazakhstan. The authors try to identify problems in the process of effective organization and functioning of state bodies in accordance with the principle of separation of powers. The article notes that the Soviet government, which underwent serious changes as a result of the reorganization process, for the first time in the history of Kazakhstan, in the declaration of state sovereignty of the Kazakh SSR in 1990, allowed the proclamation of the principle of separation of powers, which is enshrined in the Constitutional Law on Independence was an important step in the creation of the Kazakh parliament and parliamentarism, the positive aspects and shortcomings of the first Constitutions of the Republic of Kazakhstan, which influenced the formation of the independence of the state, problems, The problems faced by the separation and functioning of State power at each stage are determined in accordance with the principle of separation of powers, it is noted that these problems were solved during the gradual development of the principle of separation of powers.

The methodological basis of the study was general scientific methods of cognition, as well as methods of historical-legal and comparative-legal analysis of legal norms regulating the relationship of public authorities in accordance with the principle of separation of powers. The methods used allowed the authors to identify problems in the course of strengthening the principles of separation of powers at the stages of constitutional development. The authors propose ways to solve them, formulate conclusions and proposals aimed at improving this legal institution.

Keywords: unity of people's power, state power, the head of state, the principle of separation of powers, sovereignty, independence, constitutional reform.

Кіріспе

Бүгінгі таңда өркениетті мемлекеттерде мемлекеттік билік органдары тиімді ұйымдастыру және бақылау қағидаты ретінде танылған биліктің бөлінуі негізінде құрылады. Конституциялық құқық доктриналарына сәйкес заң шығару билігі парламентке, атқару билігі үкіметке, сот билігі соттарға беріледі. Посткеңестік қазіргі мемлекеттерде биліктің бөлінуі жеке тұлғаның ар-ожданы құрметтелетін, еркіндіктер кепілдендірілген конституциялық құқықтық мемлекеттің қажетті көрінісі ретінде қарастырылады. Бұл мемлекеттік өмірді конституцияландырудың, оны тиімді етудің, тұрақтандырудың, шектеу мен бақылаудың негізгі ұйымдастырушылық бастауы. Қағидаттың негізгі маңызы – адамдардың өзара әрекеттестігін қамтамасыз ету, мемлекеттік қызметтерді тиісінше анықтау және өзара бағындыру, оларды жүзеге асыратын органдардың құзыретін теңестіру, сондай-ақ саяси күштердің белгілі бір теңдігіне ықпал ету. Бұның бәрі мемлекеттік биліктің өзінің біртұтастығына әкеліп соғуы тиіс.

Негізгі бөлім

Биліктің бөлінуі теориясының маңызы билікті құқықпен шектеп индивидтің бостандығын қамтамасыз етуден» көрінеді. Басқаша айтқанда, биліктің бөлінуі құқықпен тығыз байланыста қарастырылады, ал теорияның өзі мемлекеттен бұрын азаматтық қоғамның мүддесін жоғары қоятындығын білдіреді. Осыған орай, тұлғаның құқығы мен бостандығын екі жолмен қорғауға болады: функционалды және жанама. Егер біріншісі азаматтардың мүддесін қорғау жолында ұйымдастырушылық-бақылау шарасын қолданып, биліктің горизонталды (көлбеу) түрде бөлінгенін білдірсе, екіншісі биліктің вертикалды (тік) түрде бөлінгенін білдіре отырып, мемлекеттік билікті монополизациялаудан сақтап, орталықтан алу шарасын қолданады.

Уолтер Бейджот (Walter Bagehot) биліктің бөліну жүйесін жеке шектелген жүйе ретінде емес, өзара әрекеттестікте болатын біртұтас жүйенің құрылымдық сатылары ретінде қарастырады. «Ағылшын конституциясы» атты еңбегінде ағылшын конституцияның тиімділігінің құпиясын атқарушы және заң шығару биліктердің аса тығыз одағының болуы, тіпті толық бірігуі деп сипаттауға болады – деп жазады [1, 44 б.]. Барлық оқулықтарда берілетін дәстүрлі теория бойынша ағылшын құқығының жағымды тұсы ретінде, ондағы мемлекеттік биліктің заң шығарушы және атқарушы тармақтарына тиімді бөлінуі деп атап көрсетіледі. Ал, Уолтер Бейджот ойынша, конституцияның жағымды тұсы керісінше атқарушы және заң шығарушы биліктердің аса жақындастырылғандығында болып табылады.

Қазіргі кезеңде биліктің бөлінуі екі тұрғыда түсіндіріледі: заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарының қатынасы; орталық пен жергілікті органдардың қатынасы. Биліктің бөлінуі билікті

теріс пайдалануға тыйым салатын, қоғамдық тәртіпті және заңдылықты қамтамасыз ететін, тұлғаның құқықтары мен бостандықтарына кепіл болатын саяси күштерді, топтық және жеке мүдделерді теңестіретін негізгі құрал ретінде қолданылатын жүйе.

Халық пен оның билігінің бірлігі, ажырамастығы билікті бір-бірімен байланыссыз бөлшектерге бөлуге рұқсат етпейді. Олар тек тұтастың бөлігі ретінде ғана, тұтастың шеңберінде өмір сүре алады. Бұдан тыс тұтас құбылыстың өзі өмір сүруін тоқтатады, ал бөліктері билік тармақтарына емес, дербес билікке айналады. Бұл мемлекет бірлігін бұзуды білдіреді. Халық егеменділігі, халықтың мемлекеттік билікті мемлекеттік органдарға беруі, оны адам және жалпы қоғамның мүддесі тұрғысынан елді реформалаудың стратегиялық міндеттерін шешу үшін пайдалану талабы, билік құрушы құрылымдардың қақтығыстарға алып келетін өзара бақталастығын болдырмау мемлекеттік биліктің біртұтастығын орнықтырады.

Сонымен, мемлекеттің бірлігі мен тұтастығы қай билік тармағы маңызды, қайсысы барынша би деген сұрақ қоюға рұқсат бермейді. Олардың ешқайсысы да өзге екеуінсіз өмір сүре алмайды. Осы мағынада атқарушы билік қызметін заң шығарушыға беру немесе керісінше әрекеттер жасау жеміссіз. Мемлекеттіліктің тұрақтандырушы ықпалы, оның қоғамдағы жасампаз ролі барлық құрылымдардағы мемлекет аппаратының өзін-өзі ұйымдастыруының жоғары деңгейіне жеткенде, бұл құрылымдардың көлбеу де, тігінен де өзара әрекеттестікте болғанында жүзеге асады.

Биліктің тармақтарға бөлінуі оның әрқайсысының тәуелсіздік пен дербестікке ие болуына байланысты өзге екі тармаққа қатысты өз тұғырын күшейтуге ұмтылып, нәтижесінде билік дағдарысына әкеліп, мемлекеттің біртұтастығына қауіп төндіруі мүмкін. Бұған жол бермеу үшін, Қазақстан Конституциясында «республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылатындығы» көрсетілген [2, 3-бап]. Билік тармақтарының өзара әрекеттестігі ескі жүйеге, мемлекеттік билік бір ғана субъектінің, яғни коммунистік партияның қолында болған кезеңге қайта оралуға жол бермейді. Конституция биліктің біртұтастығын жариялай отырып, оның тармақтарға бөлінуін негіздеді, сондай-ақ биліктің бөлінуін жариялай отырып, билік тармақтарының өзара әрекеттестігі қағидасын бекітті.

Басқаша айтқанда, билікті заң шығарушы, атқарушы, сот тармақтарына бөлу заңдарды қалыптастырушы, заңдарды қолданушы және заңды дұрыс қолданбау жағдайында туған дауды шешуші әрі оларды бұзу жағдайында соттық жауапкершілікке тартатын бөліктерге бөлуді білдіреді. Бастапқыда саяси, кейіннен құқықтық қағидаға айналған «мемлекеттік билікті заң шығару, атқару және сот тармақтарына бөлу» мемлекетті демократиялық және құқықтық деп танудың басты өлшемдерінің бірі болып табылады. Мемлекеттік-құқықтық теория тұрғысынан биліктің бөлінуі мемлекеттік биліктің барынша тиімділігін қамтамасыз етеді және саяси жүйенің тұрақтылығына жауап беретін өзара тежеу және қарсы салмақ көрсетудің конституциялық механизмін қалыптастырады.

Биліктің бөлінуі қазақстандық қоғамда еліміздегі демократиялық өзгерістер басталған кезеңнен бастап кең талқылана бастады. Қазақстандағы биліктің бөлінуі қағидасының қазіргі кезеңдегі әрекетіне тоқталмастан бұрын, оның елімізде қалыптасу ерекшеліктеріне, тарихи жолына шолу жасағанымыз жөн.

Біздің елімізде кеңестік дәуірде мемлекеттік биліктің бөлінуі теориясы буржуазиялық теріс ілім ретінде қудаланғаны белгілі. Онда кеңестердің толық билігі туралы пікір қалыптасып, дамыды. Өзге басқару, әділ сот, атқарушы-жарлық етуші органдар мемлекеттік билік органдары ретінде қаралып, олардың кеңестерге бағыну қажеттілігі негізделді. Олардың құрылу және әрекет ету тәртібі кеңестердің тікелей немесе жанама түрде қатысуымен анықталды, кеңестердің алдында есеп берді және оның үздіксіз бақылауында болды. Дегенмен де, кеңестердің толық билігі Қазан төңкерілісінен кейінгі аз ғана мерзім ішінде жүзеге асқаны, кейінгі кезеңдерде олардың өзінің партиялық аппаратқа, оның атқарушы органдарына бағынғандығы белгілі. Кеңестік құқықта мемлекеттік билік оның өкілдері ретінде қарастырылатын органдар мен лауазымды тұлғаларға берілетін болғандықтан, оларды саралау мүмкіндігі болмайды, тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесінің әрекет етуіне де мүмкіндік болмады.

Қайта құру үдерісінің нәтижесінде күрделі өзгерістерге ұшыраған кеңестік билік Қазақ КСР-ның Мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияда Қазақстан тарихында алғаш рет 1990 жылы билікті бөліну қағидасын жариялауға жол берді [3, 7-бап].

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» ҚР конституциялық заңының 9-бабында «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік өкімет билігі бұл биліктің заңдық, атқарушы және сот билігі болып бөлінуі принципін басшылыққа ала отырып құрылады және жүзеге асырылады. Республика халқы атынан сөйлеу құқы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі мен Президентіне беріледі» – деп көрсетілген [4, 9-бап]. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуына маңызды үлес қосқан заң нормаларына сүйенсек,

«Заң шығару билігін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының басшысы және оның атқарушы өкіметі Президент болып табылады. Сот билігін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты мен Жоғары Арбитраждық Соты атқарады. Конституцияны сот арқылы қорғайтын жоғары орган Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты болып табылады». «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заң қазақстандық Парламент және парламентаризм құрудағы маңызды қадам болып табылады.

Алдымен Қазақ КСР Мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияда, соңынан «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңда көрсетілген биліктің бөлінуі қағидаты 1993 жылғы Конституцияға дейін шынайы жүзеге асырыла алмады. Бұған аумалы-төкпелі кезеңде мемлекеттіліктің негізін құру және елді басқару, тұрақтылықты қамтамасыз ету жағдайында билікті бөлінуден гөрі, орталықтандыра түсу негіз болды. 1993 жылдың Конституциясына дейін Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік биліктің бірлігі қағидатына негізделіп әрекет етті. Коммунистік партияның қатал қолымен қалыптастырылған және әрекет ететін мемлекеттік органдар халықтан өкілеттік алмады және өз әрекетін халыққа бақылауға мүмкіндік бермеді. Бұл халықтың мемлекеттік биліктен алшақтауына, қоғамның мемлекет органдары әрекетіне селқос қарауына негіз болды.

1993 жылдың 28 қаңтарында Қазақстан Республикасы өзінің алғашқы Конституциясын ұзаққа созылған саяси талқылаудан кейін қабылдады. Өтпелі кезеңнің Конституциясы әр түрлі саяси топтардың қиыспайтын мүддесінің тұрғысынан шығуға тырысқандықтан, қоғамдық қатынастарды реттеу барысында толық анықталған бағытты айқындай алмады. 1993 жылғы Конституцияда басқару нысаны нақты анықталмады. Қазақстан республика ретінде жарияланды, бірақ қандай республика екендігі нақтыланбады. Ел дамуының бұл кезеңінде парламенттік республиканың да, президенттік республиканың да белгілері болды. Саяси жүйенің қазақстандық моделі 1990 жылдардың бірінші жартысында өз дамуының үш кезеңінен өтті. Бірінші кезеңде (1990 жылдың наурызы – 1991 жылдың қарашасы) парламенттік республиканың қалыптасуы орын алады. Екінші кезең (1991 жылдың желтоқсаны мен 1993 жылдың қаңтары) жартылай президенттік республиканың қалыптасуымен сипатталады. Үшінші кезеңде (әсіресе 1993 жылдың желтоқсанынан бастап) парламенттік республиканың да, президенттік республиканың да белгілері байқалады [5, 270-285 б.].

Дегенмен де, Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясының мемлекет тәуелсіздігінің қалыптасуына тигізген жағымды жағын ескермеуге болмайды. Осындай жағымды тұстарының бірі – биліктің бөлінуі принципіне қатысты. Конституциялық құрылыс негіздерінің 6-ережесінде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік оның заң шығару, атқарушы және сотқа бөлінуіне негізделеді. Соған сәйкес мемлекеттік органдар өз өкілеттілігінің көлемінде тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалана отырып дербес өзара әрекеттестікте болады» – деп көрсетіледі [6, 6-бап].

Биліктің бөлінуі қағидаты Қазақстан Конституциясында мемлекеттілікті нығайту үшін, көп ұлтты халықтың мүдделеріне сәйкес келетін шешімдер қабылдап, оны жүзеге асыру үшін өмір тәжірибесіне енгізілді. Мемлекет шын мәніндегі билікті бөліну тұжырымдамасына тұңғыш рет қадам басып, оны ел Конституциясында бекітті. Қазақстандағы заң шығару билігі сол кезеңнің парламенті – Жоғарғы Кеңеске берілді. Ол мемлекеттік биліктің жоғарғы органы ретінде танылып, заңшығару үрдісіне ықпал ету, ішкі және сыртқы саясатты қалыптастыру, сондай-ақ Үкімет жұмысын бақылау мүмкіндіктеріне ие болды.

Конституцияда Президенттің атқарушы және басқарушы биліктің басшысы болып табылатындығы, Министрлер Кеңесінің Министрлер Кабинеті болып қайта құрылатыны, Премьер-Министр институты енгізілетіндігі бекітілді. Министрлер Кабинетін құру құқығы Президентке берілді, оны Жоғарғы Кеңес бекітті. Бір кем соққан тұсы – әрекетіне Президент жалпы, Премьер-Министр тікелей басшылық ететін Министрлер Кабинетінің мемлекеттік органдар жүйесіндегі орны нақты анықталмай, оны бір жағынан Президентке жауапты, екінші жағынан Парламентке бағынышты орган ретінде анықтау болды. Сондай-ақ, Премьер-Министрдің құзыреті мен өкілеттілігі де толық анықталмады.

1993 жылғы Конституцияға сәйкес сот билігі Қазақстан Республикасының Конституциялық сотына, Жоғары Төрелік сотқа, Жоғары Сот пен оның төменгі соттарына беріледі. Сот билігі Қазақстан Республикасы атынан жүзеге асырылады және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, ҚР Конституциясы жоғарылығын, заңдылық пен әділеттілікті қамтамасыз етеді.

Конституцияның құрылымында Жоғарғы Кеңес туралы тарау Президент туралы тараудың алдында тұрды. «Мемлекет және оның органдары мен институттары» атты ережеде Қазақстан халқының атынан сөйлеу құқығы тек қана Жоғарғы Кеңес пен Президентке тән деп көрсетілген. Экономикалық салада жерді жеке меншікке беруге тыйым салынған. Кеңестік және тәуелсіз Қазақстанның құқықтық жүйелерінің арасында сабақтастық болды. Ол заңды еді. Себебі тәуелсіздіктің бастапқы кезеңінде Қазақстанға кеңестік құқықтық жүйе мұра болып қалды. Алайда елдегі жағдай тез өзгеріп, қазіргі заманның

құқықтық институттары мен нормаларын енгізуге жол ашылды. Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясы мемлекеттің тәуелсіздігін заңды түрде рәсімдеді, халықаралық қауымдастыққа Қазақстанды тәуелсіз мемлекет ретінде танытты.

1993 жылғы Конституция заң шығарушы, атқарушы және сот билігі тармақтарының «тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы олардың өзара қатынас жасайтыны» туралы қағидатты алғаш рет енгізеді. Оған Конституция заңға Президенттің вето қою (тыйым салу) құқығын, заңға тыйым салуды Жоғарғы Кеңестің еңсеруі; Президенттің жұмыстан кетірілуін, Министрлер Кабинетінің немесе оның бір мүшесінің жұмыстан кетірілуі, Жоғарғы Кеңестің ұсынысы бойынша Президенттің Министрлер Кабинеті мүшесін лауазымынан алуды жатқызды. Мемлекет шын мәніндегі билік бөліну тұжырымдамасына тұңғыш рет қадам басып, оны Қазақстан тарихында алғаш рет конституциялық жолмен бекітті. Бұл ретте биліктің үш тармағы өз қызметтерінде басшылыққа алынатын негіз ғана айқын көрсетіліп қойған жоқ, сонымен қатар билік бөлірудің біздегі үлгісі тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалануды көздейтіні анықталды.

Дегенмен, Қазақстанның 1993 жылғы Конституциясында мемлекеттік биліктің бөлінуі біртұтас билікті мәндік бөлумен емес, мемлекеттік органдардың өкілеттіліктерін функционалдық шектеумен сипатталды. Конституцияның жалпы сипаты мемлекеттік биліктің көлбеу (биліктің үш тармағы) және тігінен (жергілікті басқару және азаматтық қоғамның әлеуметтік институттары) түрде бөлінгенін білдірді. Бірақ сол кезеңдегі саяси тәжірибе көрсеткендей, шын мәнінде саяси биліктің бөлінуі жайлы айту қиын еді. 1993 жылғы Конституция мәні бойынша қоғамды Президенттің шектелген құқықтары болатын парламенттік республика құруға бағыттады. Сол арқылы Конституция Қазақстандағы мемлекеттік билікті ұйымдастырудың өзара қайшылықтағы құқықтық базасын қалады. Негізгі заңда атқарушы және заң шығарушы биліктері арасындағы келіспеушіліктерді шешетін тетіктер болмады. Әсіресе, мемлекеттік билік тармақтарының арасындағы қайшылық күшейе түсті. Үкіметтің биліктен кетуімен жалғасқан парламенттік дағдарыс, атқарушы биліктің дәрменсіздігін күшейтіп, мемлекеттік биліктің тұрақтылығына, мемлекетті басқарудың мүдделеріне қауіп төндірді. Осы себептерге байланысты 1993 жылғы Конституцияны қайта қарау және жаңа Конституцияның қажеттілігі туралы пікір туындады.

Кеңестік мемлекеттерде билік бір органның қолына шоғырланған ұзақ кезеңнен кейін өмірге келген биліктің бөлінуі посттоталитарлық мемлекеттерде белгілі бір эйфорияға әкелді, билік тармақтарының дербестігі мен тәуелсіздігінің қате түсінігін қалыптастырды, бір биліктің (мысалы, заң шығару билігінің) қалғандарынан жоғары тұратыны негізделді. Нәтижесінде заң шығару органдары өздеріне атқарушы-жарлық ету қызметтерін иемденіп алды немесе оған белсенді араласа бастады. Атқарушы органдар өздерін құқықты қалыптастыруға қақылымыз деп санай бастады. Олардың екеуі де соңынан өздерінің немесе өзгелердің құқықтары туралы пікір таластыра бастайды немесе әділ сотты жүзеге асыруға бағыт алады. Бұл, әрине, дұрыс емес жағдай еді. Функциялардың сәйкес келуі мемлекеттің негізін жою қаупін төндіреді.

Мемлекеттік биліктің бөлінуі қағидаты және олардың арасындағы тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесі Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясында толығынан мазмұндалды. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Конституцияның 3-бабында біріншіден, мемлекеттік биліктің біртұтастығы негізгі орынға қойылады; екіншіден, сол біртұтас мемлекеттік биліктің үш тармаққа бөлінетіндігі бекітіледі; үшіншіден, биліктер арасында биліктер теңдігі мен тежемелілігін анықтаушы жүйе орнықтырылады.

Қазақстанда мемлекеттік биліктің бөліну қағидаты және оның сақталуын кепілдендіруші «тежемелік әрі тепе-теңдік» жүйесі конституцияда бекітіліп қана қоймаған, сондай-ақ көптеген заңдық және заңға тәуелді актілерде бекітілген. Бұл жүйе әр түрлі мемлекеттік органдардың арасындағы нақты құзырет бөлінуі мен оны заңдастыру үшін қызмет етеді. Қазақстан заңнамасында мемлекеттік биліктің әр түрлі тармақтарының бір-біріне ықпал ету нысандары анықталған. Парламенттің Премьер-министрді тағайындауға келісім беруі, Үкімет мүшелерінің Парламент алдындағы жауапкершілігі, Сенаттың Жоғарғы сот судьяларын сайлауы – осының айғағы.

Биліктің бөліну қағидаты бір жағынан оған тікелей қатысы болмайтын конституциялық ережелермен де қамтамасыз етіледі. Мысалы, Қазақстан Республикасында қолданылатын құқық анықтамасын беретін 4-бапты атауға болады және біздің зерттеу объектімізге айналып отырған қағидатқа қажеттісі – норманың ішінде бар бөлігі емес, оның ішінде жазылмаған бөлігі. Қазақстан құқық нысаны ретінде сот прецедентін танымайды. Себебі, бір қолға заң шығарушының да, соттың да функцияларын жинап беру заңдар жүйесі де, сот жүйесі де толық анықтала қоймаған кезеңде басбұзарлыққа әкеліп соғуы мүмкін.

Еліміздегі соңғы конституциялық реформаға сәйкес құрылған Конституциялық Сот өз құзыреттілігіне байланысты Конституция нормаларын түсіндіруге, оның нормаларын ресми түсініктеме беруге

құқылы, сондай-ақ, конституциялық заңнама жаңалығы – бұл Республика азаматтарының, Республика Бас Прокурорының, Адам құқықтары жөніндегі өкілдің Конституциялық Сотқа жолданым жасай алу құқығы. Конституциялық Заңға сәйкес Республика азаматтарының, Бас Прокурордың, Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің жолданымдарын конституциялық іс жүргізуге қабылдау туралы мәселені отырыста қарауды Конституциялық Сот Төрағасының, оның орынбасарының не Конституциялық Сот Төрағасының тапсырмасы бойынша судьялардың бірінің төрағалық етуімен Конституциялық Соттың үш судьясы жүзеге асыруы мүмкіндігі бекітілген.

Биліктің бөліну қағидатын қамтамасыз етудегі мемлекет басшысының рөлі ерекше қарастыруды қажет ететін мәселе. Президент Конституцияның 40-бабына [1], «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңының 1-бабына сәйкес [7], «халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі. Республика президенті мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және өкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді».

Мемлекет басшысының аталған рөлі Конституцияның көптеген нормаларында нақтылана түседі. Республика Президенті биліктің барлық тармақтарын қалыптастыруға қатысады. Ол Үкімет мүшелерін және атқарушы органдардың өзге басшыларын, республиканың жергілікті соттарының судьяларын және Парламент Сенатының депутаттарының бір бөлігін тағайындайды. Кейде Қазақстанның әрекеттегі Конституциясындағы мемлекет басшысының мәртебесі билікті бөлінудің дәстүрлі жүйесіне сәйкес келмейді деген пікірді кездестіруге болады. Мемлекет басшысының ерекше мәртебесі, оны тұтастай биліктің бір тармағына жатқызудың мүмкін еместігі жоғарыда аталған биліктің тұтастығымен анықталады.

Сол кезеңдегі Қазақстанның саяси өмірі биліктің іс жүзінде Президент қолына шоғырлануын білдірді. Әрине, бұл, өз кезегінде мамандар, арасында үлкен пікірталасқа әкелді. Қазақстанда қатаң авторитарлы басқару және бір тұлғаның үстемділігі орнатылу жағдайы бар деген жорамал пайда болды. Екінші жағынан, бізге өтпелі кезеңде күшті орталықтандырылған саяси билік қажет деген пікірлер бар. Осы пікірді жақтаушылар ресейлік саясаттанушы Андрианик Миграняның теориясымен келіседі. Оның мәні мынада: тоталитарлы құрылымнан демократияға өтетін кезең «басқарулы демократия» арқылы болуы керек. Андрианик Миграня ресейлік билік ғасыр басында қалыптасқан режимді «басқарулы демократия» ретінде сипаттаумен қанағаттанбайды, соның нәтижесінде «тәуелсіз демократия» концепциясын ұсынады деп санайды. «Тәуелсіз демократия» жағдайында либералды демократияның классикалық құндылықтарынан бас тартпастан, елдер, халықтар, саяси таптар жасанды итермелеусіз саяси институттар мен құндылықтардың даму уақытын, қарқынын және кезектілігін өздері анықтайды. «Түсті революцияларға» қарағанда «тәуелсіз демократия» концепциясын демократиялық институттарды дамытуды өздері қалайтын елдер қолданады [8, 222 б.]. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси болмысына осы пікір жақын келеді. Бұл логикалық тұрғыдан орынды, себебі әр халықтың, әр елдің өзіндік ерекшеліктері болады. Жаңа қоғам құру барысында жергілікті елдің ерекшеліктерін ескеру қажет. Мемлекет басшысы да өзінің 2022 жылғы 16 наурызда Қазақстан халқына арнаған Жолдауында Қазақстанда суперпрезиденттік басқару үлгісі қалыптасқандығын, дамудың бастапқы кезеңінде мемлекетімізге мұндай үлгі қажет болғандығын, бірақ, біздің бір орында тұрмағандығымызды, қоғамның да, еліміздің де өзгеруде екендігін, саяси жүйеміз жаңа жағдайларға бейімделуге тиістігін атап өтті [9].

Билік тармақтарын жүйеге біріктіретін және олардың бірлігін анықтайтын негіздер ретінде төмендегілерді тануға болады:

1) олардың функционалдық бірлігі мемлекет функциясын жүзеге асыруға қатысатындығымен анықталады;

2) бірлік ортақ басты мақсатқа жетуден – халықтың мүддесі мен еркін қорғау, елдің әл-ауқатының жақсаруын қамтамасыз етуде көрініс табады;

3) билік тармақтары өзара байланыста, өзара әрекеттестікте, өзара бағыныштылықта әрекет етеді;

4) билік тармақтары ұйымдастырушылық бірлікте де болады, құрылу және әрекет ету барысында өзара үйлесімді;

5) заң негізінде әрекет етеді, яғни олардың арасында тығыз ұйымдастырушылық-құқықтық байланыс бар;

6) бірлік оны құрамдас бөліктерге – мемлекеттік органдарға жіктеуді тудырады;

7) бірлік функциялардың заңмен анықталған көлемі мен оларды жүзеге асыру нысандарынан да көрінеді.

Функционалдық бірлік және жалпылық, ұйымдастырушылық өзара байланыстар билік тармақтарын

жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Осылайша, жүргізілген зерттеу бүгінгі күнге дейін елімізде болып өткен конституциялық реформалардың билік бөлу қағидатының дамуы мен нығаюында атқарған ролі зор екенін айқындайды. Сонымен қатар, мемлекеттік билік органдарының билік бөлу қағидатының тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін тиімді пайдалануы, билік тармақтарының ұйымдастырушылық бірлікте болуы мемлекеттілігіміздің біртұтастығының айнасы болып табылатыны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Bagehot W. The english constitution. – Brighton: Sussex Academic Press, 1997.
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы (3 наурыз 2019 енгізілген өзгерістер және толықтырулар жағдайымен). – Кіру режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (қаралған мерзім 2022 жылғы 19 ақпан)
- 3 Қазақ КСР-ның егемендігі туралы Декларация. – Алматы, 1990.
- 4 Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы: Қазақстан Республикасының конституциялық заңы 1991 жылғы 16 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы. – Кіру режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004400_
- 5 Аяган Б., Ауанасова А., Сулейменов А. Новейшая история Казахстана: устойчивый Казахстан. III том: Научно-популярное издание. Серия «Летопись независимости». – Алматы: Литера-М, 2021.
- 6 Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылдың 30 тамызда қабылданған. – Алматы: «Қазақстан» баспасы, 2017.
- 7 Қазақстан Республикасының Президенті туралы: Қазақстан Республикасының 26 желтоқсан 1995 жылғы N 2733 Конституциялық Заңы. - Кіру режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002733_
- 8 Мигранян А. Зачем России концепция «суверенной демократии»? // PRO суверенную демократию. Сборник / составитель Л.В. Поляков. – М.: Издательство Европа, 2007.
- 9 Тоқаев Қ-Ж.К. Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы. Республика Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 16 наурыз. - Кіру режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340>

REFERENCES

- 1 Bagehot W. The english sonstitution. – Brighton: Sussekh Asademis Rress, 1997.
- 2 Қазақстан Respublikasynuң Konstituciyasy (3 nauryz 2019 engizilgen өзgerister zhәне tolyktyrular zhaғdajymen). - Kіru rejimі http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (қаралған merzim 2022 zhylyғy 19 ақпан).
- 3 Қазақ KSR-нуң egemendigi turaly Deklaraciya. – Almaty, 1990.
- 4 «Қазақстан Respublikasynuң memlekettik tәuelsizdigi turaly» Қазақстан Respublikasynuң konstituciyalyk zaңy 1991 zhylyғy 16 zheltoksandary Қазақстан Respublikasynuң Konstituciyalyk zaңy. - Kіru rejimі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004400_
- 5 Ayagan B., Auanasova A., Sulejmenov A. Novejshaya istoriya Kazahstana: ustojchivuj Kazahstan. III tom: Nauchno-populyarnoe izdanie. Seriya «Letopis' nezavisimosti». – Almaty: Litera-M, 2021.
- 6 Қазақстан Respublikasynuң Konstituciyasy, 1995 zhylduң 30 тамызда қабылданған. – Almaty, «Қазақстан» baspasy, 2017.
- 7 Қазақстан Respublikasynuң Prezidenti turaly: Қазақстан Respublikasynuң 26 zheltoksan 1995 zhylyғy N 2733 Konstituciyalyk zaңy. - Kіru rejimі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002733_
- 8 Migranyan A. Zachem Rossii koncepciya «suverennoj demokratii»? // RRO suverennuyu demokratiyu. Sbornik / sostavitel' L.V. Polyakov. – Moskva, Izdatel'stvo Evropa, 2007.
- 9 Тоқаев Қ-ЗН.К. ЗНаңа Қазақстан: zhaңaru men zhaңғыru zholy. Respublika Prezidentiniң Қазақстан halkyna ZHoldauy. 2022 zhylyғy 16 nauryz. - Kіru rejimі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Құралай Сатбаева – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, 100009, Академическая көш, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Күлбағила Алиакпаровна Байкенжина – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, 100009, Академическая көш, 9. E-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru.

Сатбаева Куралай – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений, Карагандинский университет Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, 100009, ул. Академическая, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Байкенжина Кулбагила Алиакпаровна – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин, Карагандинский университет Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, 100009, ул. Академическая, 9. E-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru.

Kuralay Satbaeva – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of legal regulation of economic relations, Karaganda University Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, 100009, Academic st. 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Kulbagila Baikenzhina - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, 100009, Academic st. 9. E-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗГІ
ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ҚҰРАЛДАРЫН ЕНГІЗУДЕГІ ҚИЫНДЫҚТАР:
ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ**

А.М. Суйменбаева

құқық магистрі

А.Б. Бекенова

заң ғылымдарының кандидаты

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

И.С. Ильясова

құқық магистрі

Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты,

Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

Аңдатпа. Мақаланы зерттеу барысында еліміздегі және шет мемлекеттердің қолданатын зейнетақы жүйесін іске асыру жөніндегі заңнамасын, осы саладағы халықтың әл-ауқатын жақсарту бойынша жүргізілген реформалар және оған сәйкесінше ҚР-дағы зейнетақы жүйесін жақсарту сияқты көзқарастар қарастырылып, талқыланды. Сондай-ақ зейнетақы жүйесін реформалау процестерін мемлекеттік реттеудің теориялық негіздері қарастырылды.

Қазақстан Республикасының Конституциясын, «ҚР зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заңды зерттеу басты талап болып саналатын, сонымен қатар жоғарыда көрсетілген салада азаматтардың конституциялық-құқықтық реттеудің отандық және шетелдік тәжірибесі қарастырылған.

Бұл мақалада азаматтардың зейнетақы жинақтарын басқару саласындағы мемлекеттік емес зейнетақы қорларының қызметін жетілдіру жөніндегі ұсынымдар да қаралды. Сонымен қатар, ғылыми мақалада мемлекеттің дамуында, әсіресе әлеуметтік салада дамуында, жұмысқа жарамсыз азаматтарды зейнетақымен қамтамасыз етудің маңызды екендігі қарастырылды. Мақала авторы зейнетақының ұғымы мен принциптерін анықтап, Қазақстанда зейнетақы жүйесін ретке келтіру және оның жағдайын жақсарту мақсатында, жүзеге асырылған көптеген реформалардан туындаған мәселелер бойынша өзінің ұсыныстарын атап өтті. Жүргізілген зейнетақы реформасы өз алдына басты міндетті шешкен жоқ. Қазіргі таңда қоғамда туындап жатқан басты мәселенің бірі зейнетақы мөлшерінің төмен деңгейіне байланысты мақалада тұтастай қорытынды жасалған.

Бұл мақалада зейнеткерлікке ерте шығуды жою арқылы зейнетақы жүйесін қамтамасыз етуге жұмсалатын мемлекеттік шығыстарды қысқарту, жеңілдікті зейнетақы бағдарламаларын қысқарту, зейнетақы құқықтарын ішінара немесе толық кейінге қалдыруды ресімдеуге қосымша ынталандыруды енгізу, зейнеткерлік жас пен еңбек өтілін ұлғайту сияқты мәселелер қозғалды.

Сонымен қатар, мақала авторларының басты алдына қойған мақсаты жинақтаушы зейнетақы қорының интеграциялануына байланысты еліміздің Конституциялық заңына сай және осы бағытты жетілдіру бойынша әлемдік тенденцияларына сәйкес қорытынды жасалған.

Түйін сөздер: зейнетақы, зейнетақы қоры, зейнетақы реформасы, бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорлары, жинақтаушы зейнетақы жүйесі, адам құқықтары, мемлекет.

**ТРУДНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ОСНОВНЫХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ
ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН:
ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

Суйменбаева А.М.

магистр права

Бекенова А.Б.

кандидат юридических наук

Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати, Республика Казахстан, г. Тараз

Ильясова И.С.

магистр права

Международный Таразский инновационный институт им. Ш. Муртазы,

Республика Казахстан, г. Тараз

Аннотация. В ходе изучения статьи были выявлены действующие в стране и зарубежных странах законодательство о реализации пенсионной системы, проведенны реформы по улучшению благосостояния населения в этой сфере, и, соответственно, были рассмотрены и обсуждены такие подходы, как улучшение пенсионной системы в Республике Казахстан. Также были рассмотрены теоретические основы государственного регулирования процессов реформирования пенсионной системы.

Основным требованием считается исследование Закона «О пенсионном обеспечении Республики Казахстан» в Конституции Республики Казахстан, а также в вышеуказанной сфере рассмотрен отечественный и зарубежный опыт конституционно-правового регулирования граждан.

Также в данной статье рассмотрены рекомендации по совершенствованию деятельности негосударственных пенсионных фондов в сфере управления пенсионными накоплениями граждан. Кроме того, в научной статье рассмотрена важность пенсионного обеспечения для нетрудоспособных граждан, в социальной сфере в развитии государства. Авторы статьи определили понятие и принципы пенсионного обеспечения, отметили свои рекомендации по вопросам, возникающим в результате многих реформ, проводимых в целях организации пенсионной системы в Казахстане и улучшения ее состояния. Проведенная пенсионная реформа сама по себе не решила главной задачи. В целом, в статье сделан вывод о низком уровне выплат, это является одна из главных проблем, которая возникает в настоящее время в обществе.

В данной статье рассматриваются такие вопросы, как сокращение государственных расходов на обеспечение пенсионной системы путем отмены досрочного выхода на пенсию, сокращения льготных пенсионных программ, введения дополнительных стимулов для оформления частичной или полной отсрочки пенсионных прав, а также увеличения пенсионного возраста и стажа.

Кроме того, основной целью подготовки статьи является интеграция накопительного пенсионного фонда в соответствии с Конституционным законом страны и в соответствии с мировыми тенденциями совершенствования этого направления.

Ключевые слова: пенсия, пенсионные фонды, пенсионная реформа, единые накопительные пенсионные фонды, добровольные накопительные пенсионные фонды, накопительные пенсионные фонды, государство, права человека.

LABOR ACTIVITY OF THE MAIN INSTITUTIONAL INSTRUMENTS OF THE PENSION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: INCREASING PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

Suymenbayeva A.M.

Master in Law

Bekenova A.B.

Candidate of Juridical Sciences

Taraz Regional University named after M.H. Dulati, Republic of Kazakhstan, Taraz

Ilyasova I.S.

Master in Law

Sh. Murtaza International Taraz Innovation Institute, Republic of Kazakhstan, Taraz

Annotation. During the study of the article, the legislation on the implementation of the pension system used by the country and foreign countries, the reforms carried out to improve the welfare of the population in this area and, accordingly, the views such as the improvement of the pension system in the Republic of Kazakhstan were considered and discussed. Theoretical bases of state regulation of pension system reform processes were also considered.

The study of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Law «On pension provision of the Republic of Kazakhstan» is considered the main requirement, as well as the domestic and foreign experience of constitutional and legal regulation of citizens in the above-mentioned field.

Recommendations on improving the activities of non-state pension funds in the field of managing citizens' pension savings were also considered in this article. In addition, the scientific article considered the importance of providing pensions to citizens who are unfit for work in the development of the state, especially in the social sphere. The author of the article defined the concept and principles of pension, noted his recommendations on the issues arising from many reforms implemented in order to organize the pension system in Kazakhstan and improve its condition. The implemented pension reform did not solve the main task by itself. One of the main problems arising in the society today is the low level of retirement pay.

In this article, issues such as reduction of public expenditures for the provision of the pension system by eliminating early retirement, reduction of preferential pension programs, introduction of additional incentives for formalization of partial or full postponement of pension rights, increase of retirement age and length of service were discussed.

In addition, the main goal of the author of the article is the integration of the accumulative pension fund, in accordance with the Constitutional law of the country and in accordance with the world trends in improving this direction.

Keywords: pension, pension fund, pension reform, unified accumulative pension fund, voluntary accumulative pension fund, accumulative pension system, human rights, state.

Кіріспе

Елімізде 1995 жылғы қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша [1] өзін әлеуметті мемлекет ретінде таныды. Оның басты мақсаты қоғамдағы әл-ауқаты төмен, әлсіз қамтылған

азаматтарды жәрдемақымен қамтамасыз ету, себебі әлеуметті мемлекетіміздің құндылығы адам мен азамат болып саналатындығында. Қазіргі таңда әлсіз қамтылған халықты жәрдем ақымен қамтамасыз ету, оның ішінде зейнетақы жүйесін бір ретке келтіру бойынша және оның жағдайын жақсарту мақсатында көптеген реформалар жүзеге асырылған болатын. Осы таңда жүргізілген реформаның басты міндетті, атап айтқанда зейнеткерлердің бақыты мен әл-ауқатын шешпейтін болды. Жоғарыда аталған жағдай елдегі демографияның, атап айтқанда бала туылуының күрт төмендеу салдарын талдайды, бұл ең алдымен экономикалық тұрақтылыққа және т.б. байланысты деп есептелінеді.

Қазақстанда дәл осы уақытта зейнетақы жүйесіндегі проблемаларының бірі ең төменгі күнкөріс деңгейінің қалыптасуы. Осы жағдай халықтың күн көрісінің ең төменгі шығынын есептеп шығарғанымен, еш проблеманы шеше алмады. Қазақстанда халықтың зейнетақысының төмен болуының себебі де ең төменгі күнкөріс деңгейімен салыстыру болып табылады. Адамдардың қажеттіліктері шексіз және минималды деңгей анықтамалары әрқашан субъективті болады. Қажеттіліктің минималды деңгейін негіздеу мүмкін емес. Сонымен қатар, ең төменгі деңгей (немесе оған деген көзқарас) неге сілтеме болуы керек екендігі түсініксіз. Бұл тәсілде қоғамның қалған бөлігінің қажеттіліктері мен табыс деңгейі ескерілмейтіндігі де маңызды. Зейнетақымен қамсыздандырудың салыстырмалы деңгейін анықтаудың жалғыз жолы-зейнеткердің ақшалай табысы мен жұмыс істейтін адамның ақшалай табысын оның отбасы санын ескере отырып салыстыру болып табылады [2, б. 72]. Осы жерде айта кететін жағдай Қазақстанда қарастырылып отырғын ең төменгі күнкөріс деңгейі абсолюттік кедейлік тұжырымдамасына қаралып реттелген. Сол себепті қоғамдағы еш мәселені шешіп тұрған жоқ сынайлы. Ал салыстырмалы түрде экономикалық және әлеуметтік тұрғыда дамыған Еуропа мен АҚШ-тығы жағдайды қарайтын болсақ. Ол елдерде ең төменгі күнкөріс деңгейін есептегенде халықтың орташа өмір сүру деңгейімен салыстырып, есептеп шығарады және де бұл елдерде жан басына шаққандағы орташа табыстың жартысынан аз немесе жартысын құрайтын адамдар кедей деп танылады. Яғни, бұл жағдайда біз ең төменгі күнкөріс деңгейін белгілеуге және үнемі қайта есептеуге негізделген кедейлікті салыстырмалы түсіну тұжырымдамасы туралы айтып отырмыз. Салыстырмалы кедейлік тұжырымдамасында, егер оның табысы белгілі бір қоғамда кең таралған өмір сүру деңгейін қамтамасыз етпесе, адам аз қамтылған болып саналады. Осылайша, кедейлік шегін анықтау кезінде ЕО елдері ең алдымен тұтынудың минималды нормаларын емес, халықтың әлеуметтік теңсіздігін реттеу мәселелерін шешеді. Бұл ретте еңбекақының ең төменгі деңгейі күнкөріс минимумынан шамамен 50-60% - ға асады. Ең төменгі жалақыны алатын ең аз табысы бар азаматтар (және олардың 10% - дан аспайтын бөлігі) әртүрлі әлеуметтік қолдау бағдарламаларымен қамтылған. Осы елдердегі есепті көрсеткішті біздің елде де осы жүйе бойынша есептегені дұрыс іспеттес. Халықты әлеуметтік салада қамтамасыз етуде ең төменгі минималды деңгейін емес, орташа деңгейімен және де отбасындағы адам санын жеке-жеке саналғаны дұрыс деп есептеймін.

Әдістер мен материалдар

Зерттеудің әдіснамалық негізін ең алдымен, мақалада талдау жүргізу, жіктеу, сипаттау, салыстыру сияқты танымдық әдістерін қолдану үлкен маңызға ие. Зерделеп жатқан тақырыпты осыған дейінгі зерделеген әдебиеттерге шолу жасап, авторлардың қорытынды тұжырымдарын қысқа саралап өтеміз. Осы ретте саралауды жүргізу барысында А.В.Власовтың материалдарын қолдануды жөн көрдім [3, б. 63-80]. Автор А.В. Власовтың пікірінше, зейнетақы көзі алдағы ұрпақ болғанына қарамастан, елде зейнетақы, азамат тәрбиелеген балалардың санына ешқандай қатысы жоқ. Зейнетақы жүйесінің проблемалық мәселелері бойынша пікірталас негізінен бүгінгі зейнеткерлерді зейнетақымен қамсыздандыру деңгейінің және тұтастай алғанда жүйенің қаржылық тұрақтылығының объективі арқылы жүргізіледі. Зейнетақының өсу ауқымы зейнетақымен қамсыздандырудың мемлекеттік қайта бөлу жүйесінің проблемасы болып табылады. Зейнетақы мөлшері адамдардың қызығушылығына, осы бағытта қанша «талап етуге» болатындығына байланысты. Зейнетақы жүйесі жеке жинақтау қағидаты бойынша белгіленгендіктен, проблема болмауы керек. Әрбір адам өзінің болашақ зейнетақымен қамсыздандырылуына және оның деңгейіне жауапты деген ережені қоғамдық санаға енгізу, бұл өз кезегінде белгілі бір дәрежеде жұмыссыздық мәселесін және азаматтардың-жұмысшылар мен кәсіпкерлердің нақты кірістерін жасыру проблемасын шешуі керек еді. Іс жүзінде жинақтаушы зейнетақы жүйесі екі мәселені де шешкен жоқ, керісінше, азаматтардың жинақтаушы зейнетақы қорларына және бүкіл жүйеге деген сенімсіздігіне сүйене отырып, азаматтардың жалақысын құрайтын сомаларды саналы түрде төмендету орын алуда. Алайда, адамның зейнетақысы оның жеке жинақтарына байланысты екені барлығымызға мәлім. Осы тұрғыда қоғамдағы туындаған мәселе азаматтардың жұмыссыздығы, күн көрістің төмендігі себепкер болатыны мәлім. Осындай және т.б. келеңсіз жағдайларға байланысты азаматтардың зейнеткерлік жаста кедейлікке ұшырап жатады, оның басты салдары жинақтаушы зейнетақы жүйесіне тым аз жарналар енгізгендігінде. Халық тарапынан төленетін жарнаның аздығының басты ахуалдың бірі мемлекеттің

құрып отырған саясатына деген сенімсіздігінен де туындауы мүмкін. Сенімсіздіктің туындау себебі негізінен Қазақстанның әлеуметтік саясаты ретсіз және тұрақсыз болуында деп есептейміз. Осы келеңсіз жағдайды туғызып отырған кепілдендірілген төлемдер мен базалық мөлшерлемелердің мөлшеріне қатысты деп санаймыз. Жоғарыда көрсетілген келеңсіз жағдайды болдырмаудың, әлде жоюдың жолдары біреу, ол тек кедейлікті түбегейлі жою арқылы ғана шешіледі. Сонымен қатар, халықтың арасындағы тұтыну идеологиясын қайта қарап, бір нақты ретке жеткізу керек. елімізге тұтыну мәдениетінің жаһандық, жаңа түрі қажет. Осы жолдар болғанда ға біз ел болып жоғарыдағы мәселенің шешімін таба аламыз деген ойдамын.

Жинақтаушы жүйені енгізудің маңызды мақсаты – ұзақ мерзімді әлеуметтік жобаларды қаржыландыру үшін, елдің қаржы нарығын жандандыру үшін зейнетақы жинақтарын басқару қол жеткізілмеді. Алайда, қорларда жинақталған ақша тиімсіз пайдаланылды, қорлар оларды тиісті қаржы құралдарына салу, ең болмағанда инвестициялық табыспен инфляция деңгейін жабу проблемасына тап болды. Ал жинақтаушы зейнетақы қорларының негізгі проблемасы азаматтардың қорлардың қызметіне сенімсіздік, өз негізінде зейнетақы жинақтарының сақталуына пәрменді заңнамалық мемлекеттік кепілдіктердің жоқтығы бар лайықты болашақ зейнетақымен қамсыздандыруға сенбеу мәселесі болып қала берді. Аталған проблемалар мемлекеттің жүз пайыз қатысуымен бірінғай жинақтаушы зейнетақы қорын құруға, бірінғай жинақтаушы зейнетақы қорының мемлекеттік емес жинақтаушы зейнетақы қорларынан барлық міндетті зейнетақы жинақтарын беруге, Қазақстан Республикасы Ұлттық банкіне зейнетақы активтерін сақтау және басқару жөніндегі өкілеттіктерді беруге байланысты зейнетақы жүйесін дамытудың қазіргі кезеңін шешуге арналған. Сол себепті мемлекет әл-ауқаты төмен халықты мұқтаждықтан сақтап қалу, мемлекеттік бюджеттен бөлініп, төйленетін төлемдер осы күрделі проблеманы жабу үшін негізделген.

Қорлардың қызметін құқықтық қамтамасыз ету өте ауқымды нормативтік құқықтық материалмен жүзеге асырылады, оның құрамдас бөліктерінің көпшілігі заңға тәуелді болып келеді. Қорлардың өз функцияларын жүзеге асыруына қойылатын талаптарды регламенттеуде Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің актілеріне ерекше орын беріледі, ол қорлардың қызметін бастау үшін жағдайларды айқындап қана қоймайды, сонымен қатар ол белгілеген тәртіппен қорлардың өз өкілеттіктерін жүзеге асыруын тексереді, оларды қайта ұйымдастыру және тарату процесін бақылайды.

Талқылау

Қазіргі уақытта қалыптасып, елімізде халыққа қызмет етіп отырған зейнетақымен қамтамасыз ету жөніндегі нормативтік-құқықтық база, тәуелсіздігімізді алған уақытта іске асып тұрған нормативтік-құқықтық нормалардың күрделі реформалардан өтуінің нәтижесінде дамыды.

Ескі нормативтік-құқықтық жүйенің ендігі кезекте ықпалы әлсіреп, қолданыста болған зейнетақы механизмінің одан әрі жұмыс істеуі мүмкін болмады. Ең бастысы әлеуметтік салада, атап айтқанда зейнетақының күрделі өзгеріске ұшырауы себебі, халықтың арасындағы демографиялық дағдарыстың күшейюі және осы уақытта өлім-жетім деңгейінің артуы екенін айта кеткен жөн.

Бұл мәселе тек Қазақстанда емес, біраз Тәуелсіз Мемлекеттер Достығы елдерінде жүріп жатты. Оның себебі Тәуелсіз Мемлекеттер Достығы елдерінің ескі отарлау саясатының ықпалында болуы деп білемін. Осы мәселе бойынша О.В. Семенова ғылыми мақаласында Ресей Федерациясын мысал ретінде анық көрсеткен. [4, б. 122]

Жоғарыда көрсетілген мәселені тез арада жоққа шығару, сонымен тығырықтан шығудың бір жолы ол зейнет жасын ұлғайту; жыл сайын сақтандыру жарналарының мөлшерлемелерін арттыра отырып, зейнетақы жүйесін мемлекеттік бюджеттің тұрақты алушысына айналдыру болып табылды.

Қазақстанның заманауи зейнетақы жүйесі көп деңгейлі болып қалыптасып, қазіргі таңда жинақтаушы моделі ең тиімді деп есептелінеді.

Еліміз әлеуметті мемлекетті қалыптастырғанымен, зейнеткерлер осы тұрғыда осал, әлсәз қорғалған санаттарының бірі болып саналады. Осыған қарамастан мемлекет деңгейінде зейнетақы жүйесінде туындайтын мәселелі сұрақтарды шешу үшін нақтыланған, кешенді шаралар жоқтың қасы десек артық айтқанымыз болмайды. Атқарушы билік жоғарыда көрсетілген мәселені шешудің бір ғана жолын нақты көрсетуде, ол зейнет жасын біртіндеп ұлғайту болды. Нәтижесінде зейнеткерлер санының азайғанын көріп, халық арасында берлігі бір санаттан құтылу үшін жасалғандай көзқарас туындаған болатын. Бірақ, ұлғайтылған зейнет жасы қазіргі таңда халықаралық тәжірибеге сай және де әлемде болып жатқан демографиялық жағдайға, сонымен қатар экономикалық жағдайға сәйкес келеді деген қорытындыдамын.

Осы ретте, жалпы тақырыпты зерттеу мен саралау бойынша кейбір авторлардың ғылыми еңбектері, атап айтқанда бейіні бойынша доктор дәрежесін алу үшін диссертациядан да мәліметтер қаралды. «Жалпы, зейнетақымен қамсыздандыруды ұйымдастыру тәсілдерін, сондай-ақ зейнетақыларды

индекстеу әдістемелерін, зейнетақы формулаларын зерделеу зейнетақы реформаларының басым және стратегиялық бағыттарын талдауға, азаматтарды зейнетақымен қамсыздандыруға әсер ететін саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторларды анықтауға әкеледі. Бұл жағдайда зейнетақымен қамсыздандыру реформасын жүргізу кезінде біздің тәуелсіз мемлекетіміз зейнетақыны реформалауға бағытталған белгілі бір қағидаттарға негізделеді. Мемлекет кезекті реформаларды жүргізу кезінде өз әрекеттерін зейнетақы жүйесін мемлекеттік реттеуге бағыттайды, мемлекет азаматтар үшін ең төменгі күнкөріс деңгейін қамтамасыз ету бойынша кепіл болады, азаматтардың жинақтарын инвестициялай отырып, мемлекет зейнетақы жинақтарының қауіпсіздігіне қамқорлық жасайды. Зейнетақы жинағының кез келген қатысушысы ерікті зейнетақымен қамсыздандыруға құқылы. Мемлекет азаматтардың зейнетақы жинақтарын инвестициялау арқылы ел экономикасының дамуына зор үлес қосуда.»

Қазақстан Республикасының Конституциясына сүйенетін болсақ, Конституция адам құқықтарына кепілдік береді деп норма белгіленген. Демек, «Адам құқықтары-халықаралық қауымдастықтың құндылықтары. Оларды тану және қорғау әр мемлекеттің негізгі міндеттері ретінде танылады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес өзін әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді». Сондықтан республика алдында әлеуметтік мемлекет функцияларын орындау міндеті тұр [1]. Конституцияға сәйкес, «қазіргі уақытта біздің елімізде және әлемдік саясатта зейнетақымен қамсыздандыру кезінде бөлу және жинақтаушы зейнетақы жүйелері сияқты классикалық жүйелер бар. Бұл ретте Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы зейнетақы жүйесі ынтымақты және жинақтаушы жүйелердің үйлесімі болып табылады. Олар зейнетақы төлемдерін қалыптастыру және қаржыландыру тәртібімен, зейнетақымен қамсыздандыру құқығының пайда болу шарттарымен, қатысушылардың субъективті құрамымен ерекшеленеді. Қазақстанда зейнетақы жүйелерін құру қағидаттары бойынша екі түрлі екеуінің үйлесуі зейнетақы қызметін дамытудың стратегиялық желісі болып табылады, бұл ретте Мемлекет Конституцияға сәйкес ынтымақты жүйеден зейнетақының ең төменгі деңгейіне кепілдік береді» деген анықтамалық норма бекітілген.

Негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер)

Бұл ретте мақаланың зерттеу объектісі жоғарыда айтылғандай, әр азаматтың әлеуметтік көмек конституциялық-құқықтық мәртебесін белгілейтін конституциялық нормалар болып табылады. Ал енді біздің тұжырамдамамыз бойынша бұл мақаланың зерттеу пәні ретінде аталған зейнетақы қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі мен еркіндігін айқындайтын конституциялық нормалар, сондай-ақ осы нормаларға негізделген салалық заңнама нормаларын айтуға болады деп санаймыз. Ендеше зерделеуімізді негізгі заңның нормаларынан бастайық деп шештік.

Әлеуметтік идея Конституцияда басты институттың бірі болып табылады. Әлеуметтік мемлекеттің маңыздылығы жөнінде Конституцияның 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін әлеуметтік мемлекет ретінде таниды» деп қарастырылған.

Осы тұрғыда азаматтарға біздің аумақта жоғарыда аталған мәселені қамтитын нормалар қалыптасқан болатын.

Қазіргі кезде, мемлекет өзін әлеуметтік мемлекет деп тану арқылы жинақтаушы зейнетақы жүйесін енгізу, ең алдымен, қоғамда орын алған экономикалық сипаттағы объективті себептерге байланысты болды. Мұндай негізгі алғышарттар, біріншіден, зейнетақы төлемдерінің деңгейін азаматтардың кірістерімен байланыстыру қажеттілігі болды, дегенмен бұл негізгі мақсатқа ешқашан қол жеткізілмеді, өйткені Жинақтаушы зейнетақы қордан зейнетақының жылдық ең жоғары мөлшері белгілі бір көрсеткіштен аспайтын барлық адамдар үшін белгіленген сома болып табылады. Біздің демократиялық мемлекет үшін зейнетақы немесе зейнетақымен қамсыздандыру маңыздылығы басым және осылайша мемлекет зейнетақымен қамсыздандыруды реттейді. Мәселен, «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының арнайы бабында: «зейнетақы – уәкілетті ұйымнан, бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорынан төленетін зейнетақы төлемдерінің жиынтығы» делінген. Бұл анықтама іс жүзінде олардың мәні мен мазмұнын ашпай, зейнетақы төлемдерінің көздерін ғана көрсетеді [5]. Сол себепті жоғарыда көрсетілген заңның зейнетақы жөнінде мазмұнын ашпаған анықтамасына, теориялық тұжырымдамаға толық қанды жауапты Р.И. Иванов ғылыми еңбегінде өз қорытындысын береді. Оның пайымдауынша: «зейнетақы қатынастарының объектісі ретінде зейнеткерлік жастағы адамдарға, мүгедектерге, мемлекет алдында еңбек сіңірген немесе ерекше еңбегі бар адамдарға, асыраушысынан айырылған адамдарға, өткен қоғамдық пайдалы қызметке байланысты, әдетте, төлемге сәйкес мөлшерде тағайындалатын ай сайынғы ақшалай төлем ретінде анықталуы мүмкін еңбек бойынша және жұмыс істемейтін зейнеткерлер үшін өмір сүрудің негізгі көзі болып табылады» [6]. Бұл орайда автордың көзқарасын талдай отырып, ең алдымен, зейнетақы алуға құқығы бар адамдардың санаттарын анықтауға бағытталған.

Еліміздің әлеуметтік саясат функциясын жүзеге асыратын негізгі жинақтаушы зейнетақы институты «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ болып табылады. Қазіргі таңдағы ең ірі қор, Қазақстан Республикасының Үкіметі жалғыз акционер болып табылып, қордағы қаражатты өз бақылауына алып, Ұлттық банк арқылы реттеп отыр.

Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесін одан әрі жаңғыртудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы концепциясына сүйенетін болсақ, мемлекет өз азаматтарының өмір сүру сапасын жақсарту үшін жаһандық стратегия әзірледі, ол «Қазақстан-2050»: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» стратегиясы 2013 жылғы 7 маусымдағы зейнетақы реформасы мәселелерін айтты және ҚР зейнетақы жүйесін одан әрі дамыту мен жаңғырту көрсетілді. Стратегиялық тұжырымдамада азаматтарымыздың әлеуметтік қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз етуге міндетті әлеуметтік саясаттың жаңа қағидаттары тұрғызылды. Бұл жағдайда әлеуметтік қауіпсіздік әрбір қазақстандыққа қатысты өте маңызды міндет болып табылады. Бұл қағида біздің әлеуметтік қоғамдағы тұрақтылықтың ең жақсы кепілі ретінде танылады [7]. Осылайша Қазақстан Республикасы Үкіметі зейнетақы жүйесін жаңғыртуды қолға алып, жақсарту үшін жаңғырту жүргізді. Жаңғырту зейнетақы жүйесіндегі келеңсіздікті жойып, одан әрі жақсарту үшін қажет болды. Бұл жағдайда ел Президентінің өзі оның одан әрі дамуын бақылауды жүзеге асырып, осылайша мемлекеттік органдар мен Үкімет толығымен әсер етеді және тек тікелей Президентке есеп беретін болды. Қазақстан Республикасы зейнетақы жүйесін жаңғырту кезінде 2030 жылға дейінгі мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандыру саясатының маңызды құндылықтарын айқындаған міндеттер қаралды, сондай-ақ оны іске асыру тетіктері енгізілді және Қазақстан Республикасындағы зейнетақы өзгерістерін іске асыру тәжірибесіне және зейнетақы жүйесін дамытудың әлемдік үрдістерін бағалауға негізделеді [8].

Шетелдің зейнетақы жүйесін еліміздің зейнетақы жүйесімен салыстырмалы талдау көрсетіп тұрғандай, зейнетақыға қатысты жүргізілген реформалардың басты алғышарты қоғамда қарттардың саны өсуіне және қаржылық мәселелермен тікелей байланысты болғанымен, олардың саяси стратегияға әсер ететін терең себептері, дамудың негізгі жүйелік тетіктерін өзгертуден туындайды.

Қарт азаматтарға көмек беру және оларға көмек көрсету жөніндегі міндетін мойындайтын қоғамның төлемі ретінде зейнетақыны ортақ зейнетақы жүйесіндегі Конвенцияның белгілі бір үлесімен қарастыруға болады. Біздің республикада біз ынтымақты және жинақтаушы зейнетақы жүйелерінің үйлесімін байқай аламыз. Зейнетақы жүйесінің соңғы түрі, ең алдымен, зейнетақыны тағайындауды және төлеуді, сәйкесінше, өзінің зейнетақы жинақтарына, сайып келгенде, сәйкесінше өзінің еңбек қызметіне байланысты [9].

Зейнетақының маңызды белгісі ретінде, біздің ойымызша, оның анықтамасында зейнетақыны төлеу мерзімділігі, осы төлемнің ай сайынғы сипаты сақталуы керек.

Осылайша, Қазақстан ХХІ ғасырдың басында зейнетақы реформаларын жүргізді. Жинақтаушы компонентті енгізуден басқа, зейнеткерлікке ерте шығуды жою, жеңілдікті зейнетақы бағдарламаларын қысқарту, зейнетақы құқықтарын ішінара немесе толық кейінге қалдыруды рәсімдеуге қосымша ынталандырулар енгізу, зейнеткерлік жас пен еңбек өтілін ұлғайту арқылы зейнетақы жүйесін қамтамасыз етуге мемлекеттік шығындарды қысқарту жөнінде шаралар қабылданды.

Қорытынды

Сонымен, осы мақаламыздың қорытынды тұжырымын жасаймыз.

Қорытындылай келе, мақала авторларының пайымдауынша азаматтардың мүдделері мемлекет жүргізетін әлеуметтік саясаттың басты басымдығы болып табылатынын атап өткен жөн. Зейнетақы жүйесінің міндеті зейнетақымен қамтамасыз ету болып табылады. Осыған байланысты зейнетақы қорлары зейнетақы жүйесінің басты буыны бола отырып, азаматтардың (салымшылардың) мүдделерін ескере отырып, өз қызметін жүзеге асырады.

Зейнетақы реформаларын жүргізу мемлекетті қазіргі уақытта немесе жақын болашақта зейнетақы алушылар болатын азаматтардың санаттарының мүдделерін ескеруге міндеттейтінін атап өткен жөн, сондықтан елдегі зейнетақы саясатын реформалау шеңберіндегі артықшылықты міндеттер: болашақта зейнетақы мөлшерін ұлғайту перспективасымен белгіленген зейнеткерлік жасқа жеткеннен кейін еңбек қызметін жалғастыру үшін заңнамалық жағдайлар жасау болып табылады; мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандырудан тәуелсіздікке және лайықты зейнетақыны қалыптастыруға бағытталған корпоративтік зейнетақы бағдарламаларын дамыту; халықтың өмір сүру ұзақтығын, демек, еңбекке қабілетті жасын арттыру мақсатында медициналық және әлеуметтік қызметтер көрсету сапасын қамтамасыз ету.

Осылайша, ғылыми мақаланың қорытындысын шығара отырып, лайықты дамыған әлеуметтік мемлекет ең алдымен әділетті, дұрыс тұжырымдалған қоғам ретінде танылатынын атап өтуге болады, ол үшін тараптардың теңдігі бірінші кезектегі негіз болып табылады. Бұл жағдайда әлеуметтік мемлекет Конституция нормаларын қорғайды және реттейді, бұл осы мәселені шешуде мемлекеттің

маңыздылығын көрсетеді.

Мақаланы қорытындылай келе біз келесідей түйіндеме жасағымыз келіп тұр:

1. Мақалада қаратырылған мәселелер шешіледі тек кедейлікті жою арқылы.
2. Қазақстан Республикасындағы зейнетақы қорлары қызметінің жұмыс тетігін жақсарту, ҚР азаматтарының салымдарын қорғау тетіктері және оларды жетілдіру жолдарын айқындау.
3. Нарықтағы бағаның өсуі және жұмысынан босап қаламын деген қорқыныштың болуы. Осы аталғандар ішінара шешілуде, бірақ халық өз өмірін жоспарлай алатындай етіп нақты шешілуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған.
- 2 Сравнительно-правовой анализ законодательств пенсионных систем стран – членов Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и направления гармонизации законодательств по управлению процессом инвестирования пенсионных средств: научный доклад / под ред. д.э.н., И.Н. Рыковой. – М.: Научно-исследовательский финансовый институт, 2016. – 711 с. // https://www.nifi.ru/images/FILES/Reports/doklad_NPF.pdf.
- 3 Власов А.В. Реформа пенсионной системы и демографическая проблема // Гуманитарные и социальные науки. - 2012. - №5. - С. 63-80 // <https://cyberleninka.ru/article/n/reforma-pensionnoy-sistemy-i-demograficheskaya-problema>.
- 4 Семенова О.В. Вестник молодых ученых и специалистов Самарского университета. - 2016. - №1. (8). - С.122-125. // [file:///C:/Users/FEB-505500/Downloads/8541-18669-1-PB%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/FEB-505500/Downloads/8541-18669-1-PB%20(3).pdf)
- 5 О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан: Закон Республики Казахстан от 21 июня 2013 года № 105-V.
- 6 Иванова Р.И. Право социального обеспечения России. - 2000. - С. 96.
- 7 Концепция дальнейшей модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента РК от 18 июня 2014 г. № 841. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000841>.
- 8 Об утверждении Концепции реформирования системы пенсионного обеспечения в Республике Казахстан: Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 мая 1997 г. N 819 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P970000819>.
- 9 Конвенция Международной организации труда №102 о минимальных нормах социального обеспечения. - Женева, 1952 г.

REFERENCES

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasy: 1995 zhylygy 30 tamyzda kabyldangan.
- 2 Sravnitel'no-pravovoj analiz zakonodatel'stv pensionnyh sistem stran – chlenov Evrazijskogo ekonomicheskogo soyuza (EAES) i napravleniya garmonizacii zakonodatel'stv po upravleniyu processom investirovaniya pensionnyh sredstv: nauchnyj doklad / pod red. d. e. n., I. N. Rykovoj. – M.: Nauchno-issledovatel'skij finansovyy institut, 2016. – 711 s. // https://www.nifi.ru/images/FILES/Reports/doklad_NPF.pdf.
- 3 Vlasov A.V. Reforma pensionnoj sistemy i demograficheskaya problema // Gumanitarnye i social'nye nauki. - 2012. - №5. - S. 63-80 // <https://cyberleninka.ru/article/n/reforma-pensionnoy-sistemy-i-demograficheskaya-problema>.
- 4 Semenova O.V. Vestnik molodyh uchennyh i specialistov Samarskogo universiteta 2016. №1 (8). S.122-125 // [file:///C:/Users/FEB-505500/Downloads/8541-18669-1-PB%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/FEB-505500/Downloads/8541-18669-1-PB%20(3).pdf)
- 5 O pensionnom obespechenii v Respublike Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 iyunya 2013 goda № 105-V.
- 6 Ivanova R.I. Pravo social'nogo obespecheniya Rossii. 2000g. S. 96
- 7 Konceptsiya dal'nejshej modernizacii pensionnoj sistemy Respubliki Kazahstan do 2030 goda: Ukaz Prezidenta RK ot 18 iyunya 2014 g. № 841. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000841>.
- 8 Ob utverzhdenii Konceptii reformirovaniya sistemy pensionnogo obespecheniya v Respublike Kazahstan: postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 maya 1997 g. N 819 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P970000819>.
- 9 Konvenciya Mezhdunarodnoj organizacii truda №102 o minimal'nyh normah social'nogo obespecheniya. - Zheneva, 1952g.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Акмарал Мукатаевна Суйменбаева - құқық магистрі, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті мемлекеттік және әкімшілік құқық кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Тараз қ. Төле би к., 60. E-mail: akmaral.suymenbayeva@mail.ru.

Анар Берденовна Бекенова - заң ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті мемлекеттік және әкімшілік құқық кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Тараз қ. Төле би к., 60. E-mail: Bekenova_anar@bk.ru.

Индира Самединовна Ильясова - құқық магистрі, Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты азаматтық және қылмыстық құқық кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Тараз қ., Желтоқсан к., 696. E-mail: iliasowais@mail.ru.

Суйменбаева Акмарал Мукатаевна - магистр права, старший преподаватель кафедры государственного и административного права Таразского регионального университета им. М.Х. Дулати. Республика Казахстан, г.Тараз, ул. Төле би, 60. E-mail: akmaral.suymenbayeva@mail.ru.

Бекенова Анар Берденовна – кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры государственного и административного права Таразского регионального университета им. М.Х. Дулати. Республика Казахстан, г.Тараз, ул. Төле би, 60. E-mail: Bekenova_anar@bk.ru.

Ильясова Индира Самидиновна - магистр права, старший преподаватель кафедры гражданского и уголовного права Международного Таразского инновационного института им. Ш. Муртазы. Республика Казахстан, г.Тараз, ул. Желтоқсан, 696. E-mail: iliasowais@mail.ru.

Akmaral Suymenbayeva - Master in Law, senior lecturer of the department of State and Administrative Law of the Taraz regional university named after M.H. Dulati. Republic of Kazakhstan, Taraz, Tole bi street, 60. E-mail: akmaral.suymenbayeva@mail.ru.

Anar Bekenova - Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer of the Department of State and Administrative Law of the Taraz Regional University named after M.Kh. Dulaty. Republic of Kazakhstan, Taraz, Tole bi street, 60. E-mail: Bekenova_anar@bk.ru.

Indira Ilyasova - Master in Law, senior lecturer of the Department of Civil and Criminal Law of the Sh. Murtaza International Taraz Innovation Institute. Republic of Kazakhstan, Taraz, Zheltoksan street, 696. E-mail: iliasowais@mail.ru.

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАҒА САЙ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ АХУАЛЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

С.С. Тинистанова

тарих ғылымдарының кандидаты

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

Аңдатпа. Мақалада Ұлттық баяндамаға сай Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықтың жағдайына салыстырмалы талдау жасалған.

Елімізде жемқорлық әрекеттері орын алғаннан кейін шара қолдану, әрекет ету емес, азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру, парасаттылық, яғни кісілік қасиеттерін қалыптастыру, азаматтардың «мүлдем төзбеушілік» қабілетін дамыту, қарсы тұра білу, алдын алу шараларын ұйымдастыру өзекті мәселеге айналғандықтан, осы келеңсіз әрекеттің орын алуы туралы ақпараттарды талдап, жариялап, халыққа жеткізу маңызды орын алады.

Сондықтан мақаланың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлық деңгейін сараптай отырып, алдын алу шараларын кеңейтуді ұсыну болып табылады.

Мақалада ғылыми зерттеулер жүргізу кезінде қолданылатын әдістеме, атап айтқанда, Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлық жағдайын ашуға мүмкіндік ақпараттарды талдау, синтездеу, салыстыру әдістері пайдаланылды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес органдарының қызметінің негізгі бағыттары мен мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты, азаматтардың қарсы тұру белсенділігі және оны ұйымдастыру, жемқорлық әрекеттері туралы хабарлама берген азаматтарды мемлекет тарапынан қорғау, кепілдігі жайында қамтылған.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілері, әр жылдардағы орын алған жемқорлық жағдайлары туралы баяндай отырып, сыбайлас жемқорлықпен күрес шаралары мен құжатқа сәйкес қай мемлекеттік органдарда, мекемелерде жемқорлық әрекеттері басымдық танытқанын, қай қылмыстың көп орын алғандығын, қай аумақта жасалғандығына қатысты талданып, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері, оларды талдау маңызы, беретін нәтижелері туралы түсінік беріліп, жемқорлықтың алдын алуға қатысты бірқатар ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, қарсы-іс қимыл, мониторинг, Ұлттық баяндама, заңнама, мемлекеттік саясат, «төзбеушілік», күрес шаралары, кепілдік, қорғау.

КОРРУПЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН СОГЛАСНО НАЦИОНАЛЬНОМУ ДОКЛАДУ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

С.С. Тинистанова

кандидат исторических наук

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, г. Талдықорған

Аннотация. В статье проведен сравнительный анализ состояния коррупции в Республике Казахстан согласно Национальному докладу.

В связи с тем, что после совершения коррупционных деяний в стране актуальным вопросом стало принятие мер, а не реагирование, формирование антикоррупционной культуры граждан, формирование добропорядочности, т. е. человеческих качеств, развитие способности граждан к «нулевой терпимости», умение противодействовать, организация профилактических мер, анализ, публикация и доведение до населения информации о возникновении данного негативного деяния занимает важное место.

Поэтому основной целью данной статьи является: предложить расширить профилактические меры с анализом уровня коррупции в Республике Казахстан.

Методы. В статье использованы методики, применяемые при проведении научных исследований, в частности, методы анализа, синтеза, сопоставления информации, позволяющие выявить коррупционную ситуацию в Республике Казахстан.

Освещены основные направления деятельности органов по борьбе с коррупцией и антикоррупционная политика государства, активность и организация противодействия активности граждан, защита от государства, гарантии граждан, сообщивших о коррупционных действиях.

Кроме того, уполномоченные органы с докладом о субъектах противодействия коррупции, о произошедших за разные годы мерах по борьбе с коррупцией и в соответствии с документом, в каких государственных органах, учреждениях преобладают коррупционные действия, какие преступления имели наибольшее место, на какой территории совершены, анализируется Национальный доклад о противодействии коррупции, даны разъяснения о мониторинге, коррупционных рисках, значении их анализа, результатах, даны ряд рекомендаций по профилактике коррупции.

Ключевые слова: коррупция, меры противодействия, мониторинг, Национальный доклад, законодательство, государственная политика, «нетолерантность», меры противодействия, гарантия, защита.

**ACCORDING TO THE NATIONAL REPORT, THE CORRUPTION SITUATION
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS**

Tinistanova S.S.

Candidate of Historical Sciences

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

Annotation. The article provides a comparative analysis of the state of corruption in the Republic of Kazakhstan in accordance with the National Report. Since the formation of an anti-corruption culture of citizens, the formation of common sense, that is, personal qualities, the development of the ability of citizens to "be absolutely intolerant", the ability to resist, the organization of preventive measures after the occurrence of corruption acts in the country, an important place is taken by analyzing, publishing and transmitting information about the occurrence of this negative act to the population. Therefore, the main purpose of the article is to propose an expansion of preventive measures, analyzing the level of corruption in Kazakhstan. Methods. The article used the methodology used in conducting scientific research, in particular, the methods of analysis, synthesis, comparison of information, allowing to reveal the state of corruption in the Republic of Kazakhstan.

The main directions of the activities of anti-corruption bodies and the anti-corruption policy of the state, the organization of anti-corruption activity of citizens, protection by the state, guarantees of citizens who have submitted reports of corruption acts. In addition, a report on the subjects of anti-corruption, the situation in different years, measures to combat corruption and in which state bodies, institutions in accordance with the document showed the predominance of corruption, which crimes occurred the most, in which territory they were committed, an explanation of the national report on anti-corruption, anti-corruption monitoring, corruption risks, the importance of their analysis, the results, and a number of recommendations on the Prevention of corruption were given.

Keywords: corruption, counteraction measures, monitoring, national report, legislation, state policy, «intolerance», counteraction measures, guarantee, protection.

Кіріспе

Еліміз егемендігін алып, тәуелсіздікке қол жеткізген аз ғана уақыттың ішінде мемлекеттік және қоғамдық институттардың қарыштап дамуына ықпалы бар, Қазақстанның орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ететін бірқатар аса маңызды шаралар іске жүзеге асырылып, заңнамалық актілер қабылданды. Еліміз ТМД елдерінің ішінде алғашқысы болып «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңды қабылдады, 2015 жылы заң қайта қабылданды, мемлекеттік бағдарламалар жасалып, Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы шықты, сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін жауаптылық күшейтілді. Соған қарамастан, келеңсіз құбылыстар тоқтамағандықтан, қоғамда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті мен санасын қалыптастыру, парасаттылық ұғымына аса мән беріліп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілетін дамыту, «нөлдік төзбеушілік» ахуалын орнату мақсатында қорытынды мониторинг жасалынып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган жыл сайын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы қалыптастырады және оны Қазақстан Республикасының Президентіне ұсынады.

Негізгі бөлім

Мақаланы жазу барысында сыбайлас жемқорлықтың ахуалын айқындау, жемқорлық деңгейін ашу, мониторинг жасау үшін нақты мынадай әдістер: салыстырмалы-құқықтық, статистикалық жинақтау, талдау кеңінен қолданылды.

«Сыбайлас жемқорлық» сөзі (латын тілінен «согрер») көптеген мағынасы бар: бұлдіру, құлдырау, параға сатып алу, азғыру, тура жолдан тайдыру, құбылмалылық, істі бұзу, күйреуге әкелу, бұрмалау, алдау, қорлау, ар-намысын таптау, «грере» көп мағыналы (бұзу, қирату, заңнан аттап өту, шартты бұзу) етістігімен қатар қолданылатын «со» қосымшасы сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен іс-қимыл жасау екенін көрсетеді және қазіргі отандық әдебиеттерде сыбайлас жемқорлық деп қоғамдық және саяси қызметкерлердің, лауазымды тұлғалардың сатқындығын, оларды сатып алуды, яғни, саяси, экономикалық, әскери және басқа салалардағы қызметкерлердің қолындағы билігінің мүмкіндіктерін және қызмет бабын жеке басын байыту мақсатында пайдалануын айтады [1].

Қазақстан Республикасының 2015 жылы 18 қарашада қабылданған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңында: «сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен

артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу», - деп тұжырымдалған [2].

Уәкілетті орган сыбайлас жемқорлықтың шығу себептерін анықтап, алдын алу шараларын ұйымдастыру мен шек қоюды қамтамасыз етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын қалыптастыру мен іске асыруды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында үйлестіруді, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуды, анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді жүзеге асыратын мемлекеттік орган және оның аумақтық бөлімшелері деп танылады.

Қазақстан Республикасында барлық мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар, мемлекеттік органдардың басшылары, жеке және заңды тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер де сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды жүзеге асыруға тиіс және олардың белсенді әрекеттері қоғамға қауіпті құбылыстың алдын алуға, жолын кесуге, құқықбұзушылықтарды ашуға, күрес шараларын жүзеге асыруға мүмкіндік тудырады.

1-сурет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерін былай көрсетуге болады.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда мониторинг жасау маңызды рөл атқарады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың тиімділігіне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасының жай-күйіне, сондай-ақ қоғамның сыбайлас жемқорлық деңгейін қабылдауы мен бағалауына қатысты ақпаратты жинау, өңдеу, жинақтап-қорыту, талдау және бағалау жөніндегі қызметі.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің мақсаты – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасын бағалау болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің дереккөздері:

- құқықтық статистика;
- жеке және заңды тұлғалардың өтініштері;
- үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың мәліметтері;
- әлеуметтік сұрау жүргізу деректері;
- бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарияланымдар;
- заңмен тыйым салынбаған өзге де ақпарат көздері болып табылады [3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің нәтижелері:

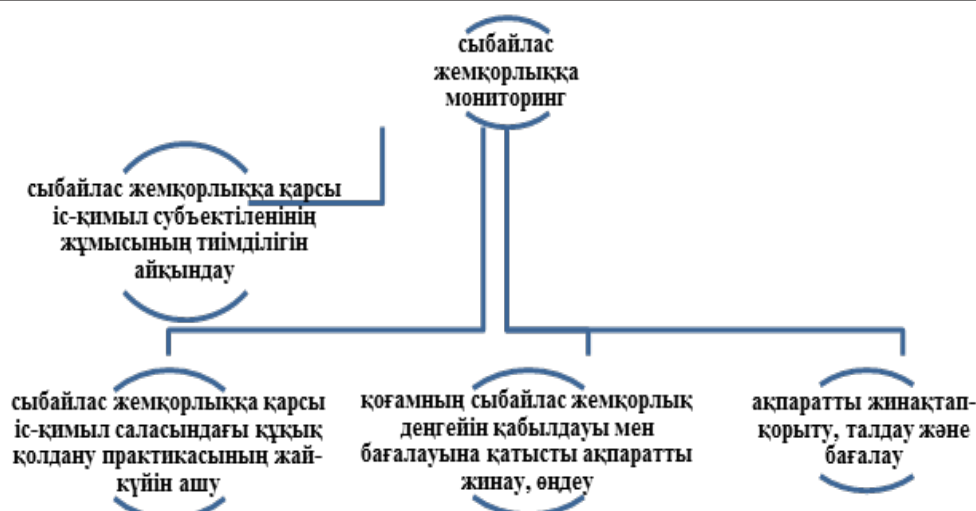
1. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне талдау жүргізу;

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға бағытталған шараларды жетілдіру үшін негіз болып табылуы мүмкін;

2. Мониторинг жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың олқы тұстарын анықтап, әлсіз жақтарын көрсетіп, жетілдіру бағытындағы шараларды ұйымдастыруға жағдай туғызады.

Сонымен қатар, күрестің тиімді тәжірибесін айқындап, үлгі алуға негіз бола алады (2 - суретті қараңыз).

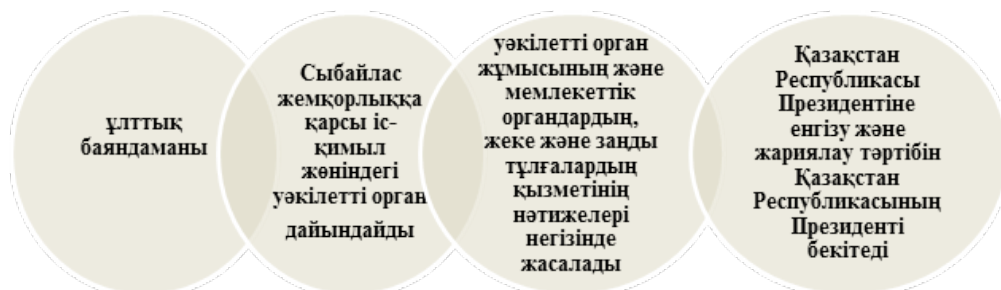
2-сурет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің маңызы.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда мониторинг жасаумен қатар, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау маңызды. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау (ішкі және сыртқы) – сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және зерделеу болып табылады. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдауды Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігімен келісу бойынша айқындайтын тәртіппен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган жүзеге асырады.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуды қамтамасыз етуде жалпы Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықтың жай-күйі, оған баға беру, талдау, бағалау, шаралар жүйесін жасау мен оған қарсы саясатты ұсынуды көрсететін құжат болады. Ол-ұлттық баяндама [3, 128 б.].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама – сыбайлас жемқорлықтың халықаралық және ұлттық деңгейлерде таралу жай-күйі мен үрдістерін талдау мен бағалау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты қалыптастыру, іске асыру және жетілдіру жөніндегі ұсыныстар қамтылған құжат [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган жұмысының және мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың қызметінің нәтижелері негізінде қалыптастырылады (3 - суретті қараңыз).

3-сурет. Ұлттық баяндаманы даярлау тәртібі.

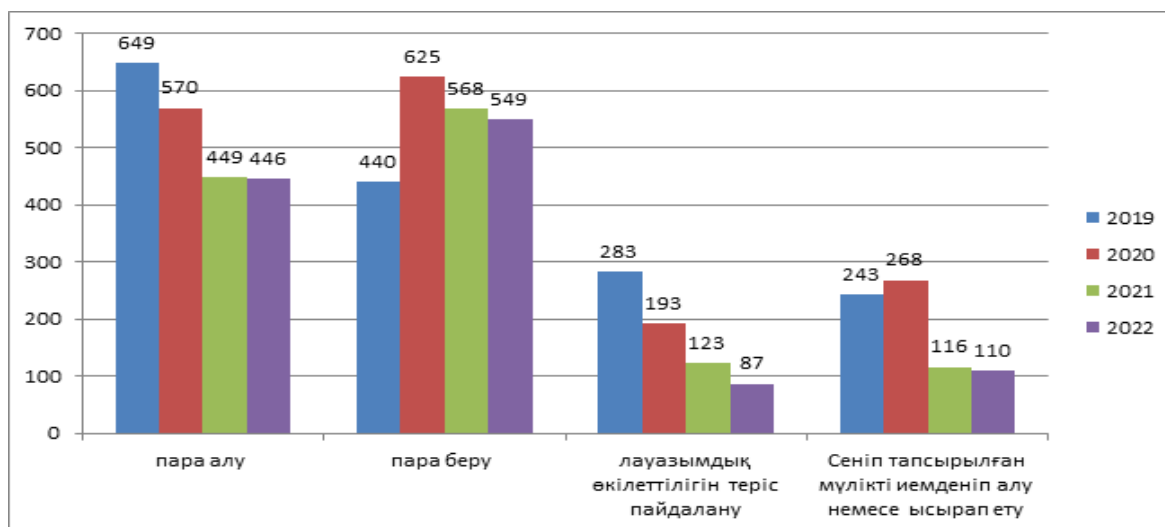
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы дайындау, Қазақстан Республикасы Президентіне енгізу және жариялау тәртібін Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді [3, 129 б.].

Ұлттық баяндама бойынша бірқатар статистикалық деректерді қарастырып, 2019-2022 жылдар аралығындағы Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қатысты ахуалын ұсынамыз:

2019 жылғы Transparency Kazakhstan қоғамдық қорының жүргізген мониторингі бойынша жүргізілген сауалнама нәтижесінде халықтың 60 пайызы парақорлықпен күресуге дайын екендігін білдірсе, кәсіпкерлердің 80 пайызы пара бермей-ақ бизнеспен айналысуға мүмкіндік бар екендігіне сенім білдірген. Мемлекеттік органдарға жүгінген кезде сыбайлас жемқорлыққа тап болғандардың үлесі 2,1 пайызға төмендеген. Сауалнамада азаматтар 20 мекеменің ішінде мемлекеттік емхана, аурухана, жер

қатынастары, мемлекеттік бала-бақшада, т.б. мекемелерде жемқорлық басымдығын көрсеткен [4].

Соңғы жылдардағы ең көп орын алған сыбайлас жемқорлық қылмыстары: пара алу, пара беру, параға делдал болу, лауазымды өкілеттіліктерін теріс пайдалану және сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету деңгейі: (диаграмма 1)

1 диаграмма. Ең көп орын алған сыбайлас жемқорлық қылмыстарының жасалу деңгейі.

Көрсетілген мәліметтерге сай (1 диаграмма), 2019 жылмен салыстырғанда, 2020 жылы пара алу 12,5 пайызға, лауазымдық өкілеттіліктерін теріс пайдалану 31,8 пайызға азайса, пара беру 41 пайызға, ал сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету 10 пайызға өскен [5].

2021 жылы 2020 жылмен салыстырғанда, барлығы: пара алу 21 пайызға, лауазымдық өкілеттіліктерін теріс пайдалану 36 пайызға, пара беру 9 пайызға, ал сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету 57 пайызға азайған. 2021 жылы республика бойынша 71 сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылық орын алса, оның басым көпшілігі Нұрсұлтанда 11, Түркістанда 7, Ақмола облысында 6, Қостанайда 6, Алматы қаласында 6 жасалған [6].

2022 жылы 2021 жылмен салыстырғанда пара алу 1 пайызға, лауазымдық өкілеттіліктерін теріс пайдалану 7,9 пайызға, пара беру 10 пайызға, ал сеніп тапсырылған мүлікті иемденіп алу немесе ысырап ету 1 пайызға азайған [7].

Осы уақыт аралығында жауаптылыққа тартылғандар саны берілген: (2 диаграмма)

2 диаграмма. 2019-2022 жж. жауапкершілікке тартылу деңгейі

Сотталушылар санына қарайтын болсақ (2 диаграмма), 2019 ж. қарағанда 2020 ж. 19 адамға көп сотталған болса, 2019, 2020 жылдармен салыстырғанда 2022, 2023 жылдары анағұрлым төмендеген.

Нәтижесі

Деректер бойынша сыбайлас жемқорлық қылмыстары алдыңғы жылдарға қарағанда әлдеқайда төмендеген, сонымен қатар, «сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге жеке үлесін қосуға дайын екендігін білдірген азаматтардың үлесі» 2022 жылы 64,9%-ды құраған.

Бұл ретте, жастар тобы респонденттерінің 88,7%-ы кез келген сыбайлас жемқорлық көріністеріне

теріс көзқарасын білдірді, әрбір екінші азамат (55,5%) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шараларға қатысуға дайын екендігін білдірді. 2022 жылғы сауалнамада кәсіпкерлердің 69%-ы өз бизнесін пара бермей-ақ дамыту мүмкіндігін атап көрсеткен, яғни 2019 жылы сауалнама көрсеткішімен салыстырғанда жастардың белсенділігі жоғары болғанымен, кәсіпкерлердің сенімділік деңгейі 9 пайызға төмендеген.

Қазақстан жаһандық ахуал бөлігінде Сыбайлас жемқорлықты түйсіну индексында 2022 жылы 36 бал жинап, 101 орынға тоқтаған, статистикалық деректерге сүйенсек, 2019 жылы 113 орында болған.

Қорытынды

Елімізде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, жемқорлық деңгейін төмендету мақсатында және онымен тиімді күрес жүргізу үшін:

1. Мемлекеттік органдардың жұмысы таза, ашық, әрі заңға сай әрекет ету үшін жалақы мәселесін қайта қарауды қажет етеді;

2. Мемлекет сыбайлас жемқорлыққа жол бермес үшін, мемлекеттік басқарудағы саясатты дұрыс жолға қоюы қажет және азаматтардың парасаттылық, адами қасиеттері туралы түсінікті әсіресе жастардың арасында насихаттау ауқымын кеңейту қажет;

3. Мемлекет барлық салаға бөлінетін бюджеттік қаржының дәл сол бөлінген салаға нақты жетуі мен ол қаржының тиісті сала бойынша бойынша таза жұмсалғанына қатаң бақылау қою мен жауапты адамдардың жауапкершілігін арттыруды қағаз жүзінде емес, ашық, халыққа қолжетімді, көре алу деңгейін жақсартуы тиіс;

4. Мемлекеттік органдардың тарапынан кәсіпкерлерге бақылау мен тексерістер деңгейін азайтуды әлі де болса қарастыру;

5. Сыбайлас жемқорлықтың зардаптары ауыр болатындығын түйсіну үшін сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған азаматтар ғана емес, олардың отбасы мүшелерінің де осы қызметті атқаруына мүмкіншілік болмайтындай заңнамаға өзгерістер енгізу қажеттігі туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Абдрасилов Б.С. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.

2 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (қарау мерзімі 01.08.2023.)

3 Тинистанова С.С. Құқық негіздері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет. - Талдықорған: Жетісу университеті баспасы, 2022. - 177 б.

4 Қазақстан Республикасының 2019 жылдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндамасы.- Нұрсұлтан, 2020. - 50 б. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/33552?lang=kk>

5 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2020 жылдың ұлттық баяндамасы. - Нұрсұлтан, 2021. - 28 б.

6 2021 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама. - Нұрсұлтан, 2022. - 39 б. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>

7 2022 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама. - Астана, 2023. - 47 б. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/494573?lang=kk>

REFERENCES

1 Abdrasilov B.S. Sybailas jemqorlyqqa qarsy мәдениет негіздері: оқу құралы. – Астана: Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ janyndaғы Memlekettik basqaru akademiasy, 2016. – 176 b.

2 Sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qimyl turaly: Qazaqstan Respublikasynyñ 2015 jylғы 18 qarashadaғы № 410-V Zañy // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (qarau merzımı 01.08.2023.)

3 Tinistanova S.S. Qūqyq negızderı jäne sybailas jemqorlyqqa qarsy мәдениет. - Talдықorған: Jetısu universiteti baspasy, 2022. - 177 b.

4 Qazaqstan Respublikasynyñ 2019 jyldaғы sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qimyl turaly ūlttyq baiandamasy.- Nūrsūltan, 2020. - 50 b. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/33552?lang=kk>

5 Sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qimyl turaly 2020 jyldyñ ūlttyq baiandamasy. - Nūrsūltan, 2021. - 28 b.

6 2021 jylғы Sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qimyl turaly ūlttyq baiandama. - Nūrsūltan, 2022. - 39 b. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>

7 2022 jylғы Sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qimyl turaly ūlttyq baiandama. - Astana, 2023. - 47 b. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/494573?lang=kk>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Салтанат Сайдахметовна Тинистанова – тарих ғылымдарының кандидаты, құқық саласы бойынша білім беру бағдарламасының оқытушы-дәріскері, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті. Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ., М. Төлебаев к., 100-35. E-mail: Tin_019@mail.ru.

Тинистанова Салтанат Сайдахметовна – кандидат исторических наук, преподаватель-лектор образовательной программы в области права, Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, г. Талдықорған. ул. М. Төлебаева 100-35. E-mail: Tin_019@mail.ru.

Saltanat Tinistanova - Candidate of Historical Sciences, Lecturer lecturer of the educational program in the field of law of Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Republic of Kazakhstan, Taldykorgan, M. Tolebayev st., 100-35. E-mail: Tin_019@mail.ru.

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 343.3/.7

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-79-4-140-147

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ЭКСТРЕМИЗМУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

А.Ю. Асабин

кандидат юридических наук

Академия национальной безопасности Республики Беларусь, г. Минск

Аннотация. В современных условиях значимыми угрожающими факторами политической, социальной, экономической стабильности государств выступают проявления экстремизма. Данное крайне опасное политико-правовое явление разрушает основы конституционного строя, подрывает общественную безопасность, детерминирует эскалацию напряженности, активизацию тенденций конфликтогенности. В статье рассматриваются нормативно-правовые основы противодействия экстремизму в Республике Казахстан и Республике Беларусь.

Повышению эффективности противодействия экстремизму как деструктивному политико-социальному явлению в Республике Беларусь и Республике Казахстан, по мнению автора, будет способствовать применение многоуровневого комплекса мер государственно-властного воздействия, неотъемлемой частью которых выступают меры нейтрализации радикализации и распространения идеологии экстремизма.

Проведен сравнительно-правовой анализ международно-правовых стандартов и отраслевого законодательства указанных стран. Проведенным исследованием установлено, что, в национальных законах о противодействии экстремизму понятия «экстремизм» и «экстремистская деятельность» выделяются в качестве синонимов. По мнению автора, данные термины следует различать, так как имманентной частью экстремизма является идеология, выступающая идейной основой экстремистской деятельности. В связи с этим на законодательном уровне следует признать культивирование идеологии экстремизма в качестве общественно опасной, социально-порочной практики, идущей вразрез с аксиологическими ориентирами общества, а наибольшую эффективность борьба с экстремизмом будет достигать при организации и осуществлении противодействия идеологии экстремизма и ее распространению в социуме.

Разработан ряд предложений и рекомендаций, направленных на унификацию и гармонизацию законодательств Республики Казахстан и Республики Беларусь в области противодействия экстремизму. В целях дальнейшей эффективной реализации государственной политики в сфере противодействия экстремизму в Республике Беларусь представляется целесообразным принять Государственную программу в сфере противодействия экстремизму.

Ключевые слова: экстремизм, национальная безопасность, нормативные правовые акты, конвенция, закон, государственная программа, организационные и правовые основы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН БЕЛАРУСЬ РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

А.Ю. Асабин

заң ғылымдарының кандидаты

Беларусь Республикасы Ұлттық қауіпсіздік Академиясы, Минск қ.

Аңдатпа. Қазіргі жағдайда экстремизмнің көріністері мемлекеттердің саяси, әлеуметтік және экономикалық тұрақтылығының маңызды қауіп факторлары болып табылады. Бұл өте қауіпті саяси-құқықтық құбылыс конституциялық құрылыстың негіздерін бұзады, қоғамдық қауіпсіздікті бұзады, шиеленістің күшеюін, жанжал тенденцияларының жандануын анықтайды. Мақалада Қазақстан Республикасы мен Беларусь Республикасындағы экстремизмге қарсы іс-қимылдың нормативтік-құқықтық базасы қарастырылады.

Автордың пікірінше, Беларусь Республикасы мен Қазақстан Республикасындағы деструктивті саяси және әлеуметтік құбылыс ретінде экстремизмге қарсы іс-қимылдың тиімділігі радикалдануды бейтараптандыру және тарату жөніндегі шаралар ажырамас бөлігі болып табылатын мемлекеттік-күштік ықпал ету шараларының көп деңгейлі кешенін пайдалану есебінен арттырылатын болады.

Осы елдердің халықаралық құқықтық стандарттары мен салалық заңнамасына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізілді. Зерттеу экстремизмге қарсы ұлттық заңдарда «экстремизм» және «экстремистік қызмет» ұғымдары бір-бірінің орнына ерекшеленетінін анықтады. Автордың пікірінше, бұл терминдерді ажырату керек, өйткені экстремизмнің имманентті бөлігі экстремистік қызметтің идеологиялық негізі ретінде әрекет ететін идеология болып табылады. Осыған байланысты, заңнамалық деңгейде экстремизм идеологиясын дамытуды қоғамның құндылық бағдарларына қайшы келетін әлеуметтік қауіпті, әлеуметтік айыпталатын практика деп тану қажет, ал экстремизмге қарсы күрес экстремизм идеологиясына қарсы іс-қимылды ұйымдастыру мен жүзеге асыруда және оның қоғамда таралуында барынша тиімділікке қол жеткізіледі.

Қазақстан Республикасы мен Беларусь Республикасының Экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын біріздендіруге және үйлестіруге бағытталған бірқатар ұсыныстар мен ұсынымдар әзірленді. Беларусь Республикасында экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясатты одан әрі тиімді іске асыру мақсатында экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік бағдарламаны қабылдау орынды болып көрінеді.

Түйін сөздер: экстремизм, ұлттық қауіпсіздік, нормативтік-құқықтық актілер, конвенция, заң, мемлекеттік бағдарлама, ұйымдық-құқықтық негіздер.

COUNTERING EXTREMISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE REPUBLIC OF BELARUS: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Asabin A.Y.

Candidate of Juridical Sciences

National Security Academy of the Republic of Belarus, Minsk

Annotation. In modern conditions, manifestations of extremism are significant threat-forming factors of political, social, and economic stability of states. This extremely dangerous political and legal phenomenon destroys the foundations of the constitutional system, undermines public security, determines the escalation of tension, activation of conflict-prone tendencies. The article discusses the regulatory and legal framework for countering extremism in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Belarus.

According to the author, the effectiveness of countering extremism as a destructive political and social phenomenon in the Republic of Belarus and the Republic of Kazakhstan will be enhanced by the use of a multi-level set of measures of state-power influence, an integral part of which are measures to neutralize radicalization and spread the ideology of extremism.

A comparative legal analysis of international legal standards and industry legislation of these countries has been carried out. The conducted research has established that, in the national laws on countering extremism, the concepts of "extremism" and "extremist activity" are distinguished as synonyms. According to the author, these terms should be distinguished, since an immanent part of extremism is an ideology that acts as the ideological basis of extremist activity. In this regard, at the legislative level, it is necessary to recognize the cultivation of the ideology of extremism as a socially dangerous, socially reprehensible practice that runs counter to the axiological guidelines of society, and the fight against extremism will achieve the greatest effectiveness when organizing and implementing counteraction to the ideology of extremism and its spread in society.

A number of proposals and recommendations have been developed aimed at unifying and harmonizing the laws of the Republic of Kazakhstan and the Republic of Belarus in the field of countering extremism. In order to further effectively implement the state policy in the field of countering extremism in the Republic of Belarus, it seems appropriate to adopt a State program in the field of countering extremism.

Keywords: extremism, national security, normative legal acts, convention, law, state program, organizational and legal bases.

Введение

Стабильное и устойчивое развитие демократического государства, создание достойных условий для реализации социальных и трудовых прав граждан имманентно связано с состоянием защищенности от внешних и внутренних угроз жизненно важных интересов личности, общества и государства.

В современных условиях значимыми угрожающими факторами политической, социальной, экономической стабильности государств выступают проявления экстремизма. Данное крайне опасное политико-правовое явление разрушает основы конституционного строя, подрывает общественную безопасность, детерминирует эскалацию напряженности, активизацию тенденций конфликтогенности.

Эффективность государственной политики в сфере противодействия проявлениям экстремизма

находится в прямой зависимости от системной правотворческой деятельности, обеспечивающей адекватное правовое реагирование государства на вызовы и угрозы, генерируемые экстремизмом, путем совершенствования институционального пространства, формирования законодательной основы противодействия экстремизму и деятельности государственных органов, направленной на выработку и реализацию разноуровневых мер реагирования на экстремистские проявления в социуме.

Кроме того, указанная правотворческая и правоприменительная деятельность, регламентирующая противодействие экстремизму, выступает фундаментальным фактором, обеспечивающим эффективность реализации атрибутивного принципа уголовной политики - неотвратимости ответственности за совершение противоправных деяний экстремистской направленности, что содействует сдерживанию радикальной активности экстремистских формирований, препятствуя распространению их влияния на членов общества, рекрутированию в свои ряды новых лиц.

Несмотря на очевидность социальной опасности экстремизма, на глобальном уровне отсутствуют международно-правовые стандарты, регламентирующие положения по противодействию экстремизму, разработка и принятие которых способствовала бы как унификации и гармонизации национальных законодательств в борьбе с экстремизмом, так и созданию легитимных инструментов и механизмов сотрудничества правоохранительных органов в данной сфере деятельности [1, с. 3].

В определенной степени указанный пробел устранила Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, принятая рядом стран постсоветского пространства, в том числе Республикой Казахстан и Китаем 15.06.2001 года [2].

Основная часть

В ст. 1 Конвенции дается уголовно-правовое толкование экстремизма, определяющее его как любое деяние, направленное на насильственный захват власти или насильственное удержание власти, а также на насильственное изменение конституционного строя государства, насильственное посягательство на общественную безопасность, в том числе организация в вышеуказанных целях незаконных вооруженных формирований либо участие в них [2].

Приведенное конвенционное определение экстремизма, впоследствии имплементированное в той или иной мере в отраслевое законодательство ряда стран ОДКБ, в научных кругах было подвергнуто определенной критике. Некоторые ученые обращают внимание на то, что определение экстремизма является не совсем удачным, поскольку в нем не раскрывается социальная сущность экстремизма, он сводится лишь к уголовно-правовым формам [1, с. 42].

В целях дальнейшей унификации уголовного законодательства в сфере противодействия экстремизму и его отдельным проявлениям на постсоветском пространстве, 14.05.2009 в г. Санкт-Петербург (РФ) принят Модельный закон о противодействии экстремизму. Принятие данного документа было направлено на сближение и гармонизацию законодательств стран СНГ в области противодействия экстремистской деятельности [3].

Борьба с экстремизмом выступает одним из актуальных направлений в деятельности органов государственной власти в Республике Казахстан, что получило отражение в документах программного характера.

Законодательство Республики Казахстан содержит целый ряд норм, регулирующих общественные отношения в сфере противодействия экстремистской деятельности. Проведена определенная работа по созданию и совершенствованию законодательной базы, призванной обеспечить предупреждение, выявление и пресечение экстремистских проявлений.

В указанных целях 18.02.2005 года законодателем принят Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму». Данный документ определяет правовые и организационные основы противодействия экстремизму, направленные на защиту прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечение суверенитета и целостности страны [4].

В документе дается нормативное толкование ключевым понятиям в сфере противодействия экстремизму (ст. 1), определяются основные задачи и принципы данной деятельности (ст. 4), компетенция субъектов, участвующих в реализации государственной политики в области профилактики, выявления и пресечения экстремизма (ст. 6, 7), регламентируются некоторые виды юридической ответственности физических и юридических лиц за осуществление экстремистской деятельности (ст. 13-15) и ряд иных новелл [4].

В 2011 году принят Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». Целью закона выступило повышение эффективности государственной политики в религиозной сфере, направленной на совершенствование государственно-конфессиональных и межконфессиональных отношений, повышение религиозной толерантности, укрепление светских устоев государства и недопущение использования религии в деструктивных целях [5].

Для дальнейшего совершенствования мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленных на формирование в обществе иммунитета к радикальной идеологии, снижения влияния внешних факторов на радикализацию населения, 15.03.2018 года принимается Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018-2022 годы, в которой определяются государственные органы, ответственные за реализацию данной программы, целевые индикаторы, источники и объемы финансирования [6].

Противодействие экстремизму во всех его проявлениях признается одной из приоритетных задач обеспечения национальной безопасности и в Республике Беларусь, особую актуальность которой придали внутривнутриполитические события в стране в постэлекторальный период 2020 года.

Значимость угроз национальной безопасности, генерируемых экстремизмом, национальный законодатель констатирует в Конвенции национальной безопасности Республики Беларусь. В п. 27 документа в качестве основных угроз национальной безопасности среди прочих определяются: проявления социально-политического и иного экстремизма; возникновение в Республике Беларусь беспорядков, сопровождающихся насилием либо угрозой насилия со стороны группы лиц и организаций, в результате которых возникает опасность жизни и здоровью людей, независимости и суверенитету государства [7].

Основным прикладным правовым инструментом противодействия экстремистской деятельности в Республике Беларусь выступает Закон Республики Беларусь «О противодействии экстремизму». Первая редакция документа принята 4.01.2007 года. Впоследствии в его положения законодателем неоднократно вносились изменения и дополнения, последние из которых приняты 14.05.2021 [8].

В документе законодателем регламентированы правовые и организационные основы борьбы с экстремизмом, определены основные принципы противодействия данному социально опасному явлению. 3 ст. 1 указанного Закона приводится дефиниция некоторых элементов понятийного аппарата, в частности терминов «экстремизм», «экстремистские материалы», «экстремистская организация» и ряд иных [8].

Хотя Республика Беларусь не являлась страной, подписавшей Шанхайскую Конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, некоторые концептуальные положения международно-правового акта нашли свое отражение в Законе Республики Беларусь «О противодействии экстремизму». В частности, во многом сходен перечный принцип изложения противоправных деяний, входящих в дефиницию понятия «экстремизм», и его определение исключительно в качестве социально опасного криминального явления.

Согласно ст. 1 указанного Закона под экстремизмом понимается деятельность по планированию, организации, подготовке и совершению посягательств на независимость, территориальную целостность, основы конституционного строя, общественную безопасность путем насильственного изменения конституционного строя и (или) территориальной целостности Республики Беларусь; захвата или удержания государственной власти неконституционным путем; создания экстремистского формирования либо участия в нем и т. д. [8].

В целях более подробной регламентации основных направлений государственной деятельности по недопущению реабилитации нацизма как одной из форм экстремистской деятельности, 14.05.2021 национальным законодателем принимается Закон Республики Беларусь «О недопущении реабилитации нацизма» [9].

В указанном нормативном правовом акте (далее - НПА) устанавливаются правовые и организационные основы указанной деятельности, определяются субъекты противодействия реабилитации нацизма (ст. 6), их компетенция (ст. 7) в данной области деятельности, а также полномочия других государственных органов и иных организаций в области противодействия реабилитации нацизма (ст. 8) [9].

В целях дальнейшего совершенствования деятельности по защите конституционного строя, координации работы государственных органов и иных государственных организаций по противодействию экстремистским проявлениям, Указом Президента Республики Беларусь от 22.11.2021 года № 450 утверждается положение «О Межведомственной комиссии по противодействию экстремизму и борьбе с терроризмом при Совете Безопасности Республики Беларусь» [10].

Указанная комиссия, в соответствии с положениями документа, является постоянно действующим коллегиальным органом, в состав которой входит Генеральный прокурор и руководители правоохранительных органов Республики Беларусь. Председателем межведомственной комиссии является Государственный секретарь Совета Безопасности Республики Беларусь или его заместитель (п. 6).

В документе подробно регламентируются основные задачи и функции деятельности комиссии в области противодействия экстремизму и борьбы с терроризмом (п. 4, 5). Решения, принятые комиссией, подлежат обязательному рассмотрению государственными органами и организациями (п. 8) [10].

Для организации деятельности в области противодействия экстремизму и борьбы с терроризмом на региональном уровне Указом Президента Республики Беларусь от 17.08.2015 № 356 утверждается положение «О комиссии по противодействию экстремизму и борьбе с терроризмом» [11].

В целях конкретизации и дополнения положений законодательных актов, регулирующих общественные отношения в области противодействия экстремизму, от 12.10.2021 за № 575 принимается постановление Правительства Республики Беларусь «О мерах противодействия экстремизму и реабилитации нацизма» [12].

В документе определяется порядок ведения МВД Перечня организаций, формирований, индивидуальных предпринимателей, причастных к экстремистской деятельности, регламентируются Положение о порядке проведения оценки символики и атрибутики, информационной продукции на предмет наличия (отсутствия) в них признаков проявления экстремизма и Положение о Республиканской комиссии по проведению оценки символики и атрибутики, информационной продукции на предмет наличия (отсутствия) в них признаков проявления экстремизма.

Заключение

Сравнительно-правовой анализ норм национального законодательства в области противодействия экстремизму в Республике Казахстан и Республике Беларусь позволяет сделать следующие выводы:

1. Проявления экстремизма в указанных странах признаны в качестве актуальной и значимой угрозы национальной безопасности, противодействие которому осуществляется путем создания комплекса политико-правовых механизмов, призванных на системной основе реализовывать правоохранные, социальные и иные аспекты его предупреждения, выявления и пресечения. Об указанном, в частности, свидетельствует принятие в каждой стране специализированного законодательного акта в сфере противодействия экстремизму.

В документах регламентированы правовые и организационные основы противодействия данному социально опасному явлению, сформулированы основные цели и принципы противодействия экстремистским проявлениям, определены некоторые виды юридической ответственности физических и юридических лиц за экстремистскую деятельность. Осуществлено законодательное закрепление основных терминов и понятий в области противодействия экстремизму, что позволило упростить формулировку норм права в отраслевом законодательстве, исключить их неоднообразное толкование. Указанное выступает необходимым условием создания непротиворечивой и гармонизированной правовой основы противодействия экстремистской деятельности, в том числе в рамках сотрудничества Республики Казахстан и Республики Беларусь в международных региональных организациях.

2. В законодательстве Республики Казахстан, в отличие от Республики Беларусь, с учетом актуальности угроз национальной безопасности, генерируемых религиозными и национальными факторами, в ст. 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» приводится классификация видов экстремизма (политический, национальный, религиозный) с определением их дефиниций [4].

3. Круг деяний, признанных экстремистскими в законодательстве Республики Беларусь, несколько шире и дополнительно включает такие действия, как распространение в экстремистских целях заведомо ложных сведений о политическом, экономическом военном или международном положении Республики Беларусь, правовом положении граждан, дискредитирующих Республику Беларусь; осуществление террористической деятельности; совершение в экстремистских целях незаконных действий в отношении оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и ряд иных [8].

4. В дополнение к принятию основополагающих документов, регулирующих общественные отношения в сфере противодействия религиозному экстремизму и терроризму, Республика Казахстан приняла соответствующую государственную программу, призванную обеспечить дальнейшую реализацию и координацию государственной политики в сфере противодействия экстремизму. В Беларуси данный документ не принимался.

5. Нормативно закрепляя полномочия субъектов противодействия экстремизму, законодатель Республики Казахстан в Законе Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» отдельными статьями определяет компетенцию государственных органов в области профилактики экстремизма (ст. 6) и выявления и пресечения его проявлений (ст. 7) с указанием ведомственной принадлежности государственных органов и основных исполняемых задач и функций [4]. Законодатель Республики Беларусь, определяя компетенцию субъектов противодействия экстремизму, указанного разделения в рассматриваемом НПА не проводит [8].

Повышению эффективности противодействия экстремизму как деструктивному политико-социальному явлению в Республике Беларусь и Республике Казахстан, по мнению автора, будет способствовать применение многоуровневого комплекса мер государственно-властного воздействия, неотъемлемой частью которых выступают меры нейтрализации радикализации и распространения идеологии

экстремизма.

Как указывалось ранее, законодатель Республики Беларусь и Республики Казахстан при формулировании дефиниции понятия «экстремизм» прибегнул в основном к уголовно-правовой форме его изложения, путем перечного изложения видов противоправных деяний экстремистского характера, совершение которых влечет юридическую ответственность. Данное определение является относительно узким, учитывающим экстремизм исключительно криминальным деянием.

Кроме того, в национальных законах о противодействии экстремизму понятия «экстремизм» и «экстремистская деятельность» выделяются в качестве синонимов. По мнению автора, данные термины следует различать, так как имманентной частью экстремизма является идеология, выступающая идейной основной экстремистской деятельности.

В связи с этим на законодательном уровне следует признать культивирование идеологии экстремизма в качестве общественно опасной, социально-порочной практики, идущей вразрез с аксиологическими ориентирами общества, а наибольшую эффективность борьба с экстремизмом будет достигать при организации и осуществлении противодействия идеологии экстремизма и ее распространению в социуме.

Указанному, по мнению автора, будет способствовать разграничение на законодательном уровне, путем внесения соответствующих изменений в специализированные НПА, экстремизма в качестве деструктивного политико-правового феномена и криминального явления, путем разделения в законодательных актах понятия «экстремизм», представляющего собой экстремистскую идеологию и экстремистскую деятельность, направленных на решение политических, религиозных и иных вопросов путем совершения противоправных, в том числе насильственных действий, и понятия «экстремистская деятельность», представляющую собой совершение противоправных деяний, признанных экстремистскими, регламентации и нормативному толкованию понятий: «идеология экстремизма» (отсутствует в НПА Республики Беларусь, Республики Казахстан), «экстремистские атрибуты и символы» (отсутствует в НПА Республики Казахстан) как составной части идеологии экстремизма.

Идеология экстремизма, по мнению автора, включает в себя совокупность взглядов, идей, обосновывающих противоправные, в том числе насильственные действия в качестве средства достижения политических, религиозных, социальных целей.

Атрибуты и символы экстремистских организаций, по мнению автора, представляют собой текстовые, графические и иные изображения, используемые экстремистской организацией для пропаганды своей деятельности, в отношении которых принято вступившее в законную силу решение об их запрете либо запрете осуществления экстремистской деятельности организации.

В целях дальнейшей эффективной реализации государственной политики в сфере противодействия экстремизму в Республике Беларусь представляется целесообразным принять Государственную программу в сфере противодействия экстремизму. В положениях документа конкретизировать основные направления государственной политики в сфере противодействия экстремизму с учетом возникающих перед Республикой Беларусь вызовов и угроз, регламентировать реализацию государственными органами, органами местного самоуправления комплексных мер, основанных на взаимодействии и координации работы в целях противодействия экстремистской деятельности, укрепления гражданского единства, формирования в обществе нетерпимости к распространению экстремистских идей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Бабий А.Ю. Уголовно-правовое противодействие экстремизму в Украине: дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.08 / А.Ю. Бабий. - Киев: Ин-т государства и права, Нац. акад. наук Украины, 2021. - 247 с.

2 Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом: подписана в г. Шанхае 15.07.2001. // Официальный сайт Президента России. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: www.kremlin.ru/supplement/3405. - Дата доступа: 22.08.2023 года.

3 О противодействии экстремизму: Модельный закон: принят г. Санкт-Петербурге 14 мая 2009 г. // Антитеррористический центр государств участников Содружества Независимых Государств. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.cisatc.org/1289/9115/135/9126/9129/250>. - Дата доступа: 22.08.2023 года.

4 О противодействии экстремизму: Закон Республики Казахстан, 18 февраля 2005 г., № 31: с изм. и доп. на 25 мая 2020 г. // Информационно-правовая система нормативно-правовых актов Республики Казахстан. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031>. - Дата доступа: 23.08.2023 года.

5 О религиозной деятельности и религиозных объединениях [Электронный ресурс]: Закон Республики Казахстан, 11 октября 2011, № 483- IV: с изм. и доп. на 27 июня 2022 г. // Информационно-правовая

система нормативно-правовых актов Республики Казахстан. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>. - Дата доступа. - 23.08.2023 года.

6 Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018-2022 годы: постановление Правительства Республики Казахстан, 15 марта 2018 г. // Информационно-правовая система нормативно-правовых актов Республики Казахстан. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>. - Дата доступа. - 23.08.2023 года.

7 Об утверждении Концепции национальной безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь, 9 нояб. 2010 г., № 575: в ред. от 24 янв. 2014 г., № 49 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

8 О противодействии экстремизму [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь от 4 янв. 2007 г. № 203-3: в ред. от 14 мая 2021 г. № 104—3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

9 О недопущении реабилитации нацизма [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь, от 14 мая 2021 г. № 103-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

10 О межведомственной комиссии по противодействию экстремизму и борьбе с терроризмом [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь, 22 нояб. 2021 г., № 450 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

11 О комиссии по противодействию экстремизму и борьбе с терроризмом [Электронный ресурс]: Указ Президента Респ. Беларусь, 17 авг. 2015 г., № 356 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

12 О мерах противодействия экстремизму и реабилитации нацизма [Электронный ресурс]: постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 12 окт. 2021 г., № 575: в ред. от 28 марта 2021 г. № 181 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2023.

REFERENCES

1 Babij A.YU. Ugolovno-pravovoe protivodejstvie ekstremizmu v Ukraine: dis. ... kand. jurid. nauk, 12.00.08 / A.YU. Babij. - Kiev: In-t gosudarstva i prava, Nac. akad. nauk Ukrainy, 2021. - 247 s.

2 SHanhajskaya Konvenciya o bor'be s terrorizmom, separatizmom i ekstremizmom: podpisana v g. SHanhae 15.07.2001. // Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: www.kremlin.ru/supplement/3405. - Data dostupa: 22.08.2023 goda.

3 O protivodejstvii ekstremizmu: Model'nyj zakon: prinyat g. Sankt-Peterburge 14 maya 2009 g. // Antiterroristicheskij centr gosudarstv uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyh Gosudarstv. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.cisatc.org/1289/9115/135/9126/9129/250>. - Data dostupa: 22.08.2023 goda.

4 O protivodejstvii ekstremizmu: Zakon Respubliki Kazahstan, 18 fevralya 2005 g., № 31: s izm. i dop. na 25 maya 2020 g. // Informacionno-pravovaya sistema normativno-pravovyh aktov Respubliki Kazahstan. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031>. - Data dostupa. - 23.08.2023 goda.

5 O religioznoj deyatel'nosti i religioznyh ob»edineniyah [Elektronnyj resurs]: Zakon Respubliki Kazahstan, 11 oktyabrya 2011, № 483- IV: s izm. i dop. na 27 iyunya 2022 g. // Informacionno-pravovaya sistema normativno-pravovyh aktov Respubliki Kazahstan. - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>. - Data dostupa. - 23.08.2023 goda.

6 Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy po protivodejstviyu religioznomu ekstremizmu i terrorizmu v Respublike Kazahstan na 2018-2022 gody: postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan, 15 marta 2018 g. // Informacionno-pravovaya sistema normativnopravovyh aktov Respubliki Kazahstan. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>. - Data dostupa. - 23.08.2023 goda.

7 Ob utverzhdenii Konceptii nacional'noj bezopasnosti Respubliki Belarus' [Elektronnyj resurs]: Ukaz Prezidenta Resp. Belarus', 9 noyab. 2010 g., № 575: v red. ot 24 yanv. 2014 g., № 49 // Konsul'tantPlyus. Belarus' / ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

8 O protivodejstvii ekstremizmu [Elektronnyj resurs]: Zakon Resp. Belarus' ot 4 yanv. 2007 g. № 203-3: v red. ot 14 maya 2021 g. № 104—3 // Konsul'tantPlyus. Belarus' / ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

9 О nedopushchenii rehabilitacii nacizma [Elektronnyj resurs]: Zakon Resp. Belarus', ot 14 maya 2021 g. № 103-3 // Konsul'tantPlyus. Belarus' /ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

10 О mezhhvedomstvennoj komissii po protivodejstviyu ekstremizmu i bor'be s terrorizmom [Elektronnyj resurs]: Ukaz Prezidenta Resp. Belarus', 22 noyab. 2021 g., № 450 // Konsul'tantPlyus. Belarus' / ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

11 О komissii po protivodejstviyu ekstremizmu i bor'be s terrorizmom [Elektronnyj resurs]: Ukaz Prezidenta Resp. Belarus', 17 avg. 2015 g., № 356 // Konsul'tantPlyus. Belarus' / ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

12 О merah protivodejstviya ekstremizmu i rehabilitacii nacizma [Elektronnyj resurs]: postanovlenie Soveta Ministrov Resp. Belarus', 12 okt. 2021 g., № 575: v red. ot 28 marta 2021 g. № 181 // Konsul'tantPlyus. Belarus' / ООО «YUrSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. - Minsk, 2023.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Александр Юрьевич Асабин – заң ғылымдарының кандидаты, Беларусь Республикасы Ұлттық қауіпсіздік Академиясының оқытушысы, Минск қ., Змитрок Бадули к-сі, 2, E-mail: Alex8716@tut.by.

Асабин Александр Юрьевич – кандидат юридических наук, преподаватель Академии национальной безопасности Республики Беларусь, г. Минск ул. Змитрока Бядули 2, E-mail: Alex8716@tut.by.

Alexander Asabin - lecturer of the Academy of National Security of the Republic of Belarus, Minsk, Zmitroka Baduli st. 2, E-mail: Alex8716@tut.by.

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

УДК 343.10

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-79-4-148-155

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ
В ЭЛЕКТРОННОМ ФОРМАТЕ**

Е.С. Байгелов

магистрант

А.Б. Байғалиев

доктор философии (PhD)

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы

Аннотация. Обретение Казахстаном государственной независимости положило начало целому ряду процессов, в т.ч. цифровизации, оптимизации, прозрачности, внедрение IT-технологий в повседневную жизнь, которые продолжают развиваться и совершенствоваться.

В статье рассмотрены вопросы современного состояния расследования уголовных дел в электронном формате в Казахстане, который спустя 5 лет практического применения стал основой в повседневной деятельности всех сотрудников органов уголовного преследования.

В работе изложены этапы развития и внедрения основных положений информационной системы «Электронное уголовное дело», разработанного его функционала, вопросы информационной безопасности, защиты каналов связи, принятые для этих целей законодательные нормы и положительные аспекты практического применения. В статье приведены мнения различных как отечественных, так и зарубежных ученых и общественных деятелей по этому вопросу.

Авторами исследованы различные аспекты расследования уголовных дел в электронном формате, в т.ч. на основе приведенных статистических данных, анализа нормативных правовых актов в этой сфере.

При подготовке работы проведен опрос среди сотрудников правоохранительных органов различных регионов страны относительно текущего состояния расследования электронных уголовных дел, наличии системных проблем, требующих вмешательства и выработки механизмов совершенствования.

Исследователями выделен ряд проблемных моментов применения модуля «Электронное уголовное дело», взаимодействия с другими органами и институтами государства, дублирования электронных следственных действий на бумажных носителях, обучения сотрудников и др., по которым предложены практические пути их разрешения. Проанализированы и рассмотрены возможности внедрения современных IT-решений в электронное судопроизводство, способствующих оптимизации работы следственных подразделений и дальнейшему исключению бумажного документооборота.

В заключении указывается на необходимость пересмотра законодательных и технических вопросов при ведении досудебного расследования в электронном формате, принятия комплексных и совместных мер для развития и укрепления процесса цифровизации уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: формат уголовного судопроизводства, цифровизация уголовного процесса, информационная безопасность, электронное уголовное дело; модуль «е-УД», функционал и алгоритмы «е-УД».

**ЭЛЕКТРОНДЫҚ ФОРМАТТА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ТЕРГЕУДІҢ
ҰЙЫМДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Е.С. Байгелов

магистрант

Ә.Б. Байғалиев

(PhD) философия докторы

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ.

Аңдатпа. Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздікке қол жеткізуі бірқатар процестердің, оның ішінде цифрландырудың, оңтайландырудың, ашықтықтың, дамуын және жетілдірілуін жалғастыратын күнделікті өмірге IT-технологияларды енгізудің негізін қалады.

Мақалада Қазақстандағы қылмыстық істерді электрондық форматта тергеудің қазіргі жай-күйі мәселелері қаралды, ол 5 жылдан кейін іс жүзінде қолданылғаннан кейін қылмыстық қудалау органдарының барлық қызметкерлерінің күнделікті қызметінде негіз болды.

Жұмыста «Электрондық қылмыстық іс» ақпараттық жүйесінің негізгі ережелерін, оның әзірленген функционалын дамыту және енгізу кезеңдері, ақпараттық қауіпсіздік, байланыс арналарын қорғау мәселелері, осы мақсаттар үшін қабылданған заңнамалық нормалар және практикалық қолданудың оң аспектілері баяндалған. Мақалада осы мәселе бойынша әртүрлі отандық және шетелдік ғалымдар мен қоғам қайраткерлерінің пікірлері келтірілген.

Авторлар қылмыстық істерді электрондық форматта тергеудің әртүрлі аспектілерін, оның ішінде келтірілген статистикалық деректер негізінде, осы саладағы нормативтік құқықтық актілерді талдауды зерттеді.

Жұмысты дайындау кезінде еліміздің әртүрлі өңірлерінің құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында Электрондық қылмыстық істерді тергеудің салыстырмалы ағымдағы жай-күйі, араласуды және жетілдіру тетіктерін әзірлеуді талап ететін жүйелі проблемалардың болуы туралы сауалнама жүргізілді.

Зерттеушілер «Электрондық қылмыстық іс» модулін қолданудың, мемлекеттің басқа органдарымен және институттарымен өзара іс-қимылдың, қағаз жеткізгіштердегі электрондық тергеу іс-қимылдарының қайталануының, қызметкерлерді оқытудың және т.б. бірқатар проблемалық тұстарын бөліп көрсетті, олар бойынша оларды шешудің практикалық жолдары ұсынылды. Тергеу бөлімшелерінің жұмысын оңтайландыруға және қағаз құжат айналымын одан әрі жоюға ықпал ететін электрондық сот ісін жүргізуге заманауи IT-шешімдерді енгізу мүмкіндіктері талданып, қаралды.

Қорытындыда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді электрондық форматта жүргізу кезінде заңнамалық және техникалық мәселелерді қайта қарау, қылмыстық сот ісін жүргізуді цифрландыру процесін дамыту және нығайту үшін кешенді және бірлескен шаралар қабылдау қажеттігі көрсетіледі.

Түйін сөздер: қылмыстық сот ісін жүргізу форматы; қылмыстық процесті цифрландыру; ақпараттық қауіпсіздік; Электрондық қылмыстық іс; «e-ҚІ» модулі; «e-ҚІ» функционалы және алгоритмдері.

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL CASES IN ELECTRONIC FORMAT**

Baigelov Ye.S.

Master's student

Baigaliev A.B.

Doctor of Philosophy (PhD)

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kossy

Annotation. Kazakhstan's acquisition of state independence marked the beginning of a number of processes, including digitalization, optimization, transparency, and the introduction of IT technologies into everyday life, which continue to develop and improve.

The article deals with the issues of the current state of the investigation of criminal cases in electronic format in Kazakhstan, which after 5 years of practical application has become the basis in the daily activities of all employees of criminal prosecution bodies.

The paper describes the stages of development and implementation of the main provisions of the «Electronic Criminal Case» information system, its developed functionality, issues of information security, protection of communication channels, legislative norms adopted for these purposes and positive aspects of practical application. The article presents the opinions of various both domestic and foreign scientists and public figures on this issue.

The authors have studied various aspects of the investigation of criminal cases in electronic format, including on the basis of the statistical data provided, analysis of regulatory legal acts in this area.

During the preparation of the work, a survey was conducted among law enforcement officers from various regions

of the country regarding the current state of the investigation of electronic criminal cases, the presence of systemic problems requiring intervention and the development of improvement mechanisms.

The researchers have identified a number of problematic aspects of the application of the module «Electronic Criminal Case», interaction with other state bodies and institutions, duplication of electronic investigative actions on paper, training of employees, etc., according to which practical ways of their resolution are proposed. The possibilities of introducing modern IT solutions into electronic court proceedings, contributing to the optimization of the work of investigative units and the further exclusion of paper document flow, are analyzed and considered.

The conclusion points to the need to review legislative and technical issues when conducting pre-trial investigations in electronic format, to take comprehensive and joint measures to develop and strengthen the process of digitalization of criminal proceedings.

Keywords: format of criminal proceedings; digitalization of criminal proceedings; information security; electronic criminal case; module «e-CC»; functionality and algorithms «e-CC».

Введение

Современное общество и государство все больше приобретает зависимость от информационно-коммуникационных технологий. Их развитие и активное внедрение в жизнь влекут изменения и перемены практически во всех сферах жизни социума.

Актуальность цифровой трансформации и ее значимость отмечены в ряде нормативных правовых актах Казахстана.

Одним из ключевых документов, определяющим государственную политику в развитии отрасли информационных технологий, является государственная программа «Цифровой Казахстан», в которой отмечается важность внедрения цифровых инструментов в правоохранительную деятельность, включая переход к электронному уголовному процессу и обеспечение прозрачности принимаемых решений [1].

Важность процесса цифровизации правоохранительной сферы и уголовного процесса отмечается в Национальном плане развития Республики Казахстан до 2025 года [2] и в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года [3], в которых акцент сделан на внедрение цифровых технологий, решений и ведения судопроизводства, использование технических алгоритмов и искусственного интеллекта для оцифровки внутренних процедур и делопроизводства правоохранительных органов, инструментов для анализа больших данных.

Изложенные правовые стратегические документы определили основные направления, цели и задачи проведения цифровизации уголовного права и процесса, подчеркнув стратегическую важность внедрения цифровых инструментов для повышения его эффективности и прозрачности.

Основная часть

Для реализации этих целей и задач в августе 2017 г. Верховным Судом, Генеральной прокуратурой, Министерством финансов, внутренних дел и Агентством по делам государственной службы и противодействию коррупции подписан Совместный приказ о создании межведомственной рабочей группы и внедрении пилотного проекта «Электронное уголовное дело», после успешного его реализации в ряде регионов, информационная система ЕРДР (модуль «Электронное уголовное дело» или модуль «e-УД») была с 2018 года распространена по всей стране и внедрена в промышленное использование.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее - УПК) дополнен термином «формат уголовного судопроизводства» и выделены два основных его вида – бумажный и электронный (ст. 42-1 УПК) [4], а также принят Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате» [5], которыми определены правовые основы и регламентирован порядок проведения досудебного расследования в электронном формате.

Изначально в модуле e-УД расследовались уголовные проступки, одноэпизодные преступления небольшой и средней тяжести, но с течением времени информационная система неоднократно развивалась, изменялась, дополнялись различные функционалы и шаблоны процессуальных документов, с 2021 года внедрены алгоритмы трехзвенной модели уголовного процесса.

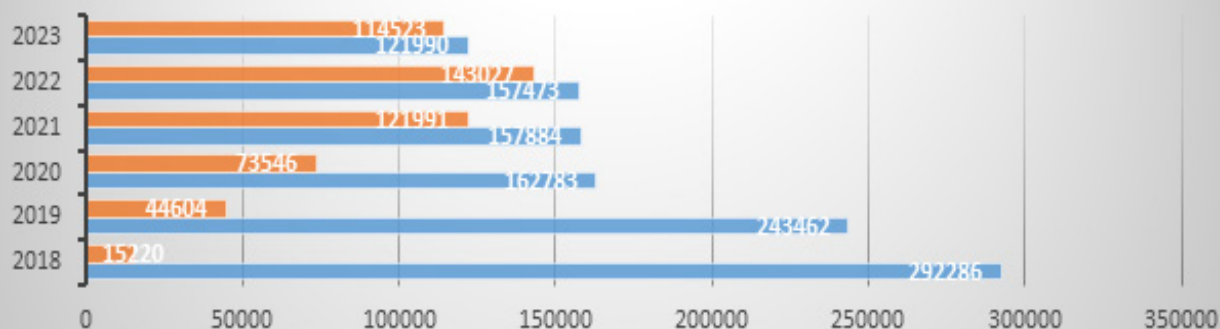
Благодаря планомерному внедрению, электронный формат расследования за 5 лет существования стал основополагающим, а ведение производства в модуле e-УД – повседневной деятельностью каждого работника следствия и дознания.

Так, в первый год функционирования в электронном формате расследовалось около 15 тыс. дел, что составляло лишь 5% от общего количества (из 292 тыс.).

В последующие годы наблюдалась стремительная динамика роста электронных уголовных дел (2019 г. – 18%, 2020 г. – 45%, 2021 г. – 77%), по итогам прошлого года она составила 91% от всех дел (143 из 157 тыс.), а за 10 месяцев т.г. – 93,8% (114,5 из 121,9 тыс.) [6].

Динамика Е-дел в Казахстане

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Е-дел	15220	44604	73546	121991	143027	114523
Всего	292286	243462	162783	157884	157473	121990

Преимущества электронного досудебного производства стали видны с первых дней его применения.

К ним можно отнести исключение факторов фальсификаций, коррупционных проявлений, отсутствие возможности внесения изменений и дополнений в подписанных документах; автоматизация и оперативность сбора данных о преступлениях и итогах расследования; формирование процессуальных документов на основании имеющихся шаблонов информационной системы, ряд реквизитов в которых формируются автоматически базой; назначение и получение экспертиз в электронном формате; возможность получения копий процессуальных документов участниками процесса через «Публичный сектор»; возможность автоматизированного назначения адвокатов в рамках гарантированной государством юридической помощи путем интеграции с системой «Е-Заң көмегі»; полнота и достоверность правовой статистики; возможность получения необходимых сведений из информационных систем других государственных органов.

Не маловажным является вопрос информационной безопасности и защиты каналов связи при ведении е-УД. Для этих целей все материалы электронных уголовных дел хранятся на специальных серверах Комитета правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре, установлены программно-аппаратные комплексы – шифраторы. Вход в систему осуществляется посредством трехмерной аутентификации: логин/пароль, электронно-цифровой подписи (далее – ЭЦП) и отпечатка пальца, подписание документов – посредством ЭЦП. Все производимые действия по электронным уголовным делам «оставляют следы» в журнале событий, имеется возможность отследить кем расследовалось дело, кто и когда имел доступ к материалам, редактировал, вносил изменения и т.д. Однако считаем вышеизложенные меры безопасности на современном этапе не достаточны и требуются дополнительные меры защиты цифровых данных. Внедрение дополнительной аутентификации по примеру «Face ID» либо «Google Authenticator» на порядок повысит уровень защиты информационных систем правоохранительных органов.

Как отмечает отечественный ученый Е.П. Шульгин, «в качестве положительного результата ведения расследования уголовных дел в электронном формате следует отметить сокращение сроков досудебного расследования за счет экономии времени, ранее затрачиваемого на направление ходатайств, согласование с органами прокуратуры применения мер пресечения, проведения отдельных следственных действий, предоставление материалов уголовного дела процессуальному прокурору и следственному судье для рассмотрения поступивших жалоб и ходатайств» [7].

О.А. Зайцев пишет, что «модернизацией действующего уголовно-процессуального законодательства, является поэтапный переход от письменной формы к электронному уголовному делу, позволяющему осуществлять взаимодействие между участниками процесса по формату «paper-free» (без бумажного документооборота)» [8]. Относительно внедрения электронного формата уголовного дела С.В. Зув указал, что «оно удобно, компактно, мобильно, легко управляемо» [9].

Аналогичного мнения придерживается казахстанский профессор, доктор юридических наук И.Ш. Борчашвили отмечая, что введение цифровизации будет способствовать получению реальной статистики. Это первое. Второе: цифровизация окажет определенное воздействие и на фальсификацию

доказательств, то есть ее недопущение [10]. По мнению А.Т. Жукенова, уголовное судопроизводство в электронном формате – это электронный аналог бумажного уголовного судопроизводства с массой очевидных преимуществ. Период электронного судопроизводства позитивно повлиял на процессуальную экономию времени и финансовых средств, сокращение сроков расследования, получение электронных санкций и других справочных материалов, прозрачность уголовного процесса и обеспечение прав его участников. Помимо перечисленного, для участников процесса предусматривается возможность получать электронные документы в режиме онлайн, подавать ходатайства, при проведении досудебного расследования знакомиться с материалами дела дистанционно [10].

Однако несмотря на множество положительных отзывов и широкой практики использования, при производстве досудебного расследования в электронном формате имеются ряд проблемных вопросов.

Во-первых, требует постоянного внимания качество и постоянное обучение вновь поступающих на службу сотрудников следствия и дознания.

В первые годы внедрения системы «Электронного уголовного дела» этому вопросу уделялось пристальное внимание, однако по мере того, как данный формат расследования стал основным и «повседневным» в правоохранительной деятельности, проблема качества обучения молодых сотрудников навыкам пользования е-УД отодвинута на второстепенный план и фактически оставлена без должного внимания. В итоге, новобранцам приходится переучиваться, восполняя недостаток практических навыков и пробелов, ценой своих собственных ошибок.

Эту проблему отмечают казахстанские ученые Лаврушко Е.А. и Сайтова Э.М., указывая, что «необходимо обучение работе в электронном формате и переквалификация сотрудников органов уголовного преследования с целью развития их профессиональных качеств», а также «использования бумажного формата уголовного процесса как альтернативы при работе с лицами, не владеющими современными технологиями, например к такой категории лиц можно отнести людей пожилого возраста» [11].

В ходе исследования проведено анкетирование среди сотрудников следственных подразделений различных правоохранительных органов (далее – Анкетирование), в котором 66% респондентов указали на слабую и недостаточную подготовленность вновь прибывших на службу сотрудников к использованию модуля е-УД. При этом, 52% из них выразили мнение о недостаточности часов, курсов обучения и необходимости изменения программ обучения по применению е-УД в специализированных ВУЗах правоохранительных органов.

Во-вторых, продолжается негативная тенденция дублирования электронного и бумажного формата расследования. Ситуация в практической деятельности строится таким образом, что значительная часть следственных действий и формирование доказательной базы производится органом расследования фактически на бумажном носителе. Только после этого собранные бумажные материалы сканируются и вкладываются в модуль е-УД.

Этому способствует отсутствие мобильной версии е-УД с возможностью составлять процессуальные документы непосредственно на месте происшествия и вне здания органа уголовного преследования. Ее разработка наряду с иными факторами будет одним из способов разрешения вопроса о дублировании. При внедрении мобильной версии нет необходимости перемещать полный функционал, достаточным будет использовать модули для «полевых условий» с последующей передачей по защищенным каналам к базовой версии.

Другим решением данной проблемы видится в налаживании полной технической интеграции и взаимосвязи информационных систем других государственных органов (таких как «Төрелік» у суда) с модулем е-УД, а также в установлении логического ограничения в базе с возможностью вложения сканированных вариантов документов, составленных только вне здания органа расследования (к примеру, осмотр места происшествия, выемка, обыск и т.д.).

Наиболее частыми причинами вложения сканированных документов в модуль е-УД опрошенные в ходе Анкетирования респонденты указали:

- не интегрированность е-УД с другими информационными системами (51%);
- устаревшая техника и техоснащенность (39%);
- неумение работать с шаблонами документов в е-УД (31%);
- неполадки с ЭЦП либо стилусами (21%).

В-третьих, в последнее время все чаще поднимается вопрос об упразднении ведения бумажных (электронных) протоколов следственных действий при наличии видеозаписи их производства, таких как допрос, очная ставка и т.д.

Логично предположить, что это обстоятельство повлечет дефицит объемов памяти серверного хранения. Другой проблемой станет пропускная способность интернета и изучение таких видеопозаказаний

руководством органа уголовного преследования, прокурором, судом, которые вынуждены будут просматривать (прослушивать) каждое подобное следственное действие.

Сжатие видеоконтента с целью увеличения пропускной способности решается технически, но это повлечет к изменению хэш-сумм и последующим процессуальным проблемам в судах.

Существующий порядок «ручного напечатывания текста» по показаниям лиц при допросах и очных ставках эффективен, но затрачивает много рабочего времени следователя, а при параллельной видеосъемке требует от него точного соответствия видеозаписи напечатанному тексту.

Предлагается внедрить в процесс допроса и очных ставок технологии распознавания речи допрашиваемого по принципу «речь в текст», когда следователю останется на стадии завершения следственного действия лишь отредактировать орфографические ошибки и сохранить протокол в модуле е-УД. Такие голосовые помощники ассистенты уже на протяжении нескольких лет активно используются в мобильных устройствах («Siri», «Алиса» и др.), поисковых системах («Google», «Яндекс» и др.), онлайн-переводчиках, геолокациях, приложениях и т.д.

Положительное мнение о внедрении технологии распознавания речи в уголовный процесс выразили 84% опрошенных в ходе Анкетирования сотрудников.

Для примера, о наличии таких технологий, специально разработанных для тюркских языков (включая казахский) заявлено в СМИ в феврале 2023 г., где указано, что «все эти технологии могут использоваться в электронном правительстве Казахстана. Они в открытом доступе, скачать их можно бесплатно. Любой энтузиаст может разработать либо программное обеспечение, либо усовершенствовать эти технологии» [12]. В собственных разработках подразделений финансовой разведки, ряда казахстанских IT компании, таких как «Kazdream» уже имеются решения с распознаванием языков, в т.ч. и государственного, осталось лишь их интерпретировать в функционал е-УД.

В-четвертых, несмотря на значительный охват процессуальных шаблонов, которых в настоящее время модуль е-УД насчитывает около 500, все еще отсутствует техническая регламентация по некоторым из них.

Примером может служить уведомления участников уголовного процесса, регламентированных требованиями ст.294 УПК, где указана обязанность лица, осуществляющего досудебное расследование письменно уведомить подозреваемого, его защитника, законного представителя, потерпевшего, его представителя, гражданского истца, ответчика, их представителей об окончании производства следственных действий по делу.

На данный момент такие уведомления создаются параллельно на бумажных носителях либо в других базах («Эседо», ИС «Кадағалау» и др.), затем сканируются и вкладываются в модуль е-УД, тем самым создавая дублирование документов и излишнюю трату времени.

Тогда как при перенастройке программного обеспечения такие действия могли бы быть автоматизированными, т.е. направляться перечисленному кругу участников уголовного процесса «по умолчанию» посредством СМС-сообщений, электронной почты, либо размещения в «Публичном секторе».

В-пятых, несмотря активное внедрение электронного формата, налаживание взаимодействия с судом, органами экспертизы, криминалистами, адвокатами и др. имеются ряд следственных мероприятий, выполнение которых все еще производится на бумажном носителе.

К таковым можно отнести санкционированные запросы в банки второго уровня о предоставлении сведений по счетам, ячейкам, хранилищам и движению средств по ним.

До настоящего времени следователь составляет мотивированный запрос на предоставление указанных сведений в бумажном формате, направляет его прокурору, который изучает обоснованность и после положительного решения, подписывает и ставит печать на документе.

Только в таком виде банки принимают запросы, мотивируя это необходимостью сохранения банковской тайны и требованиями ст.50 Закона РК «О банках и банковской деятельности» о том, что такие сведения предоставляются на основании письменного запроса, заверенного печатью и санкционированного прокурором [13].

С учетом того, что в Казахстане сейчас действует более 20 банков второго уровня, а по каждому делу случается необходимость составления нескольких запросов, весь этот бумажный поток продолжает переноситься по маршруту «следователь-прокурор-банк-следователь».

Предлагается оцифровать данную процедуру, для чего необходимы изменения в законодательные нормы о банковской тайне, а также интеграция модуля е-УД с банковскими информационными системами (на данный момент такой вопрос проработан лишь с 2-мя банками).

Наличие изложенных бумажных неудобств и излишнего документооборота подтвердили опрошенные в ходе Анкетирования респонденты (67%), в качестве дополнения указавшие, что автоматизированное

получение сведений из банковских учреждений посредством е-УД упростило бы работу следователя и дознавателя (94%).

Заключение

На этапе внедрения и первой пятилетки использования электронного формата расследования проведена не малая работа, но отдельные недостатки все еще имеют место, возникают вопросы с каналами связи (в особенности в отдаленных районах нашей страны либо отчетных периодах при активной загруженности модуля е-УД), «зависанием» компьютерной техники и т.д.

При этом нельзя останавливаться на достигнутом уровне цифрового развития уголовного процесса, поскольку технологии и алгоритмы искусственного интеллекта, программы анализа больших данных развиваются каждый день, появляются новые виды кибератак, квантовой компьютерной техники.

Все это в совокупности требует от государства обеспечения постоянной кибербезопасности и одновременно прозрачности уголовного процесса, оптимизации, информативности, упрощения процедуры сбора и формирования доказательной базы для лиц, осуществляющих расследование, а также интеграции и оперативного взаимодействия всех государственных органов для соблюдения прав и свобод граждан в уголовном процессе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан»: Постановление Правительства Республики Казахстан от 12.12.2017 г. №827. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 17.05.2022 г. №311. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (дата обращения: 25.06.2023).

2 Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан №636 от 15.02.2018 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636> (дата обращения: 25.06.2023).

3 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 гг.: Указ Президента Республики Казахстан №674 от 15.10.2021 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 25.06.2023).

4 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан №231-V от 04.07.2014 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (дата обращения: 25.06.2023).

5 Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате: Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан №2 от 03.01.2018 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (дата обращения: 12.08.2023).

6 Сведения об основных показателях по зарегистрированным уголовным правонарушениям // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators> (дата обращения: 10.11.2023).

7. Шульгин Е.П. К вопросу о деятельности органов досудебного расследования МВД РК, осуществляющих производство в электронном формате // Вестник Краснодарского университета МВД России. - 2019. - №1 (43). - С. 34-36.

8 Зайцев О.А. Основные направления развития уголовно-процессуального законодательства в условиях цифровизации // Вестник Московского университета МВД России. - 2020. - № 3. - С. 18-20.

9 Зуев С.В. Цифровая среда уголовного судопроизводства: проблемы и перспективы // Сибирский юридический вестник. - 2018. - № 4 (83). - С. 118–123.

10. Цифровизация уголовного процесса: реалии и перспективы: Материалы международной научно-практической конференции / под ред. к.ю.н. генерал-майора полиции Дарменова А.Д. - Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова, 2021. - 170 с.

11 Лаврушко Е.А., Сайтова Э.М. Влияние процесса перехода к электронному формату досудебного расследования уголовных дел на обеспечение соблюдения прав человека // Международный научный журнал «Гылым–Наука». - 2023. - № 1 (76). - С. 49-55. DOI: 10.47450/2306-451X-2023-76-1.

12 Технологию распознавания речи для тюркских языков разработали в РК // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://24.kz/ru/news/social/item/584686-tekhnologiyu-raspoznavaniya-rechidlya-tyurkskikh-yazykov-razrabotali-v-rk> (дата обращения: 25.08.2023).

13 О банках и банковской деятельности: Закон Республики Казахстан №2444 от 31.08.1995 г. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002444> (дата обращения: 02.09.2023).

REFERENCES

- 1 Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy «Cifrovoy Kazahstan»: Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12.12.2017 g. №827. Utratilo silu postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 17.05.2022 g. №311. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (data obrashcheniya: 25.06.2023).
- 2 Ob utverzhdenii Nacional'nogo plana razvitiya Respubliki Kazahstan do 2025 goda i priznanii utrativshimi silu nekotoryh ukazov Prezidenta Respubliki Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan №636 ot 15.02.2018 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636> (data obrashcheniya: 25.06.2023).
- 3 Ob utverzhdenii Konceptcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 gg.: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan №674 ot 15.10.2021 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (data obrashcheniya: 25.06.2023).
- 4 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan №231-V ot 04.07.2014 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (data obrashcheniya: 25.06.2023).
- 5 Ob utverzhdenii Instrukcii o vedenii ugolovnogo sudoproizvodstva v elektronnom формате: Prikaz General'nogo Prokurora Respubliki Kazahstan №2 ot 03.01.2018 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (data obrashcheniya: 12.08.2023).
- 6 Svedeniya ob osnovnyh pokazatelyah po zaregistrirovannym ugolovnym pravonarusheniyam // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators> (data obrashcheniya: 10.11.2023).
- 7 SHul'gin E.P. K voprosu o deyatel'nosti organov dosudebnogo rassledovaniya MVD RK, osushchestvlyayushchih proizvodstvo v elektronnom формате // Vestnik Krasnodarskogo universiteta MVD Rossii. - 2019. - №1 (43). - S. 34-36.
- 8 Zajcev O.A. Osnovnye napravleniya razvitiya ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva v usloviyah cifrovizacii // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. - 2020. - № 3. - S. 18-20.
- 9 Zuev S.V. Cifrovaya sreda ugolovnogo sudoproizvodstva: problemy i perspektivy // Sibirskij yuridicheskij vestnik. - 2018. - № 4 (83). - S. 118–123.
10. Cifrovizaciya ugolovnogo processa: realii i perspektivy: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii / Pod red. k.yu.n. general-majora policii Dарmenova A.D. - Karaganda. Karagandinskaya akademiya MVD RK im. B.Bejsenova, 2021. - 170 s.
- 11 Lavrushko E.A., Saitova E.M. Vliyanie processa perekhoda k elektronnomu formatu dosudebnogo rassledovaniya ugolovnyh del na obespechenie soblyudeniya prav cheloveka // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylym – Nauka». - 2023. - № 1 (76). - S. 49-55. DOI: 10.47450/2306-451H-2023-76-1.
- 12 Tekhnologiyu raspoznavaniya rechi dlya tyurkskih yazykov razrabotali v RK // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://24.kz/ru/news/social/item/584686-tehnologiyu-raspoznavaniya-rechi-dlya-tyurkskih-yazykov-razrabotali-v-rk> (data obrashcheniya: 25.08.2023).
- 13 O bankah i bankovskoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan №2444 ot 31.08.1995 g. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002444> (data obrashcheniya: 02.09.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ерболат Серікұлы Байгелов - магистрант, әділет кеңесшісі. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы. Қазақстан Республикасы, Қосшы қ. E-mail: e_baigelov@mail.ru.

Әлібек Болатұлы Байғалиев - (PhD) философия докторы, жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, кіші әділет кеңесшісі. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қазақстан Республикасы, Қосшы қ. E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

Байгелов Ерболат Серикович - магистрант, советник юстиции. Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. Республика Казахстан, г. Косшы. E-mail: e_baigelov@mail.ru.

Байғалиев Алибек Болатович - доктор PhD, старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, младший советник юстиции, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. Республика Казахстан г. Косшы, E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

Baigelov Yerbolat - Master's student, justice advisor. Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. Republic of Kazakhstan, Kosshy. E-mail: e_baigelov@mail.ru.

Baigaliev Alibek - Doctor of Philosophy (PhD) senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines, junior adviser of justice, Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. Republic of Kazakhstan, Kosshy. E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

ГЕРМАНИЯ САЛЫҚ ОРГАНДАРЫНЫҢ САЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУҒА ҚАТЫСУЫ

А.С. Букенесов

докторант, заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ.

Аңдатпа. Мақала Германия мен Қазақстандағы салық қылмыстары туралы қылмыстық істерді тергеу мәселелеріне арналған. Екі елде де салық қылмыстарын жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартудың материалдық құқығының нормаларына салыстыру өткізілді. Бұл ретте Германияда салық қылмыстарының тізімі салық заңнамасымен көзделгені анықталды. Германияның фискалдық органдарының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуының ерекшеліктері – тергеу әрекеттерін жүргізуге белсенді қатысу, қылмыстық істі сотқа жіберу туралы хабарлама, қылмыстық қудалау тоқтатылған кезде олардың пікірін тыңдау ретінде көрсетілген. Егер Германияда салық төлеушіге қатысты бостандығынан айырумен байланысты бұлтартпау шарасы қолданса, онда қылмыстық қудалауды прокурор жүргізеді. Сондай-ақ, 2001 жылға дейін Қазақстан Республикасының салық заңнамасы Германияның заңнамасы сияқты салық саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауапкершілікті көздеген. Бір кезеңдерде Германиядағыдай еліміздің салық органдарының құрамында салық полициясы және экономикалық тергеу қызметі ретінде жедел-тергеу бөлімшелері болған. Алайда, қазіргі кезде еліміздің салық органдарының неміс әріптестерімен ұқсастығы тек әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша ғана іс жүргізу іске асырады. Оған қоса Ресейдің кейбір құқықтанушы ғалымдарының пікірінше Ресейде салық органдары неміс әріптестері сияқты кең өкіліттіктерге иеленбеген деп санайды, бірақ та олар салық органдарының жәбірленуші құқығын қолдану сұрағына назар аудармаған. Өйткені, Қазақстан мен Ресейдің қылмыстық-процестік заңдарында жәбірленушінің құқықтарын реттейтін нормаларда аса айырмашылық жоқ. Қазақстанда салық органдары маман және жәбірленуші ретінде қылмыстық қудалауға қатысады. Жәбірленушінің құқықтарын пайдалана отырып, салық органдары өздерінің неміс әріптестері сияқты қылмыстық процеске белсенді қатысу қажеттілігі ұсынылады: сараптама жүргізуге қатысу, қылмыстық қудалауды заңсыз тоқтатуға шағымдар келтіру. Егер де жергілікті салық органдары жәбірленушінің құқықтарын толығымен қолданбаса, онда республика деңгейінде уәкілетті салық органының араласуы ұсынылады.

Түйін сөздер: салық, салықтық қылмыстар, Германияның Фискалдық кодексі, салық органдары, фискалдық органдар, жәбірленуші, қылмыстық қудалау, қылмыстық істі тоқтату, әрекеттерге (әрекетсіздіктерге) шағымдану.

УЧАСТИЕ НАЛОГОВЫХ ОРГАНОВ ГЕРМАНИИ В УГОЛОВНОМ ПРЕСЛЕДОВАНИИ ПО НАЛОГОВЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ

А.С. Букенесов

докторант, магистр юридических наук

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы

Аннотация. Статья посвящена вопросам расследования уголовных дел о налоговых преступлениях в Германии и Казахстане. Проведено сравнение норм материального права привлечения к уголовной ответственности за совершение налоговых преступлений в обеих странах. При этом установлено, что перечень налоговых преступлений в Германии предусмотрен налоговым законодательством. Особенности участия фискальных органов Германии в уголовном преследовании отражены в виде активного участия в проведении следственных действий, уведомления о передаче уголовного дела в суд, а по прекращении уголовного преследования - выслушивания их мнения. Если в отношении налогоплательщика применяется мера пресечения, связанная с изоляцией от общества, то уголовное преследование в Германии осуществляется прокурором. Также до 2001 года налоговое законодательство Республики Казахстан предусматривало ответственность за совершение административных правонарушений в сфере налогообложения, как и законодательство Германии. В течение определенного периода времени, как и в Германии, налоговые органы нашей страны имели в своем составе оперативно-следственные подразделения в виде налоговой полиции и Службы экономических расследований. Однако в настоящее время налоговые органы Казахстана, по сравнению со своими немецкими коллегами, осуществляют производство только по делам об административных правонарушениях. Кроме того, по мнению некоторых российских ученых-правоведов, налоговые органы в России не обладают такими полномочиями, как их немецкие коллеги, при этом вопросу использования налоговыми органами прав потерпевших эти авторы не уделяют внимания. В то же время в уголовно-процессуальном законодательстве Казахстана и России нет особой разницы в нормах, регулирующих права потерпевшего. В Казахстане налоговые органы участвуют в уголовном преследовании в качестве специалиста и потерпевшего. Предлагается нашим налоговым органам по аналогии немецких коллег пользуясь правами потерпевшего, активно участвовать в уголовном процессе: участие в назначении и проведении экспертизы,

приносить жалобы на прекращение уголовного преследования. Предлагается, чтобы наши налоговые органы, по аналогии со своими немецкими коллегами, используя права потерпевшего, активно участвовали в уголовном процессе: участие в назначении и проведении экспертизы, подача жалобы на незаконное прекращение уголовного преследования. Если территориальные налоговые органы не в полной мере используют права потерпевшего, то предлагается, чтобы уполномоченный налоговый орган на республиканском уровне вмешался в этот процесс.

Ключевые слова: налоги, налоговые преступления, Фискальный кодекс Германии, налоговые органы, фискальные органы, потерпевший, уголовное преследование, прекращение уголовного дела, обжалование действий (бездействий).

PARTICIPATION OF GERMAN TAX AUTHORITIES IN CRIMINAL PROSECUTION OF TAX CRIMES

Bukenessov A.S.

Doctoral student, master of law

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kossy

Annotation. The article is devoted to the investigation of criminal cases of tax crimes in Germany and Kazakhstan. The comparison of the norms of the substantive law of criminal prosecution for tax crimes in both countries is carried out. At the same time, it is established that the list of tax crimes in Germany is provided for by tax legislation. The features of the participation of the German fiscal authorities in criminal prosecution are reflected as active participation in the conduct of investigative actions, notification of the referral of a criminal case to the court, and upon termination of criminal prosecution to listen to their opinion. If a preventive measure is applied against a taxpayer related to isolation from society, then criminal prosecution in Germany is conducted by a prosecutor. Also, until 2001, the tax legislation of the Republic of Kazakhstan provided for liability for administrative offenses in the field of taxation as German legislation. For a certain period of time, as in Germany, the tax authorities of our country had operational and investigative units in the form of the tax police and the Economic Investigation Service. However, at present, the tax authorities of Kazakhstan, in comparison with their German counterparts, only carry out proceedings on cases of administrative offenses. In addition, according to some Russian legal scholars, tax authorities in Russia do not have such powers as their German counterparts, while attention is not paid to the issue of the use of victims' rights by tax authorities. At the same time, in the criminal procedure legislation of Kazakhstan and Russia there is no particular difference in the norms governing the rights of the victim. In Kazakhstan, the tax authorities participate in criminal prosecution as a specialist and a victim. It is proposed that our tax authorities, by analogy with their German colleagues, using the rights of the victim, actively participate in the criminal process: participation in the appointment and conduct of the examination, to bring complaints about the termination of criminal prosecution. If the local tax authorities do not fully use the rights of the victim, then it is proposed that the authorized tax authority at the republican level intervene in this process.

Keywords: taxes, tax crimes, Fiscal Code of Germany, tax authorities, fiscal authorities, victim, criminal prosecution, termination of a criminal case, appeal of actions (omissions).

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында қылмыстық процестің үш буынды моделін кезең-кезеңімен енгізуі нақты көрсетілген [1]. Бұл модель Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (әрі қарай - ЭЫДҰ) елдерінің тәжірибесіне негізделген. Мұндай модельдің басты артықшылығы, ҚР Президенті Қ. Тоқаев тағылған айыпты азайту және қылмыстық процеске заңсыз араласуға жол бермеу [2, 73 б.]. Демек, еліміздің қылмыстық іс жүргізу қызметінің саласы ЭЫДҰ елдерінде адам құқықтары мен оның заңды мүдделерінің сақталуын қамтамасыз ету деңгейіне жақындауға ұмтылысын көздейді. Бұл ұстаным шетелдік тәжірибе, нақтырақ айтқанда Германияның тәжірибесі негізінде қаланып отыр. Қазақстан Республикасының Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнамасында жүргізіліп жатқан барлық реформалар бірінші кезекте қылмыстық сот ісін жүргізудің батыс моделіне бағдарланған [3, 116 б.]. Осыған орай қазіргі уақытта заң ғылымында шет елдердің құқығын зерттеуге көбірек көңіл бөлініп, салыстырмалы-құқықтық зерттеулер жүргізілуде. Сол үшін Қазақстандағы салық қылмыстары бойынша қылмысты қудалаудың проблемалық мәселелерді шешудің неғұрлым оңтайлы жолдарын іздеу мақсатында Германия заңнамасымен салыстыру арқылы жүргізіліп зерделеу қажет. Себебі, салық қылмыстары мемлекеттің экономикасына ең үлкен зиян келтіреді және кез келген елдің үкіметі олармен күресудің әртүрлі тәсілдерін іздейді, сондай-ақ салықты төлемеуден келтірілген зиянды өтеу мәселелерін шешу жолдары ел бюджетінің тапшылығы жағдайында өзекті бола бастайды.

Осыған байланысты бұл мақалада біз Германия Федеративтік Республикасының (әрі қарай - ГФР) салық қылмысымен күрес саласындағы заңнамасын қарастырамыз. Өйткені, Германия мен Қазақстанның

құқықтық жүйелері роман-германдық құқықтық отбасына жатады, тиісінше Германияның тәжірибесі біздің заңнамада да қолданылуы мүмкін.

Негізгі бөлім

Қылмыстық жауаптылық. Германиядағы қылмыстық қудалаудың жалпы тәртібі ГФР Қылмыстық-процестік кодексіне анықталған [4]. Бірақ та салық қылмыстары бойынша қылмыстық қудалаудың кейбір ерекшеліктері ГФР Фискалдық кодексіне белгіленген [5]. Негізінен «Германияның салық кодексі» деген қазақша мәтіні ағылшын тілінде «The Fiscal Code of Germany» деп анықталған, бірақ та әдетте салық кодексі ағылшын тілінде «Tax Code» деп жазылған. Сондай-ақ, Германияның аталған кодексі салықпен бірге кеден қатынастарын да реттейді. Осыған орай, фискалдық кодекс деген сөз тіркесін қолданамыз.

Қазақстан Республикасына келетін болсақ, онда қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібін реттейтін өзге де заңдардың ережелері міндетті түрде қылмыстық-процестік кодекске енгізілуге жатады (1-бап) [6]. Демек, осы кодексте көрсетілмеген өзге заң нормалары қолдануға жатпайды.

Германияның Қылмыстық кодексіне салық қылмыстарының құрамы көзделмеген, тек қылмыстық заңда фискалдық кодекспен көзделген қылмыстық әрекеттер деп анықтайды, яғни тікелей салық заңнамасына сілтейді. Мысалы, ГФР ҚК 76а бөлімінің 4-ұсынысына сәйкес тәуелсіз тәркілеуге жататын қылмыстардың тізімі көзделген: 1) осы Кодекс бойынша... 2) Фискалдық кодекске сәйкес: а) № 5 370 (3) бөлімінің шарттарына сәйкес салық төлеуден жалтару... 3) Баспана туралы Заңға сәйкес... 4) Тұрғын үй туралы Заңға сәйкес... 5) Сауда және төлемдер туралы Заңға сәйкес... 6) Есірткі туралы Заңға сәйкес... 7) Қару туралы Заңға сәйкес [7]. Бұл нормадан байқайтынымыз Германияның қылмыстық заңынан бөлек басқа да заңдар қылмыстың түрлері мен оның жауапкершілігін белгілейді.

Қазақстан Республикасына келетін болсақ, онда қылмыстық жауаптылықты көздейтін өзге заңдар осы Кодекске енгізілгеннен кейін ғана қолданылуға жатады (1-бап) [8], яғни елімізде қылмыстың түрлері басқа заңдармен көзделмейді.

ГФР Фискалдық кодексімен салық қылмыстарының тізімі 369-375 бөлімдерімен көзделген және осы кодексте салық қылмыстарының жауапқа тартудың ескіру мерзімі мен қылмыстық сот ісін жүргізудің кейбір ерекшеліктері айқындалған [5].

Салықтық құқық бұзушылықтардың жазалануы мен салықтық қылмыстар туралы істер бойынша процестің ерекшеліктері Германияның Фискалдық кодексіне қамтылған арнайы нормалармен айқындалады. Заң шығарушы «lex specialis derogat lex generalis» принципіне сүйене отырып, ГФР Фискалдық кодексінің және Қылмыстық кодексі мен Қылмыстық-процестік кодекстің қылмыстық-құқықтық және қылмыстық іс жүргізу нормаларының ықтимал бәсекелестігі мәселесін ГФР Фискалдық кодексінің 369-бөлімінің 2-абзацында және 385-бөлімнің 1-абзацында шешеді, яғни салық кодексінің арнайы нормасы басым қолданысқа ие [9, 97 б.].

Салық төлеуден жалтару дерегі бойынша қылмыстық жауаптылық ГФР Фискалдық кодексінің 370 бөлімімен көзделген және осы іс-әрекетті жасаған үшін бес жылға дейін бас бостандығынан айырумен немесе айыппұлмен жазланады. Ерекше ауыр жағдайларда он жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған. Демек, жаза тағайындау мерзімі еліміздің қылмыстық заңға, яғни ҚР ҚК 245-бабының санкциясына ұқсас.

Қазақстан салық заңнамасында болған ерекшеліктер. ГФР Фискалдық кодексінің 377-383б бөлімдерімен әкімшілік жауаптылық қарастырылған. Қазақстан Республикасында мұндай жауаптылық Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексімен көзделеді. Алайда, 2001 жылға дейін, яғни Қазақстан Республикасының алғашқы ӘҚБТК қабылдағанға дейін өзге заңдарда көптеген әкімшілік жауаптылық көзделетін. Мысалы, салықтық құқық бұзушылық және оны жасағаны үшін жауапкершілік «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» 1995 жылғы 24 сәуірдегі N 2235 ҚР Президентінің Заң күші бар Жарлығының 42-тарауындағы 160-164 баптарымен қарастырылған [10]. Осы баптарға сәйкес салық органдары салық төлеушілерге айыппұл салатын. Осыдан байқайтынымыз еліміз тәуелсіздік алған бетте өзінің заңнамасын шетел заңдарына ұқсас етіп қабылдап, әрі қарай қолданғысы келді. Бірақ та бұрынғы кеңестік қоғамға тән құқықтық сана деңгейін ұстанатын құқықтанушы ғалымдар мен құқық қолданушылар аталған нормалардың енгізілгеніне қарсы болып, шетелдік тәжірибені қабылдағысы келмей, әкімшілік жауаптылықты көздейтін барлық нормалар бір заңда жинақталуы тиіс екендігін ұсынды. Егер де мұндай қарсылық болмағанда, бәлкім еліміздің салық заңнамасы Германияның тәжірибесіне сүйене отырып, қылмыстық жауаптылықты қарастыруы мүмкін болар еді.

Германиядағы қылмыстық қудалау. Германияда қылмыстық қудалауды тек прокуратура іске асырады [4]. Алайда салық қылмысы бойынша қылмыстық қудалауды фискалдық органдар да жүзеге асыруға құқылы. ГФР Фискалдық кодексінің 386-бөлімінің 1-абзацына сәйкес фискалдық

органдарға Бас кеден басқармасы, салық инспекциясы, Федералды Орталық салық инспекциясы және балаларға жәрдемақы төлеу жөніндегі Ведомство жатады. ГФР Фискалдық кодексінің 399-бөліміне сәйкес фискалдық органдар тергеу жүргізу кезінде прокуратура сияқты құқықтар мен міндеттерге ие болады, ал аталған кодекстің 404-бөліміне сәйкес салықтық тергеуге жауапты кеден тергеу органдары мен жергілікті салық органдары, сондай-ақ олардың салық қылмыстары бойынша қылмыстық іс жүргізудегі лауазымды адамдары қылмыстық іс жүргізу кодексінің ережелеріне сәйкес полиция органдары мен олардың лауазымды адамдары сияқты құқықтары мен міндеттеріне ие. Бірақ аталған кодекстің 386-бөлімінің 3 және 4-абзацтарына сәйкес айыпталушыға қатысты қамауға алуға немесе психиатриялық стационарға қамауға алуға ордер берілгеннен кейін фискалдық органның юрисдикциясы қолданылмайды. Фискалдық орган кез келген уақытта қылмыстық істі мемлекеттік прокуратураға бере алады. Прокуратура қылмыстық істі кез келген уақытта қарауға қабылдай алады. Екі жағдайда да прокуратура фискалдық органының өзара келісімімен қылмыстық істі оған қайтара алады [5]. Демек, салық қылмысын жасаған адамның бас бостандығынан айыратын шаралар қолдану кезінде іс бойынша қудалауды тек прокурор ғана жүргізуге құқылы.

Атап өтетін жағдай, егер салықпен байланысты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді прокуратура немесе полиция жүзеге асырса, онда фискалдық орган шетте қалмайды, керісінше белгілі бір процестік құқықтарға ие болады. ГФР Фискалдық кодексінің 403-бөліміне сәйкес прокуратура немесе полиция органдары салық қылмыстарына қатысты тергеу жүргізген жағдайларда, фискалдық орган қатысуға құқылы. Оған тергеу іс-қимылдарын жүргізу орны мен уақыты туралы уақтылы хабардар етілуге тиіс, сондай-ақ айыпталушыларға, куәгерлерге және сарапшыларға сұрақтар қоюға рұқсат етіледі. Осы өкілеттілік сот тындауларына тиісті өзгерістермен қолданылады, оларға прокуратура қызметкеріне де қатысуға рұқсат етіледі. Фискалдық органға айып тағылғаны және жалпы жаза туралы қаулы шығару бойынша өтініш хабарлануы керек. Егер прокуратура өндірісті тоқтата тұруды қарастырса, ол фискалдық органмен кеңесуі керек [5].

Осылайша, фискалдық орган өкілінің мұндай қатысуы пассивті, формальды сипатқа ие емес. Бұл іс жүзінде олардың қызметкерлері сотқа дейінгі тергеуге қатыса отырып, тергеуді қажетті бағытқа жолдай алады. Оларға салық қылмыстары бойынша елеулі өкілеттіктер берілген, оның лауазымды адамдары не қылмыстық қудалауды өздері жүзеге асырады, не аса маңызды тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде қатысуға құқық берілген, сондай-ақ олардың пікірі қылмыстық талқылауды тоқтату туралы мәселені шешу кезінде ескеріледі [11, 100 б.].

Қазақстандағы салық органдарының қылмыстық қудалауға қатысуы. Еліміздің салық органдарына қылмыстық істерді тергеу бойынша өкілеттік берілмеген. Олар тек Германиядағыдай әкімшілік айыппұл салуға ғана құқылы. Бірақ Германияның тәжірибесіне ұқсас 1994-2001 жылдар аралығында салық қызметі органдарының құрамындағы салық полициясы органдары анықтау мен алдын ала тергеу жүргізген болатын. Кейін 2001 жылдан 2014 жылдың 18 қарашасына дейін бұл өкілеттікті жеке орган ретінде қаржы полициясы органдары жүзеге асырды. Қаржы полициясы органдары таратылған соң, оның экономика саласындағы сотқа дейінгі тергеп-тексеру өкілеттігі 2014 жылдың 18 қарашасынан бастап 2019 жылға дейін мемлекеттік кірістер органының құрамындағы Экономикалық тергеу қызметіне тапсырылды. Қазіргі кезде Экономикалық тергеу қызметі қаржы мониторинг органдарының құрамында.

Осылайша біздің елімізде де салық органдары тікелей анықтау мен алдын ала тергеу жүргізбесе де, оның құрамындағы жедел-тергеу бөлімшелері жүргізген болатын. Ал егер де салық қылмыстарын тергеп-тексеруді қай орган жүзеге асыру тиіс туралы сұрақ туындаса, біздің пікірімізше әр түрлі органдар емес, бір ғана орган – Экономикалық тергеп-тексеру қызметі.

В.В. Седелкинаның пікірі бойынша, Ресейде салық органы салық тексеру құжаттары бойынша қылмыстық іс қозғалған жағдайда іс бойынша қабылданған шешімдер туралы ғана хабардар етіледі, бірақ ешқандай тергеу әрекеттеріне қатысу құқығы берілмейді. Сонымен қатар, полиция органдары қылмысты анықтаған жағдайда алдын-ала тергеуге және сот талқылауына қатыспайды. Мұндай өкілеттіктердің болмауы сыни болып көрінбейді. Қажет болған жағдайда салық заңнамасын, анықталған бұзушылықтарды түсіндіру үшін салық органының қызметкерінен тергеуші жауап алады, бұл жеткілікті болып табылады [11, 100-101 б.].

Біздің ойымызша, бұл ішінара қате пікір, себебі Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңдары көп жағдайларда, әсіресе жәбірленушіні тану нормалары бірдей болып келеді. Шынында да салық органдарының қызметкері жәбірленуші ретінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезінде күдіктінен немесе куәдан жауап алу кезінде қатысу мүмкіндігі жоғары болмаса да, бірақ та ол бас сот талқылауында мұндай құқыққа ие. Сонымен қатар, қылмыстық істі тоқтату кезінде салық органының келісімі мен кеңестері қажет емес.

Алайда, салық қылмыстары бойынша төленбеген салық мүліктік зиян ретінде тікелей мемлекет

мүддесіне келтірілетінін ескеретін болсақ, онда мемлекет тарапынан салық органдарын ҚР ҚПК 71-бабына сәйкес тергеуші жәбірленуші деп дереу тануға міндетті. Сонымен бірге, салық органы жәбірленуші болып танылған соң, ол азаматтық талапкер ретінде танылуы тиіс. Оған қоса, салық төлеуден жалтару сомасы салықтық тексеріс актісімен анықталады. Бұл ретте салық тексеру актісін жасаған адам маман ретінде танылуы тиіс, ал маман жәбірленушінің өкілі ретінде танылмауы тиіс. Осыған орай, салық органының заңгерлері аталған өкілеттікті атқарғаны дұрыс.

Салық органы жәбірленушінің құқықтарына ие, соның ішінде біздің ойымызша ең маңыздысы: келтірілген күдік пен тағылған айыптау туралы білуге; дәлелдемелерді ұсынуға; өтінішхаттар мен қарсылық білдірулерді мәлімдеуге; өз өтінішхаты бойынша жүргізілетін тергеу әрекеттеріне тергеушінің рұқсатымен қатысуға; сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғаннан кейін істің барлық материалдарымен танысуға, кез келген мәліметті және кез келген көлемде көшіріп алуға; сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтату туралы қаулылардың, айыптау актісінің, сотқа дейінгі жеделдетілген тергеп-тексеру хаттамасының, сондай-ақ бірінші, апелляциялық және кассациялық сатылардағы соттың үкімі мен қаулысының көшірмелерін алуға; бірінші, апелляциялық және кассациялық сатылардағы сотта істі соттың талқылауына қатысуға; сот жарыссөздерінде сөйлеуге; айыптауды қолдауға, оның ішінде мемлекеттік айыптаушы айыптаудан бас тартқан жағдайда да; сот отырысының хаттамасымен танысуға және оған өзінің қолын қоюға; сот отырысында аудио-, бейнетіркеу қолданылған жағдайда – хаттаманың соңына қол қоюға, хаттамаға ескертулер беруге; қылмыстық процесті жүргізетін органның әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) шағым келтіруге; соттың үкімі мен қаулысына шағым жасауға; іс бойынша келтірілген шағымдар, прокурордың өтінішхаттары және наразылықтар туралы білуге, оларға қарсылықтар беруге және оларды қарауға қатысуға [6].

Осыған орай, еліміздің салық органдары жәбірленушінің құқықтарын пайдалана отырып, Германияның әріптестері сияқты көптеген құзыреттілікке ие. Оған қоса, салық органдары тікелей сот сараптамасына қатысуға және сараптамаға қойылатын сұрақтарға өзінің пікірін білдіруге, қосымша сұрақтар қоюға құқылы. Біздің ойымызша, қылмыстық-процестік заңда көзделген құзыретті тергеу мен соттық практикада кеңінен пайдалану қажет. Бұл ретте қадағалаушы прокурор мен салық органдары тергеушіден талап ету тиіс.

Сонымен қатар, тергеулік тәжірибеде байқағанымыздай, салық төлеуден жалтару сомасы салықтық тексеріс актісімен айқындалған жағдайда жергілікті тергеу органдары бюджетке төленуге жататын салық сомасын сот-экономикалық сараптама өткізу арқылы анықтайды. Кейбір кездерде сарапшының қорытындысы салықтық тексеріс актісіне қарағанда төленуге жататын салық сомасы едәуір төмен болады. Соның салдарынан қылмыстық іс тоқтатылып, кінәлі адам жауаптылыққа тартылмай, келтірілген залал өтелмейді.

Әрине жалтарған салық сомасы жанама әдіспен салықтық тексеру кезінде шығынды растайтын құжаттаманың болмау себебінен айқындалса, ал кейін сот сараптамасында мұндай құжаттар пайда болып, оларға ақтау дәлелі ретінде қатыстылығы, жол берілетіндігі, анықтығы жөнінде күмән болмаса, онда сарапшының қорытындысы сөзсіз негізге алынады. Алайда, кейбір жағдайларда сарапшының қорытындысына сәйкес жалтарған салық сомасы біздің ойымызша негізсіз азайтылады да, қылмыс объектісін құрайтын ірі залалдан да төмен болады. Нәтижесінде қылмыстық іс ақтау негізінде тоқтатылады. Бұл ретте жергілікті салық органдары тек қаулының көшірмесін алумен ғана қанағаттанады. Тиісінше прокуратураға шағымданбайды, себебі жергілікті тергеу органдарымен өзінің қарым-қатынастарын бұзғысы келмейді, бәлкім сыбайлас жемқорлық тәуекелі де байқалуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір кезде салық органдары жәбірленуші ретінде танылмайды, олар көпшілік жағдайларда қылмыстық істі сотқа жолдаған кезде ғана танылады.

Қылмыстық істі негізсіз және заңсыз тоқтату деректерін болдырмас үшін, соның ішінде сарапшының қорытындысына сәйкес жалтарған салық сомасы негізсіз азайтылған себептен тоқтатылса, онда мұндай деректерді Мемлекеттік кірістер комитеті атынан жоғары тұрған салық органы тиісті бақылауға алып, сарапшының қорытындысымен және тоқтату туралы қаулысымен таныса отырып, оларды зерделеп, жергілікті прокуратураға немесе ҚР Бас прокуратурасына шағым беру міндеттілігі тиісті ведомстволық актілерде қарастырылуы тиіс. Өйткені, салық органдары салық заңнамасына сәйкес мемлекеттің мүдделерін қорғауға міндетті.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, бұл туралы келесі қорытынды жасауға болады. Германияда біздің елге қарағанда салық саласындағы әкімшілік немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасаған үшін жауаптылық тек бір заңмен, яғни Фискалдық кодекспен анықталған, бірақ қылмыстық қудалау қылмыстық-процестік заңмен бірге фискалдық заңмен ерекшеленеді. 1995-2001 жылдары Германияның салық заңнамасына ұқсас еліміздің салық заңнамасында да әкімшілік жауапқа тарту нормалары

болған. 1994-2001 жылдары және 2014-2019 жылдары аралығында салық органдары мен кіріс органдары құрамында салық полициясы мен экономикалық тергеу қызметі болған. Германияда салық қылмыстары бойынша қудалауды үш орган жүргізсе, бізде тергеулік реті бойынша тек Экономикалық тергеп-тексеру қызметі ғана жүзеге асырады. Германияның салық қылмыстары бойынша салық органдарының қылмыстық қудалауда белсенді қатысу тәжірибесін біздің елде байқауға болады, егер салық органдары қылмыстық-процестік заңмен көзделген жәбірленушінің құқықтары мен міндеттерін кеңінен қолданса. Ол үшін елімізде тиісті нормативті-құқықтық база бар екендігіне көзіміз жетті, тек қызмет етуге деген ұмтылыс қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: // URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek.

2 Мусипова Д.М., Болатов Е.Ж. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы тергеуші мен прокурордың қарым-қатынасы // Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. 2022. - № 4 (78). – 70-74-б.

3 Кадацкий С.Н., Садвакасова А.Т. Соотношение понятий «уголовное преследование» и «обвинение» в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Международный научный журнал «Гылым-Наука» Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева. - 2019. - № 3 (62). - С. 116-120.

4 German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO) as published on 7 April 1987, as last amended by Article 2 of the Act of 25 March 2022. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html/ (жүгінген күні: 25.04.2023).

5 The Fiscal Code of Germany (Abgabenordnung) in the version promulgated on 1 October 2002, last amended by Article 17 of the Act of 17 July 2017. // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/englisch_ao.html/ (жүгінген күні: 25.04.2023).

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231/> (жүгінген күні: 25.04.2023).

7 German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) in the version published on 13 November 1998, as last amended by Article 2 of the Act of 22 November 2021. // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html/ (жүгінген күні: 25.04.2023).

8 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/> (жүгінген күні: 25.04.2023).

9. Васкевич К. Правовое регулирование ответственности за нарушения налогового законодательства в ФРГ // Государственная служба. - 2015. - № 2 (94). - С. 96-99.

10 Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 1995 жылғы 24 сәуірдегі N 2235 Қазақстан Республикасы Президентінің Заң күші бар Жарлығы. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002235_/ (жүгінген күні: 25.04.2023).

11 Седелкина В.В. Уголовно-процессуальные особенности борьбы с налоговыми преступлениями в Германии // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. - 2019. - № 2 (75). - С. 98-103.

REFERENCES

1 Jaña jaǵdaıdaǵy Qazaqstan: is-qimyl kezeñi: Memleket Bassysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ 2020 jylǵy 1 qyrküiekteǵy Qazaqstan halqyna Joldaуy. [Elektronдық resurs] - Kіru rejimi: // URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek.

2 Musipova D.M., Bolatov E.J. Sotqa deiingі tergep-tekseru satysyndaǵy tergeuші men prokurordyñ qarym-qatynasy // Qazaqstan Respublikasy IIM B. Beisenov atyndaǵy Qaraǵandy akademiasynyñ «Habarşy — Vestnik» jurnaly. 2022. - № 4 (78). – 70-74-b.

3 Kadaski S.N., Sadvakasova A.T. Sootnoşenie ponāti «ugolovnoe presledovanie» i «obvinenie» v ugolovnom sudoproizvodstve Respubliki Kazahstan // Mejdunarodnyi nauchnyi jurnal «Ĝylym-Nauka» Kostanaiskoi akademii MVD Respubliki Kazahstan imeni Şrakhbeka Kabylybaeva. - 2019. – № 3 (62). - S. 116-120.

4 German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO) as published on 7 April 1987, as last amended by Article 2 of the Act of 25 March 2022. [Elektronдық resurs] - Kіru rejimi: // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html/ (jügingen küni: 25.04.2023).

5 The Fiscal Code of Germany (Abgabenordnung) in the version promulgated on 1 October 2002, last amended by Article 17 of the Act of 17 July 2017. // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/englisch_ao.html/ (jügingen küni: 25.04.2023).

6 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq-prosestık kodeksi 2014 jylğy 4 şıldedegı № 231-V QRZ. // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231/> (jügingen küni: 25.04.2023).

7 German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) in the version published on 13 November 1998, as last amended by Article 2 of the Act of 22 November 2021. // URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html/ (jügingen küni: 25.04.2023).

8 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksi 2014 jylğy 3 şıldedegı № 226-V QRZ. // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/> (jügingen küni: 25.04.2023).

9. Vaskevich K. Pravovoe regulirovanie otvetstvenosti za naruşenia nalogovogo zakonodatelstva v FRG // Gosudarstvennaia slujba. - 2015. - № 2 (94). - S. 96-99.

10 Salyq jäne büjdetke tölenetin basqa da mindetti tölemder turaly 1995 jylğy 24 säuirdegi N 2235 Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ Zañ küşi bar Jarlyğy. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002235_/ (jügingen küni: 25.04.2023).

11 Sedelkina V.V. Ugolovno-prosesualnye osobenosti börby s nalogovymi prestupleniami v Germanii // Jurnal zarubejnogo zakonodatelstva i sravnitel'nogo pravovedenia. - 2019. - № 2 (75). - S. 98-103.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Азамат Серикбаевич Букенесов - жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қазақстан Республикасы, Ақмола облысы, Қосшы қ. E-mail: bukenesov@mail.ru.

Букенесов Азамат Серикбаевич - докторант института послевузовского образования, магистр юридических наук, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Акмолинская область, Республика Казахстан. E-mail: bukenesov@mail.ru.

Azamat Bukenessov - Doctoral student of the Institute of Postgraduate Education, master of law, Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Akmola region, Republic of Kazakhstan. E-mail: bukenesov@mail.ru.

КЛАССИФИКАЦИЯ ВИДОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РАССЛЕДОВАНИЮ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМОГО ПРИ ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Д.А. Жақұдаев

магистр юридических наук

Департамент полиции Карагандинской области, Республика Казахстан, г. Караганда

С.Н. Кадацкий

кандидат юридических наук

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, г. Караганда

Аннотация. В данной статье раскрывается классификация противодействия принятию решений в процессе досудебного расследования уголовных правонарушений. Предложена авторская классификация рассматриваемого вопроса. Авторами указывается, что определение целей противодействия расследованию преступлений, обеспечивает возможность выявления уязвимых процессуальных процедур. Знание уязвимых процессуальных ситуаций и процедур, позволяет следователю предупредить следственные ошибки. В статье рассматриваются общее и локальное противодействие расследованию. Выделены такие критерии классификации видов противодействия принимаемым решениям как функциональный и целевой характер. Обращается внимание на то, что классификация видов противодействия решениям, принимаемым в ходе расследования, может быть весьма обширной, поскольку во многом зависит от классификации самих решений. Дается весьма обширная авторская классификация видов противодействия осуществляемого при принятии решений на стадии досудебного расследования, а также обращается особое внимание на описание особенностей субъектов, уполномоченных на принятие таких решений. Отмечается, что каждое решение, принимаемое на стадии досудебного расследования, будучи элементом алгоритма расследования, так или иначе отражает сам этот алгоритм и указывает на вероятный алгоритм противодействия ему.

Авторы указывают, что разнообразная классификационная основа в части видов решений, принятие которых вызывает противодействие, во многом связана с простейшими алгоритмами противодействия познанию, посредством которых возможно не достижение, непринятие нескольких видов решений. Вместе с тем, классификация противодействия, рассмотренная в данной научной статье, имеет высокую значимость не только для деятельности органов, осуществляющих досудебное производство, но и в целом для теории уголовного процесса.

Ключевые слова: противодействие расследованию преступлений, классификация, воспрепятствование расследованию, сокрытие следов преступления, формы воспрепятствования, цели противодействия, воспрепятствование расследованию, локальное противодействие.

СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ САТЫСЫНДА ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ТҮРЛЕРІНІҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Д.А. Жақұдаев

заң ғылымдарының магистрі

Қарағанды облысының полиция департаменті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

С.Н. Кадацкий

заң ғылымдарының кандидаты

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Осы бапта қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінде шешім қабылдауға қарсы іс-қимылдың жіктелуі ашылады. Қарастырылып отырған мәселенің авторлық классификациясы ұсынылды. Авторлар қылмыстарды тергеуге қарсы іс-қимыл мақсаттарын айқындау осал іс жүргізу рәсімдерін анықтау мүмкіндігін қамтамасыз ететінін көрсетеді. Осал процедуралық жағдайлар мен процедураларды білу тергеушіге тергеу қателіктерін болдырмауға мүмкіндік береді. Мақалада тергеуге жалпы және жергілікті қарсылық қарастырылады. Қабылданған шешімдерге қарсы іс-қимыл түрлерін Функционалды және мақсатты сипат ретінде жіктеудің осындай критерийлері көрсетілген. Тергеу барысында қабылданған шешімдерге қарсы іс-қимыл түрлерінің жіктелуі өте кең болуы мүмкін екендігіне назар аударылады, өйткені бұл көбінесе шешімдердің жіктелуіне байланысты. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында шешімдер қабылдау кезінде жүзеге асырылатын қарсы іс-қимыл түрлерінің өте кең авторлық жіктелімі беріледі, сондай-ақ осындай шешімдер қабылдауға уәкілетті субъектілердің ерекшеліктерін сипаттауға ерекше назар аударылады. Сотқа дейінгі тергеу сатысында қабылданған әрбір шешім тергеу алгоритмінің элементі бола отырып, қандай да бір жолмен осы алгоритмнің өзін көрсетеді және оған қарсы тұрудың ықтимал алгоритмін көрсетеді.

Авторлар қабылдауы қарсылық тудыратын шешім түрлері бөлігіндегі әртүрлі жіктеу негізі негізінен танымға қарсы тұрудың қарапайым алгоритмдерімен байланысты екенін көрсетеді, ол арқылы бірнеше шешім түрлеріне қол жеткізбеу, қабылдамау мүмкін. Сонымен бірге, осы ғылыми мақалада қарастырылған қарсылық классификациясы сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын органдардың қызметі үшін ғана емес, жалпы қылмыстық процесс теориясы үшін де жоғары маңызға ие.

Түйін сөздер: қылмысты тергеуге қарсы іс-қимыл, жіктеу, тергеуге кедергі жасау, қылмыстың іздерін жасыру, кедергі нысандары, қарсы іс-қимыл мақсаттары, тергеуге кедергі жасау, жергілікті қарсы іс-қимыл.

CLASSIFICATION OF TYPES OF COUNTERACTION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES CARRIED OUT WHEN MAKING DECISIONS AT THE STAGE OF PRE-TRIAL PROCEEDINGS

Zhakudaev D.A.

Master of Law

Police Department of Karaganda region, Republic of Kazakhstan, Karaganda

Kadatsky S.N.

Candidate of Juridical Sciences

Karaganda University of Kazpotreboyz, Republic of Kazakhstan, Karaganda

Annotation. This article reveals the classification of counteraction to decision-making in the process of pre-trial investigation of criminal offenses. The author's classification of the issue under consideration is proposed. The authors indicate that the definition of the goals of countering the investigation of crimes provides the opportunity to identify vulnerable procedural procedures. Knowledge of vulnerable procedural situations and procedures allows the investigator to prevent investigative errors. The article discusses the general and local opposition to the investigation. The following criteria for classifying the types of counteraction to decisions are identified as functional and targeted. Attention is drawn to the fact that the classification of types of counteraction to decisions taken during the investigation can be very extensive, since it largely depends on the classification of the decisions themselves. A very extensive author's classification of the types of counteraction carried out when making decisions at the stage of pre-trial investigation is given, and special attention is paid to the description of the features of the subjects authorized to make such decisions. It is noted that each decision made at the stage of pre-trial investigation, being an element of the investigation algorithm, somehow reflects this algorithm itself and indicates a likely algorithm to counter it.

The authors point out that the diverse classification basis in terms of the types of decisions, the adoption of which causes opposition, is largely related to the simplest algorithms for countering cognition, through which it is possible not to achieve, not to accept several types of decisions. At the same time, the classification of counteraction considered in this scientific article is of high importance not only for the activities of bodies engaged in pre-trial proceedings, but also in general for the theory of criminal procedure.

Keywords: counteraction to the investigation of crimes, classification, obstruction of investigation, concealment of traces of crime, forms of obstruction, goals of counteraction, obstruction of investigation, local counteraction.

Введение

Актуальность данного исследования заключается в том, что ввиду своих качеств, данная тематика носит неиссякаемый, в контексте актуализации, характер, что обуславливается существованием вечного и простейшего импульса преступника или невиновного, заключающегося в нежелании быть привлеченным к уголовной ответственности и нести какие-либо ограничения, установленные законом. Таковой импульс является перманентной причиной, толкающей участников процесса к противодействию целям досудебного расследования уголовных правонарушений. При этом само противодействие, в этой связи, требует своего изучения с целью последующей разработки средств его преодоления. Нужно отметить, что поскольку способы совершения постоянно совершенствуются, ввиду качественных и количественных показателей существования человека вообще, то автоматически совершенствуются и способы противодействия досудебному расследованию уголовных правонарушений, его алгоритмов, даже вне связи с изменением механизмов борьбы с преступностью и расследования преступлений. Учитывая же, что последние изменения уголовно-процессуального и уголовного кодексов Республики Казахстан существенно повлияли на процесс досудебного расследования в целом, можно вполне однозначно утверждать, что процесс досудебного расследования не сможет обрести оптимальной формы без влияния на него алгоритмов противодействия и преодоления этого противодействия на уровне каких-то механизмов, появление которых не может миновать стадию их научного осознания.

В контексте исследуемой тематики, значимым является подробное рассмотрение такого вида противодействия как противодействие принятию решений на стадии досудебного расследования.

Основная часть

Описание противодействия принятию решений лица осуществляющего расследование не может быть не связано с положениями теории решений в уголовном судопроизводстве [1]. Здесь, под решением мы понимаем – Акт реализации предоставленных прав и исполнения возложенных обязанностей должностного лица. Заметим, что работа Лупинской П.А. является и по сей день единственным фундаментальным трудом, посвященным данной тематике в связи с чем мы не приводим других трудов в качестве основы.

В свою очередь на уровне классификации проведенной Лупинской П.А. можно выделить следующие виды решений в уголовном процессе:

1. В зависимости от того, отвечает ли решение на основные вопросы уголовного дела (имело ли место преступление, совершил ли это преступление подсудимый, виновен ли подсудимый) или на иные вопросы, направленные на обеспечение разрешения дела по существу, решения могут быть разделены на основные и вспомогательные.

2. Решения можно классифицировать по их функциональному значению.

3. Решения могут быть классифицированы по субъектам, пользующимся правом принимать решения в уголовном судопроизводстве: суд, судья, прокурор, руководитель следственного органа, следователь, орган дознания, дознаватель.

4. Решения в уголовном судопроизводстве могут приниматься коллегиально и единолично.

5. Для некоторых решений установлены определенные сроки. По этому признаку можно выделить решения, срок вынесения которых предусмотрен законом.

6. Существенное значение имеет классификация решений в зависимости от того, как в законе сформулированы основания и условия принятия решения, какие обстоятельства должны быть установлены для принятия решения и какой уровень доказанности этих обстоятельств должен быть достигнут на момент принятия решения.

7. Решения различаются по процессуальному порядку их постановления и требованиям к их содержанию и форме.

8. По юридической силе различаются решения, не вступившие и вступившие в законную силу [1].

Как можно увидеть из проведенной нами выборки видов решений классификация видов противодействия решениям в ходе расследования может быть весьма обширной, поскольку во многом зависит от классификации самих решений. Кроме того, эклектика классификации противодействия расследованию преступлений по видам решений с прочими видами классификаций противодействия расследованию предполагает еще большую ее обширность. Однако, соотносительный анализ классификации решений в уголовном судопроизводстве и противодействия расследованию преступлений позволяет утверждать, что не все виды классификации решений в уголовном судопроизводстве приведенные П.А. Лупинской уместны в таком соотношении.

Далее, противодействие вынесению решений в зависимости от функционального характера в ходе расследования преступлений можно разделить на:

- противодействие решению правоустанавливающего характера, которое связано, прежде всего с тем, что каждое такое решение порождает определенный круг обязанностей и, зачастую существенно меняет статус лица как в ходе расследования, так и в уголовном процессе в целом. Этот факт предполагает как ухудшение номинальной позиции лица в уголовном процессе, так и его улучшение. Именно это обстоятельство и предопределяет причины противодействия на целевом уровне в данном случае. Конкретизация же подвидов такого противодействия имеет следующий вид:

Обратим внимание, что из этого списка выпадает решение связанное с признанием в качестве обвиняемого. Такая ситуация является следствием существующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, не предполагающего вынесение данного решения в ходе расследования преступлений. В этом контексте, соотношение решения о привлечении в качестве обвиняемого и самого акта о направлении дела в суд казалось бы имеет место. Более того, создается некоторая иллюзия, что эти решения идентичны и потому едины. Вместе с тем это не совсем так, поскольку фактически возникновение данной фигуры на уровне пользования ее своими правами и исполнения ей обязанностей стоит вне стадии досудебного производства. Безусловно и то, что данное решение имеет значение для всего уголовного процесса и знаменует собой окончание важного этапа производства по делу, между тем, следует вновь вернуться к предпосылке о том, что участие обвиняемого на стадии расследования не предусмотрено [2], а стало быть, с точки зрения противодействия расследованию, трудно говорить об отнесении данного материала к нашему исследованию.

Следующий вид классификации видов противодействия расследования в контексте целевого характера является разделение данных видов по видам решений принимаемых разными субъектами. Среди таких видов мы выделяем:

- противодействие принятию решений лицом, осуществляющим расследование;
- противодействие принятию решений лицом, осуществляющим дачу санкций;
- противодействие принятию решений лицом, осуществляющим контроль за расследованием;
- противодействие принятию решений лицом, осуществляющим надзор за расследованием.

При этом к первой категории можно отнести таких субъектов, как «следователь» (согласно ч. 1. ст. 60 УПК РК «следователь»), «дознатель» (согласно ч. 1. ст. 63 УПК РК «Дознатель»), «прокурор» (согласно ч. 3. ст. 58 УПК РК «Прокурор»), «начальник следственного отдела» (согласно ч. 3. ст. 59 УПК РК «Начальник следственного отдела»), «орган дознания» (согласно п. 4,5 ч. 1. ст. 61 УПК РК «Орган дознания»), «начальник органа дознания» (согласно п. 4 ч. 4. ст. 62 УПК РК «Начальник органа дознания») [3].

Вместе с тем, три персоны среди перечисленных пользуются правом проводить расследование помимо своих прочих функций по делу: прокурор, начальник следственного отдела, начальник органа дознания, основной из которых является функция контроля и надзора за расследованием [4]. В связи с чем, любое противодействие решениям данных участников практически невозможно, поскольку последние пользуются гораздо более широким объемом прав по отношению к прочим видам субъектов, принимающих решение.

Заметим, что такое сосредоточение функций расследования и надзора в одних руках, при существующих претензиях органов прокуратуры, не относится ни к одной из ветвей власти и явно свидетельствует о несоблюдении принципа разделения властей, поскольку в одних руках концентрируются две функции, объединение которых неизбежно влечет лишение органа расследования каких-либо полномочий по решению дела. Поэтому, в цепочке следователь – начальник следственного отдела – орган дознания – дознаватель – начальник органа дознания (исполнительная ветвь власти) – прокурор (неизвестная ветвь власти) – суд (судебная ветвь власти) возникает ситуация, при которой исполнительная власть лишена возможности узурпации и каких-либо сдержек (рычагов) – по отношению к другим ветвям власти, в частности судебной.

Вместе с тем, следует заметить, что широкий перечень лиц, правомочных осуществлять расследование уголовного дела в который раз возвращает нас к тезису о том, что критерий субъектного характера по отношению к вопросу о классификации противодействия расследованию преступлений имеет факультативное значение, поскольку, в данном случае, гипотетически, данными лицами может приниматься один и тот же объем решений.

Следующим видом решений, подлежащим рассмотрению по отношению к определению целевых видов противодействия расследованию является деление решений в уголовном судопроизводстве на единоличные и коллегиальные. При этом, изучение данных видов решений указывает на то, что для расследования принятие коллегиальных решений нехарактерно в абсолюте, что делает предложенную классификацию не применимой для нашего исследования. А различного рода попытки указать на то, что расследование преступлений в группе является примером принятия коллегиальных решений [5, с.19] несостоятельны уже ввиду существования законодательного норматива указывающего на такую невозможность.

Еще одним видом классификации решений, представляющим интерес для характеристики сущности противодействия расследованию уголовных правонарушений, является классификация, предполагающая решения, для которых законом установлены какие-либо сроки. Это вызвано рядом обстоятельств.

Первое из них указывает на то, что каждое решение, будучи элементом алгоритма расследования, так или иначе отражает сам этот алгоритм и указывает на вероятный алгоритм противодействия ему.

Второе указывает на то, что предложенная классификация является условием для утверждения того, что такой вид противодействия, с точки зрения его места в общей классификации видов противодействия расследованию, является весьма значимым, поскольку позволяет оценить ключевые точки превосходства, по которым определяется достижение целей противодействия. Формулировка данного вида противодействия имеет и уголовно-процессуальное значение, поскольку сочетается с гарантиями в части сроков осуществления расследования.

В этой связи, в рамках дальнейшего, механического описания противодействия расследованию, перспективным является изучение таких алгоритмов противодействия, которые целенаправленно влияют на нарушение сроков расследования и тем самым снижают вероятность достижения целей расследования.

Заключение

Резюмируя вышеизложенное, справедливо сказать, что богатая классификационная основа в части видов решений, принятие которых вызывает противодействие, во многом связана с простейшими алгоритмами противодействия познанию, посредством которых возможно не достижение, непринятие

нескольких видов решений. Вместе с тем, классификация противодействия, рассмотренная в данной научной статье, имеет, несомненно, высокую значимость не только для деятельности органов, осуществляющих досудебное производство, но и в целом для теории уголовного процесса. Осознание сущности озвученной нами проблемы является необходимым в первую очередь, для её решения в целях достижения успешных результатов в деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению уголовных правонарушений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М.: Норма Инфра, 2010. – 240 с.
- 2 Бачурин С.Н. Современные институты реабилитации и возмещения вреда: стали ли они эффективнее в обновленном уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан? // Ылым. - 2023. - №1 (76). - С. 55-59.
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.07.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&pos=856;-11#pos=856;-11
- 4 Рябенко И.К. Соотношение процессуального контроля и прокурорского надзора за деятельностью органов осуществляющих предварительное расследование. //Социальное управление. - 2021. - Т. 3. - № 1. - С. 42-46.
- 5 Власова Н.А. О некоторых проблемах деятельности следственных групп // Российская юстиция № 1, М.: Юрид. мир, 2006. - № 1. - С. 17-19.

REFERENCES

- 1 Lupinskaya P.A. Resheniya v ugolovnom sudoproizvodstve: teoriya, zakonodatel'stvo, praktika. – 2-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. – M.: Norma Infra, 2010. – 240 s.
- 2 Bachurin S.N. Sovremennyye instituty rehabilitatsii i vozmeshcheniya vreda: stali li oni effektivnee v obnovlennom ugolovno-processual'nom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan? // Ğylym. - 2023. - №1 (76). - S. 55-59.
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 24.07.2023 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&pos=856;-11#pos=856;-11
- 4 Ryabenko I.K. Sootnoshenie processual'nogo kontrolya i prokurorskogo nadzora za deyatel'nost'yu organov osushchestvlyayushchih predvaritel'noe rassledovanie. //Social'noe upravlenie. - 2021. - T. 3. - № 1. - S. 42-46.
- 5 Vlasova N.A. O nekotoryh problemah deyatel'nosti sledstvennyh grupp // Rossijskaya yusticiya № 1, M.: YUrid. mir, 2006. - № 1. - S. 17-19.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Данияр Әбілқасымұлы Жақұдаев - заң ғылымдарының магистрі, Қарағанды облысы полиция департаментінің қызметкері. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ерубәев к-сі, 37. E-mail:n_zan_kz@mail.ru.

Сергей Николаевич Кадацкий - заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің жалпы заң және арнайы пәндер кафедрасының доценты. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9. E-mail:kadatskiy.s@mail.ru.

Жақұдаев Данияр Абилқасимович – магистр юридических наук, сотрудник Департамента полиции Карагандинской области. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ерубәева, 37. E-mail:n_zan_kz@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин Карагандинского университета Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail:kadatskiy.s@mail.ru.

Daniyar Zhakudaev – Master of Law, officer of the Police Department of the Karaganda region. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Yerubaeva st., 37. E-mail:n_zan_kz@mail.ru.

Sergey Kadatsky – Candidate of Juridical Sciences, docent of the Department of General Legal and Special Disciplines of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya st., 9. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ТРЕХЗВЕННОЙ МОДЕЛИ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

А.К. Койшубаева

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению особенностей правовой регламентации деятельности органов расследования при реализации трехзвенной модели уголовного судопроизводства в Республике Казахстан. Целью данной научной статьи является уяснение сущности деятельности органов досудебного расследования с учетом внедрения трехзвенной модели уголовного процесса в Республике Казахстан. В частности, автором затронуты проблемы сопоставления понятийного аппарата с действующим уголовно-процессуальным законодательством и выявлены недостатки, требующие устранения в целях приведения в соответствие положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан и Конституции Республики Казахстан. Обращено внимание на такие используемые в УПК РК термины как «уголовное преследование» и «обвинение». В целях разъяснения сущности и значения названных терминов, а также для сопоставления их с термином «органы досудебного расследования», рассмотрены научные точки зрения учёных-процессуалистов.

Аргументируя выводы, автор ссылается на необходимость регламентации положений казахстанского законодательства в соответствии с Законом «О правовых актах», в котором указывается о таких качествах норм права как чёткость изложения и единое толкование, которые должны исключать какие-либо догадки и двусмысленность. В статье отмечается, что идея законодателя закрепить функцию уголовного преследования исключительно за прокуратурой не подтверждается положениями Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, в которых термин «уголовное преследование» используется наряду с расследованием и отождествляется с деятельностью следователя, дознавателя и органов дознания. Также, предлагается ввести в уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан термин «органы досудебного расследования». При этом, в целях исключения восприятия прокуратуры как единственного органа, уполномоченного на производство уголовного преследования, автор предлагает внесение изменений в статью 83 Конституции Республики Казахстан.

Ключевые слова: орган расследования, уголовное преследование, государственное обвинение, прокуратура, досудебное производство, состязательность сторон, уголовный процесс, следствие, расследование уголовных дел, правовая регламентация, законность.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДІҢ ҮШ БУЫНДЫ МОДЕЛІН ІСКЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ ТЕРГЕУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕГЛАМЕНТТЕУ

А.К. Койшубаева

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Андатпа. Мақала Қазақстан Республикасында қылмыстық сот ісін жүргізудің үш буынды моделін іске асыру кезінде тергеу органдарының қызметін құқықтық регламенттеудің ерекшеліктерін қарастыруға арналған. Осы ғылыми мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасында қылмыстық процестің үш буынды моделін енгізуді ескере отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары қызметінің мәнін түсіндіру болып табылады. Атап айтқанда, автор тұжырымдамалық аппаратты қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасымен салыстыру проблемаларын қозғады және Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің және Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелерін сәйкестендіру мақсатында жоюды талап ететін кемшіліктерді анықтады. ҚР ҚІЖК-де қолданылатын «қылмыстық қудалау» және «айыптау» сияқты терминдерге назар аударылды. Аталған терминдердің мәні мен мағынасын түсіндіру, сондай-ақ оларды «сотқа дейінгі тергеу органдары» терминімен салыстыру мақсатында процессуалист-ғалымдардың ғылыми көзқарастары қаралды.

Қорытындыларды дәлелдей отырып, автор «құқықтық актілер туралы» Заңға сәйкес Қазақстан заңнамасының ережелерін регламенттеу қажеттілігіне сілтеме жасайды, онда кез келген болжам мен түсініксіздікті жоюға шығаруға тиіс баяндау мен Бірыңғай түсіндіру сияқты құқық нормаларының қасиеттері туралы көрсетіледі. Мақалада заң шығарушының қылмыстық қудалау функциясын тек прокуратураға бекіту идеясы «қылмыстық қудалау» термині тергеумен қатар қолданылатын және тергеушінің, анықтаушының және анықтау органдарының қызметімен сәйкестендірілетін Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің ережелерімен расталмайтындығы атап өтілген. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасына «сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары» терминін енгізу ұсынылады. Бұл ретте, прокуратураны қылмыстық қудалауды жүргізуге уәкілетті жалғыз орган ретінде қабылдауды болдырмау мақсатында автор Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабына өзгерістер енгізуді ұсынады.

Түйін сөздер: тергеу органы, қылмыстық қудалау, мемлекеттік айыптау, прокуратура, сотқа дейінгі іс жүргізу, тараптардың жарысуы, қылмыстық процесс, тергеу, қылмыстық істерді тергеу, құқықтық регламенттеу, заңдылық.

**LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF INVESTIGATIVE BODIES
IN THE IMPLEMENTATION OF THE THREE-TIER MODEL OF CRIMINAL PROCEEDINGS
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Koishubayeva A.K.

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article is devoted to the consideration of the features of the legal regulation of the activities of investigative bodies in the implementation of the three-tier model of criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan. The purpose of this scientific article is to clarify the essence of the activities of pre-trial investigation bodies, taking into account the introduction of a three-tier model of criminal procedure in the Republic of Kazakhstan. In particular, the author touches upon the problems of comparing the conceptual apparatus with the current criminal procedure legislation and identifies shortcomings that need to be eliminated in order to bring the provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and the Constitution of the Republic of Kazakhstan into line. Attention is drawn to such terms used in the CPC of the Republic of Kazakhstan as «criminal prosecution» and «prosecution». In order to clarify the essence and meaning of these terms, as well as to compare them with the term «pre-trial investigation bodies», the scientific points of view of procedural scientists are considered.

Arguing the conclusions, the author refers to the need to regulate the provisions of Kazakh legislation in accordance with the Law «On Legal Acts», which indicates such qualities of legal norms as clarity of presentation and uniform interpretation, which should exclude any guesswork and ambiguity. The article notes that the idea of the legislator to assign the function of criminal prosecution exclusively to the prosecutor's office is not confirmed by the provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, in which the term «criminal prosecution» is used along with the investigation and is identified with the activities of the investigator, the inquirer and the bodies of inquiry. It is also proposed to introduce the term "pre-trial investigation bodies" into the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. At the same time, in order to exclude the perception of the Prosecutor's Office as the only body authorized to conduct criminal prosecution, the author proposes amendments to article 83 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: investigative bodies, criminal prosecution, state prosecution, prosecutor's office, pre-trial proceedings, adversarial nature of the parties, criminal proceedings, investigation, investigation of criminal cases, legal regulation, legality.

Введение

С момента обретения Республикой Казахстан (далее – РК) независимости, началось формирование и укрепление ее собственной правовой системы, которая направлена на регулирование порядка правоотношений, возникающих в государстве.

Правовая основа нашей Республики состоит из множества нормативных правовых актов, действие которых осуществляется с соблюдением установленной иерархии.

В соответствии с Законом «О правовых актах РК», высшей юридической силой обладает Конституция. После конституции, соотношение юридической силы иных нормативных актов определяется в следующем порядке: конституционные законы, кодексы, законы РК, постановления Парламента, указы Президента, постановления Правительства, приказы Министров и т.д.

Так, все правоотношения строятся на основе положений главного Закона страны – Конституции РК и в последующем подлежат урегулированию посредством нижестоящих правовых актов, которые не должны противоречить конституции.

Рассматривая деятельность органов расследования, важно учитывать, что все отношения, возникающие в процессе досудебного производства относятся к уголовно-процессуальным и регулируются соответствующим законодательством, во главе которого находится уголовно-процессуальный кодекс РК.

В целом, анализ уголовно-процессуального законодательства РК показывает, что правовая база деятельности органов расследования, помимо Уголовно-процессуального кодекса РК (далее – УПК РК), складывается из следующих актов:

- закон «Об органах внутренних дел»;
- закон «О правоохранительной службе»;
- приказ Министра внутренних дел РК от 16 марта 2015 года №220 «Об утверждении Инструкции по организации деятельности подразделений следствия, дознания и военно-следственных подразделений органов внутренних дел Республики Казахстан»;
- приказ Министра внутренних дел РК от 24 декабря 2014 года №930 «Об определении полномочий по досудебному расследованию уголовных проступков в ОВД».

Учитывая, что в законах регламентированы общие положения, а приказы содержат в основном организационные вопросы, мы остановимся на анализе положений УПК РК.

Задачами данного исследования являются: исследование понятий «расследование», «уголовное преследование», «обвинение» и сопоставление их содержания с нормами уголовно-процессуального кодекса, регламентирующими деятельность органов расследования; подробное исследование деятельности органов расследования и прокурора при осуществлении уголовного преследования; анализ положений Конституции РК, УПК РК редакции 1997 года и действующего УПК РК, регламентирующих деятельность прокурора при осуществлении уголовного преследования.

Основная часть

Для начала, следует разобраться с понятием органов досудебного расследования, которое, к сожалению, не закреплено ни в одном из вышеуказанных нормативных актов. Вместе с тем, только в УПК РК словосочетание «досудебное расследование» используется более 350 раз.

Справедливо отметить, что УПК РК закрепляет несколько форм расследования: следствие, дознание и протокольная форма. Таким образом, органы, уполномоченные вести уголовные дела в трех названных формах, логически, признаются органами досудебного расследования.

Обращаясь к теории уголовного процесса, под органами, осуществляющими расследование, понимают должностных лиц, уполномоченных на осуществление расследования уголовных дел различной категории (следователи, дознаватели, органы дознания и прокурор) [1], [2], [3].

На протяжении всей истории формирования органов расследования, они отождествлялись с органами уголовного преследования. К слову, даже положения УПК РК указывают на тождественность рассматриваемых понятий, поскольку следователь, дознаватель и прокурор относятся к органам уголовного преследования.

Вместе с тем, учитывая большинство точек зрения исследователей уголовного процесса, уголовное преследование может осуществляться лишь при наличии лица, которое преследуется [4, с. 813], [5, с. 204].

Даже обращаясь к статистике, большинство уголовных дел расследуются без наличия лиц, совершивших уголовное правонарушение и по итогу, сроки по таким делам прерываются, а сами факты остаются нераскрытыми.

Избранная точка зрения подтверждается самой сущностью деятельности, осуществляемой в рамках досудебного производства. Так, досудебное производство - это производство по делу с начала досудебного расследования до направления прокурором уголовного дела в суд для рассмотрения его по существу либо прекращения производства по делу, а также подготовка материалов по уголовному делу частным обвинителем и стороной защиты (п. 41 УПК РК).

На наш взгляд, справедливо разделить деятельность по осуществлению досудебного производства на несколько составляющих:

- расследование, осуществляемое по факту совершения уголовного правонарушения;
- уголовное преследование, которое начинается с момента появления лица, подозреваемого в совершении уголовного правонарушения.

Не отрицая того, что лицо, совершившее запрещенное уголовным законом деяние может появиться с началом досудебного производства, мы полагаем, что уголовное преследование может поглощать собой расследование, становясь с ним единым целым, но отождествлять данные уголовно-процессуальные категории является не верным.

Кроме того, с учетом действующих реалий и успешной реализации в практическую деятельность трехзвенной модели уголовного судопроизводства, отождествление деятельности органов досудебного расследования с обвинением видится крайне не верным, противоречащим истинным целям и идее трехзвенной модели.

Так, опыт практики западных стран, в которых трехзвенная модель является основой судопроизводства, показывает, что органы расследования осуществляют лишь деятельность по сбору материалов уголовного дела, собирают доказательственную базу и передают уголовное дело прокурору, который является представителем стороны обвинения и самостоятельно принимает решение о направлении дела в суд, руководствуясь принципом целесообразности [6].

В Казахстане на сегодняшний день, все ключевые решения согласуются с прокурором. В частности, постановление о признании лица подозреваемым, незамедлительно направляется прокурору для согласования (ч. 1 ст. 202 УПК РК). А прокурор, вправе принять решение о согласовании постановления о признании лица подозреваемым либо мотивировано отказать в согласовании (ч. 1-1 ст. 202 УПК РК). По сути, именно в компетенцию прокурора вменено право принятия решения о признании или непризнании лица подозреваемым. Что касается обвинения, то только прокурор наделен полномочиями по составлению обвинительного акта (п. 1 ч. 1 ст. 302 УПК РК) и направлению уголовного дела в суд (ст. 305 УПК РК), а также поддержанию государственного обвинения в суде (ст. 337 УПК РК).

В этой связи, говорить о реализации функции обвинения органами расследования, не только не логично, но такое положение противоречит существующей действительности. Поэтому, можно констатировать о наличии коллизии, поскольку в соответствии с положениями УПК РК, понятия уголовное преследование и обвинение тождественны (п. 22 ст. 7 УПК РК). Исключения составляет производство по делам об уголовных проступках (гл. 55 УПК РК), но там предусмотрена протокольная форма досудебного расследования и особый упрощенный порядок, который выпадает из общей концепции и правил осуществления уголовного судопроизводства.

У многих отечественных и западных исследователей уголовного процесса также имеются неоднозначные суждения: одни, отождествляют уголовное преследование и обвинение, другие – признают их абсолютно различными категориями [7], [8], [9].

Однако мы бы хотели указать свою аргументацию невозможности отождествления уголовного преследования и обвинения, исходящую из положений действующего УПК РК и правоприменительной практики:

- обвинение на сегодняшний день возникает исключительно при составлении прокурором обвинительного акта и проведении других процессуальных действий, которые характерны для этапа передачи уголовного дела прокурору (ст. 65 УПК РК), что уже не является полномочиями органов досудебного расследования;

- уголовное преследование, как деятельность, на наш взгляд, не может осуществляться после момента признания лица обвиняемым, ведь исходя из положений той же статьи 65 УПК РК, данный процесс означает почти завершающую стадию расследования уголовного дела, когда по сути, уже нет необходимости преследовать лицо, совершившее уголовное правонарушение.

Весьма спорным, по нашему мнению, является закрепленное в Конституции РК положение о том, что только прокурор от имени государства уполномочен осуществлять уголовное преследование.

Здесь целесообразно разобрать сущность фразы «от имени государства», потому как ее можно понять как уголовное преследование по уголовным делам, когда потерпевшим выступает не физическое лицо, а государство.

Вместе с тем, анализ теоретических взглядов ученых правоведов указывает, что словосочетание «от имени государства» лишь передает суть властных полномочий всех государственных органов. Кроме того, нельзя забывать о том, что каждый факт совершения преступления наносит вред общественным отношениям, а равно – государству, даже если имеется потерпевший.

Интересным представляется и ранняя редакция (до 2017 года) статьи 83 Конституции РК, в которой излагалось, что прокуратура представляет интересы государства в суде, а также в случаях, порядке и в пределах, установленных законом, осуществляет уголовное преследование [10]. Такая формулировка, на наш взгляд, исключала сомнения в том, что органы расследования также уполномочены на осуществление уголовного преследования, потому как полномочия по уголовному преследованию устанавливались за прокуратурой в порядке и в пределах, установленных законом, а значит, не во всех случаях.

Наряду с изложенным, действующая редакция статьи 83 Конституции РК вносит большие сомнения на этот счет, поскольку из представленной формулировки рассматриваемой нормы, после внесения в нее изменений в 2017 году, справедливо полагать, что на сегодняшний день, кроме прокуратуры, никто не уполномочен осуществлять уголовное преследование.

Справедливо указать, что идея законодателя закрепить функцию уголовного преследования исключительно за прокуратурой не подтверждается положениями УПК РК, в которых термин «уголовное преследование» используется наряду с расследованием и отождествляется с деятельностью следователя, дознавателя и органов дознания. К тому же, в положениях УПК РК прокурор признается государственным обвинителем (п. 23 п. 28 ст. 7 УПК РК), а не единственным органом уголовного преследования.

Однако, учитывая, что в соответствии с положениями Закона РК «О правовых актах», Конституция РК имеет высшую законодательную силу, то с точки зрения правовой регламентации, никто кроме прокуратуры не уполномочен осуществлять уголовное преследование. На наш взгляд, данное положение является не только не целесообразным, но и невозможным к реализации, а также не соответствующим действующим реалиям правоприменительной практики и идее внедрения трехзвенной модели уголовного судопроизводства.

Заключение

В этой связи, в целях приведения уголовно-процессуального законодательства в соответствие с внедренной трехзвенной моделью уголовного процесса и для исключения возникших коллизий в правовом регулировании деятельности органов досудебного расследования, необходимы соответствующие изменения.

Принимая во внимание, что законодательного закрепления понятия органов досудебного расследования не установлено, предлагается ввести данный термин в статью 7 УПК РК, изложив его в следующем содержании: «органы досудебного расследования – следователь, дознаватель, органы дознания и в установленных настоящим кодексом случаях – прокурор».

На основании изложенной в данной научной статье аргументации авторской позиции о том, что на сегодняшний день возникла необходимость в разграничении понятий «уголовное преследование» и «обвинение», предлагается разделить данные понятия, исключив из содержания пункта 22 статьи 7 УПК РК понятие «обвинение».

Учитывая, что положения статьи 7 УПК РК уже содержат термин «государственное обвинение», какой-либо дополнительной формулировки рассматриваемой функции прокурора не требуется.

Кроме того, в целях исключения восприятия прокуратуры как единственного органа, уполномоченного на производство уголовного преследования, целесообразным видится внесение изменений в статью 83 Конституции РК, вернув смысл ранее действовавшей ее редакции, до внесения изменений 2017 года. Так, предлагаем пункт 1 статьи 83 Конституции РК изложить в следующей редакции: «1. Прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и в случаях, порядке и в пределах, установленных законом, осуществляет уголовное преследование».

Дополнительно аргументируя предлагаемые изменения в нормативные акты РК, следует указать, что в соответствии со статьей 24 Закона «О правовых актах», положения нормативного правового акта должны быть предельно краткими, содержать четкий и не подлежащий различному толкованию смысл, что означает исключение любых догадок и двусмысленности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Варданян А.В. Дискредитация субъектов раскрытия и расследования преступлений и криминалистические методы ее нейтрализации / А.В. Варданян, И.А. Макаренко // Всероссийский криминологический журнал. – 2022. – №5(16). – С. 638-645.

2 Darko, M. Criminal Investigation/Criminalistics in Europe: State of the Art and a Look to the Future / M. Darko // Revija Za Kriminalistiko in Kriminologijo. – 2013. – №64(3). – Pp. 233-244.

3 Вздорова Л.П. Процессуальная самостоятельность следователя / Л.П. Вздорова // Пространство экономики. – 2011. – №1-3. – <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessualnaya-samostoyatel'nost-sledovatelya> (дата обращения: 08.04.2023).

4 Шурухнов Н.Г. Следователь как субъект использования специальных знаний и собирания доказательств в противодействии преступности / Н.Г. Шурухнов, И.В. Смолькова // Всероссийский криминологический журнал. – 2020. – №5(14). – С. 808-815.

5 Барабаш А.С. Уголовное преследование в стадии предварительного расследования / А.С. Барабаш // Фундаментальные и прикладные проблемы управления расследованием преступлений: сб. научн. трудов (в двух частях). Ч. 1. – М.: Академия управления МВД России, 2005. – С. 202-205.

6 Ханов Т.А. Целесообразность как принцип уголовного судопроизводства / Т.А. Ханов, А.Т. Садвакасова // Актуальные проблемы современности. – 2019. – №3(25). – С. 13-18.

7 Садвакасова А.Т. Соотношение понятий «уголовное преследование» и «обвинение», и их значение в досудебном производстве Республики Казахстан / А.Т. Садвакасова, С.Н. Кадацкий // Ғылым. – 2019. – №3(62). – С. 116-120.

8 Tsukanov N.N. The purpose of criminal procedure of the police / N.N.Tsukanov, A.B. Sudnitsin // Journal of the Siberian Federal University. Humanities. – 2012. – №10. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-purpose-of-criminal-procedure-of-the-police> (Access data: 08.04.2023).

9 Bohlander, M. Principles of German Criminal Law / M. Bohlander // Oxford and Portland, Oregon, 2009. – 244 p.

10 Секишев А.А. Сфера осуществления прокурором уголовного преследования в уголовном процессе / А.А. Секишев // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №4(26). – С. 23-31.

REFERENCES

1 Vardanyan A.V. Diskreditaciya sub`ektov raskry`tiya i rassledovaniya prestuplenij i kriminalisticheskie metody` ee nejtralizacii / A.V. Vardanyan, I.A. Makarenko // Vserossijskij kriminologicheskij zhurnal. – 2022. – №5(16). – S. 638-645.

2 Darko, M. Criminal Investigation/Criminalistics in Europe: State of the Art and a Look to the Future / M. Darko // Revija Za Kriminalistiko in Kriminologijo. – 2013. – №64(3). – Rr. 233-244.

3 Vzdorova L.P. Processual`naya samostoyatel`nost` sledovatelya [E`lektronny`j resurs] / L.P. Vzdorova //

Prostranstvo e`konomiki. – 2011. – №1-3.– Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/protssessualnaya-samostoyatel'nost-sledovatelya> (data obrashheniya: 08.04.2023).

4 Shuruxnov N.G. Sledovatel` kak sub``ekt ispol`zovaniya special`ny`x znaniy i sobiraniya dokazatel`stv v protivodejstvii prestupnosti / N.G. Shuruxnov, I.V. Smol`kova // Vserossijskij kriminologicheskij zhurnal. – 2020. – №5(14). – S. 808-815.

5 Barabash A.S. Ugolovnoe presледovanie v stadii predvaritel`nogo rassledovaniya / A.S. Barabash // Fundamental`ny`e i prikladny`e problemy` upravleniya rassledovaniem prestuplenij: sb. nauchn. trudov (v dvux chastyax). Ch. 1. – M.: Akademiya upravleniya MVD Rossii, 2005. – S. 202-205.

6 Xanov T.A. Celesoobraznost` kak princip ugolovnogo sudoproizvodstva / T.A. Xanov, A.T. Sadvakasova // Aktual`ny`e problemy` sovremennosti. – 2019. – №3(25). – S. 13-18.

7 Sadvakasova A.T. Sootnoshenie ponyatij «ugolovnoe presледovanie» i «obvinenie», i ix znachenie v dosudebnom proizvodstve Respubliki Kazaxstan / A.T. Sadvakasova, S.N. Kadaczkiy // Fy`ly`m. – 2019. – №3(62). – S. 116-120.

8 Tsukanov N.N. The purpose of criminal procedure of the police [Electronic resource / N.N.Tsukanov, A.B. Sudnitsin // Journal of the Siberian Federal University. Humanities. – 2012. – №10. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-purpose-of-criminal-procedure-of-the-police> (Access data: 08.04.2023).

9 Bohlander, M. Principles of German Criminal Law / M. Bohlander // Oxford and Portland, Oregon, 2009. – 244 r.

10 Sekishev A.A. Sfera osushhestvleniya prokurorom ugolovnogo presледovaniya v ugolovnom processe / A.A. Sekishev // Құқық қорғау органдары` akademiya`ny`ң zharshy`sy`. – 2022. – №4(26). – S. 23-31.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Арайлым Қанатқызы Қойшубаева - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, полиция капитаны. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков көшесі 124. E-mail: science_future@mail.ru

Койшубаева Арайлым Қанатқызы – магистр юридических наук, докторант факультета послевузовского образования Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, капитан полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермакова, 124. E-mail: science_future@mail.ru

Arailym Koishubayeva - Master of Law, a doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police captain. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov st. 124. E-mail: science_future@mail.ru

О НЕОБХОДИМОСТИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДОСТАВЛЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ СОТРУДНИКАМИ ПОЛИЦИИ

М.Ш. Мусин

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им.Ш. Кабылбаева

Аннотация. В сфере правоохранительной деятельности полиции, для обеспечения законности, правопорядка и общественной безопасности, центральное место, занимает административное принуждение. Целями применения которого является как обеспечение общественной безопасности и предупреждение антиобщественных деяний и создание благоприятных условий для жизнедеятельности граждан, или юридических лиц, так и применения и исполнения взысканий.

В практической деятельности сотрудники полиции при производстве дел по административным правонарушениям довольно часто вынуждены применять такую меру обеспечения, как доставление физического лица в орган внутренних дел (полиции).

В данном кратком исследовании предпринята попытка рассмотрения административных процессуальных норм, регламентирующих основания и порядок доставления граждан, за совершение административных правонарушений. Проведен краткий анализ отдельных проблемных вопросов осуществления доставления сотрудниками полиции по Кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях и некоторых зарубежных стран.

Проанализировав отечественные законодательные акты и законодательства стран постсоветского пространства, позволило выявить пробелы и недостатки, возникающие в применении доставления, как меры пресечения за совершение административных правонарушений. В результате проведенного краткого исследования, предлагается внесение изменений по совершенствованию действующего законодательства Республики Казахстан, направленных на урегулирование законодательных норм Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, касательно вопросов по применению доставления лиц, совершивших административные правонарушения, как меры пресечения совершения административных правонарушений.

Ключевые слова: административное правонарушение, меры принуждения, меры обеспечения, доставление, физическое лицо, орган внутренних дел, административная полиция, сотрудник полиции.

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРДЫ ЖЕТКІЗУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫН ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕТТЕУ ҚАЖЕТТІЛІГІ ТУРАЛЫ

М.Ш. Мусин

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Полицияның құқық қорғау қызметі саласында, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және қоғамдық қауіпсіздікті тиімді қамтамасыз ету тетігінде әкімшілік мәжбүрлеу орталық орын алады. Қолданудың мақсаты қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамға қарсы әрекеттердің алдын алу және азаматтардың немесе заңды тұлғалардың тыныс-тіршілігі үшін қолайлы жағдайлар жасау, сондай-ақ жазаларды қолдану және орындау болып табылады.

Практикалық қызметте полиция қызметкерлері әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша істерді жүргізу кезінде жеке тұлғаны ішкі істер органына «жеткізу» сияқты қамтамасыз ету шараларын қолдануға мәжбүр.

Осы қысқаша зерттеуде әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді жүргізу кезінде азаматтарды «жеткізудің» негіздері мен тәртібін реттейтін әкімшілік іс жүргізу нормаларын қарауға әрекет жасалды. Полиция қызметкерлерінің Қазақстан Республикасының және кейбір шет елдердің әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы Кодексі бойынша жеткізуді жүзеге асыруының жекелеген проблемалық мәселелеріне қысқаша талдау жүргізілді.

Отандық заңнамалық актілерді және посткеңестік кеңістік елдерінің заңнамаларын талдай отырып, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді жүргізу кезінде «жеткізуді» қолдануда туындайтын олқылықтар мен кемшіліктерді анықтауға мүмкіндік берді. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде қамтамасыз ету шараларын қолдану жөніндегі заңнамалық нормаларды реттеуге бағытталған, атап айтқанда, жеткізу кезінде адамның құқықтарын, бостандықтарын мен мүдделерін шектейтін конституциялық құқықтарды қорғауды арттыру мақсатында бағытталған, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын жетілдіру жөнінде өзгерістер енгізу ұсынылады. Мұндай мақсаттарға құқықтық қатынастарға қатысушылар, әсіресе мемлекет қамтамасыз ету шараларын қолдану, атап айтқанда полиция қызметкерлерімен Әкімшілік құқық бұзушылық жасайтын азаматтарды «жеткізуді» жүзеге асыру бойынша құқықтары бар адамдар заң нұсқамаларын мінсіз орындаған жағдайда ғана қол жеткізуге болады.

Түйін сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық, мәжбүрлеу шаралары, қамтамасыз ету шаралары, жеткізу, ұстау, полиция қызметкері.

**ON THE NEED FOR LEGISLATIVE REGULATION OF THE DELIVERY OF INDIVIDUALS
BY POLICE OFFICERS**

Musin M.Sh.

postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. In the field of law enforcement activities of the police, in the mechanism of ensuring law and order and the effective provision of public security, administrative coercion occupies a central place. The purposes of which are to ensure public safety and prevent antisocial acts and create favorable conditions for the life of citizens or legal entities, as well as the application and enforcement of penalties.

In practice, police officers are quite often forced to apply such a measure of security in the production of cases of administrative offenses as the "delivery" of an individual to the internal affairs body.

In this brief study, an attempt has been made to consider administrative procedural norms regulating the grounds and procedure for "delivering" citizens in the production of cases of administrative offenses. A brief analysis of certain problematic issues of delivery by police officers under the Code of Administrative Offences of the Republic of Kazakhstan and some foreign countries has been carried out.

Having analyzed national legislative acts and the legislation of the post-Soviet countries, it allowed us to identify gaps and shortcomings that arise in the application of «delivery» in the production of cases of administrative offenses. As a result of the conducted research, it is proposed to introduce amendments to improve the current legislation of the Republic of Kazakhstan aimed at regulating legislative norms on the application of security measures, in particular «delivery», aimed primarily at improving the protection of constitutional rights that restrict human rights, freedoms and interests during delivery. The achievement of such goals is possible only in cases of irreproachable fulfillment of the requirements of the law without exception by the participants of legal relations, especially those persons who are endowed by the state with the rights to apply security measures, in particular the implementation of the «delivery» of citizens committing administrative offenses by police officers.

Keywords: administrative offense, coercive measures, security measures, delivery, detention, a police officer.

Введение

В настоящее время в Республике Казахстан уделяется пристальное внимание деятельности полицейских. В своем обращении народу Казахстана Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев четко обозначил, что «... в Новом, Справедливом Казахстане не должно быть места полицейскому произволу» [1].

В связи с тем, что административные правонарушения, на первый взгляд, кажутся всем незначительными, мало кто в повседневной жизни, обращает внимание на то, каким образом необходимо действовать сотрудникам полиции, для предотвращения их совершения.

В деятельности сотрудников полиции, по делам об административных правонарушениях, применение доставления, как меры пресечения совершения административных правонарушений, строго ограничивается, и в результате, создает определенные трудности в правоприменительной сфере.

Например, исследователи, проводившие опрос сотрудников административной полиции, поясняют, что часть сотрудников полагают, что в отношении правонарушителя применялось доставление в отдел полиции, до тех пор, пока не составлялся протокол о его задержании; другие уверены, в том, что физическое лицо, не считается задержанным, до тех пор, пока его не поместили в специальное помещение [2].

Исходя из вышеизложенного, целью настоящей статьи является проведение краткого сравнительного-правового исследования осуществления доставления физического лица, совершившего административное правонарушение, по результатам которого внести предложения о необходимости совершенствования законодательных норм, регламентирующих основания применения доставления физических лиц, осуществляемых сотрудниками полиции.

Основная часть

Меры обеспечения при производстве дел об административных правонарушениях, представляют собой специфические средства административно-правового принуждения, цель которых выступает предупреждение или прекращение противоправных действий [3, с. 176].

В соответствии с ч.1 ст.786 КРКоАП доставление, как мера принуждения, выражается в принудительном препровождении физического лица, представителя юридического лица, должностного лица, а также транспортного средства, судна и других орудий совершения правонарушения в целях пресечения правонарушения, установления личности правонарушителя, а также составления протокола об административном правонарушении либо вынесения защитного предписания при невозможности составить их на месте, если составление протокола либо защитного предписания является обязательным

в случаях совершения лицом правонарушений, предусмотренных подпунктами 1), 3), 4), 5), 7) части 1 и части 2 статьи 786 КРКоАП [4].

Следовательно, доставление является мерой пресечения административного правонарушения как вида административного принуждения.

Согласно Нормативному Постановлению Верховного Суда РК №1, от 12 апреля 2012 года, основаниями же для применения указанной меры обеспечения, является наличие объективных данных о факте совершения административного правонарушения и обоснованного предположения о совершении его тем физическим лицом, в отношении которого она применяется.

Одним из дополнительных оснований является отказ нарушителя подчиниться законным требованиям или распоряжениям представителей государственных органов о прекращении совершения административного правонарушения. В иных случаях применение указанной меры обеспечения не допускается [5].

Основными целями доставления, согласно части 1 статьи 786 КРКоАП является пресечения правонарушения, установления личности правонарушителя, а также составления протокола об административном правонарушении либо вынесения защитного предписания при невозможности составить их на месте [4].

Так, для реализации вышеназванных целей, сотрудники полиции, в пределах своих полномочий в соответствии со статьей 785 КРКоАП вправе применить первоочередные меры, такие как доставление и административное задержание.

Основаниями для применения доставления, как меры обеспечения по делам об административных правонарушениях, являются случаи, когда правонарушители выдают себя за другое лицо, путаются в показаниях, оказывают всевозможное давление на дачу достоверных показаний очевидцев, свидетелей, препятствуют составлению процессуальных документов.

В действующем правовом порядке, доставление самая распространенная мера административного принуждения, применяемая сотрудниками полиции при выявлении факта совершения административного правонарушения, которая по своему содержанию носит принудительный характер и применяется сотрудником полиции, независимо от воли лица.

Вместе с тем, следует обратить внимание на то, что в диспозиции части 1 статьи 786 КРКоАП является указание на то, что доставление, как меру административного принуждения, возможно, применить только за совершение административных правонарушений, которые перечислены в подпунктах 1) – 8) части 1 и в части 2 статьи 786 КРКоАП.

Это можно расценивать, что в действующем правовом порядке, доставлять правонарушителей, совершающих другие административные правонарушения нельзя.

Вместе с тем, согласно действующему КРКоАП, органы внутренних дел (полиции) вправе рассматривать правонарушения, предусмотренные статьей 685 КРКоАП. В пункте 1 части 1 статьи 804 КРКоАП перечислены составы административных правонарушений, рассматриваемые судами, протокола по которым имеют право, составляют органы внутренних дел.

Однако, для составления процессуальных документов, сотрудник ОВД (полиции) должен владеть достоверной информацией о лице, совершившем административное правонарушение, в особенности, когда правонарушитель: искажает сведения о себе, сообщает ложные сведения о себе или о месте нахождения документов, удостоверяющих его личность. При подобных обстоятельствах, в целях установления личности правонарушителя, действующее законодательство не предусматривает доставление правонарушителя в органы внутренних дел (полиции).

То есть, рассматривать административные правонарушения, предусмотренные статьей 685 КРКоАП, органы ОВД (полиции) обязаны, как и имеют право составлять протокола об административных правонарушениях, перечисленные в пункте 1 части 1 статьи 804 КРКоАП, а доставлять правонарушителей, совершивших перечисленные административные правонарушения, в целях составления протокола об административном правонарушении - нельзя.

Следует отметить, что доставление, часто предшествует административному задержанию, которое, согласно статье 787 КРКоАП является кратковременным ограничением личной свободы физического лица, должностного лица с целью пресечения правонарушения или обеспечения производства [4].

При этом пунктом 1 статьи 787 КРКоАП предусмотрено, что органами внутренних дел - при выявлении административных правонарушений, дела о которых в соответствии со статьей 685 настоящего Кодекса рассматривают органы внутренних дел (полиции), либо административных правонарушений, по делам о которых в соответствии с подпунктом 1) части первой статьи 804 настоящего Кодекса составляют протоколы об административном правонарушении [4].

Однако, в статье 786 КРКоАП касательно применения доставления данная норма отсутствует.

Если рассматривать опыт зарубежных стран по данному вопросу, то, к примеру, в соответствии с

административной практикой Российской Федерации, в статье 27.2 пунктом 1 КоАП РФ установлено, что доставление есть принудительное препровождение физического лица, а в случаях, предусмотренных пунктами 3, 8 и 10.1 настоящей части, судна и других орудий совершения административного правонарушения в целях составления протокола об административном правонарушении при невозможности его составления на месте выявления административного правонарушения, если составление протокола является обязательным, осуществляется:

1) должностными лицами органов внутренних дел (полиции) при выявлении административных правонарушений, дела о которых в соответствии со статьей 23.3 настоящего Кодекса рассматривают органы внутренних дел (полиция), либо административных правонарушений, по делам о которых в соответствии со статьей 28.3 настоящего Кодекса органы внутренних дел (полиция) составляют протоколы об административных правонарушениях, а также при выявлении любых административных правонарушений в случае обращения к ним должностных лиц, уполномоченных составлять протоколы о соответствующих административных правонарушениях, - в служебное помещение органа внутренних дел (полиции) или в помещение органа местного самоуправления сельского поселения [6].

То есть в России Кодексом об административных правонарушениях предусмотрено, что доставление, как мера обеспечения по делам об административных правонарушениях осуществляется за совершение всех административных правонарушений, которые рассматриваются ОВД (полицией), либо административных правонарушений, по делам о которых ОВД (полицией) составляются протоколы об административных правонарушениях, в целях составления протокола об административном правонарушении при невозможности его составления на месте выявления административного правонарушения, если составление протокола является обязательным.

Полагаем, что необходимо на законодательном уровне конкретизировать полномочия органов внутренних дел (полиции) по применению доставления, по аналогии с нормами КРКоАП об административном задержании.

В связи с тем, что меры административного пресечения, являются одним из эффективных средств борьбы с правонарушениями и тесно связаны с мерами административной ответственности, и нередко предшествуют им, обеспечивая возможность ее фактической реализации, полагаем, что доставление полицией в ОВД (полиции), как меру пресечения административного правонарушения, необходимо применять за совершение всех административных правонарушений, которые вправе рассматривать органы внутренних дел (полиции), предусмотренные статьей 685 КРКоАП, а также административных правонарушений по делам, о которых в соответствии с пунктом 1 части 1 статьи 804 КРКоАП, составляют протоколы об административных правонарушениях в целях пресечения правонарушения, установления личности правонарушителя, а также составления протокола об административном правонарушении либо вынесения защитного предписания при невозможности составить их на месте выявления административного правонарушения, если составление протокола является обязательным.

Учитывая все вышеизложенное, на наш взгляд, необходимо законодательно закрепить в действующий КРКоАП предложенные изменения и дополнения, конкретизировав полномочия органов внутренних дел (полиции) по применению доставления физического лица, в отношении которого ведется дело об административном правонарушении. Полагаем, что предложенная регламентация будет способствовать исключению нарушений законодательства сотрудниками органов внутренних дел (полиции) по отношению к доставленным правонарушителям и будет способствовать формированию эффективного механизма правоприменения.

Заключение

Подводя итог, отметим, что в целях пресечения административных правонарушений, необходимо законодательно урегулировать доставление как меру пресечения по делам об административных правонарушениях, предоставив полномочия ОВД (полиции), предусмотренные статьей 685 КРКоАП, а также административных правонарушений по делам о которых в соответствии с пунктом 1 части 1 статьи 804 КРКоАП составляют протоколы об административных правонарушениях в целях пресечения правонарушения, установления личности правонарушителя, а также составления протокола об административном правонарушении либо вынесения защитного предписания при невозможности составить их на месте выявления административного правонарушения, если составление протокола является обязательным.

Полагаем, что предложенная регламентация поможет не только сформировать наиболее эффективный механизм правоприменения, способствовать исключению нарушений законодательства сотрудниками полицией в отношении доставленных правонарушителей, но и в значительной степени позволит эффективно противодействовать совершению и пресечению административных правонарушений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 В Новом Казахстане не должно быть места полицейскому произволу и предвзятым судьям // <https://rus.azattyq.org/a/31885869.html> (дата обращения: 01.04.2023).
- 2 Омаров Е.А., Н.С. Алпысов Н.С., С.Ш. Жаруллаева С.Ш. Вопросы разграничения доставления и задержания по делам об административных правонарушениях Вестник Академии правоохранительных органов, №4 (23), 2022 // <https://academy-rep.kz/item.phpid/806>
- 3 Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. – Алматы: Данекер, 2000. - 720 с.
- 4 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16 мая 2023 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235/z2662> (дата обращения 05.05.2023).
- 5 О применении мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 9 апреля 2012 года №1 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000001S> (дата обращения 05.05.2023).
- 6 Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 № 195 – ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17 мая 2023 года) // <https://www.consultant.ru> (дата обращения 20.05.2023).

REFERENCES

- 1 V Novom Kazahstane ne dolzhno byt' mesta policejskomu proizvolu i predvzyatym sud'yam // <https://rus.azattyq.org/a/31885869.html> (data obrashcheniya: 01.04.2023).
- 2 Omarov E.A., N.S. Alpysov N.S., S.SH. ZHarullaeva S.SH. Voprosy razgranicheniya dostavleniya i zaderzhaniya po delam ob administrativnyh pravonarusheniayah Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov, №4 (23), 2022 // <https://academy-rep.kz/item.phpid/806>.
- 3 Taranov A.A. Administrativnoe pravo Respubliki Kazahstan. – Almaty: Daneker, 2000. - 720 s.
- 4 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniayah ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V ZRK (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 16 maya 2023 goda // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235/z2662>(data obrashcheniya 05.05.2023).
- 5 O primenenii mer obespecheniya proizvodstva po delam ob administrativnyh pravonarusheniayah. Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda respubliki Kazahstan ot 9 aprelya 2012 goda № 1 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000001S>(data obrashcheniya 05.05.2023).
- 6 Kodeks Rossiyskoy Federatsii ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 30.12.2001 № 195 – FZ (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 17 maya 2023 goda) // <https://www.consultant.ru> (data obrashcheniya 20.05.2023).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Марат Шуртанбаевич Мусин – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция майоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: 007marikmusin@gmail.com.

Мусин Марат Шуртанбаевич – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: 007marikmusin@gmail.com.

Marat Musin - postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police major. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: 007marikmusin@gmail.com.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЕЛИГИОЗНОГО ЭКСТРЕМИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

А.А. Мухитдинов

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В представленной статье рассматриваются различные деструктивные религиозные течения, в том числе религиозные экстремистские организации, которые существовали или в настоящее время существуют на территории Республики Казахстан. Анализируются и рассматриваются факторы, способствующие в распространении деструктивных религиозных идеологий. С целью предотвращения распространения идей радикального экстремизма, государством принимаются меры посредством поэтапного осуществления правоохранительными органами и специальными службами всех уровней с принятием общих комплексных мероприятий, направленных на профилактики, выявление, устранение причин и условий возникновения религиозного экстремизма, а также установление лиц, которые могут совершить правонарушения и преступления религиозно-экстремистского характера. В ходе данного исследования отдельно рассматриваются такие деструктивные религиозные течения и организации как «Салафизм», «Ваххабизм», «Такфиризм», «Таблиги Джамагат» и «Хизб-ут-Тахрир». Здесь же дается оценка псевдорелигиозным сообществам и организациям не немусульманского толка, такие как «Свидетели Иеговы», церковь «Иисуса Христа Святых последнего дня (мормоны)», «Неопятидесятники», «Баптисты», «Адвентисты седьмого дня», представители сайентологов, которые также обосновались на территории Республики Казахстан. В конце статьи описываются выводы по улучшению социально-религиозной обстановки в Республике, где предлагаются формы, способы и методы в противодействии религиозному экстремизму. Заинтересованным государственным органам необходимо проводить следующие мероприятия: выезды информационно-разъяснительных групп, с увеличением количества задействованных квалифицированных теологов-специалистов; местными исполнительными органами проводить информационно-разъяснительную работу в СМИ, с изготовлением и публикацией качественных видеосюжетов и документальных фильмов с участием бывших адептов и приверженцев отказавшихся от идей нетрадиционных религиозных течений, раскрывающих истинную сущность радикальных идей; для обучения и дальнейшего трудоустройства безработных лиц из числа приверженцев нетрадиционных религиозных течений, задействованы социальные программы по «Занятости молодежи», «Дорожной карте бизнеса» и другие социальные проекты.

Ключевые слова: религия, конфессии, идеология, деструктивные религиозные течения, экстремистские религиозные организации, фундаментализм, радикализм, пропаганда.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Мұхитдинов А.А.

докторанты

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Андатпа. Ұсынылған мақалада әртүрлі деструктивті діни ағымдар, оның ішінде діни экстремистік ұйымдар Қазақстан Республикасының аумағында болған немесе қазіргі уақытта бар. Деструктивті діни идеологиялардың таралуына ықпал ететін факторлар талданады және қарастырылады. Радикалды экстремизм идеяларының таралуын болдырмау мақсатында мемлекет діни экстремизмнің пайда болу себептері мен жағдайларын анықтауға, анықтауға, жоюға, сондай-ақ діни-экстремистік сипаттағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстар жасай алатын адамдарды анықтауға бағытталған жалпы кешенді іс-шараларды қабылдай отырып, барлық деңгейдегі құқық қорғау органдары мен арнаулы қызметтердің кезең-кезеңімен жүзеге асыруы бойынша шаралар қабылдайды. Осы зерттеу барысында «Салафизм», «Ваххабизм», «Такфиризм», «Таблиги Жамагат» және «Хизб-ут-Тахрир» сияқты деструктивті діни ағымдар мен ұйымдар жеке қарастырылады. Мұнда жалған діни қауымдастықтар мен мұсылман емес ұйымдарға, мысалы, «Иегова Куәгерлері», «Иса Мәсіхтің соңғы күнгі әулиелер шіркеуі (мормондар)», «Неопятидесятники», «Баптистер», «Жетінші күн адвентистері», сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында қоныстанған сайентологтардың өкілдері бағаланады. Мақаланың соңында діни экстремизмге қарсы іс-қимылдың нысандары, тәсілдері мен әдістері ұсынылатын республикадағы әлеуметтік-діни ахуалды жақсарту жөніндегі тұжырымдар сипатталады. Мүдделі мемлекеттік органдар мынадай іс-шараларды жүргізуі қажет: жұмысқа тартылған білікті теолог-мамандар санының ұлғаюымен ақпараттық-түсіндіру топтарының шығуы; жергілікті атқарушы органдар радикалды идеялардың шын мәнін ашатын дәстүрлі емес діни ағымдар идеяларынан бас тартқан бұрынғы адептер мен жақтаушылардың қатысуымен сапалы бейне сюжеттер мен деректі фильмдер дайындап, жариялай отырып, БАҚ-та ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізсін; дәстүрлі емес діни ағымдарды жақтаушылар қатарындағы жұмыссыз адамдарды оқыту және одан әрі жұмысқа орналастыру үшін «Жұмыспен қамту» бойынша әлеуметтік бағдарламалар іске қосылды "Бизнестің жол картасы" және басқа да әлеуметтік жобалар.

Түйін сөздер: дін, конфессиялар, идеология, деструктивті діни ағымдар, экстремистік діни ұйымдар, фундаментализм, радикализм, насихат.

THE CURRENT STATE OF RELIGIOUS EXTREMISM IN KAZAKHSTAN

Mukhitdinov A.A.
doctoral student

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov

Annotation. The presented article examines various destructive religious movements, including religious extremist organizations that existed or currently exist on the territory of the Republic of Kazakhstan. The factors contributing to the spread of destructive religious ideologies are analyzed and considered. In order to prevent the spread of ideas of radical extremism, the State takes measures through step-by-step implementation by law enforcement agencies and special services at all levels with the adoption of general comprehensive measures aimed at preventing, identifying, eliminating the causes and conditions of religious extremism, as well as identifying persons who may commit offenses and crimes of a religious extremist nature. In the course of this study, such destructive religious movements and organizations as «Salafism», «Wahhabism», «Takfiri», «Tablighi Jamagaat» and «Hizb-ut-Tahrir» are considered separately. It also evaluates pseudo-religious communities and non-Muslim organizations, such as «Jehovah's Witnesses», the Church of «Jesus Christ of Latter-day Saints (Mormons)», «Neo-Pentecostals», «Baptists», «Seventh-day Adventists», representatives of Scientologists who also settled in the territory of the Republic of Kazakhstan. At the end of the article, the conclusions on improving the socio-religious situation in the Republic are described, where forms, methods and methods in countering religious extremism are proposed. Interested state bodies need to carry out the following activities: visits of information and explanatory groups, with an increase in the number of qualified theologians-specialists involved; local executive bodies carry out information and explanatory work in the media, with the production and publication of high-quality video stories and documentaries with the participation of former adherents and adherents of non-traditional religious movements who have abandoned the ideas of non-traditional religious movements, revealing the true essence of radical ideas; social programs for «Employment» are involved for training and further employment of unemployed persons from among adherents of non-traditional religious movements youth», «Business Roadmap» and other social projects.

Keywords: religion, confessions, ideology, destructive religious movements, extremist religious organizations, fundamentalism, radicalism, propaganda.

Введение

После прошедших в Казахстане всем известных январских событий, 11 января 2022 года президент Касым-Жомарт Токаев выступая на заседании Мажилиса парламента Республики Казахстан задался вопросом – «Почему не проводилась агентурная работа по выявлению и нейтрализации адептов терроризма?». Так же он пояснил, что «Критически важно разобраться с теми, кто стоит за террористическими атаками» и отметил, что «нужно быть готовыми противостоять тотальным террористическим атакам». В своем выступлении он определил девятым приоритетом «реализовать комплекс системных мер по противодействию религиозному экстремизму. Ни в коем случае не допустить его сращивания с криминалом, особенно в учреждениях уголовно-исполнительной системы». Завершая свою речь на данном заседании, он подчеркнул, что «во время недавних трагических событий абсолютное большинство наших сограждан проявили патриотизм, единство в борьбе с экстремистами» [1].

Угроза экстремизма существует не только в отдельно взятом государстве, но представляет опасность для любой иной страны. Так, значительное количество стран мирового сообщества сегодня сталкиваются с экстремисткой деятельностью. Отдельные резонансные экстремистские акции сопутствующие насильственными действиями, усиливающаяся активность экстремистских структур вынуждает к принятию мер по эффективному противодействию этой угрозе [2, с. 17].

Процессу саморадикализации способствует активное распространение фундаменталистских и радикальных течений в исламе, особенно салафитского толка. В частности, лицам из салафитской среды свойственна дальнейшая радикализация и последующая ориентированность на решение проблемных вопросов экстремистскими и террористическими методами.

Распространению идеологии деструктивных религиозных течений (далее – ДРТ) способствует ряд факторов:

- 1) массированная пропаганда идеологии ДРТ через Интернет и социальные сети;
- 2) наличие радикальных сторонников ДРТ, пропаганда среди населения идей салафизма проповедниками, лидерами и активистами ДРТ, студентами, завершившими или проходящими обучение в зарубежных сомнительных теологических учебных заведениях;
- 3) сложная социально-экономическая ситуация;
- 4) маргинализация сельской части населения;
- 5) недостаточно четко сформированные мировоззренческие взгляды у части молодежи, как

следствие – отрицание ценностей казахстанского общества.

С целью предотвращения распространения идей радикального экстремизма, требуется более глубокого анализа и осмысления основ социальной структуры страны, подверженных риску экстремизма [3, с. 5].

Противодействия религиозному экстремизму это установление четкого направления стратегической линии государства в области борьбы с экстремизмом, посредством поэтапного осуществления правоохранительными органами и специальными службами всех уровней с принятием общих комплексных мероприятий, направленных на профилактики, выявление, устранение причин и условий возникновения религиозного экстремизма, установление лиц, которые могут совершить правонарушения и преступления религиозно-экстремистского характера, и оказание на них соответствующего воздействия с целью недопущения совершения таких действий, склонения их к добровольному отказу от своих намерений.

Для этого необходимо обеспечить, чтобы спец. службы и правоохранительные органы располагали всеми полномочиями и инструментами, для эффективного реагирования и противодействия экстремизму [4].

Рост числа религиозных общин усиливает конфессиональное соперничество, вызывая недовольство среди многих граждан. Государственные структуры зачастую не устанавливают объективные отношения с религиозными группами, игнорируя возникающие проблемы. Такое положение приводит к тому, что законность не соблюдается, и активное сотрудничество в решении актуальных социальных вопросов не налаживается.

Основная часть

В Республике Казахстан начиная с 1991 года вдвое увеличилось количество религиозных конфессий, во много раз выросло количество религиозных организаций и объединений. На сегодняшний день в стране существуют более 4 тысяч религиозных объединений, представляющих свыше 46 конфессий. Основными из которых является ислам и православие, более 90 % верующих в стране. Руководство этими двумя конфессиями осуществляется крупнейшими религиозными центрами – Духовное управление мусульман Казахстана и тремя епархиальными управлениями Русской православной церкви. В Республике существуют отдельные представители нетрадиционных религиозных течений церковь «Иисуса Христа Святых последнего дня (мормоны)», «Неопятидесятники», «Баптисты», «Адвентисты седьмого дня», «Свидетелей Иеговы», «Церковь сайентологии». А также представители радикально экстремистских организаций исламского толка такие как «Таблиги Джамагат» и «Хизб-ут-Тахрир», которые являются запрещенными террористическими организациями на территории Республики Казахстан [5] и ДРТ «Ваххабизм». Многие из вышеуказанных объединений оказывают негативное влияние на духовное, психическое и иногда психическое воздействия на человека.

В настоящее время в Казахстане на фронте противодействия экстремизму сложилась уникальная ситуация. Если деятельность деструктивных религиозных течений, объединений и организаций исламского толка, стало под запретом в нашей стране, то деятельность религиозных миссионеров в основном восточного и христианского толка, представляющих нетрадиционные у нас религиозные сообщества, т.е. сектантские объединения и движения ведут свою религиозную работу вполне на легальной основе. Если многие различные радикально-экстремистские организации ушли в подполье, то особенно активно «Баптисты», «Неопятидесятники», представители сайентологов и другие различные псевдорелигиозные сообщества восточного и христианского толка продолжают вербовку новых членов в свои ряды среди коренного населения. Эти объединения используют новые способы и методы вовлечения в свою деструктивную идеологию, путем размещения объявлений религиозного содержания в местах скопления людей (рынки, торговые центры и т.д.), в целях увеличения количества приверженцев нетрадиционной религиозной идеологии. Наряду с этим, последователи «Свидетелей Иеговы» активно занимаются пропагандистской деятельностью, в том числе по вовлечению новых адептов. После признания «Свидетели Иеговы» экстремистской организацией и ее запрета на территории Российской Федерации, и среди наших граждан активизировались пострадавшие и просто не равнодушные граждане. Учителя жалуются, что дети «свидетелей» отказываются участвовать в школьных мероприятиях, приуроченных к государственным праздникам, потому, что им запрещают родители. Медики регулярно просят помощи в случаях, когда родители отказываются от переливания крови, даже зная о возможном летальном исходе для маленького пациента. Приверженцы «Свидетелей Иеговы» поделили всю населенную территорию Казахстана на сектора и методично обрабатывают назначенные участки. Они скачивают гуглкарты и во время обходов домов и квартир отмечают на них степень лояльности жителей пройденного участка к их учению. Где живут казахскоязычные горожане, где исповедуют ислам, им грубо ответили. Отдельно обходят учебные заведения, коммерческие и государственные структуры. С развитием в Казахстане интернета стало гораздо сложнее контролировать деятельность «Свидетелей Иеговы». Они создают сайты, страницы в

соцсетях и каналы на видеохостингах, на которых размещают огромное количество мультимедийной продукции. Специально для детей «свидетели» создают красочные мультфильмы, как явно носящие пропагандистский характер, так и скрытно, в которых прямо не говорится о религии, но используется специфическая лексика [6]. Данные действия подпадают под диспозицию статьи 490 ч.1. п.3 КоАП РК (ввоз, изготовление, выпуск издание и (или) распространению религиозной литературы и иных материалов религиозного содержания, предметов религиозного назначения).

И это с учетом того факта, что присутствующих в их взглядах и воззрениях нетрадиционализм и сектантизм не только наносит вред обществу, но и дискредитирует саму идею и сущность религии. Ведь, как показывает практика, миссионеры пытаются оторвать человека из семьи, общества, культурной и социальной жизни. Немало тех, кто отрицает и игнорирует исторические традиции, быт и нравы своего народа и тем самым наносит вред физическому и психическому здоровью наших сограждан. Они подтачивают не только корни и устои традиционных верований и религии, но и государственные основы общества [7, с. 48].

Сейчас в Республике Казахстан ситуация в деле противодействия экстремизму и обеспечения мира остается стабильной и находится под контролем. Вместе с тем, угрозы экстремизма и терроризма внутри страны все еще высоки. Возникновению таких угроз, в первую очередь, способствуют внешние факторы, связанные с фактическим разгромом большинства террористических группировок на территории Афганистана, Сирии и Ирака, и как следствие активным перемещением иностранных боевиков-террористов из сирийско-иракской зоны конфликта в другие «горячие точки» либо в связи с их возвращением в страны исхода. При этом отдельные лица, причастные к террористической деятельности в «горячих точках», пытаются использовать нашу страну как транзитный коридор для попадания в третьи страны либо стараются осесть в Казахстане для сокрытия от розыска правоохранительных органов. При этом лидеры международных террористических организаций активно используют таких лиц для формирования малочисленных групп и подпольных ячеек на территории третьих стран с целью совершения терактов.

Казахстан также не остался в стороне от таких преступных устремлений террористов. Ярким примером, этому является задержание в январе 2019 года в г.Алматы подпольной ячейки из числа граждан одной из стран Центральной Азии, занимавшихся подготовкой к совершению терактов на территории южной столицы [8].

В настоящее время наблюдаются некоторые признаки объединения действующих в различных регионах Казахстана экстремистских группировок ваххабитской направленности. Основой для этого является идеология «салафизма». Салафизм, как религиозно-политическая концепция одного из направлений ваххабизма, является идеологической составляющей в деятельности многих международных террористических организаций (по оценкам западных экспертов, на современном этапе в мире действует около 500 группировок, идеологической базой которых является салафизм).

Большинство салафитских жамагатов в Казахстане проявляют радикальные взгляды в отношении официального духовенства. Они часто становятся инициаторами конфликтов с имамами и прихожанами мечетей, проявляя к ним беззаветное отношение. Такие действия направлены на дискредитацию служителей религиозных учреждений.

Одной из разновидностью и ветвью салафизма является «такфиризм», который в своей сущности представляется более радикальным религиозным течением. Отличительной чертой организации «Такфир» является отсутствие афишируемости деятельности. На современном этапе ее лидерами поставлены тактические задачи по расширению количества своих сторонников путем идеологического воспитания с раннего детства мальчиков и девочек, в том числе специально похищаемых для этих целей. Наряду с этим, организация «Такфир» не исключает возможности применения насильственных методов, если другие способы считаются не эффективными.

Эмиссары и члены «Такфир» имеют разрешение от своих руководителей не соблюдать отдельные положения Корана для достижения поставленных миссионерских задач. В частности, дозволено употребление спиртных напитков, свинины, а также общение с женщинами легкого поведения в целях легализации в обществе, расширения круга контактов, вербовки новых сторонников, получения необходимой информации.

Такфиризм отличается отсутствием явной иерархии и организованной структуры. Тем не менее, некоторые проявления указывают на централизованное координационное управление экстремистами. Это сетевое объединение состоит из разрозненных групп, действующих в разных странах, и между которыми минимум контактов.

Распространение идеологии «Такфир» на территории Казахстана началось в середине 90-х годов, идеи которого импортировались через студентов, выезжавших на религиозное обучение в Египет,

Сирию, Ливан, КСА, а также миссионеров из арабских стран. Кроме того, основное влияние на распространение идеологии «Такфир» в РК оказали представители арабских нефтяных компаний, в частности из Сирии и Ливана, работающие на нефтедобывающих предприятиях Западного Казахстана. Ими осуществлялось вербовка наших граждан для прохождения теологического обучения в указанных странах, где уже непосредственно идеологи «Такфир» проводили соответствующую обработку и подготовку миссионеров организации.

Имеющиеся сведения позволяют сделать вывод, что сторонники «Такфир» Западного Казахстана ориентированы и тесно контактируют с жамагатами «Такфир» в Астраханской области, Дагестане и Чечне, где они имеют более четкие организованные структуры, с каналами непрерывного финансирования из арабских стран, стратегией и тактикой деятельности, а также опытом участия в вооруженном джихаде на территории Чеченской Республики РФ.

В настоящий период идеология «Такфир» получает широкое распространение среди ваххабитских жамагатов Западного Казахстана. Приверженцы «Такфир» имеются в Мангистауской, Западно-Казахстанской, Актюбинской и Атырауской областях. Немногочисленная группа последователей имеется в г. Алматы. Члены жамагата «Такфир» отличаются крайней радикальностью в суждениях и поведении, являются фанатичными верующими, кроме своих братьев всех остальных причисляют к неверным, готовы к крайним мерам (вооруженный джихад) распространения и отстаивания своей идеологии, ведут обособленный образ жизни, не посещают мечети, срываются с криминальными структурами, ведется постоянная физическая и идеологическая подготовка членов общин.

Идеология «Такфир» распространяется среди ваххабитов Западного Казахстана, особенно в Мангистауской, Западно-Казахстанской, Актюбинской и Атырауской областях, с меньшим количеством сторонников в Алматы. Они проявляют радикализм, избегают мечетей и имеют связи с криминалом.

Помимо вышеуказанных радикальных религиозных течений в Казахстане обосновались запрещенной на территории Республики Казахстан члены экстремистской религиозной организации «Таблиги Джамагат» (*далее – «ТД»*). В Пакистане под протекцией правительства функционирует исламское миссионерское общество «ТД», образованное в конце XIX века мусульманскими теологами Индии. Получили широкое развитие в 50 годы в Исламской Республике Пакистан, эта община в настоящее время насчитывает более 100 миллионов последователей во всем мире.

Общество «ТД» («Жамияти исломи таблиг» - «Общество исламских улемов»), по утверждению его апологетов представляет собой аполитичное суфийское направление ислама. Занимается усилением влияния ислама во всем мире путем пропаганды исламской идеологии и увеличения сторонников ислама. Большинство религиозных обрядов имеет сходство с обрядами суннитов. Характерной чертой «ТД» является проведение религиозного мероприятия «дават» - призыва к вере, богобоязни. Имеет свой денежный фонд, за счет которого направляет в зарубежные страны эмиссаров и членов с целью распространения ислама. Привлекают в свои ряды в основном молодежь, в т.ч. женщин, в последнее время отмечается тенденция привлечения семейных пар.

Анализ полученных оперативных данных, свидетельствует о тенденциях активной вербовочной деятельности «ТД» в Республике Казахстан по привлечению новых сторонников из среды социально незащищенных слоев населения, а также молодежи, исповедывающей исламскую религию. Вовлечение новых сторонников проводится на территории мечетей после пятничного намаза, в виде проповеди на тему мусульманского вероисповедания, особенностях и достоинствах указанной религии, необходимости очищения грехов и т.д. После чего, представителям собравшейся группы делается предложение, на бесплатной основе обучиться основам религиозных обрядов, принять участие на совместных мероприятиях «Дагуат» по различным мечетям регионам Казахстана. Во время мероприятия «Дагуат» осуществляется дальнейшая идеологическая обработка вновь привлеченных сторонников. Кроме этого, активными сторонниками ведется аналогичная работа среди своего окружения.

Необходимо отметить, что членом религиозной общины может стать каждый желающий. Для этого необходимо проконсультироваться с лидерами общины. В целях привлечения большего числа своих приверженцев, активисты данного течения периодически организывают трех, десяти и сорокадневные поездки по городам и населенным пунктам. Для усиления своих позиций в среде верующих, а также налаживания контактов с имамами культовых заведений и проведения религиозного мероприятия, практикуют метод закрепления мечетей за активными сторонниками общины. Отдельные проверенные и надежные члены общины, по ходатайству руководителя (амира) общины региона, направляются на 10-ти дневные и четырехмесячные курсы «Центра Таблиг» для прохождения всесторонней религиозной подготовки.

По заявлению ее лидеров, одной из главных целей общества «ТД» является проповедь ислама в немусульманских государствах. Ежегодно из «Центра Таблиг» в страны своей заинтересованности

направляют миссии в качестве чтецов Корана. При этом, они часто действуют от имени официальных пакистанских религиозных организаций. Имеют прочные позиции в Международном исламском университете Пакистана. Долгосрочными планами «ТД» является создание исламского государства и установления теократической диктатуры в государстве.

Одновременно подрывная деятельность «ТД» проявляется в активной пропаганде идей радикального ислама, создания не территории центрально-азиатских республик исламского государства, разжигании религиозного фанатизма.

Анализ имеющихся данных в отношении «ТД» дает основание предположить, что на данном этапе в его задачи входит проведение миссионерской деятельности, создание устойчивой организационной структуры, проникновение сторонников в государственные структуры и органы. Не исключено, что в дальнейшем по мере увеличения численности сторонников, деятельность «ТД» будет постепенно распространяться на всю территорию РК.

Фиксировались попытки проникновения сторонников «Хизб-ут-Тахрир» в общину «Дагуат» организации «ТД». Сторонниками «Хизб-ут-Тахрир» преследовались цели распространения радикально-политической идеологии в среде мусульман указанной общины и привлечения в свои ряды новых функционеров из их числа. Лидеры «ТД», выразили несогласие к предложению сторонников «Хизб-ут-Тахрир» в связи с политизированностью предлагаемой идеологии, а также отсутствием намерений вступать в конфронтацию с представителями власти. Сторонниками общины «ТД» предпринимались попытки идеологического переубеждения отдельных членов «ваххабитских» и «салафитских» течений, с целью пополнения своих рядов.

Партия «Хизбут-Тахрир» («Партия освобождения») была учреждена в 1953 году шейхом Такиитдином Нахоний в Байтул-Макдис (Сирия) или, по другим источникам, в Иерусалиме (Израиль), на основе палестинского подразделения «Братья мусульмане». Первая ячейка в Сирии ставила целью восстановление глобального мусульманского государства «Халифат», где светская и духовная власть централизованы в руках Халифа. В Халифате предполагается объединение всех исламских стран как регионов.

За последние 50 лет «Хизбут-Тахрир» активно вербует верующих, распространяя свои идеи в мусульманских странах в рамках стратегии «Панисламизма». Цель - создать ситуацию, при которой сторонники партии будут доминировать в каждой стране и, через революционные действия, устанавливать исламский режим «Халифат». Этот процесс начинается с массовой пропаганды и привлечения верующих. При достижении доминирования партии планируется «бархатный» переворот. «Хизбут-Тахрир» получил поддержку во многих мусульманских странах, включая Египет и Иран. Есть офисы даже в Европе: центр планирования в Лондоне и главный офис, возможно, в Германии или Австрии. У партии есть филиалы в Евразии.

В настоящее время в целом наблюдается омоложение сторонников нетрадиционных религиозных течений, которыми являются молодые люди в возрасте от 20 до 30 лет, со средним образованием, безработные, не имеющие постоянной работы (*торговля на рынках, сезонные строительные бригады и т.д.*) относящиеся к малообеспеченным слоям населения. Ввиду отсутствия религиозной грамотности молодежи, некоторые из них попадают под серьезное психологическое влияние различных вероучений, сект радикального, экстремистского направления. Многие сторонники нетрадиционных религиозных взглядов, посещая мечети, скрывают свои религиозные взгляды и не проповедуют идеи нетрадиционных религиозных течений публично.

Эти причины порождают появление независимых от официального духовенства и неформальных религиозных лидеров так называемых «амиров жамагатов». В результате экстремистская идеология практически не встречает реального противодействия со стороны духовенства, а мышление мусульман переориентируется на почитание идеологии шейхов арабских государств.

Особое значение имеет роль и авторитет официальных имамов, путем повышения их квалификаций и религиозной грамотности. Так как они первыми в мечетях вступают в религиозную полемику со сторонниками религиозных нетрадиционных течений, что не позволительно для падения их авторитета, которая может иметь негативные последствия, как для самого имама, так и посещающих лиц мечеть.

Как показывает практика, распространение экстремистских идей, прежде всего, зависит от незанятости и безработицы среди экономически активной части населения, слабой системы социального обеспечения и морально-нравственной деградации.

Непростой является ситуация в женской салафитской среде. Идеологической обработке подвергаются супруги осужденных радикалов, женщины также более уязвимы к религиозным нетрадиционным течениям под воздействием своей семьи (муж, отец, брат).

Другим не менее важным внутренним фактором является внутренняя миграция, в результате которой, молодежь из числа жителей сельских районов, переезжают в город, что в свою очередь порождает

безработицу, социально-бытовые проблемы и преступность. На юге Казахстана наибольшее количество сторонников религиозных нетрадиционных течений ислама наблюдается в городах Шымкент, Кентау, Туркестан, а также в Махтаральском, Сарыгашском, Сузакском районах Туркестанской области.

Анализ имеющихся сведений позволяет сделать вывод, что в Казахстане идет активное распространение деструктивных религиозных течений, направленный на создание условий для экспорта религиозно-политической доктрины и формирование самовоспроизводящейся структуры, включая агитацию, вербовку и подготовку новых членов. Особое внимание уделяется созданию новых религиозно-политических лидеров, которые в будущем могут стать ключевым инструментом внешнего воздействия.

Деструктивные религиозные течения в Казахстане работают под видом миссионерской и благотворительной деятельности. Они создают легальные центры, такие как мечети и образовательные учреждения, для пропаганды своих идей и формирования новой, ориентированной на саудовских клерикалов, религиозной элиты из представителей местного населения за счет направления на обучение в исламские ВУЗы за рубежом с одновременным переходом к вербовочной работе, в первую очередь среди молодежи. Имеющиеся данные свидетельствуют о проводимой лидерами и активистами религиозных общин работы по вовлечению несовершеннолетних лиц в деструктивную идеологию путем организации в период летних каникул детских лагерей отдыха в пригородных и сельских регионах республики, а также детских благотворительных пансионатов и медресе.

Таким образом, создается базовая инфраструктура, обеспечивающая в дальнейшем восполнение кадрового потенциала исламских экстремистов из т.н. «местных ресурсов».

На локальном уровне формируются организационно-исполнительные структуры (ячейки). Созданные отдельные общины действуют автономно, но в рамках общего стратегического замысла - строительства «Всемирного Халифата». В их рамках решаются следующие практические задачи:

- отбор новых членов (различного рода кружки, секции, молодежные и иные объединения, позволяющие вовлекать в них молодежь либо представителей определенных социально-этнических групп для их изучения и отбора);

- агитационно-пропагандистская работа (исламские школы, культурно-просветительские центры и т.п. для целенаправленного идеологического воздействия на группы населения и формирования у них необходимых религиозно-политических, националистических и сепаратистских установок);

Деятельность членов религиозных нетрадиционных общин на территории Казахстана представляет следующие угрозы национальной безопасности:

- раскол мусульманской общины;
- консолидация и укрепление «ДРТ» общин вокруг религиозной единой структуры, способной составить конкуренцию действующему Духовному Управлению Мусульман Казахстана;
- формирование конкретных рычагов влияния на религиозную обстановку в стране, создание условий для инспирирования протестных настроений среди социальных слоев населения из числа верующих для использования в своих целях;
- навязывание ориентированной на страны арабского мира исламской идеологии и менталитета.
- изменение территориальной целостности Казахстана.

Заключение

Резюмируя выше изложенное, представляется целесообразным обращать серьезное внимание не только на ликвидацию террористических формирований, каналов их финансирования и т.п., но и на выработку форм и методов ведения эффективной пропагандистской работы, нацеленной на нейтрализацию влияния радикальных религиозных «проповедников». Группировки ДРТ не требуют применения к ним жестких силовых методов. Более оптимальным видится разобщение изнутри путем дискредитации лидеров ячеек, а также ведение активной контр-пропагандистской деятельности, в том числе по укреплению позиций традиционного ислама.

Также стоит обратить пристальное внимание на другие псевдорелигиозные организации и сообщества немусульманского толка, такие как Свидетели Иеговы», церковь «Иисуса Христа Святых последнего дня (мормоны)», «Неопятидесятники», «Баптисты», «Адвентисты седьмого дня», представители сайентологов. Если деятельность деструктивных религиозных течений, объединений и организаций исламского толка, стало под запретом в нашей стране, то деятельность религиозных миссионеров в основном восточного и христианского толка, представляющих нетрадиционные у нас религиозные сообщества, т.е. сектантские объединения и движения ведут свою религиозную работу вполне на легальной основе. Все вышеуказанные организации продолжают вербовку новых членов в свои ряды среди коренного населения. Эти объединения используют новые способы и методы вовлечения в свою деструктивную идеологию, путем размещения объявлений религиозного содержания в местах скопления людей (рынки, торговые центры и т.д.), в целях увеличения количества приверженцев

нетрадиционной религиозной идеологии. Наряду с этим, последователи «иеговизма» активно занимаются пропагандистской деятельностью, в том числе по вовлечению новых адептов через социальные сети Интернет и мессенджеры, а также по каналам почтовой связи. Данные действия подпадают под диспозицию статьи 490 ч.1. п.3 КоАП РК (*ввоз, изготовление, выпуск издание и (или) распространению религиозной литературы и иных материалов религиозного содержания, предметов религиозного назначения*). В связи с чем необходимо продолжить активную практику по привлечению к административной ответственности по этой статье в случае выявления подобных правонарушений.

Для улучшения социально-религиозной обстановки необходимо, заинтересованными государственными органами проводить следующие мероприятия:

- выезды информационно-разъяснительных групп, с увеличением количества задействованных квалифицированных теологов-специалистов;
- местными исполнительными органами проводить информационно-разъяснительную работу в СМИ, с изготовлением и публикацией качественных видео сюжетов и документальных фильмов с участием бывших адептов и приверженцев отказавшихся от идей нетрадиционных религиозных течений, раскрывающих истинную сущность радикальных идей;
- для обучения и дальнейшего трудоустройства безработных лиц из числа приверженцев нетрадиционных религиозных течений, задействованы социальные программы по «Занятости молодежи», «Дорожной карте бизнеса» и другие социальные проекты.

В предупреждении и профилактике религиозного экстремизма, большую роль играет проведение Комитетом по делам религий (управлениями по делам религий городов и областей) на постоянной основе лекций и семинаров о вреде и опасности деструктивных и радикальных сект, не только в учебных заведениях, но и в среде рабочих слоев населения с охватом жителей сел и поселков районов области, с привлечением квалифицированных специалистов-теологов и имамов мечетей, имеющих высшее теологическое образование.

Одним из важных приоритетов в профилактике религиозного экстремизма является степень и уровень профессионализма сотрудников специальных служб и правоохранительных органов. Поэтому необходимо на постоянной основе проводить повышения квалификации, подготовки и переподготовки сотрудников вышеуказанных служб. В специализированных учебных заведениях (*Академиях КНБ, МВД и прокуратуры*), необходимо делать акцент по подготовке по линии противодействию экстремизму и терроризму, с антиконституционными и насильственными и проявлениями, уделить особое внимания на такие дисциплины как социология, психология, теология, и другие предметы по спецподготовке сотрудников.

В борьбе с экстремизмом немало важным является взаимодействия и совершенствования координации деятельности всех государственных органов, по противодействию религиозному экстремизму, необходимо усовершенствовать формы, способы, методы и механизмы по взаимодействию их с общественными и религиозными объединениями в этом направлении.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Уроки «Трагического января»: Единство общества – гарантия независимости. 11 января 2022 года: Выступление главы государства К.К. Токаева на заседании Мажилиса парламента Республики Казахстан. // интернет-ресурс: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414> дата обращения: 02.06.2023.

2 Цой О.Р. Криминологические меры противодействия экстремизму // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2019. - №3(50). - С.16 - 20.

3 United Nations Development Programme. Preventing violent extremism through promoting inclusive development, tolerance and respect for diversity. New York, NY, 10017 USA. 2016. – 44 p. // Интернет-ресурс: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Discussion%20Paper%20-%20Preventing%20Violent%20Extremism%20by%20Promoting%20Inclusive%20%20Development.pdf> дата обращения: 02.06.2023.

4 Greater Sudbury. Religious extremism and terrorism pdf. Canada. February 2, 2022 // Интернет-ресурс: <https://capindustrialltd.com/2022/02/religious-extremism-and-terrorism-pdf/> дата обращения: 02.06.2023.

5 РЭО «Хизб-ут-тахрир» запрещена решением суда г.Нур-султан от 28 марта 2005 года. РЭО «Таблиги джамагат» запрещена решением Сарыаркинского районного суда г.Нур-султан от 26 февраля 2013 года // Интернет-ресурс: https://egov.kz/cms/ru/articles/religion/zaprewennye_organizacii дата обращения: 02.06.2023.

6 «Свидетели Иеговы» активизировались в Казахстане после запрета в России// Интернет-ресурс:

<https://naqty.kz/svideteli-iegovy-aktivizirovalis-v-kazahstane-posle-zapreta-v-rossii/> дата обращения: 02.06.2023.

7 Балымов Е.К. Противодействие преступлениям религиозно-экстремистской и террористической направленности в Республике Казахстан (криминологические, уголовно-правовые аспекты): докторская диссертация. - Алматы, 2020. - С. 136.

8 Задержаны выходцы из стран Центральной Азии, подозреваемые в подготовке терактов // Интернет-ресурс: <http://ctc-rk.kz/задержаны-выходцы-из-стран-центральной.html> дата обращения: 02.06.2023.

REFERENCES

1 Uroki «Tragicheskogo yanvaryaya»: Edinstvo obshchestva – garantiya nezavisimosti. 11 yanvaryaya 2022 goda: Vystuplenie glavy gosudarstva K.K. Tokaeva na zasedanii Mazhilisa parlamenta Respubliki Kazahstan. // internet-resurs: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414> data obrashchenie: 02.06.2023.

2 Coj O.R. Kriminologicheskie mery protivodejstviya ekstremizmu // Uchenye trudy Almatinskoy akademii MVD Respubliki Kazahstan. – 2019. - №3(50). - S.16 - 20.

3 United Nations Development Programme. Preventing violent extremism through promoting inclusive development, tolerance and respect for diversity. New York, NY, 10017 USA. 2016. – 44 p. // Internet-resurs:<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Discussion%20Paper%20-%20Preventing%20Violent%20Extremism%20by%20Promoting%20Inclusive%20%20Development.pdf> data obrashchenie: 02.06.2023.

4 Greater Sudbury. Religious extremism and terrorism pdf. Canada. February 2, 2022 // Internet-resurs: <https://capindustrialtd.com/2022/02/religious-extremism-and-terrorism-pdf/> data obrashchenie: 02.06.2023.

5 REO «Hizb-ut-tahrir» zapreshchena resheniem suda g.Nur-sultan ot 28 marta 2005 goda. REO «Tabligi dzhamagat» zapreshchena resheniem Saryarkinskogo rajonnogo suda g.Nur-sultan ot 26 fevralya 2013 goda // Internet-resurs: https://egov.kz/cms/ru/articles/religion/zaprewennyye_organizacii data obrashchenie: 02.06.2023.

6 «Svideteli Iegovy» aktivizirovalis' v Kazahstane posle zapreta v Rossii// Internet-resurs: <https://naqty.kz/svideteli-iegovy-aktivizirovalis-v-kazahstane-posle-zapreta-v-rossii/> data obrashchenie: 02.06.2023.

7 Balymov E.K. Protivodejstvie prestupleniyam religiozno-ekstreimstkoj i terroristicheskoj napravlenosti v Respublike Kazahstan (kriminologicheskie, ugolovno-pravovye aspekty): doktorskaya dissertaciya. - Almaty, 2020. - S. 136.

8 Zaderzhany vyhodcy iz stran Central'noj Azii, podozrevaemye v podgotovke teraktov // Internet-resurs: <http://ctc-rk.kz/zaderzhany-vyhodcy-iz-stran-central'n.html> data obrashchenie: 02.06.2023.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Азиз Ахматжанович Мухитдинов – докторант, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция подполковнигі. Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: azizm@mail.ru.

Мухитдинов Азиз Ахматжанович – докторант, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова, подполковник полиции. г. Алматы, ул. Утепова 29. E-mail: azizm@mail.ru.

Aziz Mukhitdinov - doctoral student, M. Yesbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel of Police. Almaty, Utepova St. 29 E-mail: azizm@mail.ru.

КРИМИНАЛИСТИКА, КАК ГЕНЕРАТОР, МОДИФИЦИРУЮЩИЙ ДАННЫЕ ЕСТЕСТВЕННЫХ И ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК

Ш.С. Садуақасов

докторант

Б.М. Сматлаев

доктор юридических наук, профессор

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана

Е.М. Тілеубергенов

доктор юридических наук, профессор

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Республика Казахстан

Аннотация. В статье авторы рассматривают криминалистику, как прикладную науку, которая использует методы и приемы научного исследования естественных наук при изучении, исследовании, анализе важных объектов (материалов), связанных с предполагаемым преступным деянием. Знания в области криминалистики помогают органам, отвечающим за отправление правосудия, установить факт совершения противоправного деяния и, если этот факт действительно имел место, то реконструировать его в деталях, определить участие в нем одного или нескольких субъектов, а также идентифицировать их. Криминалистические приемы и методы, тем самым помогают в установлении объективной истины по делу. Авторами отмечается, что в современных концепциях криминалистики нет единого мнения в определении понятия и сущности криминалистики, также имеются некоторые спорные вопросы о моменте ее становления. С одной стороны, одни определения рассматривают ее как вспомогательную науку уголовного права, другие считают ее относящейся к праву вообще. На основе анализа существующих понятий, авторы дают свое определение криминалистике. В статье криминалистика рассматривается, как автономная дисциплина, которая приходит на помощь досудебному расследованию, используя приемы, процедуры и методы, предоставляемые иными науками, и адаптировав их для целей уголовного правосудия, позволяет выявлять и уточнять различные факты, связывающие конкретное лицо с событием преступления, т.е. позволяет определить, имело ли место событие преступления, установить механизм его совершения, реконструировать его, установить причастность к нему определенных лиц и объектов.

Ключевые слова: криминалистика, естественные и технические науки в криминалистике, специальные знания, исследование, расследование преступлений.

КРИМИНАЛИСТИКА, ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ДЕРЕКТЕРІН ӨЗГЕРТЕТІН ГЕНЕРАТОР РЕТІНДЕ

Ш.С. Сәдуақасов

докторант

Б.М. Сматлаев

заң ғылымдарының докторы, профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Е.М. Тілеубергенов

заң ғылымдарының докторы, профессор

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада авторлар криминалистиканы болжамды қылмыстық әрекетке байланысты маңызды объектілерді (материалдарды) зерттеу, зерттеу, талдау кезінде жаратылыстану ғылымдарын ғылыми зерттеудің әдістері мен әдістерін қолданатын қолданбалы ғылым ретінде қарастырады. Сот сараптамасы саласындағы білім сот төрелігін жүзеге асыруға жауапты органдарға заңсыз әрекеттің жасалу фактісін анықтауға және егер бұл факт орын алса, оны егжей-тегжейлі қайта құруға, оған бір немесе бірнеше субъектілердің қатысуын анықтауға, сондай-ақ оларды анықтауға көмектеседі. Сот-медициналық әдістер мен әдістер іс бойынша объективті шындықты анықтауға көмектеседі. Авторлар криминалистиканың қазіргі тұжырымдамаларында криминалистиканың тұжырымдамасы мен мәнін анықтауда консенсус жоқ, сонымен қатар оның қалыптасу сәті туралы кейбір даулы мәселелер бар екенін атап өтті. Бір жағынан, кейбір анықтамалар оны қылмыстық құқықтың көмекші ғылымы ретінде қарастырады, ал басқалары оны жалпы заңға қатысты деп санайды. Қолданыстағы ұғымдарды талдау негізінде авторлар сот сараптамасына өз анықтамаларын береді. Мақалада криминалистика сотқа дейінгі тергеуге басқа ғылымдар ұсынатын әдістерді, процедуралар мен әдістерді қолдана отырып және оларды қылмыстық сот төрелігі мақсаттарына бейімдей отырып, белгілі бір адамды қылмыс оқиғасымен байланыстыратын әртүрлі фактілерді анықтауға және нақтылауға мүмкіндік беретін автономды пән ретінде қарастырылады, яғни қылмыс

оқиғасының орын алғанын анықтауға мүмкіндік береді, оны жасау тетігін белгілеу, оны қайта құру, оған белгілі бір адамдар мен объектілердің қатыстылығын анықтау.

Түйін сөздер: криминалистика, криминалистикадағы жаратылыстану және техникалық ғылымдар, арнайы білім, зерттеу, қылмыстарды тергеу.

CRIMINALISTICS AS A GENERATOR THAT MODIFIES THE DATA OF NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES

Saduakasov Sh.S.

doctoral student

Smatlaev B.M.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Astana

Tileubergenov E.M.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Republic of Kazakhstan

Annotation. In the article, the authors consider criminology as an applied science that uses methods and techniques of scientific research of natural sciences in the study, research, analysis of important objects (materials) related to an alleged criminal act. Knowledge in the field of criminology helps the authorities responsible for the administration of justice to establish the fact of the commission of an illegal act and, if this fact really took place, then reconstruct it in detail, determine the participation of one or more subjects in it, as well as identify them. Forensic techniques and methods thus help in establishing the objective truth of the case. The authors note that in modern concepts of criminology there is no consensus in defining the concept and essence of criminology, and there are also some controversial issues about the moment of its formation. On the one hand, some definitions consider it as an auxiliary science of criminal law, while others consider it related to law in general. Based on the analysis of existing concepts, the authors give their definition to criminology. The article considers criminology as an autonomous discipline that comes to the aid of pre-trial investigation, using techniques, procedures and methods provided by other sciences, and adapting them for the purposes of criminal justice, allows you to identify and clarify various facts linking a particular person to the event of a crime, i.e. allows you to determine whether a crime event took place, to establish the mechanism of its commission, to reconstruct it, to establish the involvement of certain persons and objects in it.

Keywords: criminalistics, natural and technical sciences in criminalistics, special knowledge, research, investigation of crimes.

Введение

Криминалистика синтезировала в себе данные из других сфер научного знания для целей раскрытия и расследования преступлений. Совокупность составляющих ее вспомогательных дисциплин называется криминалистическими науками. Согласно научным воззрениям ученых советского и постсоветского периода является самостоятельной наукой, которая изучает и обобщает опыт борьбы с преступностью, разрабатывает средства, приемы и методы раскрытия и расследования преступлений [1, с. 7].

В зарубежной практике принято отождествлять понятия «криминалистика» и «судебная экспертиза», они не выделяются в отдельные дисциплины. Судебная экспертиза – forensics происходит от латинского прилагательного *forensis*, что означает «относящийся к форуму». В Древнем Риме обвинение в преступлении включало представление дела перед группой известных людей на форуме. И лицо, обвиняемое в совершении преступления, и заявитель должны были объяснить свою версию событий. Аргументация, доказательства и поведение каждого лица определяли вердикт или приговор по делу [2, с. 17].

В современных концепциях криминалистики нет единого мнения в определении понятия и сущности криминалистики, имеются некоторые спорные моменты с момента ее становления. С одной стороны, одни определения рассматривают ее как вспомогательную науку уголовного права, другие считают ее относящейся к праву вообще. Доктор Рафаэль Морено Гонсалес, стараясь быть очень ясным, предложил простое, но полезное определение: «Наука о мелких деталях». Сезар Аугусто Осорио-и-Ньето предлагал более широкое определение, указывая, что это: дисциплина или совокупность знаний, цель которых состоит в том, чтобы определить с экспертно-технической точки зрения, было ли совершено преступление, как оно было совершено, и кто его совершил.

На основе анализа существующих в настоящее время понятий криминалистики, ее можно определить как: дисциплину, которая применяет знания, методы и приемы исследования естественных наук при изучении лиц, объектов (материалов), связанных с предполагаемым преступным деянием, определении факта его существования или его реконструкции, определении (уточнении) причастности к нему

одного или несколько субъектов, их идентификацию, тем самым для установления объективной истины по делу.

Именно автономная дисциплина приходит на помощь досудебному расследованию, используя приемы, процедуры и методы, предоставляемые иными науками, и адаптировав их для целей уголовного правосудия, позволяет выявлять и уточнять различные факты, связывающие конкретное лицо с событием преступления, т.е. позволяет определить имело ли место событие преступления, реконструировать его, установить причастность к нему определенных субъектов.

Основная часть

Конец XIX века характеризовался активным развитием криминалистических знаний. Основоположником криминалистики принято считать Альфонса Бертильона, который предложил создать Судебную идентификационную службу в Париже в 1882 году на основе антропометрии. Его прогрессивный антропометрический метод был основан на записи измерении различных костных размерных характеристик людей старше 21 года в 11 различных частях тела. Антропометрический метод лег в основу диссертации Бертильона по словесному портрету. С 1884 года Бертильон фотографировал места совершения преступлений со всеми вещественными доказательствами, обнаруженными на месте происшествия, что также являлось прогрессивным новшеством того времени. Их свидетельствами. В 1886 году Аллан Пинкертон, владелец детективного агентства, известный как криминальный фотограф, создал фотоальбомы для распознавания преступников. В Лондоне сэр Фрэнсис Гальтон заложил основы классификации отпечатков пальцев и затем усовершенствовал ее, что внесло огромный вклад в расследование преступлений [3, с. 116].

В 1896 году Хуану Вучетичу удалось добиться от полиции провинции Буэнос-Айрес (в городе Ла-Плата), Аргентина, заменить использовавшийся антропометрический метод регистрации преступников Бертильона дактилоскопической регистрацией, а также он впервые предложил идею всеобщего дактилоскопирования [4, с. 50-54].

В целях распространения прогрессивных криминалистических знаний Оттроленги и Алонги в 1899 году основали журнал под названием *Polizia Scientifica*. Ломброзо, Ферри и Алонги высказывались о необходимости создания в Италии научной судебной полиции.

С развитием науки и техники XX-XXI вв. характеризуются активным внедрением достижений научно-технического прогресса в криминалистику. Развитие смежных наук позволило обогатить криминалистику и повысить эффективность раскрытия и расследования преступлений. Тем самым, криминалистика сформировалась как самостоятельная наука [5, с. 116].

Тем не менее, споры о необходимости выделения криминалистики как самостоятельного научного направления, во многом определяемые ее синтетическим характером, а также о выработке ее единого определения продолжаются и по сей день [6, с. 100].

Доктор Альдарака предлагал следующее определение, пытаясь придать криминалистике общий научный характер: биномиальная наука (фактически-формальная и теоретико-практическая), которая структурирует абстракции и логические суждения, полученные в результате интерпретации и анализа фактически-формальных, материально-нематериальных свидетельств и представлений, отсутствия-наличия признаков поведенческих проявлений участников события происшествия, с целью документирования указанных элементов для установления объективной истины по делу.

Принято выделять две ветви криминалистики: полевую и лабораторную. В классическом определении полевой криминалистики обозначено, что она «включает в себя судебно-следственную работу, которая проводится на месте происшествия путем обследования обстановки и объектов, с целью выявления материальных следов, которые могли бы быть «немыми свидетелями преступления». Другое определение говорит нам, что «это дисциплина, которая использует различные методы и приемы, чтобы наблюдать, фиксировать, защищать и сохранять место событий. Она также отвечает за сбор и упаковку доказательств, связанных с расследуемыми фактами, для последующего проведения детальной проверки» [7, с. 66-67].

Лабораторная криминалистика, как правило, понимается как часть криминалистики, которая использует все лабораторные методы и приемы для изучения, анализа и идентификации признаков и улик, обнаруженных на месте происшествия. Доктор Алдарака предлагает уточнение данного определения, а именно: вторичная ветвь криминалистики, которая анализирует доказательства, предоставленные или же исследованные или собранные на месте происшествия, применяя соответствующие методы, эффективные и типично для наук, техники и ремесел, которые используются для целей установления истины по делу» [8, с. 189].

В большинстве книг по криминалистике упоминается только о полевой и лабораторной криминалистике, о которых говорилось выше. Алдарака предлагает создать новую ветвь криминалистики, документальную,

которая станет «третичной ветвью криминалистики, которая анализирует и синтезирует относительные истины и абсолютные истины, полученные из первичных и вторичных ветвей, для установления объективной истины» [9, с. 9].

Заключение

Таким образом, на основе анализа существующих научных воззрений по определению сущности и содержания науки криминалистики, следует заключить, что: криминалистика – это наука, в основе которой лежат законы формальной логики: противоречия, достаточного основания, тождества и исключенного третьего [10, с. 116]. Таким образом, криминалистика использует достижения не только естественных наук, формальная наука также в значительной степени вовлечена в криминалистику; криминалистика изучает не только следы и вещественные доказательства, так как на месте происшествия также могут быть «нематериальные» или отсутствующие доказательства, но присутствующие в познавательном сознании следователя [11, с. 200].

Иными словами, установление объективной истины – это процесс познания, в котором имеют место этапы, так называемой, относительной истины (полевая криминалистика) и абсолютной истины (лабораторная криминалистика), а также относительных истин (обработка мест или сред), эманации абсолютных истин (обработка информации). Доказательства формируются как с помощью лабораторных методов или технологий, так и из объективных истин, таких как взаимное расположение отдельных объектов, лиц (следовая картина), которым устанавливается механизм совершения противоправного деяния [12, с. 16].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Burda R. New Criminal Process Code — New Tasks of Criminalistics Tactics / R. Burda // Jurisprudencija. — 2003. — № 43 (35). — P. 12-16.
- 2 Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д. Проблемы доказывания в советском уголовном процессе. - Воронеж, 1978. - 254 с.
- 3 Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. - М., 1987. - 137 с.
- 4 Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений. В кн.: Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 7. - М., 1968. - 120 с.
- 5 Barkauskas A. Modern Concept of Raising Crime Investigation Versions and Trends of Development Thereof. Doct. Diss. - Vilnius, 2000.
- 6 Выдря М.М., Любарский М.Г. Место криминалистики в системе юридических наук. В кн.: Вопросы криминалистики. - Алма-Ата, 1959. - С. 35.
- 7 Винберг А.И., Малаховская Н. Судебная экспертология. - Волгоград, 1979. - 183 с.
- 8 Hinrich de Vries, Ist die Kriminalistik eine Wissenschaft, 3 SIAK-Journal - Zeitschrift fur Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis 27, 28 (2010), p. 190.
- 9 Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. - М., 1973. - 12 с.
- 10 Schaefer S. Criminalistic methods of investigating crimes, which are related to corruption / S.A. Schaefer. - М., 1972. - 130 p.
- 11 Jennifer J. Xu & Hsinchun Chen, Fighting Organized Crimes: Using Shortest-Path Algorithms to Identify Associations in Criminal Networks, 38(3) Decision Support Systems 473 (2004). P. 209.
- 12 Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. - Киев, 1980. - С. 15-26.

REFERENCES

- 1 Burda R. New Criminal Process Code — New Tasks of Criminalistics Tactics / R. Burda // Jurisprudencija. — 2003. — № 43 (35). — P. 12-16.
- 2 Gorskiy G.F., Kokorev L.D. Problemy dokazyvaniya v sovetskom ugovolnom processe. - Voronezh, 1978. - 254 s.
- 3 Belkin R.S. Kriminalistika: problemy, tendencii, perspektivy. Obshchaya i chastnye teorii. - M., 1987. - 137 s.
- 4 Selivanov N.A. Osnovaniya i formy primeneniya nauchno-tekhnicheskikh sredstv i special'nyh znanij pri rassledovanii prestuplenij. V kn.: Voprosy bor'by s prestupnost'yu. Vyp. 7. - M., 1968. - 120 s.
- 5 Barkauskas A. Modern Concept of Raising Crime Investigation Versions and Trends of Development Thereof. Doct. Diss. - Vilnius, 2000.
- 6 Vydrya M.M., Lyubarskiy M.G. Mesto kriminalistiki v sisteme yuridicheskikh nauk. V kn.: Voprosy

kriminalistiki. - Alma-Ata, 1959. - S. 35.

7 Vinberg A.I., Malahovskaya N. Sudebnaya ekspertologiya. - Volgograd, 1979. - 183 s.

8 Hinrich de Vries, Ist die Kriminalistik eine Wissenschaft, 3 SIAK-Journal - Zeitschrift fur Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis 27, 28 (2010), r. 190.

9 Luzgin I.M. Metodologicheskie problemy rassledovaniya. - M., 1973. - 12 s.

10 Schaefer S. Sriminalistic methods of investigating crimes, which are related to corruption / S.A. Schaefer. - M., 1972. - 130 p.

11 Jennifer J. Xu & Hsinchun Chen, Fighting Organized Crimes: Using Shortest-Path Algorithms to Identify Associations in Criminal Networks, 38(3) Decision Support Systems 473 (2004). R. 209.

12 Goncharenko V.I. Ispol'zovanie dannyh estestvennyh i tekhnicheskikh nauk v ugolovnom sudoproizvodstve. - Kiev, 1980. - S. 15-26.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Шарап Сейтқасымұлы Садуакасов - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Пушкин к., 11. E-mail: sharap_22@mail.ru.

Бауыржан Мамытбекұлы Сматлаев – заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті заң факультетінің деканы. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Пушкин к., 11. E-mail smatlayev_bm@enu.kz.

Еразак Манапович Тилеубергенов - заң ғылымдарының докторы, профессор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті құқықтану кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Абай к., 76. E-mail: etm61@mail.ru.

Садуакасов Шарап Сейтқасымович - докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, ул. Пушкина, 11. E-mail: sharap_22@mail.ru.

Сматлаев Бауыржан Мамытбекұлы - доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, ул. Пушкина, 11. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Тилеубергенов Еразак Манапович - доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой юриспруденции Кокшетауского университета им. Ш. Уалиханова. Республика Казахстан, г. Кокшетау, ул. Абая, 76. E-mail: etm61@mail.ru.

Sharap Saduakasov - doctoral student of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, Pushkin Street, 11. E-mail: sharap_22@mail.ru

Bauyrzhan Smatlaev - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, Pushkin Street, 11. E-mail: E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Yerazak Tileubergenov - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Jurisprudence of the Kokshetau University named after Sh. Valikhanov. Republic of Kazakhstan, Kokshetau, Abay street 76. E-mail: etm61@mail.ru.

ОСОБЕННОСТИ КВАЛИФИКАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ОБЛАСТИ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ

Л.Х. Сапарғалиева

магистрант

Е.М. Хакимов

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Статья посвящена вопросам квалификации административных правонарушений в области дорожного движения. Авторы проанализировали наиболее проблемные составы административных правонарушений. К ним отнесли правонарушения, связанные с превышением скоростного режима, созданием аварийной обстановки, уклонением от прохождения освидетельствования на состояние опьянения, а также освобождения от ответственности по основаниям малозначительности. Для обоснования довод было проведено анкетирование сотрудников, результаты которого отражены в виде диаграмм, а также сравнительно-сопоставительный анализ статей КРКоАП.

Авторами проведен детальный анализ норм кодифицированного административного законодательства, в результате обосновано свойство эксплицитности построения правовых норм, которое подразумевает точное, ясное, недвусмысленное понимание правовых запретов и ограничений всеми участниками дорожного движения. Отдельный вывод касательно повторности нарушения скоростного режима на величину от 10 до 20 км/ч определен с позиции наиболее часто совершаемого правонарушения, который является самой частой причиной совершения дорожно-транспортных правонарушений. Также в статье авторы показали несовершенство статьи 64-1 КРКоАП, в связи с тем, что в рамках данной нормы должностные лица наделены дискреционными полномочиями. Такое положение может порождать споры относительно законности освобождения от ответственности, а также требования со стороны участников дорожного движения о необоснованном освобождении. Отдельный вывод сформирован по субъекту ответственности по части 2 статьи 606 КРКоАП.

Выводы по статье направлены на устранение частных дефектов правовых норм, что позволит более качественно осуществлять квалификацию административных правонарушений и привлекать виновных лиц к ответственности.

Ключевые слова: квалификация, административные правонарушения, дорожное движение, административная ответственность.

ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫ САЛАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ БІЛІКТІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Л.Х. Сапарғалиева

магистрант

Е.М. Хакимов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақала жол қозғалысы саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтарды саралау мәселелеріне арналған. Авторлар әкімшілік құқық бұзушылықтардың ең проблемалық құрамын талдады. Оларға жылдамдық режимінің асып кетуіне, авариялық жағдай туғызуға, мас күйінде куәландырудан өтуден жалтаруға, сондай-ақ елеусіздік негіздері бойынша жауапкершіліктен босатуға байланысты құқық бұзушылықтар жатқызылды. Дәлелді негіздеу үшін қызметкерлерге сауалнама жүргізілді, оның нәтижелері диаграмма түрінде көрсетілген, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекс (әрі қарай - ҚР ӘҚБтК) баптарына салыстырмалы-салыстырмалы талдау.

Авторлар кодификацияланған әкімшілік заңнаманың нормаларына егжей-тегжейлі талдау жүргізді, нәтижесінде Жол қозғалысының барлық қатысушыларының құқықтық тыйымдары мен шектеулерін дәл, нақты, біржақты түсінуді білдіретін құқықтық нормаларды құрудың айқындылық қасиеті негізделді. 10-нан 20 км/сағ-қа дейінгі жылдамдықты бұзудың қайталануына қатысты жеке тұжырым жол-көлік құқық бұзушылықтарын жасаудың ең көп тараған себебі болып табылатын ең жиі жасалатын құқық бұзушылық тұрғысынан айқындалған. Сондай-ақ, мақалада авторлар осы норма шеңберінде лауазымды тұлғаларға дискрециялық өкілеттіктер берілуіне байланысты ҚР ӘҚБтК-нің 64-1-бабының жетілмегендігін көрсетті. Мұндай ереже Жауапкершіліктен босатудың заңдылығына, сондай-ақ жол қозғалысына қатысушылар тарапынан негізсіз босату туралы талаптарға қатысты даулар тудыруы мүмкін. Жеке қорытынды ҚР ӘҚБтК 606-бабының 2-бөлігі бойынша жауапкершілік субъектісі бойынша қалыптастырылды.

Бап бойынша тұжырымдар құқықтық нормалардың жеке ақауларын жоюға бағытталған, бұл әкімшілік құқық бұзушылықтардың біліктілігін неғұрлым сапалы жүзеге асыруға және кінәлі адамдарды жауапқа тартуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: біліктілік, әкімшілік құқық бұзушылық, жол қозғалысы, әкімшілік жауапкершілік.

**FEATURES OF QUALIFICATION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES
IN THE FIELD OF TRAFFIC**

Sapargalieva L.H.
postgraduate student
Khakimov E.M.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. The article is devoted to the issues of qualification of administrative offenses in the field of traffic. The authors analyzed the most problematic elements of administrative offenses. These included offenses related to exceeding the speed limit, creating an emergency situation, evading the examination for intoxication, as well as exemption from liability on grounds of insignificance. To substantiate the argument, a survey of employees was conducted, the results of which are reflected in the form of diagrams, as well as a comparative analysis of the articles of the Code of Administrative Offences of the Republic Kazakhstan.

The authors have carried out a detailed analysis of the norms of codified administrative legislation, as a result, the property of the explicitness of the construction of legal norms is justified, which implies an accurate, clear, unambiguous understanding of legal prohibitions and restrictions by all road users. A separate conclusion regarding the repetition of speed violations by an amount from 10 to 20 km/h is determined from the position of the most frequently committed offense, which is the most common cause of road traffic offenses. Also in the article, the authors showed the imperfection of article 64-1 of the Code of Administrative Offences of the Republic Kazakhstan., due to the fact that within the framework of this norm, officials are endowed with discretionary powers. Such a situation may give rise to disputes regarding the legality of the exemption from liability, as well as demands from road users for unjustified exemption. A separate conclusion was formed on the subject of responsibility under part 2 of Article 606 of the Code of Administrative Offences of the Republic Kazakhstan..

The conclusions of the article are aimed at eliminating private defects of legal norms, which will allow for better qualification of administrative offenses and bring perpetrators to justice.

Keywords: qualification, administrative offenses, traffic, administrative responsibility.

Введение

Периметр административной ответственности за «транспортные» административные правонарушения является достаточно обширным, хотя и по-прежнему не всеобъемлющим. При этом следует учитывать, что из 76 статей главы 30 Кодекса РК об административных правонарушениях (далее – КРКоАП) только 46 (60%) статей самым непосредственным образом направлены на охрану безопасности дорожного движения. Из них 31 (67%) норма относится к юрисдикционным полномочиям полиции [1]. Помимо явного процентного превосходства в данном случае (в разрезе формального критерия) следует учитывать и количественные объемы по наиболее часто применяемым статьям (реальный критерий), которые тотально относятся именно к юрисдикции ОВД. Это позволяет говорить о генеральном объеме полномочий ОВД в разрезе общего сегмента профилактического воздействия на безопасность дорожного движения.

Процесс квалификации правонарушений является необходимым элементом обоснованного привлечения к административной ответственности и ее реализации [2, с.63]. Традиционно понятие «квалификация» более подробно и детально разрабатывается в сфере уголовно-правовой науки. Что же касается квалификации административных правонарушений, то она, в силу содержательной особенности, сроков административного производства представляет собой более оптимизированный (усеченный) вариант квалификации. При этом необходимо отметить, что многие нормы главы 30 КРКоАП обладают неточностью и противоречивостью, данное обстоятельство затрудняет процесс привлечения к административной ответственности виновных лиц, что напрямую влияет на обеспечение безопасности дорожного движения.

В целом, процедура привлечения к административной ответственности во многом ориентирована не только на установление точных признаков административного правонарушения и их соответствия конкретной статье КРКоАП, но на профессиональный прогноз относительно последующих этапов реализации административной ответственности. Так, по мнению современных исследователей М.Е. Труфанова и С.Н. Чмырева, в рамках первоначального этапа квалификации административных правонарушений оцениваются следующие признаки: «1) влияющие на квалификацию правонарушения (квалификационные признаки); 2) имеющие значение для расследования дела об административном правонарушении; 3) влияющие на принятие решения по делу» [3]. Такое утверждение сильно разделяет требования к уголовно-правовой и административно-правовой квалификации.

Основная часть

подавляющее большинство диспозиций КРКоАП являются бланкетными, это является фактором, который может усложнить реализацию административной ответственности. То есть при статичности определения нормы в самом КРКоАП, ее трактовка применительно к конкретным ситуациям может меняться, например в случаях, когда произошли изменения в отраслевом нормативном правовом акте. С другой стороны при описании отдельных составов административных правонарушений отсутствует необходимый уровень эксплицитности (явной, конкретной, непротиворечивой выраженности воли законодателя). В частности, в отличие от уголовного права, где наличие значительного количества оценочных признаков является фактически непреодолимым фактором, процедурный характер административной ответственности предполагает необходимость минимизации подобных факторов, причем детализация в данном случае является более удачным вариантом, нежели обобщение, если оно может привести к противоречивым трактовкам.

Одной из самых распространенных в реальном применении является ст. 592 КРКоАП «Превышение установленной скорости движения». Именно совершение соответствующих «простых» по объективному выражению действий является наиболее частой причиной совершения ДТП (35%) [4]. Фактически данная норма является одним из ключевых правил дисциплины водителей в ходе осуществления дорожного движения. Тем более странным выглядит решение законодателя относительно изменений в редакцию данной статьи, внесенных в 2017 году. Во-первых, санкции всех частей данной статьи были на порядок снижены. Во-вторых, в отношении ч. 1 ст. 592 КРКоАП было исключен признак неоднократности [5]. На вопрос о целесообразности повышения параметров ответственности в любом случае повторного превышения скоростного режима положительно ответили 74,7 %; 16,4 % посчитали, что такие меры обоснованы только в случаях значительного превышения скоростного режима (рис. 1).

11. Считаете ли Вы, что любое повторное нарушение скоростного режима, подпадающее под признаки административного правонарушения должно влечь более строгую ответственность?
348 ответов

Рис. 1.

Если в отношении санкций, в целом, изменение можно признать допустимым (исходя из правила, что неотвратимость наказания является большим приоритетом, нежели его строгость), то исключение признака повторности в отношении превышения скорости на величину от десяти до двадцати километров в час нам представляется ошибочным. Полагаем, что во всех случаях, когда то или иное деяние имеет явные тенденции к повторению, требуется четкая и однозначная реакция законодателя. В анализируемой ситуации правильно было признак повторности разбить на две составляющие (по ч. 1 – одни параметры ответственности, по ч. 2 и ч. 3 – другие). Возможно, в целом, назрела необходимость пересмотра скоростных режимов.

Разрешая вопрос об освобождении лица от административной ответственности на основании ст. 64-1 КРКоАП за совершение правонарушения, причинившего материальный ущерб, наряду с другими обстоятельствами, следует учитывать его размер, который потерпевший должен считать для себя малозначительным. В целом, составы правонарушений, предусмотренных ч. 1 и ч. 2 ст. 593 КРКоАП при наличии условий, перечисленных в ст. 64-1 КРКоАП, вполне могут представить частные случаи реализации признака малозначительности деяния. В связи с этим закономерно предположить, что правонарушителя в данных случаях можно освободить от административной ответственности, ограничившись устным замечанием.

Исходя из наших предшествующих рассуждений относительно необходимой степени эксплицитности административно-правовых предписаний, может возникнуть вопрос по поводу того, что формулировка ст. 64-1 КРКоАП не содержит четких критериев для установления признаков малозначительности. Однако в данной ситуации предположить возможность четкого установления критериев малозначительности в масштабе всех составов КРКоАП представляется практически невыполнимой задачей. Соответственно, в данном случае следует признать, что данный институт связан с особой формой принятия правовых решений на основаниях принципа дискреционности. На вопрос относительно частоты использования в практической деятельности института малозначительности опрошенные сотрудники полиции подавляющим большинством (67,2%) ответили, что не применяют его никогда, так как нет конкретных критериев, а факт освобождения от ответственности может быть оценен как коррупционное правонарушение. 19% указали, что используют его редко, а 13,2% отметили на достаточно большую частоту использования как своеобразного элемента «сервисной модели» деятельности полиции (рис.2).

12. Как часто в своей практической деятельности Вы освобождаете от ответственности правонарушителей по основаниям малозначительности?
348 ответов

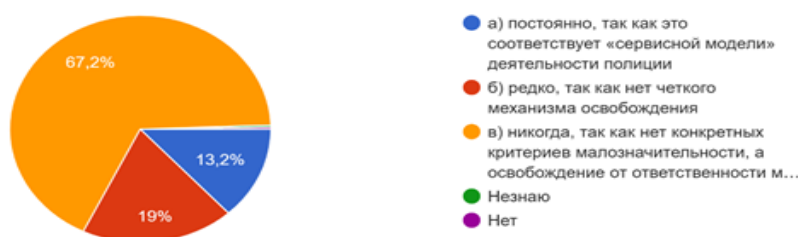

Рис. 2.

Как указывается в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, «учитывая, что Административным процедурно-процессуальным кодексом установлены принципы, позволяющие проверить решение, основанное на усмотрении, на предмет законности и целесообразности, ожидается, что административное усмотрение (дискреция) станет действенным механизмом, способствующим эффективному государственному управлению» [6, с. 27]. Таким образом, в целом, закономерные опасения относительно коррупционной составляющей дискреционных решений не могут являться препятствием для формирования гибкой системы административно-правового реагирования и повышением уровня профессионального правосознания сотрудников. Кроме того, если оценивать коррупционные риски в плане принятия решения о малозначительности, то, поскольку в данном случае речь идет о правонарушениях, имеющих явно выраженную низкую степень общественной опасности, закономерно предположить, что коррупционные злоупотребления не могут быть значительными (даже если предположить их наличие). В данном случае не следует сразу отрицать подобные механизмы из страха в отношении коррупционных рисков. Более целесообразно вести четкий регламент относительно применения института малозначительности, в том числе с обязательной фиксацией принятого решения. Во-первых, исходя из того, что определенное в санкциях норм об административных правонарушениях взыскание является фактически отражением его степени общественной опасности, можно применить перечневый прием по главам КРКоАП с указанием, какой максимально возможный размер штрафа возможен в рамках соответствующей группы деликтов для возможности признания их малозначительными.

Закономерный интерес вызывает и ст. 606 КРКоАП, которая предусматривает административную ответственность участников дорожного движения за нарушение, повлекшее создание аварийной обстановки.

Объективная сторона ч. 1 ст. 606 КРКоАП проявляется в противоправных действиях (бездействии) путем нарушения правил дорожного движения, вынудившего других участников дорожного движения изменить: 1) скорость движения; 2) направление движения» [1]. Несмотря на то, что в качестве последствия правонарушения не предусматривается причинение потерпевшим материального ущерба или вреда здоровью, состав правонарушения фактически нельзя считать формальным, поскольку он влечет последствия в виде нарушения нормального процесса дорожного движения (своего рода организационный вред). Такого рода вред, который можно определить как принуждение к изменению

поведения на дороге, является вполне ощутимым последствием совершенного правонарушения. Причем, как указывает, к примеру, В.И. Жулев, установление причинно-следственной связи между поведением пешехода и сложившейся аварийной обстановкой существенно затрудняется тем, что фактически само нарушение совершается водителем, а не пешеходом [7].

Возвращаясь к исследуемому вопросу, отметим, что согласно п. 15 ст. 1 Закона Республики Казахстан от 17 апреля 2014 года «О дорожном движении», участник дорожного движения – это лицо, принимающее непосредственное участие в процессе дорожного движения в качестве пешехода, пассажира или водителя [8]. Таким образом, потерпевшими, равно как и правонарушителями, при создании аварийной обстановки могут быть пешеходы, пассажиры и водители. Например, если водитель транспортного средства не пропустил пешехода на пешеходной дорожке, чем вынудил пешехода замедлить свое движение, остановиться или изменить направление движения, то квалифицировать действия водителя следует по совокупности статей 606 и 600 КРКоАП (то есть также за непредоставление преимущества в движении пешеходам или иным участникам дорожного движения). И наоборот, если пешеход выйдет на дорогу в неполюженном месте, чем вынудит водителя транспортного средства остановиться, замедлить движение или изменить направление движения, то действия пешехода следует квалифицировать также по совокупности статей 606 и 615 КРКоАП (за нарушение правил движения пешеходами и иными участниками дорожного движения). Фактически получается, что совершение деяния по ст. 606 КРКоАП в подавляющем большинстве случаев сопровождается необходимостью осуществления квалификации по совокупности.

Объективная сторона ч. 2 ст. 606 КРКоАП характеризуется действиями (бездействием), предусмотренными ч. 1 настоящей статьи, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания [1]. Мы уже неоднократно обращались к понятию повторности. При этом пунктом 21 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 7 «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» разъяснено, что когда в квалифицированных составах предусматривается несколько частей соответствующей статьи, по которым повторное правонарушение признается наказуемым в повышенном размере, то для вменения соответствующего признака достаточно совершения деяния по любой из частей: «вновь совершенное деяние может не быть тождественным тому, за которое лицо в течение года привлекалось к административной ответственности» [9].

Пунктом 17 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2018 «О постановлении суда по делу об административном правонарушении» года разъяснено, что «при изложении события правонарушения необходимо указание всех квалифицирующих признаков правонарушения, исходя из диспозиции статьи Особенной части КРКоАП, вменяемой правонарушителю, в том числе и повторности действий. К материалам дела об административном правонарушении должна быть приобщена копия вступившего в законную силу постановления суда (должностного лица), подтверждающего факт повторного совершения правонарушения, либо сведения органов Комитета по правовой статистике и специальных учетов Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. При определении повторности суд должен исходить из положений Общей части КРКоАП о сроке, в течение которого лицо считается подвергнутым административному взысканию, предусмотренному статьей 61 КРКоАП» [10].

Субъектами административного правонарушения согласно ст. 606 КРКоАП являются физические лица, причем, в любом качестве, в котором они участвуют в дорожном движении, а именно пешеходы, пассажиры или водители. Но если по ч. 1 ст. 606 КРКоАП субъектами административного правонарушения могут являться все вышеперечисленные участники дорожного движения, то по второй части можно привлечь только водителей транспортных средств, так как санкция предусматривает только один и безальтернативный вид административного взыскания в виде лишения права управления транспортным средством на срок шесть месяцев.

Часть 2 анализируемой статьи является частным примером того, что может иметь место и недостаточная эксплицитность санкции состава административного правонарушения. Так, ч. 2 ст. 606 КРКоАП предусматривает ответственность за случаи повторного совершения деяния, предусмотренного ч. 1 (то есть с условием возможной ответственности всех участников движения). Однако в санкции ч. 2 ст. 606 КРКоАП предусматривается только лишение права на управление транспортным средством, что не может быть распространено на пешеходов и пассажиров. Несмотря на то, что в подавляющем большинстве случаев повторность в данной ситуации, скорее всего, будет иметь место именно со стороны водителей, тем не менее, необходимо установление альтернативного взыскания в виде штрафа (предполагаемый размер – 20 МРП) для возможного учета признака повторности и в отношении пешехода и пассажира.

Также в ходе исследования выявлен ряд недостатков в редакции ст. 613 КРКоАП. Общественная опасность данного административного правонарушения заключается в том, что при его совершении создаются серьезные препятствия по реализации в установленном порядке законодательных, иных нормативных правовых актов, регулирующих вопросы обеспечения безопасности дорожного движения. В целом, современная система контроля в сфере дорожного движения имеет тенденции к минимизации вмешательства в «зону комфорта» водителя, однако в отдельных случаях соответствующие меры являются необходимыми. При этом санкция ч. 3 ст. 613 КРКоАП (в случае повторного совершения деяния, регламентированного ч. 1 данной статьи) предусматривает только одно безальтернативное административное взыскание в виде лишения права на управление транспортными средствами на срок шесть месяцев.

Объективная сторона ч. 11 ст. 613 КРКоАП характеризуется действиями, предусмотренными частями 7, 8 и 10 настоящей статьи, совершенными лицами, к которым административный арест в соответствии с ч. 2 ст. 50 настоящего Кодекса не применяется [1]. Согласно ч. 2 ст. 50 КРКоАП административный арест не может применяться к 6-ти категориям граждан, объединенных по признаку особой социальной уязвимости. В свою очередь, в ч. 2 ст. 32 КРКоАП указано, что к сотрудникам специальных государственных и правоохранительных органов не могут быть применены административные взыскания в виде лишения права ношения и хранения огнестрельного и холодного оружия и административного ареста [1]. В этой связи полагаем, что диспозицию ч. 11 ст. 613 КРКоАП следует дополнить словами: «и частью 2 статьи 32» после цифры «50», что позволит полностью обобщить все специальные случаи, когда административный арест не может быть применен.

Более того, п. 27 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 7 требует, что «При совершении водителем, лишенным права управления транспортным средством, правонарушения, предусмотренного главой 30 КРКоАП, за которое также предусмотрено лишение права управления транспортным средством: часть четвертая статьи 590,... части первая, вторая и седьмая статьи 613 КРКоАП, - действия правонарушителя подлежат квалификации дополнительно по части третьей статьи 612 КРКоАП. При управлении транспортным средством водителем, лишенным права управления транспортным средством, его действия квалифицируются по части третьей статьи 612 КРКоАП» [11].

Заключение

Завершая исследование теоретических вопросов в рамках настоящей статьи, можно сформулировать следующие основные выводы (итоги):

1. Установлены дополнительные обстоятельства, подтверждающие недостаточную эксплицитность административно-правовых норм в исследуемой сфере:

- в ч. 1 ст. 606 КРКоАП аварийная обстановка трактуется исключительно в рамках двух признаков – изменение скорости и изменение направления движения. Вместе с тем, аварийная обстановка может приводить к необходимости совершать и иные действия, обусловленные ситуацией (в частности, резкое торможение). Таким образом, в ч. 1 ст. 606 КРКоАП необходимо дополнение указанием на «иные меры по обеспечению собственной безопасности или безопасности других лиц»;

- ч. 2 ст. 606 КРКоАП «Нарушение участником дорожного движения правил дорожного движения, повлекшее создание аварийной обстановки» предусматривает ответственность за случаи повторного совершения деяния, предусмотренного ч. 1 (то есть предполагается ответственность всех участников, а не только лиц, управляющих транспортным средством). Тем не менее, санкцией ч. 2 ст. 606 КРКоАП предусматривается только лишение права на управление транспортным средством, что не может быть распространено на пешеходов и пассажиров. Соответственно необходимо установление альтернативного взыскания в виде штрафа (предлагаемый размер – 20 МРП) для возможного учета признака повторности и в отношении пешехода и пассажира;

- санкции ч. 7 и ч. 9 ст. 613 КРКоАП предусматривают только одно безальтернативное административное взыскание в виде административного ареста на срок двадцать суток. Несовершенство данной санкции имеет место по той причине, что она не позволяет привлечь к ответственности лиц, не подлежащих административному аресту по основаниям, предусмотренным ст. 32 КРКоАП. Соответственно, требуется изменение редакции ч. 11 ст. 613 КРКоАП: «Действия, предусмотренные частями девятой и десятой настоящей статьи, совершенные лицами, к которым административный арест в соответствии с частью второй статьи 32 и частью второй статьи 50 настоящего Кодекса не применяется, влекут штраф в размере....».

2. Недостаточно логичным выглядит решение законодателя об отказе от повышенной меры административной ответственности в случае повторного нарушения по ч. 1 ст. 592 КРКоАП «Превышение установленной скорости движения». В силу того, что данное правонарушение относится к одним из

наиболее распространенных в области дорожного движения, необходимо вернуться к практике учета повторного превышения скорости от 10 до 20 км/ч. При этом требуется не реконструкция прежней редакции, а включение дополнительной части, в которой будет использоваться признак повторности исключительно по отношению к ч. 1 ст. 592 КРКоАП. Соответственно, действующая редакция ч. 4 ст. 592 КРКоАП, указывающая только на повторность в рамках ч. 2 и ч. 3 ст. 592 КРКоАП, останется без изменений.

3. Значимым элементом привлечения к административной ответственности является институт малозначительности деяния (ст. 64-1 КРКоАП). Вместе с тем, необходимо установление ориентиров для возможности применения соответствующей административно-правовой дискреции: 1) в каждой главе КРКоАП следует установить размер штрафа, в рамках которого деяние может быть признано малозначительным (за правонарушения в области дорожного движения, предположительно, - не превышающий 5 МРП); 2) требуется выработка унифицированного шаблона документа, в котором должен находить отражение как факт фиксации правонарушения, так и факт освобождения от административной ответственности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об административных правонарушениях Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 11.09.2023).

2 Мусабекова Н.М., Талипова Ж.Ж., Тузельбаев Н.О. Об усилении административной ответственности за мелкое хулиганство в Республике Казахстан // Международный научный журнал «Гылым - Наука». – 2019. - №1(76). – 199 с.

3 Труфанов М.Е. Квалификация административных правонарушений в сфере безопасности дорожного движения / М.Е. Труфанов, С.Н. Чмырев // Вестн. Сев.-Кавказ. федер. ун-та. – 2012. – № 3 (32). – С. 194-198.

4 Дорожно-транспортные происшествия. Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/accident> (дата обращения 10.09.2023).

5 О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2017 года №127 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000127/info> (дата обращения: 18.09.2023).

6 Хакимов Е.М. Совершенствование законодательства в сфере дорожного движения на основании анализа зарубежного опыта // Вестник Академии правоохранительных органов. – 2019. - №2 (12). – С. 24-29.

7 Жулев В.И. Транспортные преступления. – М., 2001. - С. 146.

8 О дорожном движении: Закон Республики Казахстан: принят 17 апреля 2014 года, № 194-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000194> (дата обращения: 11.09.2023).

9 О некоторых вопросах применения судами норм Особой части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан: утв. 6 октября 2017 года № 7 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S> (дата обращения: 15.09.2023).

10 О постановлении суда по делу об административном правонарушении: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан: утв. 20 апреля 2018 года № 5 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000005S> (дата обращения: 09.08.2023).

11 Хакимов Е.М. О некоторых проблемах разграничения административных от уголовных правонарушений в области дорожного движения // Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана». – 2018. - №3(59). – С. 172-173.

REFERENCES

1 Ob administrativnyh pravonarusheniyah Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V ZRK. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (data obrashcheniya: 11.09.2023).

2 Musabekova N.M., Talipova ZH.ZH., Tuzel'baev N.O. Ob usilenii administrativnoj otvetstvennosti za melkoe huliganstvo v Respublike Kazahstan // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylym - Nauka». – 2019. - №1(76). – 199 s.

3 Trufanov M.E. Kvalifikaciya administrativnyh pravonarushenij v sfere bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya / M.E. Trufanov, S.N. CHmyrev // Vestn. Sev.-Kavkaz. feder. un-ta. – 2012. – № 3 (32). – S. 194-198.

4 Dorozhno-transportnye proisshestiya. Oficial'nyj sajt Komiteta po pravovoj statistike i special'num

---

uchetam General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/accident> (data obrashcheniya 10.09.2023).

5 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 dekabrya 2017 goda №127 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000127/info> (data obrashcheniya: 18.09.2023).

6 Hakimov E.M. Sovershenstvovanie zakonodatel'stva v sfere dorozhnogo dvizheniya na osnovanii analiza zarubezhnogo opyta // Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov. – 2019. - №2 (12). – S. 24-29.

7 Zhulev V.I. Transportnye prestupleniya. – M., 2001. - S. 146.

8 O dorozhnom dvizhenii: Zakon Respubliki Kazahstan: prinyat 17 aprelya 2014 goda, № 194-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000194> (data obrashcheniya: 11.09.2023).

9 O nekotoryh voprosah primeneniya sudami norm Osobennoj chasti Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan: utv. 6 oktyabrya 2017 goda № 7 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S> (data obrashcheniya: 15.09.2023).

10 O postanovlenii suda po delu ob administrativnom pravonarushenii: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan: utv. 20 aprelya 2018 goda № 5 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000005S> (data obrashcheniya: 09.08.2023).

11 Khakimov E.M. O nekotoryh problemah razgranicheniya administrativnyh ot ugolovnyh pravonarushenij v oblasti dorozhnogo dvizheniya // Mezhdunarodnyj nauchno-populyarnyj zhurnal «Nauka i zhizn' Kazahstana». – 2018. - №3(59). – S. 172-173.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ /
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Лейла Хамитовна Сапарғалиева - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: leila51024@mail.ru.

Ержан Маратович Хакимов - философия докторы (PhD), ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі, Қостанай қ., 8 шағын аудан, 9 үй, 20 пәтер. E-mail: Erjik-1989@mail.ru.

Сапарғалиева Лейла Хамитовна - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант полиции, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: leila51024@mail.ru.

Хакимов Ержан Маратович - доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции, г. Костанай, 8 микрорайон, 9 дом, 20 квартира. E-mail: Erjik-1989@mail.ru.

Leila Sapargalievа - postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police senior lieutenant, Kostanay, Abay ave., 11. E-mail: leila51024@mail.ru.

Erzhan Khakimov - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Criminology, Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police lieutenant colonel, Kostanay, 8 microdistrict, 9 house, 20 apartment. E-mail: Erjik-1989@mail.ru.

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық эзирлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арналуы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға (DOI көрсетілген) сілтеме болуы тиіс;

- **ӘОЖ (эмбебап ондық жіктеу) болуы тиіс;**

- **үш тілде** (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, андатпа және түйін сөздер және әдебиеттің транслитерацияланған тізімі болуы тиіс;

- тең авторлық 3 автордан артық болмау керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі 8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы болуы керек;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі болуы керек. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- **ӘОЖ (эмбебап ондық жіктеу);**

- **мақаланың атауы (тақырыбы)** (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, аффилиациясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) пошталық мекен-жайы, электрондық адресі қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Астана қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- **андатпа** қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (андатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, андатпа көлемі – 200-300 сөз);

- **түйін сөздер** – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- **мақала мәтіні.** Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- **әдебиеттер тізімі** - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады.

Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтінің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған **әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.**

2. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.**

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшеттері - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шегініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. **Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетуден өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс.** «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен) редакцияға ooniririr@kostacademy.edu.kz электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, F3ЖРБЖҰБ. Тел.: 8 (7142) 26-02-80 (120). . Факс 8 (7142) 26-57-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ГЫЛЫМ»****УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:**

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Гылым» с указанием DOI. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- **наличие УДК (универсальная десятичная классификация);**

- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова **на трех языках** (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;

- соавторство предполагает не более 3-х авторов;

- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;

- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;

- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

1. Структура статьи:

- **УДК (универсальная десятичная классификация);**

- **название (заголовок) статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и почтовые и электронные адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- **ключевые слова** - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- **текст статьи.** Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- **список литературы** - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.**

2. В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые**», ставится **дата и подпись автора (авторов).**

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или направлена по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. **В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.** Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи (с пометкой «**статья в Гылым**») направляются в редакцию на e-mail: ooniririr@kostacademy.edu.kz и по почтовому адресу: 110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИИРП. Тел.: 8 (7142) 26-02-80 (120). Факс 8 (7142) 26-57-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

*****

Периодичность выпуска журнала - один раз в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ҒИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редакторы:
Айтмағанбетова Г.Б.
Компьютерде беттеу: Довгань О.В.

Басуға 2023 ж. 19.12. берілді.
Пішімі 60x84^{1/8}. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2023 ж. желтоқсан. Тапсырыс № 11846.

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темірбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР ҒИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанайской
академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редактор:
Айтмағанбетова Г.Б.
Компьютерная верстка: Довгань О.В.

Подписано в печать 19.12.2023 г.
Формат 60x84^{1/8}. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Декабрь 2023 г. Заказ № 11846.

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева